



UNIWERSYTET
EKONOMICZNY
W POZNANIU

Wojciech Siński

Ocena rozwoju gospodarczego na poziomie lokalnym
na przykładzie gminy miejskiej Ustka

Evaluation of economic development at the local level
based on example of municipal commune Ustka

Praca doktorska

Promotor: dr hab. Magdalena Knapińska, prof. UEP

Pracę przyjęto dnia:

Poznań 2020

Spis treści

WSTĘP.....	3
Rozdział I. ROZWÓJ GOSPODARCZY W LITERATURZE EKONOMICZNEJ.....	10
1.1. Historyczne uwarunkowania pojęcia rozwoju gospodarczego.....	10
1.2. Współczesne znaczenia pojęcia rozwoju w ekonomii.....	17
1.3. Podsumowanie.....	27
Rozdział II. ROZWÓJ GOSPODARCZY W WYMIARZE LOKALNYM.....	30
2.1. Pojęcie i wymiary rozwoju lokalnego w świetle literatury.....	30
2.2. Wybrane teorie rozwoju lokalnego.....	39
2.2.1. Teoria lokalizacji.....	39
2.2.2. Teoria bazy ekonomicznej.....	45
2.2.3. Inne teorie rozwoju lokalnego i regionalnego	47
2.2.4. Współczesne koncepcje rozwoju lokalnego.....	51
Rozdział III. MIASTO USTKA JAKO PRZEDMIOT BADAŃ.....	54
3.1. Charakterystyka uwarunkowań społeczno-ekonomicznych gminy miejskiej Ustka..	54
3.2. Rozwój Ustki w ujęciu historycznym.....	57
3.2.1. Dzieje Ustki do zakończenia II wojny światowej	57
3.2.2. Rozwój Ustki w czasach PRL (1945-1989).....	62
3.2.3. Rozwój Ustki w III Rzeczypospolitej (1989-2003)	68
3.3. Podsumowanie.....	73
Rozdział IV. MODEL LOKALNEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO – KONCEPTUALIZACJA.....	75
4.1. Wstępne założenia modelu.....	75
4.2. Struktura modelu lokalnego rozwoju gospodarczego.....	79
4.2.1. Charakterystyka elementów modelu.....	79
4.2.2. Kapitał ludzki.....	82
4.2.3. Kapitał gospodarczy.....	90
4.2.4. Kapitał przyrodniczy	104
4.3. Uwarunkowania lokalnego rozwoju.....	111
4.4. Ogólny poziom lokalnego rozwoju gospodarczego	113
4.5. Podsumowanie.....	118

Rozdział V. MODEL LOKALNEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO – OPERACJONALIZACJA.....	122
5.1. Metodyka badania w dedykowanym modelu lokalnego rozwoju gospodarczego..	122
5.2. Procedura badawcza – ujęcie etapowe.....	122
5.3. Analiza determinantów lokalnego rozwoju gospodarczego.....	128
5.3.1. Kapitał ludzki.....	128
5.3.2. Kapitał gospodarczy.....	137
5.3.3. Kapitał przyrodniczy.....	150
5.3.4. Uwarunkowania lokalnego rozwoju	154
5.4. Ogólny poziom lokalnego rozwoju gospodarczego.....	156
5.5. Analiza produktywności kapitału ludzkiego i rzeczowego	161
5.6. Podsumowanie.....	167
Rozdział VI. ANALIZA BENCHMARKINGOWA.....	171
6.1. Rola analizy benchmarkingowej w badaniach konkurencyjności.....	171
6.2. Metodyka badania w analizie benchmarkingowej.....	172
6.3. Wyniki analizy benchmarkingowej.....	176
6.4. Podsumowanie.....	183
ZAKOŃCZENIE.....	184
Bibliografia.....	191
Spis rysunków.....	222
Spis tabel.....	224

WSTĘP

Rozwój, współcześnie jedno z najczęściej używanych pojęć zarówno w rzeczywistości społeczno-gospodarczej, jak i w konsekwencji w literaturze ekonomiczno-społecznej, jest terminem odnoszącym się do wszystkich dziedzin życia i związane są z nim bardzo różne konotacje. Atrakcyjność spojrzenia na rozwój jako proces osadzony w historii leży w tym, że zawiera ono obraz świata jako pewnej uporządkowanej całości, którą rządzą prawidłowości dotyczące wszystkich jego części. Owo uporządkowanie wyrażać się może w linearności rozwoju, w którym kolejne etapy są zawsze zmianą na lepsze (B. Domański, 2004, s.9).

Pojęcie rozwoju, aczkolwiek intuicyjnie oczywiste, nasuwa jednak pewne trudności interpretacyjne przy głębszym wnikaniu w jego istotę. „Rozwój” w języku polskim oznacza „proces przeobrażeń, zmian, przechodzenia do stanów lub form bardziej złożonych lub pod pewnym względem doskonalszych; także – pewne (wyższe) stadium tego procesu, rozkwit, rozrost” (Dubisz, 2003, s.211). Warto zauważyć, że „złożoność” sugeruje aksjologicznie neutralny charakter „rozwoju”, w przeciwieństwie do „doskonałości”, która zawiera element dodatnio wartościujący. Podejście wartościujące, opierające się na ocenie obiektywnej¹, odwołuje się do faktów, m.in. związanych ze zmianami ilościowymi lub zmianą proporcji poszczególnych części składowych procesu rozwoju. Oznacza to, że rozwój w danym obszarze jest zawsze pojęciem względnym i dla celów badawczych potrzebne jest ustalenie kryteriów jego istnienia i jakości (Kudłacz, 2007, s.107).

Problematyka rozwoju w wymiarze lokalnym uważana za jeden z ważnych nurtów współczesnej ekonomii, zwłaszcza w kontekście poszukiwania lokalnych odpowiedzi na globalne wyzwania, była w ostatnim dwudziestoleciu przedmiotem wielu opracowań (Brol, 1998; Gorzelak, 2016; Jałowiecki, 1989; Klasik, 1996; Kudłacz, 2007; Pająk, 2012; Parysek, 2001; Wojtasiewicz, 1996). Jak podkreśla Bohdan Jałowiecki (1989, s.6) zainteresowanie sprawami lokalnymi nie stało się tylko przejściową modą wywołaną kryzysem, ale zostało potraktowane jako rzeczywista szansa rozwoju „od dołu”, wykorzystująca możliwości tkwiące w indywidualnych inicjatywach i zbiorowym wysiłku niewielkich grup społecznych. Wymaga przy tym podkreślenia, że w literaturze występuje wiele definicji rozwoju lokalnego (m.in.: Brol, 1998; Hryniewicz, 2000; Kudłacz, 2007; Pająk, 2001; Parysek, 2001; Sekuła, 2005; Szewczuk, 2011; Sztando, 1998; Wojtasiewicz, 1996), które różnią się

¹Możliwe jest również podejście subiektywne odwołujące się do odczuć podmiotu oceniającego.

w zależności od interpretacji przez Autorów wagi wyróżnionych przez nich cech, charakterystycznych dla procesu rozwoju.

Podjęta w pracy tematyka badawcza jest nawiązaniem do silnie obecnego w życiu społeczno-gospodarczym – zjawiska „renesansu lokalności”, wynikającego z narastającej wśród obywateli chęci do walki o ochronę środowiska, wartości lokalne, a także o zachowanie odrębności i różnorodności wspólnot lokalnych. Wyodrębnienie zarówno w badaniach naukowych, jak i w praktyce samorządowej poziomu mikroregionalnego, odnoszącego się do rozwoju lokalnego, uzasadnia Adam Szewczuk (2011, s.20). Również Jan Wendt (2007, s.20) przyjmuje występowanie trzech zasięgów przestrzennych, obejmujących poziom lokalny (mikro), regionalny (mezo) i krajowy (makro). Podmiotem badania w niniejszej pracy – mającej charakter studium przypadku – jest mikroregion będący administracyjnie gminą, która zgodnie z art. 163 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jest podstawową jednostką samorządu terytorialnego (JST), posiadającą osobowość prawną oraz dysponującą własnym majątkiem.

Współcześnie jednym z najczęstszych skojarzeń z pojęciem rozwoju jest rozwój w wymiarze gospodarczym, uważany za proces mający pozytywny odbiór społeczny i polityczny. Jest to kategoria ekonomiczna należąca bez wątpienia do zjawisk złożonych, co wynika z oddziaływania na nią różnorodnych czynników ekonomicznych, społecznych i środowiskowych, o charakterze zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Z uwagi na to, że wpływ poszczególnych czynników nie jest jednakowy, celowe jest poznanie najważniejszych z nich, tzn. tych o największej sile sprawczej (Stec, 2011, s.232).

Jak podkreśla się w Krajowej Polityce Miejskiej 2023 (Dej, 2016), rozwój gospodarczy kraju zależy nie tylko od największych ośrodków miejskich – mimo że odgrywają one kluczową rolę – lecz także od potencjału rozwojowego wszystkich ośrodków, również tych najmniejszych. Przy czym za najistotniejszy współcześnie kontekst pojęcia „rozwój lokalny” należy uznać kontekst ekonomiczny, w ramach którego odbywa się proces polegający na transformacji lokalnych zasobów oraz wewnętrznych i zewnętrznych czynników w dobra i usługi (Krawczyk, 2017, s.89).

Lokalny rozwój ekonomiczny w praktyce oznacza działania, których bezpośrednim celem jest zbudowanie potencjału gospodarczego, przyczyniającego się do poprawy sytuacji ekonomicznej danej jednostki terytorialnej oraz jakości życia jej mieszkańców, przy

założeniu, że sukces społeczności zależy od ich zdolności dostosowywania się do szybko zmieniającego się otoczenia rynkowego (Bank Światowy, 2003, s.4).

Zakresem przedmiotowym niniejszej pracy jest płaszczyzna gospodarcza badana w ujęciu dynamicznym. Konsekwencją tego założenia jest zaproponowanie odpowiedniego instrumentarium do pomiaru i oceny dynamiki procesów rozwojowych. Jest to tym bardziej uzasadnione, że w wyniku postępującej polaryzacji rozwoju w przestrzeni ekonomicznej pojawiają się obszary wzrostu i obszary stagnacji gospodarczej. Problemem jest przy tym nie samo występowanie różnic rozwojowych, które jest akceptowane w gospodarce rynkowej, ale wzrastający poziom zróżnicowania rozwoju poszczególnych obszarów. Zbyt duże różnice w poziomie dochodów i warunkach życia, jakie ujawniają się w układzie: obszary wzrostu gospodarczego – obszary stagnacji gospodarczej, nie sprzyjają bowiem procesowi rozwoju społeczno-gospodarczego, a wręcz mogą stać się jedną z jego głównych barier (Churski, 2011, s.1-2). Stąd konieczność opracowania narzędzi umożliwiających analizę i ocenę dynamiki poszczególnych gospodarek lokalnych oraz porównywanie ich z innymi w celu wyciągnięcia wniosków w zakresie realizowanej strategii rozwoju.

Począwszy od przeprowadzonej w 1999 roku reformy administracyjnej (Ustawa o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, 1998), oddającej wiele kompetencji, dotyczących kształtowania polityki lokalnej władzom samorządowym, w badaniach ekonomicznych coraz więcej uwagi poświęca się problematyce zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego województw, powiatów i gmin. W analizach tych wykorzystywane są często wskaźniki agregatowe, wykorzystujące wielowymiarową analizę porównawczą (WAP), należącą do jednego z ciekawszych nurtów badań nad rozwojem społeczno-gospodarczym, w przekrojach lokalnym i regionalnym (m.in. Janc, 2009; Jarmołowicz i Kuźmar, 2014; Kiczek i Pompa-Roborzyński, 2013; Krakowiak-Bal, 2005; Malkowski, 2007; Miłek i Paluch, 2016; Sompolska-Rzechuła, 2011; Strahl, 2006; Zeliaś, 2000).

Zakresem przestrzennym badania objęto w przedłożonej pracy gminę miejską Ustka, małe miasto² o statusie nadmorskiego uzdrowiska, położone w ważnym z punktu widzenia ochrony środowiska przyrodniczego obszarze tzw. „Zielonego Pierścienia Bałtyku”, o cennych elementach w skali Europy (obszar węzłowy o znaczeniu międzynarodowym), wskazanym do

²Za małe miasto przyjęto jednostki miejskie liczące mniej niż 20 tys. mieszkańców (Jażewicz, 2005, s.73).

szczególnej ochrony (Strategia Rozwoju Miasta Ustka do roku 2020, 2009, s.18). Wymaga podkreślenia, że Ustka jest jednostką terytorialną o ponadlokalnym charakterze, będącym pochodną jej nadbałtyckiego położenia i wynikającymi stąd wielowiekowymi tradycjami gospodarki morskiej (rybołówstwo i przetwórstwo ryb, przemysł stoczniowy), warunkami klimatycznymi o leczniczych właściwościach oraz atrakcyjnymi możliwościami dla rekreacji, turystycznej i zdrowotnej.

Przyjętym w pracy zakresem czasowym są lata 2004-2017, które zostały wybrane zarówno ze względów merytorycznych, tzn. od początku członkostwa Polski w Unii Europejskiej, jak i z racji dostępności wtórnych danych statystycznych, na poziomie mikroregionalnym często nieobejmujących całego okresu badawczego. Niemniej przyjęcie stosunkowo długiego (14 lat) okresu badawczego powinno przyczynić się do uzyskania i przedstawienia wiarygodnych wyników w zakresie założonej tematyki badawczej, czyli pomiaru i oceny dynamiki lokalnego rozwoju gospodarczego.

Za główny cel pracy przyjęto ocenę lokalnego rozwoju gospodarczego, wraz z próbą określenia siły i kierunku oddziaływania na jego dynamikę zidentyfikowanych determinant.

Głównemu celowi badawczemu przyporządkowano następujące cele szczegółowe:

- próbę identyfikacji walorów aplikacyjnych teorii bazy ekonomicznej i teorii produktu podstawowego dla lokalnego rozwoju gospodarczego,
- opracowanie dedykowanego modelu lokalnego rozwoju gospodarczego,
- pomiar lokalnego rozwoju gospodarczego, obejmujący:
 - operacjonalizację modelu poprzez dobór: zmiennych diagnostycznych opisujących komponenty modelu (kapitały) w wymiarze ilościowym i jakościowym, czynników warunkujących poziom poszczególnych rodzajów kapitałów, uwarunkowań lokalnego rozwoju gospodarczego oraz zmiennych określających ogólny poziom lokalnego rozwoju gospodarczego,
 - analizę zależności pomiędzy wybranymi komponentami modelu w celu określenia: siły oraz kierunku oddziaływania czynników warunkujących poziom zmiennych opisujących wyspecyfikowane rodzaje kapitałów, siły oddziaływania cząstkowych zmiennych syntetycznych mierzących wolumen kapitałów i ich jakość na ogólny poziom kapitałów oraz relacji między zdefiniowanymi rodzajami kapitałów oraz uwarunkowaniami rozwoju a ogólnym poziomem lokalnego rozwoju gospodarczego,

- analizę dynamiki rozwoju gospodarczego gminy miejskiej Ustka w okresie 2004-2017, z wykorzystaniem zdefiniowanych miar syntetycznych,
- badanie charakteru rozwoju gospodarczego Ustki w aspekcie nakładów pracy i kapitału rzeczowego poprzez analizę ich produktywności,
- ocenę pozycji konkurencyjnej Ustki w latach 2004-2017 w grupie wybranych gmin nadmorskich (Darłowo, Łeba, Władysławo, Jastarnia, Hel), przy użyciu syntetycznej miary lokalnych przewag konkurencyjnych.

W pracy przyjęto następującą hipotezę główną: o rozwoju gospodarczym badanej gminy w okresie 2004-2017 decydował przede wszystkim – oparty o popyt zewnętrzny – sektor specjalizacji o charakterze egzogenicznym.

Na podstawie przyjętych w pracy celów sformułowano także następujące hipotezy pomocnicze:

- kapitał przyrodniczy, spośród podstawowych komponentów modelu, charakteryzował się największą siłą oddziaływania na poziom lokalnego rozwoju gospodarczego,
- w okresie badawczym nastąpił wzrost znaczenia jakości kapitałów jako czynników dynamizujących lokalny rozwój gospodarczy.

Praca została oparta na polsko- oraz angielskojęzycznym zasobie bibliograficznym i obejmuje: artykuły naukowe, opracowania zwarte, a także raporty oraz analizy statystyczne. Dane ilościowe wykorzystane w badaniu mają w przeważającej części charakter wtórny i pochodzą w szczególności z Banku Danych Lokalnych, portalu Polska w liczbach oraz z zasobów wybranych instytucji państwowych i samorządowych.

W pracy wykorzystano zarówno jakościowe (logiczne), jak i ilościowe (statystyczne) metody badawcze. Metody jakościowe opierały się na przeprowadzonych studiach literaturowych oraz rozumowaniu dedukcyjnym i indukcyjnym, którego rezultatem były analizy opisowo-porównawcze. W analizie danych statystycznych użyto analiz korelacji i regresji oraz wielowymiarowej analizy porównawczej, wykorzystującej metodę Hellwiga. Zastosowana procedura badawcza dała syntetyczny obraz lokalnego rozwoju gospodarczego, umożliwiając jednocześnie zachowanie szczegółowości analizy w przekroju czynników determinujących jego dynamikę. W badaniu produktywności nakładów pracy i kapitału rzeczowego wykorzystano tak zwaną rachunkowość wzrostu (model Solowa), natomiast jako

narzędzia pomiaru i oceny konkurencyjności badanej gminy użyto analizy benchmarkingowej.

Prezentowana praca ma charakter teoretyczno-empiryczny, składa się z wstępu, sześciu rozdziałów i zakończenia, przy czym pierwszy i drugi rozdział mają charakter teoretyczny. W pierwszym poddano szczegółowej analizie zagadnienie rozwoju w ujęciu historycznym, przedstawiając ewolucję kategorii rozwoju w ekonomii na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat, od historycznie najstarszego i jednocześnie najwęższego ujęcia, czyli wzrostu gospodarczego, aż do najszerszego ujęcia, tj. rozwoju zintegrowanego. W rozdziale tym mamy do czynienia z szerokim wyborem różnorodnych podejść do kategorii rozwoju w ekonomii, odzwierciedlających odmienne punkty widzenia badaczy i różne kryteria oceny zmian zachodzących w życiu społeczno-gospodarczym.

Drugi rozdział przedstawia podstawowe pojęcia związane z rozwojem lokalnym, ze szczególnym zwróceniem uwagi na to, że każdy układ lokalny jest jednostką niepowtarzalną, charakteryzującą się indywidualną, przypisaną dla danego obszaru, kombinacją czynników ludzkich, ekonomicznych, geograficznych i przestrzennych. Przedstawiono również wybrane teorie rozwoju lokalnego, w tym m.in. teorie lokalizacji, bazy ekonomicznej, produktu podstawowego, biegunów wzrostu oraz współczesne koncepcje rozwoju zdecentralizowanego.

W trzecim rozdziale scharakteryzowano gminę miejską Ustka jako przedmiot badań. Celem tej części pracy, obok prezentacji danych geograficznych, środowiskowych czy administracyjnych, było przedstawienie syntetycznej charakterystyki rozwoju gospodarczego miasta Ustki od czasów najdawniejszych (tj. od początków XIV wieku) do końca roku poprzedzającego przyjęty okres badawczy, tj. do roku 2003.

Kolejne rozdziały mają charakter empiryczny, treścią rozdziału czwartego jest konceptualizacja dedykowanego modelu lokalnego rozwoju gospodarczego, rozumiana jako uściślenie abstrakcyjnych pojęć stanowiących elementy składowe modelu.

Rozdział piąty obejmuje operacjonalizację będącą podstawą empirycznej analizy, zaproponowanego w rozdziale czwartym modelu, wykorzystującej metodę badawczą, przez którą rozumie się sposób pracy charakteryzujący się zarówno określonymi czynnościami postępowania (procedurą badawczą), jak i zastosowaniem odpowiednich narzędzi badawczych.

Rozdział szósty zawiera badanie konkurencyjności gminy miejskiej Ustka poprzez określenie jej pozycji konkurencyjnej w grupie benchmarkingowej, obejmującej wybrane miejscowości nadmorskie.

Zakończenie zawiera syntetyczne podsumowanie wyników badań, ocenę stopnia realizacji zakładanych celów oraz weryfikację trafności sformułowanej odpowiedzi na postawione w pracy pytanie badawcze, a także sugestie dotyczące kierunków przyszłych badań.

W tym miejscu chciałbym podziękować w szczególności Promotorowi niniejszej rozprawy doktorskiej, dr hab. Magdalenie Knapińskiej, prof. UEP za opiekę naukową, a także wiele cennych oraz inspirujących uwag, bez których praca nie uzyskałaby obecnej formy. Pragnę również podziękować Pracownikom oraz Doktorantom Katedry Makroekonomii i Badań nad Rozwojem Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, którzy służyli radą i wsparciem w ważnych momentach powstawania tej pracy. Osobne podziękowania składam pracownikom Urzędu Miejskiego w Ustce, Urzędu Skarbowego w Słupsku, Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdańsku, Urzędu Statystycznego w Gdańsku, Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie oraz Kapitanatu Portu w Ustce za pomoc w dostępie do danych statystycznych, stanowiących cenny materiał źródłowy.

Pełną odpowiedzialność za ostateczną treść pracy ponosi wyłącznie autor.

Rozdział I.

ROZWÓJ GOSPODARCZY W LITERATURZE EKONOMICZNEJ

1.1. Historyczne uwarunkowania pojęcia rozwoju gospodarczego

Rozwój jest jednym z najczęściej współcześnie używanych terminów zarówno w języku potocznym, jak i w literaturze ekonomiczno-społecznej. Strategie rządów, programy międzynarodowych instytucji, hasła wyborcze partii politycznych pełne są deklaracji obiecujących działania na rzecz rozwoju. Rozwój stał się ideą organizującą ludzi w wymiarze globalnym/krajowym (makroekonomicznym), regionalnym/lokalnym (mezoekonomicznym) i w ujęciu mikroekonomicznym (przedsiębiorstwa). Można zaryzykować twierdzenie, że współczesny świat ogarnięty jest swoistą manią rozwoju (Czaplicka i Łuczak, 2010, s.2), stąd w krajach rozwiniętych np. trudno znaleźć instytucje publiczne, które nie miałyby komórek rozwoju.

Należy jednak zauważyć, że jest to pojęcie, które od stuleci było przedmiotem zainteresowania nauki, poczynając od filozofii, poprzez historię, biologię, psychologię i wiele innych szczegółowych dziedzin wiedzy, z ekonomią – oczywiście – włącznie.

Po raz pierwszy pojęcie rozwoju zostało wprowadzone przez Arystotelesa jako pomocne w udzielaniu odpowiedzi na pytanie, jak pojmować istotę tego, co leży u podłoża różnorodnych zmian w zjawiskach. Arystoteles ujmował rozwój jako proces nadawania materii formy, a więc jako zmianę zmierzającą w określonym kierunku, zmianę celową (Tatarkiewicz, 1999, s.108-109). Uważał, że działaniem przyczyny celowej jest kierowanie rozwojem czegoś, polegające na przechodzeniu od form niższych do wyższych, a ostatecznym celem rozwoju rzeczy miało być więc uzyskanie pełni swojej formy (Bartnik, 2001, s.134). Tak pojmowana przez Arystotelesa kategoria rozwoju ma charakter teleologiczny, progresywny, a jej wartościowanie jest pozytywne. Te cechy pojęcia rozwoju i dyskusja wokół nich przewijają się w poglądach także innych filozofów, i tak np. głównym założeniem filozofii Herberta Spencera (1820-1903) było pojęcie ewolucji, rozumianej w kategoriach rozwoju, któremu podlega cały wszechświat. Autor ewolucję społeczeństwa postrzegał jako nieuchronną konieczność różnicowania się ludzkich czynności i potrzeb. Uważał, że społeczeństwo, podobnie jak organizm biologiczny, podlegając prawu ewolucji rozwija się na drodze postępu, czego konsekwencją jest podział społeczeństw według

kryteriów dostarczonych przez teorię ewolucji, układający je w szereg od najmniej do najbardziej rozwiniętych (Kubik 1997, s. 345-347).

Współcześnie rozwój definiowany jest:

- jako „proces kierunkowych przemian, w którego toku obiekty przechodzą od form lub stanów prostszych i mniej doskonałych do form lub stanów bardziej złożonych i doskonalszych pod określonym względem” (Encyklopedia PWN, data dostępu: 29.09.2015)
- i bardzo podobnie, w *Słowniku języka polskiego* jako:
 - „proces przechodzenia do stanów lub form bardziej złożonych lub pod pewnym względem doskonalszych; też: stadium tego procesu;
 - sposób rozwijania się zdarzeń w czasie;
 - proces zmian zachodzących w organizmach w ciągu życia osobnika lub w kolejnych pokoleniach” (Słownik języka polskiego, data dostępu: 29.09.2015).

W przedstawionych wyżej definicjach chodzi więc o zmianę jakościową, przejście od istniejącej sytuacji do lepszej, doskonalszej, bardziej pożądanej. Warto jednak zwrócić uwagę, że jak zauważa Kenneth E. Boulding: „Nie każda zmiana jest zmianą na lepsze, ale nie ulega wątpliwości, że żadne polepszenie nie może nastąpić bez zmiany” (Grosfeld, 1985, s.71). Oceny dokonuje się według przyjętych aksjomatów czy systemu wartości, pamiętając jednak, że same systemy wartości, według których określa się co jest rozwojem, mogą ewoluować, zmieniać się w czasie, rozwijać i przekształcać (Poskrobko, 2012, s.77). Właściwe jest więc przyjęcie dla wyboru kryteriów oceny rozwoju podejście historyczne.

Jerzy Hausner w swojej definicji podkreśla ewolucyjną naturę rozwoju, który w tym sensie jest nieprzewidywalny, nieliniarny, można go wywoływać i interpretować. Jest ponadto zmianą utrwaloną i nieodwracalną, która jeśli nawet prowadzi do jakiejś równowagi, to jest to równowaga innego stanu i wokół innego punktu, a zarazem nie jest to równowaga trwała (1977, s.370-371).

Uogólniając, można przyjąć, że pod pojęciem rozwoju rozumiemy długofalowy proces, obejmujący ciąg ukierunkowanych i nieodwracalnych zmian, dokonujących się w strukturze obiektów złożonych, systemów (Krajewski, 1977 s.26). Warto jednak zwrócić uwagę na brak w tej definicji odpowiedzi na dwa pytania: Jakim celom ma służyć rozwój i jakie kryteria decydują o tym, że dany proces można zakwalifikować do kategorii rozwój ? (B. Piontek,

2015, s.95). Rozstrzygnięcie tego dylematu staje się łatwiejsze w przypadku zawężenia badania do rozwoju odnoszącego się do nauk ekonomicznych.

Pojęcie rozwój w ekonomii pojawia się w historii myśli ekonomicznej za sprawą Adama Smitha, który we „Wprowadzeniu” do swojego najbardziej znanego dzieła (*Bogactwo narodów*) jasno stwierdza, że głównym przedmiotem jego zainteresowania jest rozwój, utożsamiany z procesem wzrostu dobrobytu. Reprezentantem dobrobytu jest wytwarzany produkt narodowy Q , składający się z dóbr Q_i , a podstawowy schemat badawczy przyjmuje postać (Bartkowiak, 2008, s.39):

$$\text{bogactwo} = \text{dobrobyt} = [Q = \sum Q_i] \longrightarrow \text{wzrost gospodarczy}$$

Wymiernym celem działania społeczeństwa, przy takim założeniu, jest wytworzenie jak największego produktu:

$$Q \longrightarrow \max$$

Należy podkreślić, że znaczenie dzieł Smitha polegało przede wszystkim na tym, że – wraz z innymi moralistami szkockimi – przełamał błędne, aczkolwiek wszechobecne przekonanie, ugruntowane jeszcze w epoce przednowożytnej, zgodnie z którym bogacić można się jedynie na drodze militarnej podboju. Smith był przekonany, że można gromadzić bogactwo w warunkach pokojowych w sposób systematyczny i racjonalny oraz w oparciu o powszechnie akceptowane zasady czy wartości (Banach, 2006, s.77). Za czynnik decydujący o wzroście uważał pracę, a dokładniej podział pracy w społeczeństwie, uważając, że w przemyśle można sobie pozwolić na większy zakres specjalizacji niż w rolnictwie oraz że najbogatsze narody wyróżniają się zwykle wyższym uprzemysłowieniem (Blaug, 2000, s.56).

„Kariera” kategorii rozwój w ekonomii, utożsamianego ze wzrostem gospodarczym, zaczęła się jednak w XX wieku, chociaż jak piszą R.J.Barro i X. Sala-i-Martin w przedmowie do *Economic Growth* (2004): „Ekonomiści, w pewnym sensie, zawsze wiedzieli, że wzrost jest ważny”. Chodzi oczywiście, zgodnie z tytułem dzieła, o wzrost gospodarczy, będący tematyką wielu prac pochodzących z XVIII i XIX wieku. Poza wymienionym już A. Smithem, także tacy ekonomiści klasyczni, jak Thomas Malthus (1798), David Ricardo (1817) oraz przeszło 100 lat później Frank Ramsey, Arthur Young (obaj 1928), Joseph Schumpeter (1934) i Frank Knight (1944), dostarczyli w swoich pracach wiele podstawowych elementów, które pojawiły się we współczesnych teoriach wzrostu gospodarczego; m.in. takich jak:

- konkurencyjne zachowania przedsiębiorstw a równowaga gospodarki w ujęciu dynamicznym,

- rola prawa malejących przychodów w procesie akumulacji kapitału fizycznego i ludzkiego,
- zależności pomiędzy dochodem na głowę mieszkańca a tempem wzrostu ludności,
- skutki postępu technologicznego w postaci rosnącej specjalizacji pracy oraz odkrywania nowych produktów i metod produkcji,
- rola siły monopolu jako bodźca do wdrażania postępu technologicznego (Barro i Sala-i-Martin 2004, s.16).

Ekonomia keynesowska w początkowej fazie rozwoju, w której powstały teoria Keynesa (1936) i model IS-ML Hicksa (1937), pomijała zagadnienia długookresowe, czyli wzrost gospodarczy, koncentrując się na krótkookresowej równowadze gospodarczej w warunkach niepełnego wykorzystywania czynników wytwórczych. Pierwszymi, którzy zdynamizowali statyczną do tego czasu ekonomię keynesowską byli Alvin Hansen i Roy Harrod (oba w 1939). W ten sposób narodziła się tzw. ekonomia postkeynesowska, której zasadniczą część stanowi teoria wzrostu gospodarczego, obejmująca (Bartkowiak, 2008, s.190):

- teorię stagnacji sekularnej Hansena (1938),
- teorię niezrównoważonego wzrostu gospodarczego Harroda (1939) oraz nawiązującą do niej teorię Domara (1946),
- teorię cyklu koniunkturalnego Samuelsona (1939) i Hicksa (1950),
- teorię postępu technicznego Kaldora (1957).

Założenia ekonomii neoklasycznej sprowadzały fenomen wzrostu produkcji *per capita* do funkcji akumulacji kapitału fizycznego. Nowe podejście zaproponował Robert Solow w opublikowanej w 1956 roku pracy *A Contribution to the Theory of Economic Growth* przedstawiając model wzrostu gospodarczego w postaci zagregowanej funkcji produkcji APF (*Aggregate Production Function*) (Samuelson, Nordhaus 2012, s.509):

$$Q = AF(K,L,R)$$

gdzie: Q - produkt

L – nakłady pracy

A – poziom technologii w gospodarce

K – usługi produkcyjne kapitału

R – zasoby naturalne

F – funkcja produkcji

Robert Solow uważał, że wielkość produkcji zależy od nakładów kapitału, nakładów pracy oraz od dostępnej aktualnie technologii, która występuje w roli wskaźnika całkowitej

produktywności czynników wytwórczych. Ta część wzrostu Produktu Krajowego Brutto, która jest powodowana innymi czynnikami niż zmiana nakładów kapitału i pracy nazywana jest w literaturze przedmiotu resztą Solowa (Begg, 1992, s.350). Przyjmuje się, że odzwierciedla ona wpływ szeroko pojętego postępu technologicznego i organizacyjnego na wzrost gospodarczy i nazywana jest produktywnością wieloczynnikową TFP (*Total Factor Productivity*).

Nowa sytuacja polityczna po II wojnie światowej, zapoczątkowana rozpadem systemu kolonialnego oraz przeobrażeniami dokonującymi się w gospodarkach krajów komunistycznych, spowodowała zwiększone zainteresowanie ekonomistów krajami zacofanymi gospodarczo. Miano oddzielnej dyscypliny ekonomii uzyskała ekonomia rozwoju, której zadaniem miało być rozwiązywanie problemów wynikających z pogłębiającego się podziału krajów świata na bogate i biedne. Cechą charakterystyczną nowej dyscypliny – w jej początkowym okresie – było głębokie przekonanie o skuteczności interwencjonizmu państwowego w ogóle, a w krajach rozwijających się w szczególności.

Równocześnie dominującym stał się pogląd, że najważniejszym motorem przełamywania dotychczasowych barier wzrostu gospodarczego, niezależnie od tego, czy proces ten ma charakter rynkowy czy centralnie planowany, jest industrializacja. Pod wpływem takich ekonomistów jak Simon Kuznets, Walt Rostow i Robert Solow, popularne stało się łączenie, a nawet utożsamianie zjawiska industrializacji z przejściem do trwałego powiększania produktu krajowego (narodowego) *per capita*, dzięki uzyskiwaniu szybszych przyrostów produktu globalnego niż liczby ludności (oczywiście przy krótkookresowych wahaniach) (Luszniewicz, 2012, s.8).

W końcu lat 60. XX wieku okazało się jednak, że dynamika wzrostu gospodarczego słabnie, a proces „skapywania bogactwa” (*trickle down*) nie wystąpił. Gunnar Myrdal, jako jeden z pierwszych, „wyszedł” poza obszar rozwoju pojmowanego jako wzrost gospodarczy. W wydanym w 1970 r. *The Challenge of World Poverty: A World Anti-Poverty Program in Outline* zwrócił uwagę na konieczność eliminowania skrajnego ubóstwa i nierówności dochodowych, uważając, że stanowią one przeszkodę dla wzrostu i efektywności ekonomicznej. Dwa lata później opublikowany został raport *The Limits to the Growth* (Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J. i Behrens III W.W., 1972), będący krytyczną refleksją nad postępującą industrializacją. W raporcie tym zidentyfikowano pięć głównych zagrożeń dla świata: nadmierną industrializację, szybki przyrost ludności, powszechne

niedożywienie, wyczerpywanie się zasobów nieodnawialnych i pogarszający się stan środowiska (Czaplicka i Łuczak, 2010, s.4-5).

W efekcie porażek w rozwoju, jakie były udziałem gospodarek krajów komunistycznych i większości krajów rozwijających, w połowie lat 80. nastąpił (nie pierwszy raz w historii) zwrot w stronę idei liberalnych. Większość ekonomistów uznała, że rozwiązania wolnorynkowe będą lepiej służyć sprawie rozwoju w ogóle, szczególnie w krajach biedniejszych. W konsekwencji ostatnie ćwierćwiecze XX i początek XXI wieku stały się okresem neoliberalnej wizji rozwoju, zawartej w Konsensusie Waszyngtońskim³. Konsensus ten miał następujące przesłanie: „Liberalizuj tak wiele, jak tylko się da, prywatyzuj tak szybko, jak możesz i bądź twardy w sprawach fiskalnych i pieniężnych!” (Kołodko, 1998, s.1). Ale w opinii Johana Galtunga⁴, Konsensus Waszyngtoński stał się szczytowym momentem szerzenia globalnego hiperkapitalizmu, rozumianego jako system ekonomiczny, w którym kapitał stanowi jedyny lub prawie jedyny sens istnienia jako środek, cel (wynik) oraz miara (wskaźnik) bogactwa, dochodu narodowego brutto, indeksu Dow Jonesa oraz innych wskaźników giełdowych (Maciaszek, 2008).

Koniec XX wieku pokazał, że skuteczność Konsensusu Waszyngtońskiego okazała się ograniczona w warunkach krajów rozwijających się, a także postkomunistycznych. Jak pisał Joseph Stiglitz (1999, s.10) ograniczenie się jedynie do zamiany monopolu państwowego na monopol prywatny nie doprowadzi do stworzenia bardziej dynamicznej gospodarki rynkowej. Co więcej, neoklasyczne dążenie do koncentracji wysiłków na doprowadzeniu do ukształtowania się „słusznych cen” nie wystarcza do właściwego funkcjonowania gospodarki rynkowej. Do mankamentów Konsensusu zaliczył Stiglitz niedocenienie znaczenia konkurencji i pominięcie konieczności stworzenia efektywnej infrastruktury prawno-instytucjonalnej.

Z doświadczeń rozwojowych ostatnich kilkunastu lat wyłania się nowy paradygmat rozwoju, którego elementy charakteryzowane są następująco (Piasecki, 2017, s. 123-124):

³Termin „konsensus waszyngtoński” po raz pierwszy został użyty przez J. Williamsona w 1989 r., na konferencji poświęconej reformom w krajach Ameryki łaćwińskiej i stanowił rodzaj rekomendacji uzgodnionej w Waszyngtonie pomiędzy: Międzynarodowym Funduszem Walutowym, Bankiem Światowym i Ministerstwem Finansów Stanów Zjednoczonych (Stańczyk, 2004, s. 59).

⁴Johan Galtung dyrektor organizacji *A Peace and Development Network* we Francji, współzałożyciel i członek Światowej Federacji Studiów nad Przyszłością, podaje 6 czynników, które przyczyniają się do upadku współczesnego świata: 1. Rosnąca globalizacja 2. Rosnąca prywatyzacja 3. Zwiększenie władzy akcjonariuszy i „bezrobocie” 4. Wzrastająca produktywność 5. Nie potwierdzenie się w praktyce teorii ekonomistów „głównego nurtu” (Szkoty Chicagowska) o „przesączenie się” bogactwa w dół społeczeństwa w konsekwencji powstawania nowych miejsc pracy 6. Rola Międzynarodowego Funduszu Walutowego – „powiązanie systemowe wymienionych 5 czynników tworzące efekt synergii” (Michałowska, 2013, s. 105).

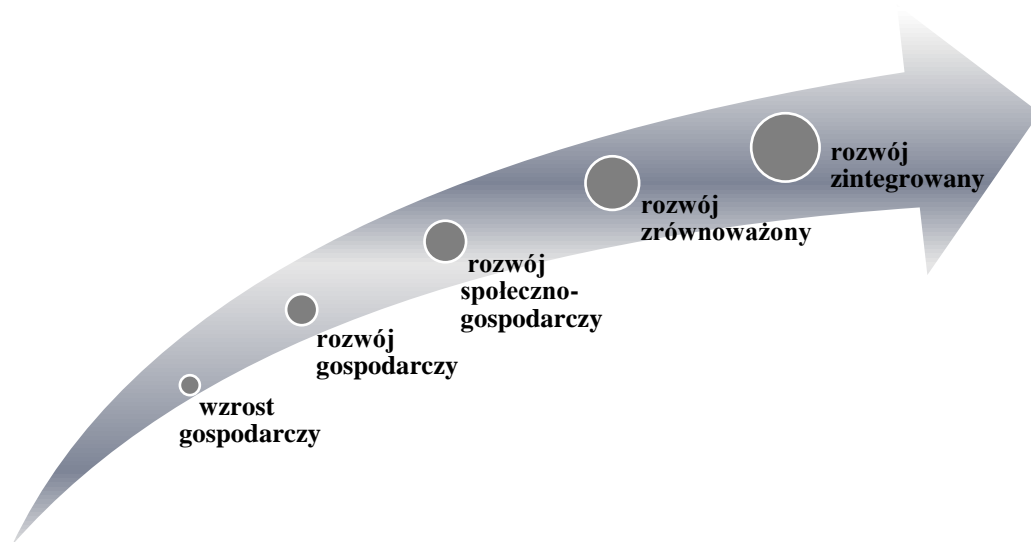
- podstawowe środowisko gospodarcze powinno sprzyjać w dłuższym okresie inwestycjom,
- gospodarka powinna charakteryzować się dużą wrażliwością na bodźce rynkowe,
- kapitał ludzki musi uzupełniać kapitał fizyczny,
- szybki przepływ i absorpcja informacji w szybko zmieniającym się świecie sprawiają, że kluczową rolę odgrywają zgodnie reagujące na bodźce instytucje i mechanizmy,
- wszędzie tam, gdzie występują niedoskonałości rynku, interwencyjne działania państwa powinny być „przyjazne rynkowi”,
- pogłębiające się nierówności społeczne nie sprzyjają rozwojowi gospodarczemu.

Dotychczasowe rozważania wskazują, że możliwe są bardzo różne definicje i podejścia do kategorii rozwoju. Pojemność tego pojęcia chyba najlepiej wykazał Heinz Arndt (1987, s.1) pisząc, we wstępie do klasycznej dziś książki *Economic development. The history of an idea*, „dalszy rozwój krajów rozwijających jest pożądanym przez ludzi w nich mieszkających. Jeśli jednak zapyta się elokwentnych obywateli tych krajów, co rozumieją pod pojęciem rozwoju, otrzyma się wiele zróżnicowanych odpowiedzi. Wyższy standard życia. Wzrost dochodów per capita. Wzrost zdolności produkcyjnych. Panowanie nad środowiskiem. Wolność dzięki kontrolowaniu środowiska. Wzrost gospodarczy. Nie tylko sam wzrost, ale wzrost sprawiedliwy. Wyeliminowanie ubóstwa. Zapewnienie podstawowych potrzeb. Dogonienie krajów rozwiniętych w zakresie technologii, bogactwa, władzy statusu. Niezależność gospodarcza, samospełnienie. Możliwość samospełnienia dla wszystkich”.

„Koncepcja rozwoju wymaga dzisiaj analizy i wyjaśnienia jak nigdy wcześniej. Dotarła ona do punktu, w którym powinna stać się przedmiotem dojrzałych i wnikliwych przemysłów. Można wskazać na dwie wzajemnie powiązane przyczyny tego stanu rzeczy. Z jednej strony, słowo to pojawia się w dyskursie publicznym niezwykle często, prawdopodobnie częściej niż kiedykolwiek wcześniej. Z drugiej strony, nigdy nie wykorzystywano go tak bezrefleksyjnie, tak rzadko kwestionowano i słabo rozumiano jak w pierwszych latach XXI wieku” – przekonują Anthony Payne i Nicola Phillips (2011, s.13).

1.2. Współczesne znaczenia pojęcia rozwoju w ekonomii

Kategoria rozwoju w ekonomii ewoluowała na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat, od historycznie najstarszego i jednocześnie najwęższego ujęcia czyli wzrostu gospodarczego, aż do najszerszego ujęcia, tj. rozwoju zintegrowanego⁵.



Rys. 1. Ewolucja pojęcia rozwój w ekonomii

Źródło: na podstawie: (Poskrobko, 2012, s. 80).

Rozwój, utożsamiany ze wzrostem gospodarczym, sprowadzającym głównie do badania stopy wzrostu mierzonej miernikiem Produktu Krajowego Brutto⁶ *per capita*, niepodzielnie panował w ekonomii aż do I połowy XX wieku, przy czym ekonomiści definiowali wzrost gospodarczy, jako:

- „długookresowy systematyczny wzrost ilości dóbr i usług wytwarzanych przez gospodarkę” (Krugman i Wells, 2012, s.19),
- „rozszerzanie się zdolności danego kraju do produkcji towarów i usług pożądaných przez ludzi” (Kamerschen, McKenzie i Nardinelli, 1992, s.958),
- dodatni przyrost wartości wskaźnika produkcji czystej wyrażonej w kategoriach realnych (z pominięciem inflacji i zmienności kursów walutowych) utrzymujący się w dłuższym okresie (F. Perroux w „*l'Economie du XX^e siecle*”, za: Malaga, 2013, s.1),

⁵Należy zaznaczyć, że w klasyfikacji tej nie ujęto wszystkich sposobów rozumienia rozwoju, koncentrując się na najważniejszych, w kontekście tematyki niniejszej pracy.

⁶Wskaźnik ten pierwszy zastosował S. Kuznets, opracowując w 1934 r. raport o stanie gospodarki amerykańskiej dla Kongresu USA. Po konferencji w Bretton Woods w 1944 roku, na której stworzono powojenną kapitalistyczną architekturę finansową, PKB stał się głównym narzędziem do pomiaru tempa rozwoju krajowych gospodarek.

- proces tworzenia i powiększania rzeczywistych rozmiarów społecznego produktu (Klamut, 2000, s.244),
- proces, który prowadzi do powiększania się potencjału produkcyjnego gospodarki, do wzrostu wytworzonego w niej produktu, a przez to do lepszego zaspokajania potrzeb społeczeństwa (Kuder, 2014, s.28).

Jak słusznie zauważa Wiesław Banach (2006, s. 78), obok wzrostu gospodarczego, niekiedy zamiennie używane jest pojęcie rozwoju gospodarczego, mimo że pojęcia te mają różne znaczenie. Rozwój gospodarczy jest pożądanym, gdyż wiąże się z poprawą standardu życia społeczeństwa, rozwojem cywilizacji, poprawą jakości życia, a w znaczeniu stricte ekonomicznym wiąże się ze wzrostem dochodów (Knapińska, 2016, s. 134).

Ekonomiści uważają, że sukcesy bądź porażki jakiegokolwiek kraju zależą od dynamiki rozwoju gospodarczego, natomiast politycy, zwykle sukcesy, w ujęciu syntetycznym, postrzegają głównie przez pryzmat wzrostu gospodarczego (Woźniak, 2004, s.77). Oceny ekonomiczne są oczywiście wykorzystywane politycznie, czego jednym z przykładów jest określanie w 2009 r. Polski jako ekonomicznej „zielonej wyspy”, kiedy nasza gospodarka, jako jedyna w pogrążonej w kryzysie Europie, zanotowała wzrost, a nie spadek PKB. Warto w tym miejscu zauważyć, że Produkt Krajowy Brutto jako uniwersalny wskaźnik nie jest pozbawiony wad. Klasycznym zarzutem jest to, że przy jego liczeniu uwzględnia się tylko te dobra i usługi, które da się wycenić, tzn. znaczy że nie bierze się pod uwagę wartości prac świadczonych na rzecz rodziny czy przyjaciół. Uwagi krytyczne dotyczą także faktu, że PKB jednowymiarowo traktuje rozwój gospodarczy, a pośrednio i społeczny, gdyż nie zawiera informacji o podziale dochodu między grupy społeczne i zawodowe. W konsekwencji z punktu widzenia polityki publicznej wskaźnik nie dostarcza informacji niezbędnych do rozstrzygnięcia problemów strukturalnych czy podejmowania decyzji alokacyjnych (Arak, 2012, s.36)⁷. Mimo wykazywanych niedostatków PKB, dotychczasowe próby opracowania nowego miernika wzrostu gospodarczego nie zakończyły się sukcesem⁸.

⁷Interesująco o zaletach, wadach oraz paradoksach związanych z tym wskaźnikiem pisze Diane Coyle (2018).

⁸W oficjalnych dokumentach Unii Europejskiej pojawiła się rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie „wyjścia poza PKB – pomiar postępu w zmieniającym się świecie (2010/2088 (INI))”, w której sformułowano (Dziennik Urzędowy UE, 2012):

- najpierw, że „PKB jest wskaźnikiem aktywności rynku gospodarczego, który stał się standardową wartością odniesienia wykorzystywaną przez decydentów na całym świecie”,
- w dalszej części podkreślając jednak, że „PKB służy do pomiaru produkcji, a nie stopnia równowagi środowiskowej, efektywności gospodarowania zasobami, włączenia społecznego czy ogólnie postępu społecznego”.

Dotychczas podstawowa przewaga PKB polega na tym, że trudno znaleźć miernik, który byłby równie prosty i uniwersalny. Nie mniej ważna, jest jego powszechność, dzięki której można porównywać nie tylko efektywność tej samej gospodarki historycznie, ale także wzrost gospodarczy w różnych krajach czy grupach krajów (np. UE, ASEAN).

Dopiero od połowy ubiegłego stulecia w debacie na temat rozwoju prowadzonej przez ekonomistów pojawiają się dwa nowe nurty: rozwój gospodarczy oraz rozwój społeczno-gospodarczy. Skupianie się na rozwoju gospodarczym zakładającym, że dla jego istnienia konieczna jest nie tylko zmiana ilościowa (wzrost gospodarczy), ale również przekształcenia jakościowe gospodarki, było charakterystyczne dla dyskusji prowadzonych od lat 60. do późnych lat 90. XX wieku. Miarą skuteczności przekształceń struktur społeczno-gospodarczych, w wyniku których nabierają one nowych cech i właściwości (Szymła, 2005, s.101), jest wzrost poziomu życia ludności (Bąkiewicz i Czaplicka, 2011, s.77). Na ten ostatni aspekt zwraca uwagę także Leszek Balcerowicz (1998, s.35), wiążący rozwój gospodarczy z systematyczną, długofalową i masową poprawą materialnych warunków życia ludzi.

Według Mieczysława Nasiłowskiego (2004, s.349) przekształcenia jakościowe w rozwoju gospodarczym dotyczą zmian w strukturze: rzeczowej, własnościowej i instytucjonalnej gospodarki. Zmiany w strukturze rzeczowej mogą być akceleratorem rozwoju gospodarczego tylko wtedy, gdy polegają na rosnącym udziale w tworzeniu PKB, branż i gałęzi gospodarczych o charakterze innowacyjnym. Ich przewaga, przede wszystkim nad gałęziami surowcowo – i materiałochłonnymi, wynika z większej produktywności, szczególnie w porównaniu z tradycyjnymi branżami działającymi w warunkach rosnących, z uwagi na ograniczoność zasobów, kosztów krańcowych.

Znaczenie stosunków własnościowych w funkcjonowaniu gospodarki w głównym nurcie ekonomii, wg Jerzego Wilkina (2004, s.11-12), zostało dostrzeżone dopiero w drugiej połowie XX⁹ wieku za sprawą „ekonomii praw własności”, będącej ważnym nurtem nowej ekonomii instytucjonalnej. Prawa własności, zgodnie z założeniami tej dyscypliny ekonomicznej, nie

W konkluzji Parlament Europejski apeluje o opracowanie dodatkowych wskaźników do pomiaru średnio- i długoterminowego postępu gospodarczego i społecznego.

⁹Nie oznacza to, że kategoria własności w okresach wcześniejszych była ignorowana przez ekonomistów. Fizjokraci (F. Quesnay, (1694-1774)) i przedstawiciele ekonomii klasycznej (w tym A. Smith (1723-1790)) przypisywali istotną rolę w tworzeniu bogactwa własności prywatnej uważając, że ten rodzaj własności jest podstawowym czynnikiem umożliwiającym dbałość o interes osobisty, przekładający się w konsekwencji na ogólny dobrobyt. Zdaniem natomiast Marksa (1818-1883), własność jest władzą, której różne formy (prywatna, społeczna) określają „społeczne warunki egzystencji”, na bazie czego powstaje nadbudowa państwa, społeczeństwa obywatelskiego i ideologii (Zalesko, 2013, s. 93).

odnoszą się do relacji między ludźmi a rzeczami, a do relacji międzyludzkich, wynikających z faktu istnienia rzeczy. Z perspektywy teorii praw własności gospodarką w najwyższym stopniu rozwiniętą jest gospodarka oparta na własności prywatnej – wyłącznej i w pełni transferowalnej. W gospodarkach z dominacją takiego rodzaju własności występują stosunkowo dobre warunki do najlepszej alokacji zasobów, w relacji do gospodarek z dominacją własności państwowej czy też wspólnej (Zalesko, 2013, s.92-100).

Mimo że dla sprawnego funkcjonowania gospodarki zawsze ważne było istnienie odpowiedniego systemu instytucjonalnego, dopiero w końcu XIX wieku zwrócono baczniejszą uwagę na wpływ, jaki mają efektywne instytucje na rozwój poszczególnych krajów. Powstała wtedy w USA myśl ekonomiczna, która za punkt odniesienia w wyjaśnianiu procesów gospodarczych przyjęła instytucję jako wzór wykształcony przez społeczeństwo. Według definicji czołowego myśliciela tego nurtu Thorsteina Veblena¹⁰ (1857-1929), instytucja to „utarte zwyczajowo sposoby regulowania procesów życiowych społeczeństwa w odniesieniu do środowiska materialnego, w którym społeczeństwo żyje” (Encyklopedia Zarządzania, data dostępu 25.10.2015). Stopniowy renesans ekonomii instytucjonalnej rozpoczął się wraz z okresem neoliberalnej rewolucji – dla jednych, a kontrrewolucji – dla innych (Ratajczak, 2011, s.37). Szczególnie skuteczni okazali się reprezentanci nowej ekonomii instytucjonalnej (NEI)¹¹, a o ich umacniającej się pozycji świadczyły otrzymane nagrody noblowskie dla Ronalda Coase’a (Nobel z 1991 r.) oraz Douglassa Northa wraz z Robertem Fogelem w 1993 r. Wśród wielu istniejących terminów instytucji najczęściej jest przytaczana propozycja D. Northa (1997), który definiuje instytucje jako reguły ludzkiego postępowania, prowadzące do redukcji niepewności i poprawy stopnia koordynacji podejmowanych działań i nawiązywanych stosunków gospodarczych.

Reasumując, do podstawowych celów przeobrażeń strukturalnych – mimo występowania różnic między poszczególnymi krajami, wynikających z zależności od warunków rozwojowych – należy zaliczyć (Klamut, 2000, s.285-286):

¹⁰Jako paradoks można przyjąć fakt, że prawie bezspornie uznany za mistrza całego nurtu instytucjonalnego T. Veblen (1857-1929) w swoich licznych publikacjach nie używał nazwy *ekonomika instytucjonalna* i tylko niekiedy definiował kluczowe dla tej dyscypliny wiedzy pojęcie *instytucja* (Stankiewicz, 2012, s.10).

¹¹ Termin „nowa ekonomia instytucjonalna” (NEI) wprowadził do literatury przedmiotu O. E. Williamson. Celem było podkreślenie odmienności nowego podejścia i tzw. „starego instytucjonalizmu”, którego głównymi przedstawicielami byli: T. Veblen i J. R. Commons (Rosińska, 2008, s.258).

- dążenie do poprawy ekonomicznej efektywności gospodarki przez szybsze przemieszczanie zasobów gospodarki z dziedzin o niskiej efektywności ekonomicznej do gałęzi dających wysokie dochody,
- dążenie do unowocześnienia gospodarki przez szybszy rozwój tych dziedzin działalności, które odgrywają rolę nośników współczesnego postępu technicznego, technologicznego i organizacyjnego,
- dążenie do podniesienia konkurencyjności krajowych wyrobów na rynkach światowych oraz wzmocnienie proeksportowej orientacji gospodarki,
- wykorzystywanie procesu zmian strukturalnych do ograniczania wpływu barier surowcowych, energetycznych, demograficznych itp. występujących w procesie rozwoju.

Wraz z wprowadzeniem do debaty nad rozwojem takich pojęć jak instytucjonalne otoczenie gospodarki oraz kapitał społeczny, większą uwagę zwrócono na wpływ sfery społecznej na procesy rozwoju gospodarki. W rezultacie nastąpiło poszerzenie zakresu pojęcia rozwój o rozwój społeczny, z którym według Francois Perroux mamy do czynienia wtedy, gdy korzyści wzrostu gospodarczego pokrywają tzw. koszty człowieka, czyli nakłady wpływające na wydłużenie średniej długości życia (wyżywienie, ochrona zdrowia, edukacja, mieszkanie) (za: Poskrobko, 2012, s.82). W ostatnich latach kategoria rozwoju społeczno-gospodarczego zdecydowanie zyskuje na znaczeniu, szczególnie w kontekście występujących na świecie nierówności ekonomicznych.

W Programie Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (*United Nations Development Programme*) rozwój społeczny (*human development*) definiuje się jako proces zwielokrotniania możliwości wyborów przed jakimi staje każdy człowiek, osiąganym przez umożliwianie mu skutecznego działania oraz efektywnego wypełniania obowiązków. Na wszystkich poziomach tego rozwoju najistotniejszą rolę pełnić mają trzy czynniki: zapewnienie warunków umożliwiających długie i zdrowe życie, możliwość zdobywania wiedzy oraz dostęp do środków pozwalających na utrzymanie przyzwoitego standardu życia (UNDP, 1990, s. 10).

Interesujący pogląd na rozwój społeczno-gospodarczy reprezentował hinduski ekonomista Amartya Sen (noblista w 1998 r.), zadając fundamentalne pytanie: dlaczego wzrost gospodarczy jest w ogóle ważny? Jego zdaniem nie jest on ważny sam w sobie, lecz stanowi jedynie istotny (być może najistotniejszy) czynnik wpływający na rzecz bardziej

fundamentalną – rodzaj życia, jakie człowiek jest w stanie prowadzić, oraz na wybory i możliwości dostępne dla niego w trakcie tego życia (za: Poskrobko, 2012, s.82).

Nowy czynnik rozwoju specyficzny dla tej kategorii to kapitał społeczny. Jedną z podstawowych definicji kapitału społecznego zaproponował Robert D. Putnam (1995, s.66), w następującym brzmieniu: „Kapitał społeczny to te cechy organizacji społecznych, takich jak sieci (układy) jednostek lub gospodarstw domowych oraz powiązanych z nimi norm i wartości, które kreują efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty (...). Dobrze powiązana jednostka w słabo powiązonym społeczeństwie nie jest tak produktywna, jak dobrze powiązana jednostka w dobrze powiązonym społeczeństwie”. Warto przy tym podkreślić, że w kręgu zainteresowania Putnama leżały przede wszystkim duże społeczności, gdyż uznał, że choć relacje na poziomie większych struktur są słabsze, mają one większy wpływ na wzrost gospodarczy niż silne relacje nawiązywane w małych społecznościach (Sierocińska, 2011, s.70). W interpretacji Francisa Fukuyamy (1997, s.39) kapitał społeczny stanowi jeden ze składników kapitału ludzkiego, różniąc się od innych form kapitału ludzkiego, tym że “jest tworzony i przekazywany za pośrednictwem mechanizmów kulturowych: religii, tradycji, historycznego nawyku”.

Krzysztof Kostro (2005, s.14-16) przedstawił powiązania kapitału społecznego z podstawowymi cechami kapitału rozumianego według tradycyjnej terminologii ekonomicznej, wyróżniając następujące jego cechy:

- kapitał społeczny wymaga nakładów, relacje społeczne są podtrzymywane przez zasoby materialne i pieniężne, którymi dysponują ludzie biorący w nich udział, dla nawiązania tych relacji potrzeba ich pracy i czasu,
- kapitał społeczny ma zdolność przekształcania jednych dóbr (zasobów materialnych, pieniężnych, pracy oraz czasu) w korzyści niemożliwe do osiągnięcia w inny sposób (np. korzystanie z cudzej wiedzy, umiejętności, zapewnienia uprzywilejowanego traktowania, otrzymanie wsparcia emocjonalnego lub pomocy w trudnej sytuacji itd.),
- zasoby materialne, pieniężne, pracę oraz czas „inwestuje” się w stworzenie klimatu sprzyjającego wzajemnemu zaufaniu; silniejsze więzi wymagają większych inwestycji, słabsze – mniejszych,

- cechą, którą kapitał społeczny dzieli z kapitałem rzeczowym i ludzkim jest jego różnorodność, która sprawia, że istnieją podobnie, jak dla kapitału rzeczowego, różne formy jego trwałości (od rodzaju relacji zależy czas jej trwania),
- kapitał społeczny, żeby zachować swoją produktywność, musi być co pewien czas „uruchamiany” (podobnie jak rzadko używane urządzenie częściej się psuje, tak niewykorzystywana wiedza i umiejętności szybciej są zapominane),
- z trwałości niektórych form kapitału społecznego wynika ich potencjalna niezawodność i przewidywalność (zazwyczaj im silniejsze są więzi między ludźmi, tym towarzyszy im większy stopień niezawodności zachowań),
- kapitał społeczny ma swój koszt alternatywny (udział we wspólnych przedsięwzięciach jest porównywalny z innymi sposobami spędzania czasu),
- zbywalność jest cechą kapitału społecznego występującą jedynie po części, gdyż nie jest możliwe odsprzedanie i wynajęcie kapitału społecznego; w pewnej formie można przekazać lub odziedziczyć kapitał społeczny (np. znajomi rodziców stają się też znajomymi dzieci).

Wymienione cechy kapitału społecznego wskazują, iż zasadne jest stwierdzenie, że jest to swoisty kapitał, który posiada każda społeczność badana w makro, mezo lub mikro skali i możliwy jest jego pomiar jako realnie istniejącego zjawiska.

Kategoria „rozwój społeczno-gospodarczy” oznacza zatem korzystne ilościowe, jakościowe i strukturalne zmiany zachodzące w gospodarce i społeczeństwie danego kraju, pozwalające na ekspansję swobód i możliwości prowadzenia przez ludzi takiego życia, jakie cenią i mają powody, by je cenić (Kubiczek, 2014, s.32-33). Jest to zatem proces złożony i trudniejszy co do określenia jego istoty, obejmujący obok dodatnich, ilościowych zmian w produkcji oraz przemian strukturalnych i instytucjonalnych, także pozytywne zmiany w warunkach pracy i bytu ludności (Jarmołowicz, 2014, s.86). Reasumując, procesy wzrostu i rozwoju gospodarczego są uwarunkowane społecznie, tzn. że rozwój gospodarczy nie jest możliwy bez postępu społecznego, bez zmian w postawach jednostek i grup społecznych oraz w funkcjonowaniu urządzeń i instytucji społecznych.

Kolejnym etapem ewoluowania pojęcia rozwoju w ekonomii była koncepcja zrównoważonego rozwoju, która odegrała w drugiej połowie XX wieku olbrzymią rolę w kształtowaniu sposobu myślenia o wzajemnych stosunkach pomiędzy społeczeństwem, gospodarką i zasobami środowiska przyrodniczego, będąc odpowiedzią na współczesne

zagrożenia cywilizacyjne, związane z szybkim i niepohamowanym tempem wzrostu populacji, niekontrolowanym zużywaniem zasobów naturalnych, narastającą degradacją środowiska naturalnego, wzrostem konsumpcji oraz z pogłębiającą się dysproporcją między poziomem jakości życia mieszkańców krajów wysokorozwiniętych i rozwijających się.

Ideę zrównoważonego rozwoju streszcza pierwsze zdanie raportu *Nasza Wspólna Przyszłość (Our Common Future)* z 1987 r.: „Na obecnym poziomie cywilizacyjnym możliwy jest rozwój zrównoważony, to jest taki rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie”. Koncepcja ta opiera się więc na założeniu, iż istnieje rozwiązanie kompromisowe między dalszym rozwojem gospodarczym a zachowaniem środowiska w jak najlepszym stanie, szczególną uwagę przypisując istnieniu współzależności rozwoju ekonomicznego społeczeństwa i jakości środowiska (Mazur-Wierzbicka, 2006, s.317). W praktyce rozwój zrównoważony jest określany przez trzy identyfikujące go cechy odnoszące się do trzech odmiennych aspektów (Słodowa-Hełpa, 2013, s.40):

- cechę zrównoważoności, której odpowiada aspekt strukturalny, w postaci konieczności harmonizowania i równoważenia potrzeb rozwojowych z potrzebami ochrony środowiska,
- cechę trwałości – aspekt czasowy, w którym zakłada się, że żaden element nie słabnie wraz z upływem czasu,
- cechę samopodtrzymywania się, w aspekcie tworzenia rezerw i bodźców do dalszego rozwoju.

Podkreślić należy fakt, że idea zrównoważonego rozwoju nie jest sprzeczna ze wzrostem dobrobytu, lecz akcentuje konieczność optymalizacji gospodarki w aspekcie minimalizacji zużycia surowców, energii, wody i negatywnego wpływu działalności gospodarczej na środowisko oraz dowartościowania duchowej sfery życia człowieka. Wiąże się z tym postulat przestawienia gospodarki z *brown economy* na *green economy*, ściśle związaną z rozwojem zrównoważonym. Zielona transformacja wymaga zielonych miejsc pracy będących efektem przedsięwzięć związanych z inwestycjami kapitałowymi lub nie kapitałowymi, które zmniejszają negatywny wpływ gospodarki na środowisko naturalne. W Polsce zjawisko tworzenia zielonych miejsc pracy jest dosyć nowe i brak jego kompleksowego uregulowania oraz wspierania, co odbija się na tempie przemian w tym zakresie (Kryk, 2014, s.17-20).

Przy określaniu celów i efektów zrównoważonego rozwoju, obok jakości środowiska naturalnego, jednym z najczęściej używanych pojęć jest jakość życia ludzkiego. Ocenę jakości życia oraz metodologię jej pomiaru, w postaci wskaźnika QLI (*Quality of Life Index*), przedstawili w 2005 roku autorzy związani z brytyjskim tygodnikiem „The Economist”. W ich opinii dla odzwierciedlenia poziomu życia i satysfakcji życiowej w poszczególnych krajach kluczowe są następujące parametry (Kiełczewski, 2009, s.109-111):

- sytuacja materialna, wyrażona wartością PKB na osobę w USD, z uwzględnieniem parytetu siły nabywczej,
- zdrowie, mierzone oczekiwaną średnią długością życia,
- życie rodzinne, wyrażone wskaźnikiem rozwodów na 1000 mieszkańców,
- życie wspólnotowe, oceniane na podstawie częstotliwości uczęszczania do kościoła lub członkostwa w związkach zawodowych,
- klimat i geografia, sprowadzone do szerokości geograficznej, decydującej o strefie klimatycznej, w której mieszkają ludzie,
- bezpieczeństwo zatrudnienia, mierzone stopą bezrobocia,
- wolność polityczna, oceniana wg skali od 1 (pełna wolność) do 7 (brak wolności i praw obywatelskich),
- równość płci, oceniana na podstawie proporcji przeciętnych zarobków kobiet i mężczyzn.

Pełna ocena zrównoważonego rozwoju na pewno nie jest łatwa ponieważ charakter tego pojęcia określany jest przez wielowymiarowy poziom samorealizacji człowieka, a więc wychodzi zdecydowanie poza oraz ponad ekonomię. Zadaniem szczególnie trudnym jest zdefiniowanie wskaźników jednoznacznie obrazujących problem i mierzalnych, oraz dla których istnieje pokrycie informacyjne. Kolejnym zagadnieniem do rozwiązania jest wskazanie optymalnych wartości dla tych wskaźników, dla większości wskaźników nie ma bowiem możliwości wyznaczenia ilościowych celów. Dzieje się tak m.in. z powodu braku w teorii jednoznacznych wskazówek co do pożądanego poziomu zjawisk oraz trudności w określeniu dla każdego ze wskaźników wspólnego poziomu docelowego dla wszystkich badanych jednostek administracyjnych (Bal-Domańska i Wilk, 2011, s.301-302).

Warto podkreślić, że zrównoważony rozwój w Komunikacie Komisji Europejskiej z 3 marca 2010¹² definiowany jest jako polegający na wspieraniu gospodarki niskoemisyjnej, efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej (Borys, 2013, s.11).

Nie można także pominąć faktu występowania dwóch postaw w stosunku do zrównoważonego i trwałego rozwoju – zwolenników i przeciwników. Pierwsi akcentują jego zalety oraz konieczność realizacji takiej strategii w warunkach współczesnej antropopresji oraz globalnych problemów ekologicznych. Przeciwnicy podkreślają utopijność takiego podejścia i praktyczną niemożność realizacji strategii *Sustainable Development*. Akcentują m.in. wpływ procesów globalizacji, nierozwiązane problemy objęte Milenijnymi Celami Rozwoju czy różnice kulturowo-religijno-cywilizacyjne (Czaja i Becla, 2012a, s.257-258).

Początek pojawienia się koncepcji rozwoju zintegrowanego można wiązać z okresem powstawania europejskiej polityki spójności, która ze względu na swój horyzontalny charakter była naturalnym nośnikiem zarządzania takim rozwojem. Sześć państw założycielskich, podpisując Traktat Rzymski w 1957 roku, za swój cel uznało „wzmocnienie jedności swych gospodarek i zapewnienie ich harmonijnego rozwoju, poprzez zmniejszenie różnic istniejących między poszczególnymi regionami oraz opóźnienia regionów mniej uprzywilejowanych” (Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, 1957, s.2). Czynnikiem mającym wpływ na podjęcie tego właśnie celu była obawa, że słabiej rozwinięte regiony nie będą miały możliwości skorzystania z integracji rynków. Istotnie, postępujące rozszerzenie Unii Europejskiej powiększyło regionalne różnice w całej Wspólnocie i te dysproporcje między najbogatszymi i najuboższymi regionami utrzymują się nadal¹³.

Do traktatowych uzgodnień nawiązuje określenie zintegrowanego rozwoju jako równomiernego rozwoju poszczególnych sfer życia, sektorów gospodarki, regionów państwa lub świata. Ma to być rozwój, którego konsekwencje odczuwają wszystkie grupy społeczne, a pozytywne zmiany w jednej dziedzinie, branży, regionie, grupie społecznej wywoływać będą podobne procesy w innych. Przy wzroście zintegrowanym zmiana wskaźników wzrostu gospodarczego skutkować powinna odpowiednimi zmianami wskaźników rozwoju

¹²Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu.

¹³Pięć polskich województw (lubelskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie, podlaskie, świętokrzyskie) znalazły się w 2013 roku w grupie 20 najbiedniejszych krajów UE, jeśli za miarę zamożności uznać PKB *per capita* (Portal Samorządowy, 2015).

społecznego i poprawą kondycji ekonomicznej całego społeczeństwa, a więc jest to rozwój w którym w miarę proporcjonalnie uczestniczą wszyscy. Przy czym w tej koncepcji istotna jest nie tylko indywidualna sytuacja ekonomiczna jednostki, ale też otoczenie polityczne, społeczne, prawno-instytucjonalne, kulturowe, w jakim żyje (Polak, 2014, s.8).

Wielowymiarowość zintegrowanego rozwoju trafnie odzwierciedla definiowanie go jako procesu powodującego harmonijne zmiany we wszystkich sferach egzystencji ludzkiej. Jego kluczowymi wyznacznikami są (Stodowa-Hełpa, 2013, s. 67-68):

- mechanizmy godzenia kryteriów efektywności ekonomicznej i sprawiedliwości społecznej,
- funkcjonalnie rozumiana spójność społeczno-ekonomiczna,
- nowoczesne państwo:
 - dbające o porządek konkurencyjny,
 - prowadzące politykę społeczną respektującą bezpieczeństwo ekonomiczne rodzin za pomocą mechanizmów subsydiarności, które nie burzą motywacji do samoodpowiedzialności,
 - wykorzystujące technologie informatyczne do budowy społeczeństwa obywatelskiego.

Jest więc rozwój zintegrowany rezultatem podejścia holistycznego, zakładającego, że człowiek działa nie tylko w sferze ekonomicznej, lecz realizuje również funkcje właściwe dla sfery natury i biologii, duchowej i wiedzy, chce mieć uprawnienia władcze, by być podmiotem procesu decyzyjnego, poszukuje uznania społecznego, a dla zharmonizowanego realizowania wielorakich celów rozwojowych modernizuje środowisko i wdraża innowacje. Dlatego, jak stwierdza Michał Woźniak¹⁴: „potrzebni są bezstronni ekonomiści, ekonomia zintegrowanego rozwoju i systemy ekonomiczne, których mechanizmy, instytucje, narzędzia i procedury koordynacji są zorientowane na cele zintegrowanego rozwoju”. Efektem zintegrowanego zarządzania rozwojem jest wzrost szans na bardziej trafne dokonywanie wyborów między alternatywnymi scenariuszami i wariantami działań, a w konsekwencji na bardziej skuteczne i efektywne rozwiązanie współczesnych problemów, od spraw ustrojowych, poprzez gospodarcze, środowiskowe i społeczne (Stodowa-Hełpa, 2013, s.17).

¹⁴<http://www.ur.edu.pl/nauka/sprawozdania-z-konferencji/2014/w-poszukiwaniu-ekonomii-zintegrowanego-rozwoju>, data dostępu: 27.02.2016

1.3. Podsumowanie

Podsumowując, można stwierdzić, że mamy do czynienia z szerokim wyborem różnorodnych podejść do kategorii rozwoju w ekonomii, odzwierciedlającymi odmienne punkty widzenia badaczy i różne kryteria oceny zmian zachodzących w życiu społeczno-gospodarczym. Wśród nowych kierunków badawczych interesująca wydaje się, promowana przez Grzegorz Kołodkę, w książce *Nowy pragmatyzm czyli ekonomia i polityka dla przyszłości* (2016), „ekonomia umiaru”. Nowy pragmatyzm Autora jest poszukiwaniem kompromisu między polityką gospodarczą państw narodowych a polityką prowadzoną z jednej strony na poziomie regionalnym, a z drugiej globalnym. Wyłaniająca się z tego procesu ekonomia przyszłości tworzy i daje politykom narzędzia zapobiegania „Jeszcze Większym Kryzysom”, jak je określa G. Kołodko (2008, s.339). Ważną regułą rządzącą postulowaną przez niego gospodarką przyszłości powinno być umiarkowanie, czyli świadome dostosowywanie rozmiarów ludzkich, rzeczowych i finansowych strumieni do wymogu zachowania długookresowej dynamicznej równowagi, w ramach której cele gospodarowania powinny być związane z rozwojem zrównoważonym:

- ekonomicznie, czyli w odniesieniu do rynków towarów i kapitału oraz inwestycji i finansów, a także siły roboczej,
- społecznie, czyli w odniesieniu do akceptowanego społecznie, sprawiedliwego i zarazem sprzyjającego akumulacji kapitału podziału dochodów oraz stosownego udziału podstawowych grup ludności w usługach i dostępie do dóbr publicznych,
- ekologicznie i przestrzennie, czyli w odniesieniu do zachowania odpowiednich relacji między działalnością gospodarczą człowieka i naturą zarówno bieżąco, jak i w ujęciu perspektywicznym.

Bardziej radykalne podejście do kwestii rozwoju prezentują naukowcy, ale również politycy, angażujący się w popularyzację idei „postwzrostu” (*degrowth*). W ich opinii, przekraczane są już bezpieczne granice planetarne, a wciąż nic nie wskazuje na to, by wzrostowi gospodarczemu miał przestać towarzyszyć ciągły wzrost zużycia zasobów i zanieczyszczenia środowiska. Tymczasem rozwiązywanie aktualnych problemów społecznych europejskich narodów nie wymaga już wzrostu gospodarczego. Wymaga raczej bardziej sprawiedliwego podziału dochodu i bogactwa, które już posiadamy. Tym bardziej, że wzrost staje się coraz trudniejszy do osiągnięcia w związku z malejącymi możliwościami

zwiększenia produktywności, nasyceniem rynków i degradacją środowiska przyrodniczego¹⁵. Równocześnie agresywne podążanie za wzrostem bez zważania na koszty powoduje dalsze podziały społeczne, podważa stabilność gospodarczą i demokrację („Gazeta Wyborcza”, 20 września 2018).

Tim Jackson w swoim *Dobrobycie bez wzrostu. Ekonomia dla planety o ograniczonych możliwościach* (2015) przywraca właściwy porządek myślenia o relacji między człowiekiem /wspólnotami ludzkimi a teorią i praktyką globalnego kapitalizmu. Ta erudycyjna praca, mocno zakorzeniona w konkretnych i różnorodnych danych społeczno-gospodarczych, jest również etycznym świadectwem odpowiedzialności Autora za los społeczeństw i tak chciwie eksploatowanego przez nas globu. Jej wymowa to zdecydowany sprzeciw wobec paradygmatów nieodpowiedzialności, na jakich bazują potężne instytucje polityczne i gospodarcze, zainteresowane szybkim, olbrzymim zarobkiem kosztem wielkich społeczeństw i małych społeczności, kosztem fauny i flory, całej Ziemi. Jackson uważa, że kapitalizm rosnących długów i hiperkonsumpcji musi zostać rozmontowany. Wymagają tego dwa najpoważniejsze wyzwania polityczne XXI wieku: zmiana klimatyczna (a szerzej – ryzyko ekologiczne) oraz kryzysy finansowe świadczące o niestabilności rynków finansowych. Narastanie globalnych nierówności ekonomicznych oraz zagrożenie ekologiczne ludzkości muszą być wreszcie wzięte pod uwagę. Jackson redefiniuje pojęcie dobrobytu (*prosperity*), który rozumie jako zdolność do rozwoju i chodzenia w relacje z innymi, oparte na możliwości cieszenia się szacunkiem równych sobie oraz podejmowaniu działań uznawanych za sensowne poprzez wykonywanie pracy dającej satysfakcję (Jackson, 2015, za: Wołodźko, 2016).

¹⁵T. Jackson w *Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy* (2009, s. 102) pisze, że przez ostatnie pięć dekad dążenie do wzrostu było najważniejszym celem polityki na całym świecie i jak się szacuje towarzyszyła temu degradacja 60% światowych ekosystemów.

Rozdział II.

ROZWÓJ GOSPODARCZY W WYMIARZE LOKALNYM

2.1. Pojęcie i wymiary rozwoju lokalnego w świetle literatury

W warunkach polskich koncepcja rozwoju lokalnego nie ma długoletniej tradycji ugruntowanej teorią i metodologią. Nie można jednak powiedzieć, że jest czymś nowym, gdyż w naturze działalności samorządowej, samopomocowej czy samokształceniowej w XIX wieku i w okresie międzywojennym tkwiły inicjatywy działań na rzecz miejsca zamieszkania i społeczności lokalnych, związane z poprawą bytu, wykorzystaniem zasobów, poszukiwaniem efektywnych rozwiązań i nowoczesnych metod gospodarowania. Nie nazywano jednak tych działań rozwojem lokalnym, traktowane były co najwyżej jako formy tzw. pracy organicznej (Broński, 2006, s.11).

Rozwój w wymiarze lokalnym wiąże się z pojęciem lokalizmu, który jako zjawisko społeczne był znany od dawna. Natomiast lokalizm, jako pojęcie związane z lokalnym rozwojem społeczno-gospodarczym, narodził się w latach 70. XX wieku, kiedy w Europie Zachodniej nastąpił kryzys polityki regionalnej, a stagnacja gospodarcza dotknęła boleśnie społeczności lokalne i ich środowiska życia (Pająk, 2012, s.146). Zwrot ku lokalności, określany mianem renesansu lokalizmu, stał się przedmiotem zainteresowania wielu ekonomistów badających przyczyny zróżnicowania w poziomie regionalnego i lokalnego rozwoju gospodarczego, najczęściej z podkreśleniem roli lokalnych reakcji na globalne wyzwania. O popularności tego kierunku badań świadczy nie tylko rozkwit literatury na ten temat, ale także wielość komisji, zespołów problemowych i innych instytucji powoływanych w celu wspierania lokalnego rozwoju (Łukomska, 2012, s.45-46).

Przyczyny takiego stanu rzeczy wyniknęły z kilku względów, m.in. z krytycznego nastawienia większości społeczeństw, głównie krajów rozwiniętych, do państwa bazującego na centralizmie i interwencjonizmie. Skutkiem tego było narastanie dysproporcji rozwojowych w skali lokalnej i coraz większej chęci mieszkańców do stanowienia o własnym losie. Przejawem odrodzenia się lokalności było podejmowanie w różnych krajach Europy Zachodniej reform decentralizacyjnych, zmierzających do nadania większych uprawnień układom lokalnym (Warczak, 2015, s.113). Dobrym przykładem wzrostu znaczenia lokalizmu było utworzenie w 1975 r. w ramach Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej – Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (Pająk, 2012, s.146).

„Lokalny” to „istniejący lub działający na danym obszarze, charakterystyczny dla danego obszaru”. Należy zauważyć, że jako jego przeciwieństwo występuje termin „globalny”, czyli „odnoszący się do całego świata” (Słownik Języka Polskiego PWN). Z badań relacji między tym, co lokalne i tym, co globalne, wynika, że nie jest to taka sama relacja, jak między całością i częścią. Jednostki lokalne charakteryzują się swoistymi „indywidualnościami”, tzn. cechami przysługującymi im i tylko im. Podstawowym czynnikiem stanowiącym o ważności lokalności są różne postacie lokalnych społeczności, których wyróżnikiem jest to, że istotnym składnikiem ich więzi wewnętrznej jest jakaś forma stosunku do terytorium, na którym się znajdują. Przyjmuje się, że dla członków tych społeczności teren jest zawsze jakąś wartością – emocjonalną, kulturową, tradycyjną, ekonomiczną, ponieważ czują się oni związani wspólnym stosunkiem do terenu, na którym żyją (Szczepański 1992, s.15-19).

Z uwagi na to, że lokalność jest związana z określonym miejscem geograficznym, to gdy to miejsce „zostaje wypełnione” ludźmi, lokalność staje się lokalizmem, dla którego charakterystyczne jest dążenie do pewnej swoistej odrębności społecznego życia lokalnego (Śmietanka, 2014, s.9). Według Kazimierza Sowy (1988 s.55) lokalizm oznacza „koncentrację życia społecznego i gospodarczego w społecznościach lokalnych, a także ich prymat i dominację w stosunku do owego układu społeczno-przestrzennego, który jest jak gdyby wytwarzany przez te społeczności, a zatem wobec nich wtórny. Może więc być uważany za określony typ ładu społecznego”.

Ponieważ za główną przyczynę odrodzenia lokalizmu uważa się kryzys państwa jako podmiotu decyzyjnego, stąd potrzeba globalizacji – w przypadku rozwiązywania spraw dotyczących makroskali i lokalizmu – przy rozwiązywaniu spraw gospodarczych i społecznych w mikroskali (Leśniak-Moczuk, 2006, s.129). Szczegółowo przyczyny te opisuje Witold Giełżyński (1998, za: Jałowiecki, 1989, s.80), zaliczając do nich:

- reakcję na obsesję wzrostu gospodarczego powodującą zwrot ku koncepcji „dewolucji”¹⁶,
- wzrastającą niesterowalność wielkich struktur, której nie da się pokonać bez odwołania się do kreatywności lokalnej,
- zagrożenie środowiska zmuszające do opracowania programu "ekorozwoju",

¹⁶Przeniesienia kompetencji do rozstrzygnięcia sprawy z jednego organu administracyjnego na inny (Słownik PWN)

- ograniczanie przez rozwój endogenny naśladowczego przejmowania wzorów egzogennych przez społeczności lokalne, zapobiegające procesowi ich rozkładu i wzrastającej alienacji kulturalnej,
- krytycyzm wobec państwa opiekuńczego skłaniający do wiary, że przynajmniej w niektórych warunkach możliwe jest odwołanie się do tradycji wspólnotowych,
- centralizację dyspozycji powodującą zanik demokracji i poczucie zniewolenia przez państwo.

Przejawem odrodzenia się lokalności było podejmowanie w krajach europejskich reform decentralizacyjnych, zmierzających do nadania większych uprawnień układom lokalnym (Rogowska, 2010, s.354). Mikołaj Herbst (2003, s.113-114) zwraca uwagę, że sam proces decentralizacji był postrzegany jako korzystny nie tylko przez członków lokalnych społeczności, ale również przez przedstawicieli władzy centralnej, którzy widzieli w nim możliwość przerwania odpowiedzialności za ewentualne niepowodzenie realizowanego modelu wzrostu gospodarczego. W odniesieniu do polskich reform ciągle aktualna wydaje się opinia zamieszczona we wstępie pracy *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka* (Szewczuk, Kogut-Jaworska i Ziolo, 2011, s.10), zgodnie z którą polskie reformy charakteryzuje istotna słabość, wynikająca ze skromnego rozpoznania bardzo złożonej problematyki społeczno-gospodarczej w ujęciu lokalnym i regionalnym.

Warto przytoczyć także zdanie Stanisława Bagdzińskiego (1995, s.111), który uważa, że ożywienie zainteresowania problematyką lokalną w Polsce wynikało:

- ze wzrostu konfliktów w gospodarowaniu przestrzenią,
- z poszukiwania nowych źródeł wspomagania rozwoju społeczno-gospodarczego,
- z wykorzystania cech lokalności w procesach innowacji i rozwoju ekonomicznego.

Również w Polsce skutkiem transformacji ustrojowej były przemiany zarówno na poziomie makroekonomicznym, jak i lokalnym. Odrzucenie doktryny centralizmu oraz porządku monocentrycznego spowodowało, iż coraz silniej zaczęto przeciwstawiać mu lokalizm jako nowy model ładu społecznego, oparty na istnieniu i współdziałaniu autonomicznych wspólnot lokalnych ukształtowanych historycznie, w drodze naturalnych procesów społeczno-przestrzennych. W modelu tym wspólnoty rozumiane są jako lokalne społeczności, których rozwój ma głównie charakter oddolny, wykorzystujący lokalne zasoby rozwojowe (Pająk, 2001, s.34,45).

Charakterystycznymi cechami polskiego lokalizmu są według opinii Janusza Kidy (1997) (za: Pająk, 2012, s.147-148):

- istnienie i współdziałanie autonomicznych, względnie małych wspólnot lokalnych (autonomia gmin),
- oddolne wytwarzanie przez współdziałające społeczności lokalne określonej wspólnoty politycznej,
- istnienie „ładu wytwórców” prowadzących osiadły tryb życia i związanych z konkretnym miejscem w przestrzeni,
- istnienie dobrowolnych, bezpośrednich, „partnerskich” poziomów kontaktów społecznych z otoczeniem społecznym, których celem jest współpraca,
- usystematyzowany rozwój społeczny oraz fakt, że zmiany zachodzą zawsze od „dołu”, są bowiem ściśle związane z suwerennymi decyzjami wolnych wytwórców,
- oparcie gospodarki na inicjatywie i przedsiębiorczości jednostek.

W praktyce zarówno dynamika rozwoju lokalnego, jak i jego efekty w Polsce po roku 1989 w decydującym stopniu zależały od zewnętrznie określonych (w relacji do układu lokalnego) warunków prawnoustrojowych. Model demokratyczno-samorządowy, obejmujący także model ustrojowy gminy, realizowany w Polsce od 1990 r.¹⁷ reaktywował lokalny samorząd terytorialny, rozumiany jako wyodrębniony w strukturze państwa związek lokalnego społeczeństwa, samodzielnie wykonujący zadania publiczne (Szewczuk, 2011, s.23).

W polskiej praktyce samorządowej przyjęto, że lokalność w sensie terytorialnym odnosi się do powiatów i gmin, zdecydowanie mniejszych obszarowo niż województwa, do których odnosi się pojęcie regionu. Stąd odrębnie definiowane są też pojęcia rozwoju regionalnego i lokalnego. Zdaniem Alicji Sekuły (2001, s.91) konsekwencje wielkości obszaru, do którego odnosi się rozwój, są tak daleko idące (choćby w poziomie aktywności społeczności, odmiennych czynnikach rozwoju, uwarunkowaniach, celach, instrumentach sterowania, podmiotach itd.), iż wydzielenie obu pojęć jest w pełni uzasadnione.

Warto podkreślić, że gmina jest przede wszystkim wspólnotą lokalną, a nie – jak to się często interpretuje – ciałem polityczno-administracyjnym, czy też – w jeszcze „płytszym” ujęciu – urzędem. Integralnymi składnikami tej wspólnoty są przede wszystkim mieszkańcy, jak też tworzone przez nich lub wybierane organizacje, w tym samorząd gminny,

¹⁷ Zob. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r.; Europejska Karta Samorządu Terytorialnego; Ustawa z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym.

obywatelskie organizacje pozarządowe, uczelnie i szkoły, ośrodki badawczo-rozwojowe, kościoły i związki wyznaniowe, instytucje kulturotwórcze oraz przedsiębiorstwa (Waldziński, 2009, s.40).

Za trafną definicję rozwoju lokalnego można uznać określenie Adama Szewczuka (2011, s.21), który podkreśla jego szczególność jako procesu dotyczącego ważnych zmian zachodzących w lokalnym układzie społeczno-terytorialnym. Uważa on, że ten wyodrębniony z otoczenia układ charakteryzuje się na ogół specjalnymi cechami przestrzeni, gospodarki i kultury, a także specyficzną dla danej jednostki samorządu terytorialnego hierarchią potrzeb i wartości. Stąd złożoność tej kategorii ekonomicznej, wynikająca z wielości i różnorodności celów strategicznych, którym rozwój ma służyć, oraz różnorodności działań i przedsięwzięć, które go ostatecznie kształtują. Adam Szewczuk zwraca przy tym uwagę na to, że gminy i powiaty funkcjonują i rozwijają się jako integralne części większych całości, tj. regionów, korzystając z dóbr i usług pochodzących z innych terenów i jednocześnie produkując oraz dostarczając swoje produkty szeroko rozumianemu otoczeniu. Ta wielokierunkowość interakcji sprawia, że – w jego opinii – jednoznaczne zdefiniowanie pojęcia rozwój w wymiarze lokalnym jest wyjątkowo trudne.

W literaturze występuje wiele definicji rozwoju lokalnego, które różnią się w zależności od interpretacji przez Autorów wagi wyróżnionych przez nich cech, charakterystycznych dla procesu rozwoju. Na wieloaspektowość tego pojęcia zwraca uwagę B. Jałowicki, wyodrębniając jako podstawowe płaszczyzny rozwoju lokalnego (1989, s.109 i n.):

- gospodarczą, obejmującą rozwijanie indywidualnej i zbiorowej przedsiębiorczości przy wykorzystaniu lokalnych zasobów,
- społeczną, umożliwiającą artykułowanie interesów grupowych,
- polityczną, pozwalającą na znaczną autonomię układu lokalnego w zakresie alokacji zasobów i możliwości podejmowania decyzji w sposób demokratyczny i samorządny,
- kulturową, dającą możliwość korzystania z własnych kanałów komunikacji społecznej, niezależnych od państwa instytucji i środków masowego przekazu, takich jak: lokalna prasa czy rozgłośnia radiowa, telewizja kablowa, strony internetowe itp.

Wyróżnione wyżej płaszczyzny nie są jednolite i wzajemnie się warunkują. Ich powiązania i zależności przyczyniają się do tworzenia nowego trwałego potencjału rozwojowego, generującego własny, wewnętrzny mechanizm ewolucji. Nowy potencjał rozwojowy ma sprzyjać kreowaniu nowych wartości, przyczyniając się do pełniejszego zaspokajania potrzeb

społeczności lokalnej, nie powodując ujemnych skutków w otoczeniu. Taki potencjał zapewnia stabilne podstawy lokalnego rozwoju (Frączkiewicz-Wronka A. (red.), 2002, za: Szewczuk, 2011, s.25).

Również Kazimierz Paják (2001, s.46-47) przyjmuje, że rozwój lokalny dokonuje się na czterech zdefiniowanych płaszczyznach, określając go jako proces uwzględniający:

- potrzeby mieszkańców,
- zasoby i walory lokalnego środowiska przyrodniczego,
- zainwestowanie infrastrukturalne,
- poziom oświaty i kultury społeczności lokalnej,
- istniejący potencjał gospodarczy, naukowy, techniczny i kadrowy,
- stabilne przepisy prawa,
- aktywność społeczności lokalnych, przy założeniu przychylnego nastawienia władz lokalnych.

Natomiast A. Sekuła (2005, s.590-591) uważa, że nie tyle ważne jest eksponowanie płaszczyzn, których dotyczy rozwój, ale jego ciągłość i generowane przez niego zmiany. Gospodarkę lokalną Autorka traktuje jako zbiór czynności służących rozwojowi lokalnemu¹⁸, polegających na kształtowaniu nowych wartości, do których zalicza:

- dobra materialne i usługi zaspokajające zapotrzebowanie wewnętrzne i zewnętrzne,
- zatrudnienie, a także firmy i instytucje tworzące nowe stanowiska,
- wartości niematerialne, takie jak: wiedza, wyższe kwalifikacje i umiejętności,
- atrakcyjne propozycje lokalizacyjne, na które składają się: czynniki „twarde” w postaci nieruchomości i infrastruktury technicznej oraz czynniki „miękkie”, pod którymi rozumie wysokiej klasy środowisko przyrodnicze.

Rozwój lokalny jest więc, w tym ujęciu, kreowaniem nowych wartości w zakresie pracy, kapitału, wiedzy i środowiska.

Ryszard Brol (1998, s.11) ogranicza pojęcie rozwoju lokalnego do następujących sfer: lokalnej społeczności, gospodarki lokalnej i lokalnego ekosystemu. Rozwój w jego ujęciu to zaplanowane, ciągłe działanie podmiotów lokalnych, a przede wszystkim władzy i społeczności lokalnej, prowadzące do tworzenia nowych i poprawy istniejących walorów użytkowych gminy, kreowania optymalnych warunków dla funkcjonowania gospodarki

¹⁸ W cytowanym artykule dotyczy to wyłącznie gminy.

lokalnej oraz zachowania ładu przestrzennego i ekologicznego. A. Szewczuk (2011, s.30) uważa, że główny wysiłek organizacyjny kreatorów innowacyjnych strategii rozwoju lokalnego jest skierowany na:

- zachowanie wartości tradycyjnych, uznawanych przez społeczeństwa lokalne za nienaruszalne i świadczące o tożsamości kulturowej,
- kreowanie nowych wartości, uznawanych za podstawowe dla społeczeństw lokalnych w wymiarze globalnym,
- przywracanie wartości utraconych na skutek różnorodnych uwarunkowań (losowych, politycznych, ekonomicznych itp.).

Na roli czynników ekonomicznych i społecznych w rozwoju koncentruje się także Janusz Hryniewicz (2000, s.53-77) utrzymując, że dotychczasowe doświadczenia badawcze wskazują na fakt, iż procesy rozwoju lokalnego są efektem koincydencji zjawisk ekonomicznych, społeczno-kulturowych i politycznych.

Alojzy Zalewski (2009, s.184-185) podkreśla złożoność rozwoju lokalnego, wyróżniając jako jego składowe wzrost ilościowy (ludności, produkcji, zatrudnienia, mieszkań, infrastruktury itp.) oraz zmiany strukturalne zachodzące w sferach: gospodarczej, społecznej i przestrzennej. Podkreśla, że wymienione sfery rozwoju lokalnego są współzależne: każda z nich, oddziałując na pozostałe, jak i podlegając ich wpływom, dostosowuje się do zmieniających warunków otoczenia i do zmian potrzeb społeczności lokalnych.

Podobne, „ilościowo-jakościowe” podejście, jest charakterystyczne dla kolejnych definicji rozwoju lokalnego, jako:

- pożądane, pozytywne przeobrażenia ilościowych, jakościowych i strukturalnych właściwości danego układu będącego wyodrębnioną strukturą społeczno-terytorialną, posiadającą zbiór charakterystycznych dla siebie cech gospodarczych, przestrzennych i kulturowych, wyrażającą własne potrzeby oraz hierarchię wartości (Sztando, 1998),
- proces pozytywnych przemian, wzrostu ilościowego i postępu jakościowego zachodzących w danym (lokalnym) układzie, których źródłem są właściwe temu układowi potrzeby, preferencje i hierarchia wartości (Wojtasiewicz, 1996, s.14-15),
- proces pozytywnych zmian ilościowych i jakościowych (Feltynowski, 2009, s.139).

W literaturze można spotkać również określenia eksponujące znaczenie i rolę podmiotów decydujących o rozwoju lokalnym, np.:

- rozwój lokalny obejmuje działania podejmowane przez władze terytorialne, społeczność lokalną, przedsiębiorców i organizacje społeczno-kulturalne, z zachowaniem wiodącej roli tych pierwszych, które wykorzystując czynniki rozwoju, dążą przede wszystkim do podniesienia jakości życia mieszkańców (Sekuła, 2012, s. 165),
- istotę rozwoju lokalnego tworzą autonomia i upodmiotowienie społeczności lokalnych w wymiarze gospodarczym, społecznym i kulturowym, a także proces ich przemian i formy realizowania wraz z konkretnym miejscem osadzonym w konkretnej przestrzeni (Siemiński, 1994, za: Nowińska, 1997, s.42),
- rozwój lokalny to zaplanowany i koordynowany proces, rozciągnięty w czasie, uzależniony od aktywności społeczności lokalnej, pracowity i nowatorski, jak również obciążony pewnym ryzykiem, przez co wymagający integracji i koordynacji wszystkich czynników biorących w nim udział (Parysek, 2001, s.49–52).

Interesujące podejście do problematyki tej kategorii ekonomicznej prezentuje Tadeusz Kudłacz (2007, s.105), odnosząc je do zdarzeń, działań lub procesów, których „rozpęd” leży głównie w ramach danego obszaru i może być interpretowany poprzez:

- odniesienie się do zjawisk (procesów) odpowiednio wydzielonego obszaru posiadającego określone właściwości,
- nadawanie specjalnej właściwości pojęciu rozwój bez wyraźnego przypisywania go do jakiegoś obszaru. W tym znaczeniu „lokalność” zawęży rozwój do pewnej kategorii zjawisk i procesów, które częściowo przynajmniej „bilansują się” (domykają się) w ramach danej jednostki terytorialnej¹⁹,
- połączenie jednego i drugiego, a więc specjalnych właściwości zarówno rozwoju, jak i obszaru, którego dotyczy.

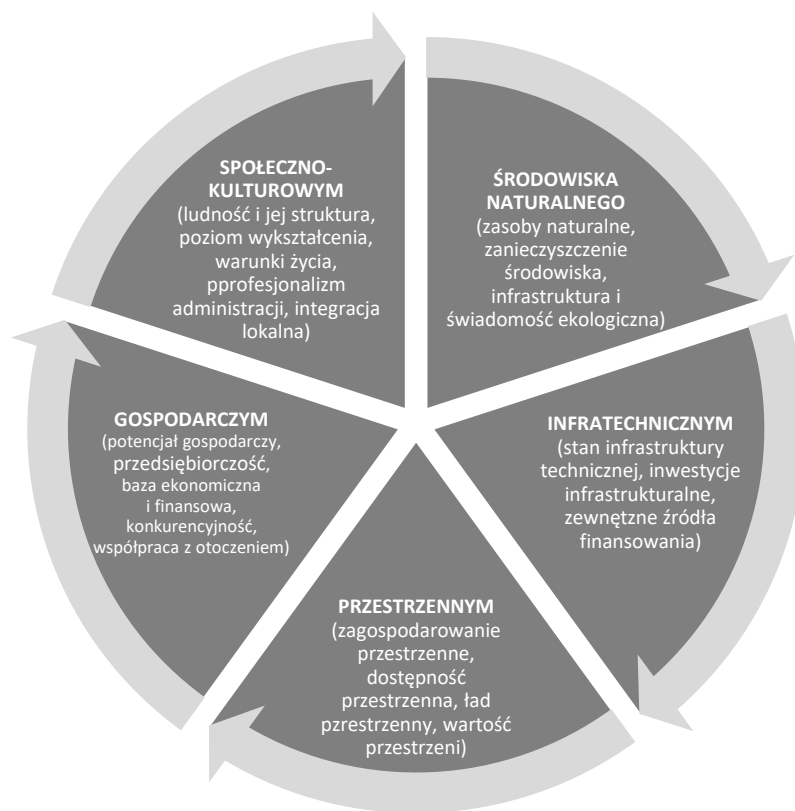
Za R. Brolem (1998, s.12-13) do kluczowych cech rozwoju lokalnego można zaliczyć:

- autonomiczność modelu rozwoju, rozumianego jako proces opierający się na wewnętrznym potencjale tkwiącym w danej gminie (rozwój lokalny jest rozwojem terytorialnym, nie zaś sektorowym),

¹⁹ Oznacza to, że rozwój lokalny danego obszaru nie charakteryzują wszystkie zjawiska i procesy mające tam miejsce. Przykładem niech będzie duży zakład przemysłowy zlokalizowany w małej gminie wiejskiej. O ile generowane przez ten zakład zmiany w wielkości i strukturze miejsc pracy są składową rozwoju lokalnego, o tyle wielkość (wartość) produkcji ma już ponadlokalne znaczenie.

- zależność rozwoju od stopnia uświadomienia przez społeczność lokalną swojej sytuacji w różnych jej aspektach, rozumianej jako umiejętność decydowania wspólnot lokalnych o własnym losie poprzez autonomiczne i niezależne formułowanie i rozwiązywanie lokalnych problemów,
- elastyczność rozwoju, przejawiająca się w zdolności adaptacji lokalnych podmiotów gospodarczych do zmieniających się – zarówno egzogenicznych, jak i endogenicznych – warunków rozwoju,
- trwałość procesów rozwoju, będąca pochodną zdolności podmiotów lokalnych do tworzenia swego rodzaju przestrzeni negocjacji, stymulujących powstawanie różnorodnych instytucji lokalnych oraz organizacji społeczności lokalnej, które sprawiają, że rozwój lokalny jest nie tylko funkcją różnorodnych działań rozproszonych podmiotów, lecz także procesem ich współpracy w ramach akceptowanego programu działania.

Lokalność, w rozumieniu praktycznego działania JST, może być postrzegana w pięciu kluczowych wymiarach, przedstawionych (wraz z wyróżnikami) na rysunek 2).



Rys. 2. Wymiary lokalności

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Szewczuk, 2011, s.29.

Podsumowując, można za A. Sekułą (2001, s.94) zauważyć, że:

- wprawdzie nie ma gotowych recept rozwoju lokalnego, ponieważ każdy układ lokalny jest jednostką niepowtarzalną, charakteryzującą się indywidualną, przypisaną dla danego obszaru kombinacją czynników ludzkich, ekonomicznych i przestrzennych,
- to jednocześnie zaprezentowane definicje niewątpliwie cechuje pewna zbieżność poglądów, dotycząca przede wszystkim następujących cech:
 - rozwój lokalny jest procesem, który trwa, nie może dokonać się jednorazowo,
 - rozwój lokalny dotyczy obszaru, a zatem jest rozwojem terytorialnym, a nie sektorowym,
 - fakt, że dotyczy on układu lokalnego, sprzyja mobilizacji mieszkańców, wywołuje poczucie przynależności do społeczności i miejsca,
 - inicjatywy, kreatywność i pomysłowość lokalnych podmiotów zależą w dużej mierze od świadomości, że mają wpływ na formułowanie programu,
 - rozwój lokalny jest przykładem autonomicznego modelu rozwoju, czyli opierającego się na potencjale tkwiącym w danej jednostce. Sytuacja taka sprzyja angażowaniu się lokalnych podmiotów w proces, daje poczucie niezależności i świadomości „decydowania o własnym losie”,
 - powinien być tworzony przez najróżniejsze podmioty, których działania winny opierać się na współpracy i współdziałaniu, a wynik wzajemnych negocjacji powinien prowadzić do stworzenia akceptowanego programu,
 - niekwestionowaną rolę w tworzeniu rozwoju lokalnego odgrywają władze lokalne.

Nieodparcie nasuwa się wniosek, iż zmienne uwarunkowania systemowe dotyczące funkcjonowania gospodarki, a w szczególności rezygnacja z logiki scentralizowanego rozwoju na rzecz większej samodzielności społeczności lokalnych, będą prowadzić, w warunkach społeczeństwa obywatelskiego, do rosnącej roli rozwoju lokalnego w przyszłości.

2.2. Wybrane teorie rozwoju lokalnego

2.2.1. Teorie lokalizacji

Pojęcie lokalizacja działalności gospodarczej (łac. *locare*, czyli umieścić) oznacza „umiejscowienie wielkości i rodzaju działalności gospodarczej, obiektu lub zespołu obiektów, w określonym obszarze” (Budner, 2004, s.22).

Powstałe w XIX i w początkach XX wieku teorie lokalizacji można uznać za próby tworzenia pierwszego paradygmatu rozwoju lokalnego i regionalnego, określającego relacje między procesem gospodarowania a przestrzenią. Podstawy teoretyczne tych teorii zostały stworzone w ramach tzw. szkoły niemieckiej (Johann Heinrich von Thünen, Alfred Weber, Walter Christaller, August Lösch). Warto pokreślić, że paradygmat obowiązujący wówczas w ekonomii neoklasycznej w swoich założeniach i rozważaniach nie uwzględniał przestrzennych aspektów gospodarki. Jak pisze Mark Blaug (1994, s.633), główny nurt ekonomii do około 1950 r. faktycznie ograniczał się do analizy „świata gospodarki pozbawionej wymogów przestrzennych”.

Prekursorem teorii lokalizacji był Johann Heinrich von Thünen, który w pracy *Der Isolierte Staat* (1826) przedstawił teorię lokalizacji produkcji rolniczej (tzw. pierścienie Thüнена). Wychodząc z teorii renty gruntowej, a zwłaszcza renty różniczkowej D. Ricardo, von Thünen opracował model intensywności rolniczego użytkowania ziemi. Według tego modelu, wokół miasta, jako rynku zbytu, w pierwszej koncentrycznej strefie występuje intensywna uprawa warzyw, owoców miękkich i mleka, tj. produktów nietrwałych i dostarczanych codziennie świeżych. W kolejnych strefach, w miarę wzrostu odległości od miasta spada intensywność użytkowania rolniczego ziemi i występują kolejne kręgi gospodarki leśnej, ekstensywna uprawa zbóż i ziemniaków, hodowla zwierząt i upraw zbóż na potrzeby własne rolników. Zdaniem von Thüнена prawidłowy układ, powstaje wtedy, gdy każdy kawałek ziemi jest użytkowany w sposób dający największą rentę, tj. różnicę między przychodami ze sprzedaży i kosztami transportu (Encyklopedia PWN, data dostępu 30.07.2016).

Następną po teorii dotyczącej gospodarki rolnej, była teoria lokalizacji pojedynczego zakładu przemysłowego Alfreda Webera. W wydanej w 1909 r. pracy *Teoria lokalizacji przemysłu* przedstawił on mechanizm wyboru optymalnej lokalizacji przedsiębiorstwa. Jako pierwszy sformułował on i wprowadził pojęcie czynnika lokalizacji, rozumianego jako rodzaj wyraźnie określonej korzyści (oszczędność w kosztach produkcji), która powstaje w działalności gospodarczej, kiedy ta występuje w danym miejscu lub ogólniej, w danym rodzaju miejsca, albo jeszcze inaczej – jest prowadzona w określonym punkcie lub obszarze (Dziemianowicz i Swianiewicz, 1998, s.5). Autor uznał, że przedsiębiorca, wybierając optymalne miejsce lokalizacji dla swojej działalności, powinien dążyć do minimalizacji kosztów transportu, minimalizacji kosztów siły roboczej oraz uwzględniać czynnik aglomeracji, określane jako koszty i korzyści wynikające ze skupienia producentów

i konsumentów na pewnym obszarze. Za kluczowy uznawał jednak czynnik transportu, wpływający na decyzje o lokalizacji przedsiębiorstwa, natomiast dwa pozostałe – koszty siły roboczej i czynnik aglomeracji – określał jako wspomagające i modyfikujące decyzje o lokalizacji wybranej ze względu na koszty transportu.

Teoria Webera wyjaśniała lokalizacje przemysłu ciężkiego, opartego na eksploatacji surowców mineralnych i energetycznych, oraz kształtowanie się okręgów przemysłowych. W warunkach postępującej globalizacji i przede wszystkim systematycznego spadku udziału kosztów transportu w kosztach ogółem, stosowność tej teorii została ograniczona. Mimo tego, można przyjąć, że w procedurach planowania rozwoju lokalnego nie można pomijać klasyczne, weberowskie czynniki lokalizacji, mają one bowiem nadal znaczącą siłę oddziaływania, choć zapewne inną niż w okresie ich formułowania (Szewczuk, 2011, s.38).

Kolejny istotny wkład do teorii lokalizacji wniósł Walter Christaller, niemiecki geograf, autor opublikowanej po raz pierwszy w 1933 roku teorii, w której zwrócił uwagę na znaczenie ośrodków centralnych, czyli miast²⁰. Zasadniczą definicyjną cechą ośrodka centralnego było – według Christallera – zaistnienie w danym miejscu nadwyżki znaczenia (*surplus of importance*), wynikającej z faktu zaspokajania przez to miejsce, oprócz potrzeb własnych mieszkańców, również potrzeb mieszkańców otaczającego je regionu, stanowiącego z nim – w tej koncepcji – organizacyjną całość. Ponieważ w praktyce nie we wszystkich miejscach (*places*) czy miejscowościach (*settlements*) występowała ta nadwyżka – nie wszystkie miejsca czy miejscowości (bez względu na status prawny) mogły być traktowane jako ośrodki centralne. Najczęściej jednak ośrodki centralne identyfikowano z miastami, uzasadniając takie założenie tym, że miasta, jako miejsca koncentracji różnego rodzaju instytucji, zawsze świadczą usługi nie tylko własnym mieszkańcom (Nowosielska, 1992, s.14-16).

Z teorii ośrodków centralnych wywodzi się hierarchiczny model lokalizacji miast, ich wielkości, liczby i rozmieszczenia oraz wyjaśnienie lokalizacji różnego rodzaju usług. Ośrodki centralne różnią się wielkością, a ich liczebność jest odwrotnie proporcjonalna do wielkości (dużych ośrodków jest mniej, a małych więcej). Ośrodki większe (wyższego rzędu w hierarchii) oddziałują na większe obszary i spełniają więcej funkcji centralnych – ich „poziom centralności” jest wyższy. Ośrodki położone niżej w hierarchii (ośrodki niższego rzędu)

²⁰Christaller, jak pisze E. Nowosielska (1992, s. 14) przyjmował, że centralnymi ośrodkami mogą być również miejsca, miejscowości (*settlements*) niebędące miastami, ale pełniące funkcje rynku, pośrednika w kontaktach handlowych i innych.

oferują dobra i usługi niższego rzędu, natomiast ośrodki położone wyżej w hierarchii (ośrodki wyższego rzędu) oferują dobra i usługi zarówno niższego, jak i wyższego rzędu (R. Domański, 1990, s.40).

W 1933 roku Christaller przedstawił teorię systemu osadniczego²¹, w której określił miasto jako centrum społeczności regionalnej i ośrodek pośredniczący w obsłudze handlowej. Filarem jego koncepcji było pojęcie odległości ekonomicznej, rozumianej jako odległość fizyczna (geograficzna) wyrażona w kategoriach ekonomicznych, takich jak koszt lub czas przejazdu konsumenta po dobro. Był to więc czynnik wyznaczający zasięg dobra, a w konsekwencji i rangę ośrodka – w tym sensie, że zbyt duża odległość powoduje rezygnację z nabycia dobra bądź w danym ośrodku, bądź w ogóle (Nowosielska, 1992, s.42). System Christallera był oparty na założeniu, zgodnie z którym wielkość, liczba i rozmieszczenie ośrodków centralnych winny być takie, aby suma odległości między nimi a ludnością zaopatrującą była minimalna (Michałowski, 2011, s.118).

Teoria ośrodków centralnych może być wykorzystywana podczas prognozowania szans rozwojowych dla poszczególnych kategorii ośrodków osadniczych ze względu na istniejący tam stan rynku lokalnego. Teoria ta, w opinii A. Szewczuka (2011, s.39), umieszcza na straconej pozycji ośrodki małe, których przestrzenne oddziaływanie jest niewielkie i ogranicza się do skali lokalnej. Zdecydowanie większe szanse rozwojowe mają jednostki osadnicze znajdujące się na wyższym poziomie scentralizowania produkowanych tu dóbr i świadczonych usług.

Weberowska, klasyczna teoria lokalizacji została uwzględniona w badaniach kolejnych autorów, w tym Augusta Lösch²², który wskazywał na korzyści wynikające przede wszystkim z lokalizacji zakładów przemysłowych i usługowych o dużej, zróżnicowanej skali produkcji, stwarzających lepsze możliwości dla sprzedaży, przy korzystaniu równocześnie z lepiej wykwalifikowanej, znacznie tańszej siły roboczej. Założenia tej koncepcji oparte były na maksymalizacji zysku i sprzedaży, uznając je za główne cele, jakimi kierują się przedsiębiorstwa przy podejmowaniu decyzji o lokalizacji. Stąd za kryterium optymalnej lokalizacji uważana jest maksymalizacja sprzedaży, a nie minimalizacja kosztów, jak u Webera (Flieger, 2013, s.208).

²¹ W pracy *Die Zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Vorbereitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*.

²²Jego główne dzieło *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft* wydane w 1940 roku zawiera podstawy ogólnej teorii gospodarki przestrzennej.

Według Lösch, przedsiębiorstwo winno umiejscawiać się jak najbliżej odpowiednio chłonnego rynku zbytu. Wprowadzając do modelu, obok klasycznej krzywej popytu, obrazującej zależność pomiędzy ceną a podażą, jeszcze trzeci wymiar – odległość, uwzględnił on równocześnie koszty dystrybucji, obszar rynku i wielkość popytu. Producenci i konsumenci, zasoby i produkty, dystrybucja i konsumpcja tworzą w tej koncepcji spójny system regulowany przez rynek. Ponadto cały system tworzy ład przestrzenny, na który składają się współzależne i racjonalne lokalizacje przemysłu, rolnictwa i miast, przy założeniu, że działania przedsiębiorstw i ludzi wynikają z ich dążenia do maksymalizacji zysku (R. Domański, 2002, s.10). Należy zaznaczyć, że w teoriach zarówno Webera, jak i Lösch tylko jeden z dwóch czynników: koszt produkcji lub cena zbytu, był zmienny, zakładano, że drugi jest niezależny od lokalizacji (Budner, 2004, s.58).

August Lösch wprowadził również pojęcie i teorię regionu ekonomicznego, którą wyprowadził z przesłanek czysto ekonomicznych, abstrahując od administracyjnych i politycznych implikacji pojęcia regionu (Lewandowska-Gwarda, 2013, s.148).

W połowie lat 50. XX wieku amerykański ekonomista Walter Isard²³ zapoczątkował kierunek badawczy nazwany regionalistyką (*regional science*). Regionalistyka akcentowała nie tylko nowe problemy badawcze wynikające z praktyki społeczno-gospodarczej, lecz także wskazywała na możliwość rozwiązywania problemów regionalnych nowymi metodami. Wskazywano na potrzebę opracowania efektywniejszych metod badania oraz modelowania gospodarki miast i regionów. Isard i jego następcy twierdzili, że jedynie dzięki wykorzystaniu metod ilościowych można nadać naukowy i uniwersalny charakter badaniom nad przestrzennymi aspektami gospodarki. Drugą, oprócz matematyzacji, charakterystyczną cechą regionalistyki było uzupełnienie problematyki badań miejskich i regionalnych o zagadnienia urbanistyczne, demograficzne, społeczne, kulturowe, polityczne i środowiskowe. Nadało to nowemu kierunkowi badań charakter wielodyscyplinowy, co odpowiadało złożonej naturze miast i regionów oraz przekonywało do nowych idei specjalistów z różnych dziedzin (R. Domański, 2002, s.11).

Po opublikowaniu przez Isarda jego prac nt. regionalistyki pojawiły się kolejne próby integracji pola badawczego i metodologii badań właściwych gospodarce przestrzennej jako wielodyscyplinarnej dziedziny nauki. Największy rozgłos zyskały próby Alana G. Wilsona i Paula Krugmana. Obaj dostrzegli możliwość przeniesienia na grunt geografii swoich

²³ W 1956 roku przedstawił pracę pt. *Location and Space – Economy*.

wcześniejszych doświadczeń naukowych z dziedziny fizyki i ekonomii wraz z nawykiem traktowania problemów naukowych z dużym rygoryzmem metodologicznym.

Wilson podsumował selektywnie główne idee, tworząc ich własną integrację i podstawy do dalszego rozwoju gospodarki przestrzennej, obejmujące (Michałowski, 2011, s.118):

- modelowanie społeczno-gospodarczego i przestrzennego rozwoju miast i regionów,
- nowe podejście do przestrzennych interakcji i związków z lokalizacją,
- strukturalną dynamikę,
- wielodyscyplinowe ujęcie złożonych systemów przestrzennych,
- redefinicję klasycznych teorii geograficznych z wykorzystaniem modeli interakcji i lokalizacji.

W rezultacie prac Wilsona opracowano wiele modeli odtwarzających złożone systemy przestrzenne, umożliwiając wielostronną i zintegrowaną analizę miast i regionów.

Paul Krugman natomiast wskazał, że w teorii gospodarki przestrzennej powinien nastąpić zwrot ku ekonomii. Zauważył bowiem, że główni teoretycy ekonomii pomijali i zaniedbywali problematykę przestrzenną, uważając, że nie mieści się ona w terminach ich teorii. Krugman postawił sobie za cel wypełnienie tej luki i włączenie geografii ekonomicznej do głównego nurtu teorii ekonomii. Tytuł jego głównego dzieła poświęconego, jak sam pisze, ponownemu odkryciu geografii ekonomicznej, brzmiał *Ekonomia przestrzeni*. Przyjął on dwie proste idee, zakładające że:

- producenci lokalizują się blisko swoich dostawców i odbiorców, z czego wynika, że wszyscy oni chcą lokalizować się blisko siebie (aglomeracja),
- brak możliwości przemieszczania niektórych zasobów, zwłaszcza gruntów i w wielu przypadkach pracy, działa jako siła odśrodkowa przeciwdziałająca dośrodkowej sile aglomeracji.

W jego koncepcji to napięcie między siłami odśrodkowymi i dośrodkowymi kształtuje ewolucję przestrzennej struktury gospodarki (za: Borsa, 2004, s.32).

Warto podkreślić, że złożona problematyka rozmieszczenia, czyli lokalizacji działalności gospodarczej, rozpatrywana może być zarówno w skali krajowej, regionalnej, jak i lokalnej. Obejmuje ona nakładające się na siebie aspekty (ujęcia) – mikro i makroekonomiczne. W ujęciu (sensie) mikroekonomicznym, dotyczy ona pojedynczego przedsiębiorstwa, które uwzględnia ceny rynkowe i stan równowagi na rynku, poszukuje dla siebie najlepszego

(z punktu widzenia kosztów i korzyści) miejsca w przestrzeni (Budner, 2004, s.50). Natomiast w ujęciu makroekonomicznym, teoria lokalizacji staje się częścią teorii gospodarki przestrzennej, która z pozycji konkretnego obszaru bada efektywność struktur przestrzennych (Parysek, 1997, s.58).

Obecnie istnieje tendencja, aby kłaść nacisk na trudno mierzalne czynniki, takie jak kapitał ludzki i społeczny, a także obecność instytucji oraz organizacji budujących klimat sprzyjający gospodarce rynkowej. Nadal jednak za najważniejsze uwarunkowania rozwojowe uważane są tzw. twarde czynniki lokalizacyjne (łatwo mierzalne i bezpośrednio związane z działalnością przedsiębiorstwa). W konsekwencji rozwój jednostek osadniczych jest ciągle w dużej mierze określony przez ich położenie względem dużych ośrodków rozwojowych, a także względem podstawowych szlaków komunikacyjnych, co uwypukla znaczenie czynnika transportu w teoriach lokalizacji (Brdulak, Pawlak, Krysiuk i Zakrzewski, 2014, s.2257).

2.2. Teoria bazy ekonomicznej

Początki teorii bazy ekonomicznej sięgają roku 1916, kiedy została opublikowana praca niemieckiego ekonomisty i socjologa Wernera Sombarta *Der moderne Kapitalismus*. Początkowo teoria ta dotyczyła warunków powstania i rozwoju miast, natomiast wraz z upływem czasu uległa przekształceniu i zaczęła dotyczyć całych regionów (Świadek i Tomaszewski, 2011, s.40). Sombart twierdził, że warunkiem powstawania i rozwoju miast jest tworzenie się w pewnych regionach nadwyżek produktów rolnych stanowiących podstawę żywienia ludności miejskiej. W cytowanej pracy jako pierwszy dokonał podziału ludności miasta na dwie grupy – tzw. twórców miast (ludność egzogeniczną) oraz ludność wypełniającą miasta (ludność endogeniczną), przypisując podstawowe znaczenie miastotwórcze pierwszej grupie i niejako marginalizując znaczenie grupy endogenicznej. Koncepcja Sombarta szybko zyskała rozgłos i niesłabnące zainteresowanie szerokiego grona wybitnych ekonomistów, geografów oraz urbanistów europejskich i amerykańskich (Dacko, 2009, s.26).

Teoria bazy ekonomicznej (*economic base theory*) rozpowszechniona została w latach 50. XX wieku przez D. C. Northa (1981)²⁴, stając się jedną z najbardziej popularnych koncepcji rozwoju lokalnego i regionalnego. W latach 60. w prace nad rozwojem i dalszą systematyzacją metod analitycznych tej teorii zaangażował się zespół naukowców

²⁴ Por. D. C. North, *Structure and Change in Economic History*, W. W. Norton, New York 1981.

zgrupowany przy, cytowanym wyżej, wybitnym teoretyku lokalizacji Isardzie. Przedstawiciele tego nurtu, koncentrujący badania na funkcjonowaniu gospodarki w przestrzeni ze szczególnym uwzględnieniem statystyki oraz ekonometrii, prezentowali pogląd, że proste metody, tradycyjnie stosowane w przypadku bazy ekonomicznej, są szczególnie przydatne w badaniach mniejszych jednostek terytorialnych.

Podstawowym założeniem teorii bazy ekonomicznej jest uznanie, że najistotniejszym elementem stymulującym lokalny rozwój gospodarczy jest zewnętrzny popyt na towary lub usługi wytwarzane na obszarze tej jednostki. Wiąże się to z określeniem roli zewnętrznych i wewnętrznych czynników rozwoju jednostki terytorialnej, np. miasta. Według tej koncepcji, funkcje miasta dzielą się na dwie grupy:

- funkcje egzogenne, rozumiane jako formy działalności spełniane przez miasto czy region na rzecz świata zewnętrznego, skierowane na eksport (produkcja materialna o zasięgu ponadlokalnym, obsługa ludności zamieszkałej poza miastem itp.),
- funkcje endogenne, rozumiane natomiast jako działalność, jaką określona jednostka terytorialna wykonuje przede wszystkim w celu zaspokojenia potrzeb wewnętrznych.

Uważa się, że o powstaniu i wzroście gospodarczym miasta decyduje przede wszystkim sektor egzogeniczny (oparty na popycie zewnętrznym), stąd czasami nazywany jest on podstawowym lub miastotwórczym. Jego ważność wynika z faktu, że zapewnia on dopływ pieniądza do gospodarki lokalnej, w przeciwieństwie do sektora endogenicznego, gdzie obraca się pieniądzem, który już jest na miejscu (Gwosdz, 2012, s.16).

Działalność endogenna powinna być rozwinięta odpowiednio do stopnia rozwoju funkcji egzogenicznych i ich charakteru oraz powinna być proporcjonalna do wielkości miasta czy regionu oraz zasięgu jego oddziaływania. Grupa ludności (mieszkańców) i podmioty gospodarcze zajmujące się produkcją na rynki zewnętrzne, świadczące usługi dla firm spoza jednostki i obsługujące ludność spoza miasta czy gminy, stanowią bazę ekonomiczną jej rozwoju (Grosse, 2002, s.26).

W teorii bazy ekonomicznej spotyka się także pojęcie „bazy eksportowej” (Flejterski, Jaźwiński i Klóska, 2010, s.82-83), której istotą jest konstatacja, że część mieszkańców pracuje „na eksport”, a ich praca powoduje napływ środków finansowych do danej jednostki terytorialnej. Zbiorowość ta stanowi grupę egzogeniczną (*basic sector*), podczas gdy pozostali pracownicy wytwarzający dobra i usługi na potrzeby mieszkańców określa się mianem *nonbasic sector*. Według modelu bazy eksportowej, lokalny wzrost gospodarczy

zależy od poziomu rozwoju eksportu czyli od dynamiki popytu zewnętrznego na dostarczane przez lokalną gospodarkę dobra i usługi.

Impulsy, które generuje rozwój sektora egzogenicznego wpływają z kolei na wzrost sektora endogenicznego poprzez tzw. efekty mnożnikowe, tj. w wyniku wzrostu lokalnego zapotrzebowania na produkty i usługi. W myśl założeń teorii, sukces odnoszą przede wszystkim te miasta, które są zdolne do stworzenia silnej bazy ekonomicznej o wysokich lokalnych efektach mnożnikowych (Domański i Noworól, 2010, s.122).

Na podstawie teorii bazy ekonomicznej można sformułować rekomendacje dla działań lokalnych władz publicznych, które winny poszukiwać (Świadek i Tomaszewski, 2011, s.41):

- podmiotów, które produkują wyroby w sektorach już funkcjonujących w ramach danej jednostki terytorialnej – jest to strategia specjalizacji bazy ekonomicznej,
- przedsiębiorstw wytwarzających produkty, które nie były dotąd wytwarzane w danej jednostce – jest to strategia dywersyfikacji bazy ekonomicznej.

Największym zagrożeniem dla rozwoju opartego na bazie ekonomicznej może być schyłek wiodącej branży, stąd zalecana wyżej dywersyfikacja.

Należy zwrócić uwagę na istotny paradoks, stanowiący integralną część składową rozwoju społeczno-gospodarczego, jakim jest rozwój lokalny ściśle uzależniony od bazy ekonomicznej. W świetle tej teorii nie wykorzystuje się klasycznych dla rozwoju lokalnego czynników endogenicznych, a tylko czynniki egzogeniczne. Niemniej, mimo że lokalne zasoby wykorzystywane są przede wszystkim do zaspokajania potrzeb ponadlokalnych, rozwój taki wywołuje pozytywne skutki w dwóch miejscach (Szewczuk, 2011, s.38-39):

- w miejscu występowania danych czynników rozwoju (zasobów), gdzie tworzone są nowe miejsca pracy oraz powstają dodatkowe dochody ludności i pewne inne korzyści ogólnospołeczne,
- w miejscu występowania potrzeb i zarazem konsumowania efektów rozwoju lokalnego, gdzie również tworzone są nowe miejsca pracy i powstają dodatkowe dochody (np. transport wyprodukowanych „zewnętrznie” dóbr oraz ich magazynowanie, sprzedaż hurtowa i detaliczna).

2.3. Inne teorie rozwoju lokalnego i regionalnego

Teoriami wtórnymi w stosunku do teorii bazy ekonomicznej są: teoria produktu podstawowego (*staple theory*) i nowa teoria handlu (*new trade theory*). Zgodnie z teorią

produktu podstawowego, której autorem jest kanadyjski ekonomista Harold Innis (1930), źródłem długookresowych zmian strukturalnych oraz wzrostu gospodarczego jest postępująca specjalizacja, zwłaszcza skoncentrowanie się na produkcji tych dóbr, które są najbardziej konkurencyjne na rynkach zewnętrznych.

Specjalizacja jest uznawana za źródło potencjalnej przewagi konkurencyjnej (Plummer i Taylor, 2001, s.227). Korzyścią ze specjalizacji produkcji jest bowiem obniżenie kosztów transakcyjnych, doskonalenie procesu produkcji oraz jakości wytwarzanych produktów podstawowych – co czyni te produkty bardziej konkurencyjnymi w swoim segmencie rynku

Władze publiczne w myśl omawianej teorii powinny wspierać proces specjalizacji oraz stwarzać warunki do obniżania kosztów transakcyjnych produkcji. W tym kontekście podstawowym zadaniem administracji samorządowej stają się (Grosse, 2002, s.27):

- inwestycje infrastrukturalne, zwłaszcza komunikacyjne (lub telekomunikacyjne),
- wspieranie działalności badawczej i innowacyjnej oraz szkoleniowej,
- rozwijanie usług z otoczenia biznesu (np. doradczych i księgowych),
- sprzyjanie rozwojowi instytucji finansowych, wzmacniających specjalizację produkcyjną,
- stymulowanie działalności eksportowej.

Według nowej teorii handlu wzrost jest konsekwencją działalności eksportowej i opiera się na wykorzystywaniu korzyści komparatywnych, w nawiązaniu do teorii D. Ricarda. W praktyce korzyści te uzyskuje się przede wszystkim w efekcie dobrego wyboru miejsca do prowadzenia działalności gospodarczej (dobrej lokalizacji). Źródłem tych korzyści może być także stosownie dobrana specjalizacja produkcji, skutkująca mniejszymi jednostkowymi kosztami wytwarzania. Korzyści komparatywne są zatem wynikiem dobrego „usadowienia” się podmiotu gospodarczego na danym obszarze, tj. w stosunku do innych konkurentów. Uzyskuje je ten z dwóch producentów tego samego dobra (dóbr), który potrafi to dobro wyprodukować przy niższych kosztach jednostkowych (Szewczuk, 2011, s.49).

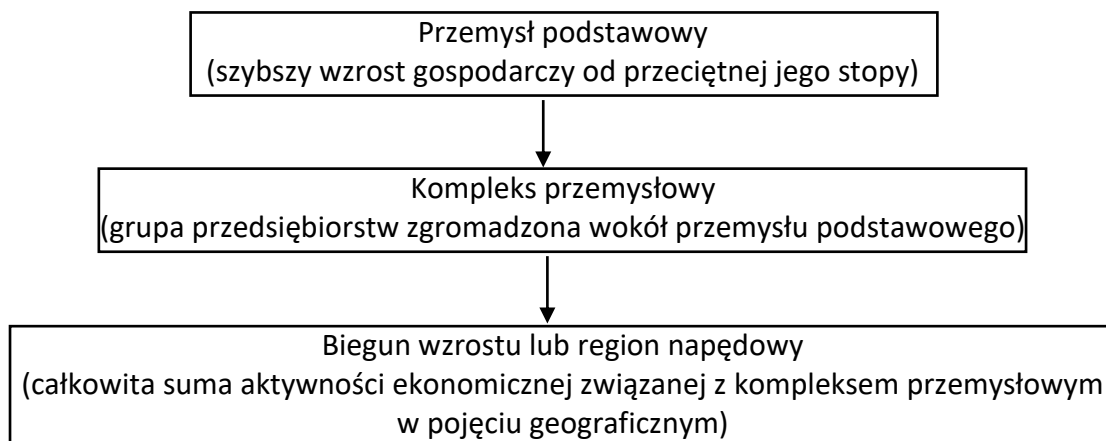
Inną dużą grupę teorii rozwoju stanowią modele oparte na koncepcjach wzrostu nie zrównoważonego (bieguny wzrostu i teorie polaryzacji). Stanowią one grupę teorii przyjmujących, że rozwój zostaje zapoczątkowany w nielicznych branżach i miejscach, a następnie, na zasadzie dyfuzji, obejmuje swym zasięgiem pozostałą część danego terytorium. Początek procesu rozwoju następuje zwykle w centrum aglomeracyjnym, a następnie rozprzestrzenia się na centra regionalne i peryferie (Zajdel, 2011, s.402).

Najbardziej rozpowszechniona jest teoria biegunów wzrostu (*growth poles*), autorstwa François Perroux. Początkowo nie odnosiła się ona do wymiaru przestrzennego, ale do dominujących na rynku podmiotów gospodarczych skoncentrowanych w najbardziej rozwiniętych gałęziach przemysłu i sektorach, stanowiących tzw. bieguny wzrostu dla całej gospodarki. Później teoria biegunów wzrostu znalazła odniesienie do najbardziej rozwiniętych regionów, na obszarze których lokują swoją działalność zaawansowane technologicznie gałęzie przemysłu, wysoko konkurencyjne na arenie międzynarodowej. W ten sposób obszary metropolitalne, stanowiące jądro takiego regionu, dominują nad mniejszymi miastami oraz okolicznymi obszarami (Grosse, 2002, s.28). Teoria biegunów wzrostu, określana też mianem spolaryzowanego rozwoju, wyjaśnia, dlaczego wzrost jest geograficznie niezrównoważony, tzn. nie następuje w takim samym stopniu na całym jego obszarze. Jej fundamentalnym założeniem jest twierdzenie F. Perroux (1955), że w procesie rozwoju występują miejsca, które w stosunku do pozostałych obszarów rozwijają się znacznie szybciej (bieguny wzrostu) zajmując tym samym korzystniejsze, z punktu widzenia wzrostu, położenie. Perroux, prowadząc czasoprzestrzenne badania rozwoju gospodarczego, wykazał, że procesy rozwojowe nie zachodzą wszędzie w tym samym czasie oraz z tą samą intensywnością. W konsekwencji rozwój gospodarczy ma charakter spolaryzowany, co oznacza występowanie nierównowagi między obszarami geograficznymi oraz umiejscowionymi na ich obszarze gałęziami (Dyjach, 2013, s.54-55).

W fazie tworzenia teorii biegunów wzrostu za jednostki wzrostu były uznawane wielkie przedsiębiorstwa przemysłowe. Realia gospodarcze oraz badania empiryczne pozwoliły jednak z czasem na weryfikację założeń metodycznych teorii poprzez rozszerzenie zbioru jednostek wzrostu o wiele elementów infrastrukturalnych (infrastruktura techniczna, węzły komunikacyjne, centra administracji i zarządzania gospodarką, instytucje naukowe, banki) oraz tzw. otoczenie biznesu (centra kongresowe, tereny wystawowe, instytucje kulturalne, wielkie hotele). Biegun wzrostu można w ten sposób definiować jako miejsce koncentracji ośrodków wzrostu, których wzajemne interakcje kreują wzrost, jego zasilanie i utrzymanie (Szewczuk, 2011, s.41).

Podobną koncepcję bieguna wzrostu, schematycznie przedstawioną na 3, przedstawił John Friedmann. W koncepcji J. Friedmanna rozwój to „proces o charakterze nieciągłym, który przebiega w postaci łańcucha podstawowych innowacji, łączących się stopniowo w innowacyjne skupiska, a w końcu we wzajemnie powiązane systemy innowacji” (za: Zajdel,

2011, s.406). W poglądzie tym znajduje odzwierciedlenie zarówno teza o decydującej roli innowacji w procesie rozwoju, jak i zasadzie okrężnej i kumulatywnej przyczynowości²⁵.



Rys. 3. Struktura biegunu wzrostu według J. Friedmanna

Źródło: (Pięta, 2014, s.192)

Teoria przyczyn kumulatywnych próbuje wyjaśnić zjawisko nierównomierności rozwoju społeczno-gospodarczego regionów (obszarów) lub jednostek osadniczych (gmin i powiatów). Celem badań jest zidentyfikowanie miejsc (obszarów) charakteryzujących się nierównościami oraz sformułowanie celowych kierunków działań umożliwiających poprawę sytuacji poprzez rozwój. Za czynnik różnicujący poziom rozwoju obszarów uznawany jest rynek, na którym działają prawa rynku i jest uprawiana tzw. gra rynkowa. W założeniach tej teorii zostały przewidziane celowe działania na rzecz rewitalizacji obszarów biednych oraz uruchamiania tam przedsięwzięć inwestycyjnych. Ma to stanowić w pewnym sensie rekompensatę za utracone wcześniej możliwości rozwoju. Jak zaznacza Edward Blakely (za: Szewczuk, 2011, s.46-47), teoria przyczyn kumulatywnych w swoich założeniach dotyczy jednak raczej kreowania rozwoju regionalnego niż lokalnego.

Za kolejny etap w ewolucji teorii polaryzacji uważana jest, powstała w latach 90., koncepcja multipolaryzacji (wielobiegunowości), którą rozważa się jako przejście od osiowego modelu polaryzacji (po modelu centrycznym) do złożonego modelu sieciowego, odpowiadającego sytuacji krajów wysoko rozwiniętych (Zajdel, 2011, s.407).

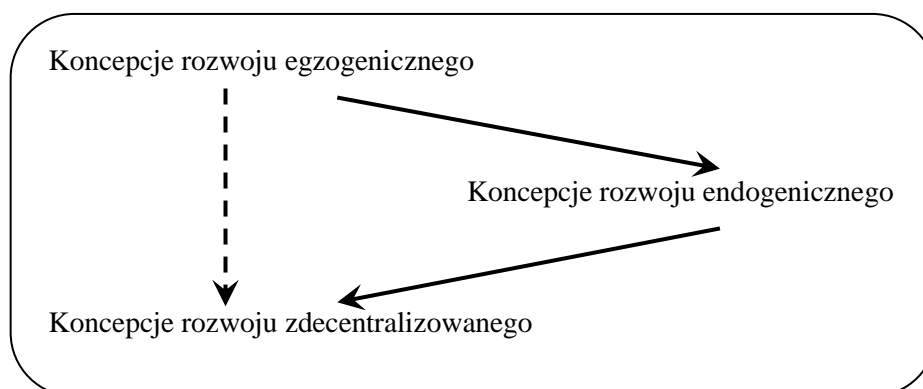
Odpowiednikiem sieciowego modelu polaryzacji staje się pojęcie „miast sieciowych” (*network cities*), które można sobie wyobrazić jako wielośrodkowe miasta korytarzowe charakterystyczne dla osiowego modelu polaryzacji, przy czym za dominujące ośrodki w obrębie systemu sieciowego można uważać bieguny wzrostu. Sieci są instrumentem

²⁵Teorią kumulatywnej przyczynowości zajmowali się przede wszystkim nobliści Nicholas Kaldor i Gunnar Myrdal.

wykorzystywanym w rozwoju innowacji, stanowiąc szachownicę kreatywnych aglomeracji miejskich, rozwijających się w pewnych kluczowych lokalizacjach i oferujących unikatową kombinację cech (Grzeszczak, 1999, s.27-28): atrakcyjne, zróżnicowane kulturowo środowisko, rozwiniętą infrastrukturę placówek badawczo-rozwojowych i wyższych uczelni, elastyczną i twórczą siłę roboczą, wysoki stopień dostępności do świata zewnętrznego, dynamiczną wizję przyszłości.

2.4. Współczesne koncepcje rozwoju lokalnego

Interesujące podejście do teorii rozwoju lokalnego prezentuje T. Kudłacz (2007, s.111-114), który twierdzi, iż w systemie „rozwój jednostki poziomu lokalnego” znane są na ogół wejścia (strumienie zasobów, czynniki rozwoju) oraz wyjścia (efekty gospodarcze i społeczne), zaś mechanizm rozwoju, z uwagi na nie w pełni rozpoznaną jego istotę, traktowany jest jako „czarna skrzynka”, co rodzi odpowiednie konsekwencje w postaci różnorodności koncepcji rozwoju lokalnego.



Rys. 4. Układ wybranych koncepcji rozwoju lokalnego

Źródło: (Kudłacz, 2007, s. 112)

Wyróżnikiem koncepcji rozwoju egzogenicznego jest założenie silnego wpływu zewnętrznych czynników rozwoju na dynamikę rozwoju danej jednostki terytorialnej. Czynniki te, czy też, jak w terminologii T. Kudłacza – „sygnały”, stosownie do modelu krajowej organizacji terytorialnej mogły być wytworem zarówno regulacyjnych funkcji mechanizmu rynkowego, jak i mechanizmu interwencyjnego (polityki państwa). Koncepcje określane mianem egzogenicznych wyrastały z niskiej na ogół samodzielności finansowej i organizacyjnej charakteryzowanych jednostek, przy czym ogół koncepcji egzogenicznych oscylował wokół rynkowych (doktryna neoliberalna) i interwencyjnych (doktryna neokeynesowska) mechanizmów regulacji procesów rozwoju.

Pogorszenie się ekonomicznych warunków rozwoju w latach 70. XX wieku (recesja) oraz kryzys instytucji państwa scentralizowanego, spowodowały konieczność nowego spojrzenia na procesy rozwojowe jednostek terytorialnych. Towarzysząca tym zjawiskom zmiana poglądów o roli i miejscu mniejszych społeczności w realizacji polityki rozwoju kraju i regionów, w tym większego ich upodmiotowienia, stała się bazą nowych koncepcji rozwoju lokalnego, opartego na czynnikach wewnętrznych, endogenicznych, oddolnych (*from below*).

Rozwój lokalny, według zwolenników tego podejścia powinien opierać się na silnych więzach społecznych, z uwzględnieniem inicjatyw lokalnych. Wymaga to integracji społeczności lokalnej wokół wspólnych problemów, interesów i celów. Co warte jest podkreślenia, zwolennicy tego podejścia do rozwoju lokalnego twierdzą, że mimo tworzenia się zrębów systemu światowego, gospodarka globalna nie jest dominującą przestrzenią ekonomiczną. Bardzo czytelnie oddają to słowa znanej maksymy: „Myśl globalnie, a działaj lokalnie”. Rozwój endogeniczny powinien opierać się na „małej skali” i być stymulowany przez potrzeby wewnętrzne jednostki terytorialnej, poniekąd ignorując znaczenie popytu zewnętrznego.

Mimo niewątpliwych sukcesów koncepcji eksponujących znaczenie endogenicznych zasobów lokalnych w wyjaśnianiu procesów rozwoju, w tym także związanych z uświadamianiem społecznościom terytorialnym wartości samoorganizacji i samorządności, dosyć szybko straciły one na znaczeniu jako wyłączone wskazania dla polityki realizowanej przez władze JST. U podstaw tych tendencji legły niewątpliwie procesy integracyjne i wynikający z tego wzrost znaczenia solidaryzmu społecznego. O ile koncepcje endogeniczne, przynajmniej w początkowym okresie ich rozwoju, były przejawem odreagowania społeczności terytorialnych na niską w tym czasie skuteczność rynku i państwa centralnego, o tyle w miarę upływu czasu coraz mocniej zaznaczały się sugestie, iż w stymulowaniu rozwoju lokalnego nie można ignorować sygnałów zewnętrznych.

Wymaga podkreślenia, że w literaturze od dawna toczy się spór o relacje między czynnikami endogenicznymi a egzogenicznymi, zewnętrznymi wobec danego regionu czy subregionu. Są autorzy, którzy przywiązują szczególne znaczenie do czynników wewnętrznych, są i tacy, którzy źródeł sukcesu upatrują w uwarunkowaniach makro- i megaekonomicznych. Wydaje się, że wszelka jednoznacznie skrajna opinia byłaby tu zbyt ryzykowna ponieważ na rozwój regionów i subregionów wpływają oczywiście obie grupy

czynników jednocześnie, choć na ogół z niedokładnie taką samą siłą (Flejterski, Jaźwiński i Klóska, 2010, s.80).

Współcześnie dominujące koncepcje lokalnego rozwoju gospodarczego określane są mianem zdecentralizowanych. Rozwój zdecentralizowany oznacza uznanie komplementarności koncepcji rozwoju egzogenicznego i endogenicznego oraz konieczności ich łącznego, syntetycznego ujęcia. Istota koncepcji rozwoju zdecentralizowanego polega na harmonijnym łączeniu „oddolnych” interesów społeczności lokalnych z priorytetami „odgórnej” polityki ogólnokrajowej. Z jednej strony uwzględnia się znaczenie aktywizowania, z pozycji władzy samorządowej, potencjału endogenicznego „odpowiedzialnego” za kształtowanie konkurencyjności danej jednostki terytorialnej, a z drugiej strony – do wysokiej rangi podnoszony jest wpływ zewnętrznych sygnałów rozwoju. Koncepcje rozwoju zdecentralizowanego szczególnie dobrze wpisują się w obecną rzeczywistość polskich jednostek terytorialnych, bowiem szczególnie w warunkach zewnętrznego wsparcia wynikającego z członkostwa Polski w Unii Europejskiej, występuje duży rezerwuar niewykorzystanych wewnętrznych możliwości rozwoju (Kudłacz, 2007, s. 115).

Konkludując, należy zgodzić się z opinią badaczy, którzy poszukując od dawna odpowiedzi na pytanie co jest główną siłą sprawczą rozwoju regionalnego i lokalnego uważają, że udzielenie odpowiedzi uniwersalnej nie wchodzi raczej w rachubę a żadna z wielu znanych koncepcji nie objaśnia w pełni mechanizmu tego rozwoju (Flejterski, Jaźwiński i Klóska, 2010, s.82).

Rozdział III.

MIASTO USTKA JAKO PRZEDMIOT BADAŃ

3.1. Charakterystyka uwarunkowań społeczno-ekonomicznych gminy miejskiej Ustka

Przedmiot badania określany jest jako wszelkie obiekty, rzeczy oraz zjawiska i procesy, którym one podlegają i w odniesieniu do których formułujemy pytania badawcze (Maszke, 2004, s.44). W niniejszej pracy obiektem badawczym jest gmina, która zgodnie z art. 163 Konstytucji RP jest podstawową jednostką samorządu terytorialnego posiadającą osobowość prawną. Gmina miejska Ustka została utworzona 1 czerwca 1991 roku na podstawie Ustawy o samorządzie terytorialnym oraz ustawy o pracownikach samorządowych, która weszła w życie z dniem 27 maja 1990 r.

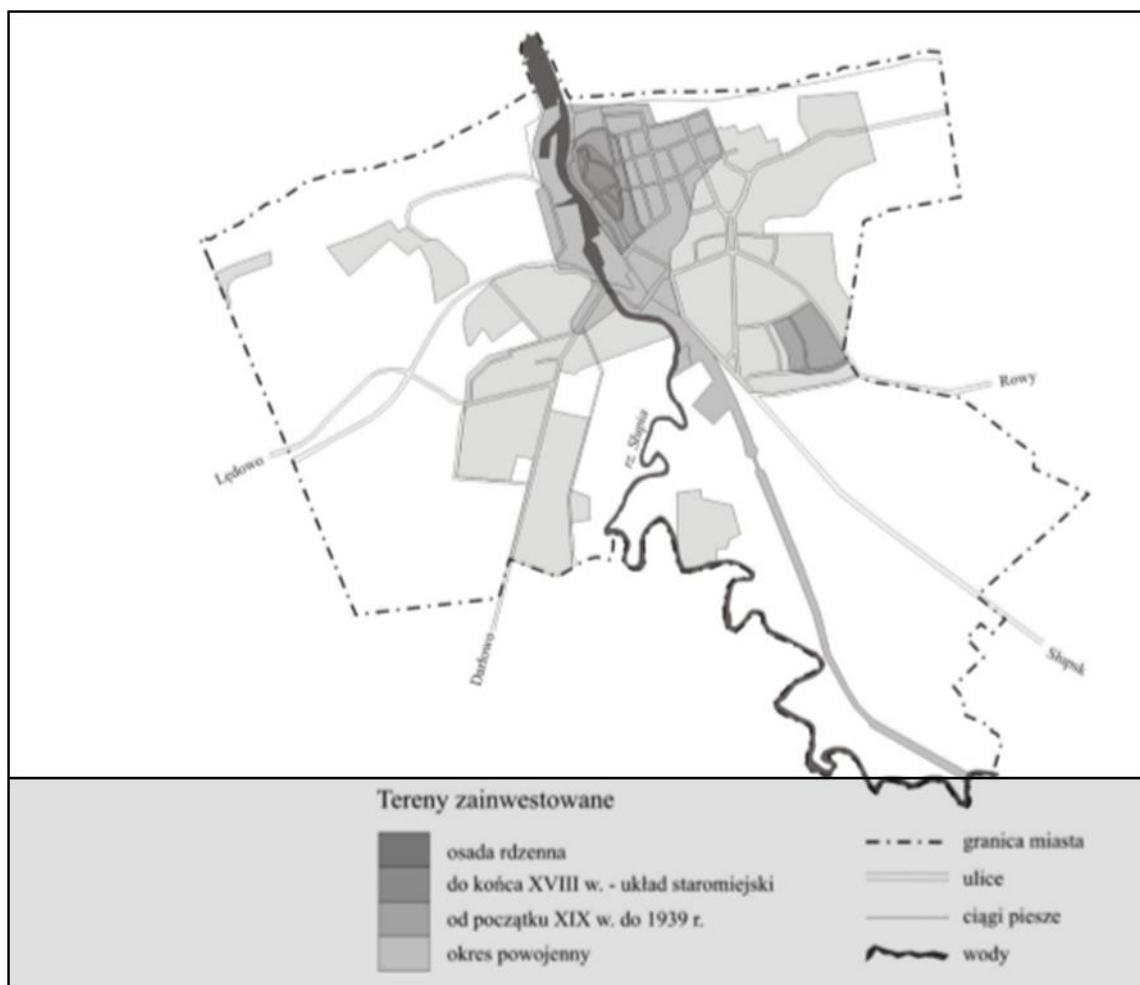
Ustka²⁶ jest miastem czyli zgodnie z określeniem użytym w Ustawie z dnia 29 sierpnia 2003 roku²⁷ jednostką osadniczą o przewadze zwartej zabudowy i funkcjach nierolniczych, posiadającą prawa miejskie bądź status miasta nadany w trybie określonym odrębnymi przepisami. Rozmieszczenie miast, podobnie jak ich wielkość i charakter, zmienia się w procesie historycznego rozwoju. Według Kazimierza Dziewońskiego (za: Heffner, 2001, s.27) „miasto to historycznie ukształtowany typ osiedla wyznaczony istnieniem konkretnej społeczności częściowej (lokalnej) skoncentrowanej na pewnym obszarze o odrębnej organizacji uznanej i określonej prawnie oraz wytwarzającej w ramach swej działalności zespół trwałych urządzeń materialnych o specyficznej fizjonomii, którą można uznać za typ odrębnego krajobrazu”.

Należy zaznaczyć, że w okresie powojennym (w latach 1950–1975), Ustka wchodziła w skład województwa koszalińskiego. Natomiast od 1 lipca 1976 r., już jako samodzielna jednostka administracyjna, włączona została nowo utworzonego województwa słupskiego. Kolejna zmiana przynależności administracyjnej Ustki nastąpiła z dniem 1 stycznia 1999 roku, po ograniczeniu liczby województw do 16 i zastąpieniu podziału dwustopniowego (województwa – gminy) przez podział trójstopniowy (województwa – powiaty – gminy). Od tego czasu Ustka jest częścią powiatu słupskiego w województwie pomorskim, przy czym

²⁶Przez kilka miesięcy po przejęciu miasta przez administrację polską w 1945 roku równolegle funkcjonowało kilka nazw miasta: *Nowy Słupsk*, *Nowe Słupie*, *Postomin*, *Postomino*, *Słupioujście*, *Słupie*, *Ujście* i *Uszcz*. Ostatecznie w 1946 r. ustalona została nazwa Ustka (pl.wikipedia.org/wiki/Ustka# Toponimia).

²⁷O urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych, rodz. 1, artykuł 2.

miasto graniczy z gminą wiejską Ustka. Granice gminy miejskiej Ustka, mimo że – jak przedstawiono wyżej – zmieniała ona swą przynależność administracyjną, nie zmieniły się.



Rys. 5. Rozwój przestrzenny Ustki do końca XX wieku

Źródło: (Szymańska, 2012, s.4)

Gmina miejska Ustka zajmuje powierzchnię 10,19 km², z czego 44% stanowią lasy, a 11% – użytki rolne. Położenie geograficzne Ustki określają następujące współrzędne: 54°35' N szerokości geograficznej i 16°52' E długości geograficznej (www.portal-morski.pl/porty-morskie), przy czym gmina położona jest niemal dokładnie w połowie polskiego wybrzeża (Szermer B. i Szermer W., 1995, s.3). Na koniec 2019 r. ludność miasta liczyła 15 367 mieszkańców, przy gęstości zaludnienia równej 1508 osób/km².

Ustka leży w odległości 18 kilometrów od Słupska, który jest najbliższym ośrodkiem o regionalnym znaczeniu gospodarczym i kulturalno-oświatowym, pełniącym równocześnie funkcję centrum administracyjnego wyższego rzędu. Warto zwrócić uwagę na to, że podstawowe kierunki rozwoju przestrzennego obu miast są generalnie zbieżne, a ich ośią

jest drogowo-kolejowy ciąg komunikacyjny łączący Ustkę ze Słupskiem. Wzdłuż tej osi stopniowo zaczyna narastać z obu kierunków pasmo ciągłego zainwestowania, tworząc układ urbanistyczny wypełniany nowymi osiedlami mieszkaniowymi. Układy portowo-miejskie prostopadłe do brzegu morskiego, zagospodarowując tylko ograniczony odcinek linii brzegowej, pozostawiają w możliwie nieskażonej ekologicznie postaci pozostałe części brzegu. Uważa się, że współcześnie zespół Słupsk-Ustka wyróżnia się najsilniejszymi związkami przestrzenno-funkcjonalnymi spośród wszystkich układów prostopadłych do brzegu na polskim wybrzeżu (Palmowski, 1996, s.240-244).

Ustka położona jest w tzw. nadmorskim obszarze krajobrazowo-kulturowym (na północ od szlaku komunikacyjnego Szczecin-Gdańsk) bogatym w zabytki architektoniczne oraz archeologiczne, usytuowane w atrakcyjnym krajobrazie przyrodniczym. W mieście występuje znacząca liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków i cennych obiektów ujętych w ewidencji konserwatorskiej. Ustka ma zachowany zabytkowy układ urbanistyczny – osady rybackiej, charakteryzujący się wybitnymi walorami dziedzictwa kulturowego o znaczeniu regionalnym. Występuje tu wiele wyjątkowo czytelnych nawarstwień kulturowych, co jest istotnym walorem w przestrzeni i krajobrazie miasta. Prace rewitalizacyjne systematycznie podnoszą jakość przestrzeni publicznych, poprawiają wizerunek miasta (*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Ustka*, 2012, s. 56).

Miasto usytuowane jest na skraju Słowińskiego Parku Narodowego, u ujścia rzeki Słupi do morza. Dolina rzeki, w granicach której położone jest miasto, stanowi korytarz ekologiczny łączący wybrzeże Bałtyku z Pojezierzem Kaszubskim. Przez teren Ustki przebiegają strefy obszaru Natura 2000. Obszar gminy ma niepowtarzalne walory krajobrazowe i zdrowotne. Gmina sąsiaduje od strony wschodniej ze Światowym Rezerwatem Biosfery – Słowińskim Parkiem Narodowym; od południowej z Parkiem Krajobrazowym Dolina Słupi, Pomnikiem Przyrody Ożywionej i Nieożywionej. Powierzchnia terenu modelowana była przez lądolód skandynawski oraz działalność morza. Na zachód od miasta rozciąga się szeroka, piaszczysta plaża, a na wschód nieustannie zmieniające się wybrzeże klifowe.

Ustka, mająca od 1988 roku status uzdrowiska, charakteryzuje się, typową dla Polski, przejściowością klimatu, o wyraźnych cechach klimatu morskiego, który kształtuje pogodę łagodną, wilgotną, bez ostrych wahań temperatury. Na klimat uzdrowiska oddziałują czynniki

z trzech grup (Cieśla i inni 2014, s.55-56):

- ogólnocyrkulacyjnych – czasowe zmiany układów barycznych i napływ mas powietrza odpowiadające za dużą zmienność typów pogody i występowanie anomalii klimatycznych,
- radiacyjnych – liczba godzin usłonecznienia wynosi powyżej 1800 godzin rocznie. Najbardziej usłonecznionym miesiącem jest maj (ok. 230 godzin/miesiąc), najmniej – grudzień (ok. 30 godzin/miesiąc),
- lokalnych – wiążących się z ukształtowaniem terenu i charakterem warstwy czynnej (m.in. sposobu zabudowy terenu).

Położenie Ustki w warunkach kształtowanych przez klimat morski i jej warunki biotermiczne sprawiają, iż w uzdrowisku możliwe jest prowadzenie wybranych elementów klimatoterapii: aeroterapii (leczenie powietrzem) i kinezyterapii (leczenie ruchem). W obszarze bezpośrednio przyległym do morza w wyniku transportu dużych ilości aerosolu morskiego istnieją ponadto korzystne warunki do prowadzenia talassoterapii (leczenie morzem). W oparciu o posiadane zasoby naturalne (klimat, wody lecznicze i torf) działalność prowadzi Uzdrowisko Ustka. Solanki i borowiny są w nim wykorzystywane w celach leczniczych, przy czym obecność tych złóż na terenie Ustki była właśnie jedną z przesłanek uznania miasta jako miasto uzdrowiskowego.

3.2. Rozwój Ustki w ujęciu historycznym

3.2.1. Dzieje Ustki do zakończenia II wojny światowej

Charakterystyczne dla dziejów Ustki, od czasów najdawniejszych po najnowsze, jest to, że podstawą jej bytu ekonomicznego, a w konsekwencji i społecznego były uwidocznione w herbie Ustki²⁸ trzy źródła utrzymania mieszkańców: rybołówstwo (łosoś w ręku syreny), handel morski (żaglowiec) i nadmorska rekreacja (syrena zanurzona w morzu). Oczywiście, w poszczególnych okresach udział tych rodzajów działalności gospodarczej był różny.

Przypadkowe znaleziska archeologiczne wskazują, że ludzie bytowali u ujścia Słupi już w epoce kamiennej. Rzeka obfitująca w łososię przyciągała rybaków i już w czasach prehistorycznych za wydmami, w suchych, osłoniętych od wiatru miejscach, ludzie budowali chaty i na drewnianych łodziach wypływali na morskie połowy.

²⁸Zaprojektowanym w 1920 roku przez miejscowego, niemieckiego artystę Wilhelma Granzowa.

Na kartach historii udokumentowanej, Ustka odnotowana jest na początku XIV wieku, gdy Władysław Łokietek podejmował próby zjednoczenia Królestwa Polskiego po rozbiu dzielnicowym. Ale jej drogi z państwem polskim rozeszły się, kiedy pomorscy możnowładcy, z wywodzącego się ze Słupska rodu Święców, sprzedali w 1337 roku Ustkę niemieckim mieszkańcom ze Słupska²⁹. W konsekwencji Ustka przeszła pod władzę rady miejskiej Słupska i odtąd przez wieki mieszkańców obu tych miejscowości łączyły bliskie związki zależności ustrojowo-prawnej, oparte przede wszystkim na spoiwie gospodarczym. Głównym czynnikiem kształtującym ten układ było uzupełnianie się funkcji obu ośrodków: Ustki – miasta portowego położonego nad rzeką Słupią oraz Słupska – ośrodka przemysłowo-handlowego położonego 18 kilometrów w górę rzeki, będącego ośrodkiem politycznym, siedzibą władz i administracji (*Strategia Rozwoju Miasta Ustka do roku 2020*, 2009, s.15).

Wprawdzie odmienne interesy gospodarcze szypców usteckich i kupiectwa słupskiego prowadziły, na przestrzeni wieków, dość często do bardzo ostrych konfliktów, były one jednak krótkotrwałe, gdyż Ustka bez silnego kupiectwa słupskiego, a Słupsk bez portu usteckiego nie mogły dobrze się rozwijać. Żaglowce należące do słupskich kupców, wypływające z Ustki, docierały do portów szwedzkich, duńskich, holenderskich, francuskich i angielskich oraz do polskiego Gdańska. Mieszkańcy Ustki stanowili załogi tych statków, a niektórzy byli ich kapitanami. Ustka żyła z żeglugi, portu i rybołówstwa, ale, co warto podkreślić, aż do połowy XIX wieku wszystkie nici handlu morskiego Ustki wiodły do Słupska (Lindmajer, Machura i Szultka, 1985, s.15-19).

Połowy ryb w tym regionie, głównie łososia, odbywały się do końca lat 70. XIX w. w strefie przybrzeżnej, najwyżej do 20 mil morskich, na niewielkich otwartych łodziach żaglowo-wiosłowych. W latach 30. XX w. kutry penetrowały już łowiska odległe o 35-50 mil morskich, ale dla ekonomicznie opłacalnych połowów na dalszych akwenach niezbędne były kutry z silnikami dużej mocy, których Ustka posiadała zaledwie kilka. Ryby złowione w Ustce (od lat trzydziestych także filety dorszowe) wysyłano do Słupska, na całe Pomorze Zachodnie oraz do Berlina, Lipska i Gdańska. Łososie trafiały stąd także do Niemiec południowych i Szwecji (Lindmajer, Machura i Szultka, 1985, s.92-99). W 1938 roku flota rybacka Ustki była już stosunkowo znacząca i liczyła 92 jednostki, w tym 34 kutry (37%

²⁹To w związku z tą transakcją po raz pierwszy Ustka została wymieniona w pisany dokumencie – jako port Stolpesmunde, czyli „Słupioujście”. Tak aż do 1945 roku brzmiała jej niemiecka nazwa. Rodzima, słowiańska, odnotowana jako „Vzt” w XII wieku, w XIX wieku poświadczona została przez badaczy kaszubszczyzny jako Vuska lub Wusko, a więc Ujście (*Strategia Rozwoju Miasta Ustka do roku 2020*, 2009, s.15).

ogółu), 19 łodzi motorowych (21% ogółu) i 39 łodzi wiosłowych (42%) (Christowa, 2007, s.21). Warto zwrócić uwagę, że mimo iż ekonomika Ustki była zdominowana przez handel morski, to przemysł szkutniczy i stoczniowy, wytwarzający „narzędzia” do prowadzenia tego handlu, nigdy nie stanowił znaczącej dziedziny produkcji usteckiej.

Reforma ustroju miejskiego Prus z 1808 roku zmieniająca zasady wyboru wójta w Ustce, który mimo że nadal podległy magistratowi słupeckiego, wybierany był odtąd przez ustczan, była zwiastunem odzyskiwania samodzielności przez Ustkę (Goliński, 2008, s.16). Na dobre proces rozluźniania związków prawno-administracyjnych Ustki ze Słupskiem rozpoczął się od grudnia 1831 roku, gdy port usteki przekazany został na własność pruskim władzom państwowym (Lindmajer, Machura i Szultka, 1985, s.64). Decyzja ta była spowodowana brakiem możliwości finansowania przez miasto Słupsk koniecznych inwestycji, przede wszystkim pogłębienia toru wodnego, stale zamulanego przez rzekę oraz budowy kamiennych mół³⁰. W wyniku inwestycji finansowanych przez państwo głębokość w porcie wzrosła do 5-6 metrów, dzięki czemu mogły wpływać do Ustki nie tylko żaglowce, ale także większe jednostki parowe. Także coraz więcej terenów przyległych do portu, stanowiących własność rady miejskiej w Słupsku, było przekazywanych państwu (właścicielowi portu) na place budowlane i składowe (Goliński, 2008, s.16).

Efektom tych inwestycji był rozwój handlu, który od strony wywozowej obejmował głównie płody rolne z rozległych obszarów zaplecza wiejskiego, przy czym ważnym produktem eksportowym był spirytus z pomorskich gorzelni, wywożony do Hamburga przez specjalny zbiornikowiec. Przywóz obejmował przede wszystkim węgiel z Anglii, śledzie i kamienie ze Skandynawii oraz nawozy sztuczne. Aż do wybuchu II wojny światowej usteki port był największym portem handlowym między Gdańskiem i Świnoujściem, wysuwając się w globalnych przeładunkach portowych przed Kołobrzeg i Darłowo (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.87).

Unowocześnienie połączenia drogowego Ustki ze Słupskiem (w roku 1878 zbudowano kolej Słupsk-Ustka) i dalszą okolicą, przejęcie przez państwo portu oraz stopniowa jego aktywizacja uczyniły z Ustki szerzej znaną miejscowość, także o walorach kąpieliskowo-klimatycznych. Wczasowicze i kuracjusze przyjeżdżali z Rzeszy, przede wszystkim z aglomeracji berlińskiej, następnie z Saksonii i ze Śląska, bywali tu też bogaci Polacy.

³⁰Na początku lat 60. XIX wieku władze pruskie przeznaczyły 250 tys. talarów na nowoczesne, kamienne mola, które zastąpiły drewniane pomosty.

Wczasowo-sanatoryjny charakter miejscowości od 1922 roku podkreślała urzędowa nazwa Ostseebad Stolpmünde, czyli Bałtyckie Uzdrawisko Ustka (*Strategia Rozwoju Miasta Ustka do roku 2020*, 2009, s.18).

Rozwojowi funkcji turystycznej sprzyjały inwestycje infrastrukturalne: w 1911 roku doprowadzono tu elektryczność (w 1913 roku – zelektryfikowane były 183 domy), a w 1912 roku Ustka otrzymała kanalizację i wodociągi. Zdecydowanie na niższym poziomie były inwestycje w rozwój bazy wczasowej, w rezultacie liczba miejsc noclegowych o odpowiednim standardzie nie zwiększała się aż do połowy lat 30. XX wieku (w latach 30. Ustka dysponowała tylko 5 małymi hotelami, 5 restauracjami i 4 prywatnymi pensjonatami). Miało to swój wyraz w statystyce ujmującej liczbę gości³¹, unaoczniając niewielkie znaczenie Ustki jako ośrodka wczasowo-kuracyjnego. Było tak, mimo że lista dolegliwości, które można było łagodzić w kurorcie obejmowała wiele chorób (wady układu krążenia, newralgia nerwu kulszowego (ischias), katar sienny, gościec, zapalenie jamy brzusznej, chorobliwa otyłość, zaburzenia przemiany materii i zaburzenia żołądkowe), do których leczenia stosowano m.in. kąpiele solankowe, borowinowe, igliwowe, kwasowo-węglowe, tlenowe, pianowe oraz różnego rodzaju masaże i kompresy (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.110-115).

W 1874 r. Ustka otrzymała niewielką autonomię w sprawach ogólnogospodarczych (m.in. budżetowych), co usprawniło działalność inwestycyjną w porcie, szczególnie gospodarowanie terenami pod budowę obiektów przemysłowo-handlowych, niezbędnych dla portu i jego obsługi. Ustczanie otrzymali również prawo, na równi z obywatelami Słupska, wybierania deputowanych do sejmiku powiatowego. Samodzielność administracyjną nadano gminie Ustka w 1900 roku, w dwa lata po uzyskaniu przez Słupsk rangi miasta na prawach powiatu, natomiast pełny zakres praw miejskich przyznano Ustce dopiero 22 marca 1935 roku. Mieszkańcy Ustki zgodnie z obowiązującymi ustawami wybierali odtąd radę miejską, najważniejszy kolegialny organ uchwałodawczy i kontrolujący, który z kolei powoływał kilkuosobowy magistrat z burmistrzem na czele (Lindmajer, Machura i Szultka, 1985, s.64).

Po latach zastoju w okresie I wojny światowej Ustka ponownie zaczęła się rozwijać gospodarczo dopiero z chwilą wychodzenia przez hitlerowskie Niemcy z depresji spowodowanej wielkim światowym kryzysem ekonomicznym 1929-1933. Świadczyć o tym może wzrost kwoty podatków, które wpłacały usteckie przedsiębiorstwa do izby handlowo-

³¹Frekwencja sprzed I wojny światowej, wynosząca w sezonie ok 3500 - 3600 osób, została osiągnięta dopiero w końcu lat 30. XX w.

przemysłowej w Słupsku. W 1934 roku obowiązek płacenia rocznego podatku miało w Ustce 16 firm, które wpłaciły 1744 marek, podczas gdy w 1937 roku – 22 firmy wpłaciły 8975 marek. Pewne ożywienie na rynku pracy Ustki i okolic przyniosła w latach 1936-37 akcja werbowania do pracy robotników (500-1000) do budowy poligonu artylerii przeciwlotniczej na wydmach położonych na zachód od Ustki (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s. 106).

Port w Ustce był w tym czasie systematycznie modernizowany i rozbudowywany, w rezultacie już w 1938 roku mogły do niego wpływać statki o nośności 2000 ton. Wielkość importu i eksportu towarów przechodzących przez usteki port wahała się w poszczególnych latach dość znacznie w zależności od koniunktury gospodarczej. Funkcję handlową portu w I połowie XX wieku charakteryzuje poniższa statystyka (Christowa, 2007, s.21):

- średnioroczna liczba statków handlowych wchodzących do portu, bez statków szukających schronienia, za okres 1911-1939 wyniosła łącznie 417 jednostek, w tym w 1938 r. – 528, a w 1939 r. – 587 statków handlowych,
- średni roczny tonaż przywożonych i wywożonych ładunków w latach 1911-1939 wyniósł 139 692 ton, w tym w 1938 roku 234 839 ton, a w 1939 roku – 259 067 ton,
- ładunki przywożone do portu stanowiły w latach 1911-1939 ok. 60% obrotu towarowego w porcie, a 40% ładunków dotyczyło towarów wywożonych.

Przedmiotem obrotu towarowego były: zboże, nawozy sztuczne, węgiel, pasze, materiały budowlane, papier, ziemniaki, mąka, ryby, sól i inne artykuły. W porcie odbywał się także ruch pasażerski, jednak funkcja transportowa, przeładunkowa była w tym czasie funkcją dominującą.

Rozwój handlu zaczęła jednak ponownie ograniczać głębokość portu oraz trudne – przy wiatrach zachodnich i północno-zachodnich – warunki wejścia doń, stąd w 1936 roku podjęto decyzję o budowie nowego portu po zachodniej stronie Ustki („NA FALI”, 3-9.04.1993). Realizacja planów rozbudowy portu ustckiego przestała być jednak uzasadniona ekonomicznie, gdy przy końcu 1939 r. Niemcy zagarnęły Gdańsk i Gdynię oraz uzyskały swobodny dostęp do Prus Wschodnich. Po wybuchu wojny niemal wszystkie usteckie jednostki handlowe zostały zarekwirowane przez wojsko. Ruch w porcie prawie zamarł, wchodziły tu niekiedy jedynie pomocnicze jednostki niemieckiej marynarki wojennej (*Kriegsmarine*), ograniczeniu uległy także połowy ryb z uwagi na zamknięcie wielu akwenów morskich (Historia Ustki, Wikipedia, dostęp: 9.05.2017).

Do planów budowy większego portu, ale znacznie zredukowanych, w porównaniu z pierwotnymi założeniami, powrócono w połowie 1941 roku oraz jeszcze dwukrotnie – także bez rezultatów – w latach 1942-43. W tym okresie priorytetem było już wzmacnianie potencjału militarnego, co zaowocowało rozpoczęciem w 1942 r. budowy stoczni małych trałowców dla marynarki wojennej (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.119-120).

3.2.2. Rozwój Ustki w czasach PRL (1945-1989)

Armia Czerwona, która wkroczyła do Ustki 8 marca 1945 roku utworzyła komendanturę wojenną, a ponieważ w mieście nie było Polaków, powołano niemiecką pomocniczą administrację cywilną z niemieckim burmistrzem na czele (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.124-127). Na podstawie porozumień zwycięskich mocarstw, potwierdzonych w lipcu 1945 roku w Poczdamie, już jednak w tym samym roku zaczęły się wysiedlenia ludności niemieckiej³², a w poniemieckich domach zamieszkali osadnicy z różnych regionów Polski, w tym przesiedleńcy z obszarów wschodnich RP, włączonych do Związku Radzieckiego (Strategia Rozwoju Miasta Ustki do 2020, 2009, s.16).

Pierwszą polską władzą w Ustce był Zarząd Miejski, który rozpoczął urzędowanie 11 maja 1945 roku, chociaż oficjalne przekazanie władzy administracyjnej Polakom odbyło się 22 lipca 1945 roku. Natomiast w dniach 1-3 września 1946 roku Ministerstwo Ziem Odzyskanych zakomunikowało, że nazwa miejscowości i stacji kolejowej „Stolpmünde“ została ustalona na „Ustkę”. W 1950 roku, na mocy ustawy z 30 marca o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (D. U. 1950 nr 14 poz. 130), Zarząd Miejski w Ustce uległ likwidacji a jego funkcje przejęła Miejska Rada Narodowa i jej organ wykonawczo-zarządzający – Prezydium, stając się zasadniczym organem władzy państwowej w mieście (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.124-142).

Mimo rewolucyjnych zmian politycznych i demograficznych, funkcje gospodarcze Ustki w pierwszych latach powojennych – do roku 1950 – nie zmieniły się. Władze, szczególnie w pierwszym okresie, zdawały się doceniać znaczenie gospodarki morskiej dla odbudowy zniszczonej wojną gospodarki. Jak informował „Dziennik Bałtycki” z 2.08.1946 roku, na przełomie lipca i sierpnia 1946 roku Ustkę wizytował specjalny Delegat Rządu dla Spraw Wybrzeża inż. E. Kwiatkowski. Rezultatem tej wizyty było uruchomienie, jako jednego

³²W grudniu 1945 roku liczba ludności niemieckiej zmalała do 2200, a 3 stycznia 1950 r. zameldowanych było w Ustce już tylko 5 osób narodowości niemieckiej (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.131).

z pierwszych na Bałtyku, właśnie portu usteckiego, w którym miała być utworzona „stacja bunkrowa” czyli miejsce dla statków dla uzupełnienia paliwa (wtedy był nim głównie węgiel) i wody. W następnym etapie port ustecki miał przeładowywać na zagraniczne statki węgiel, dowożony koleją i następnie eksportowany do Skandynawii. Realizacja tych planów spowodowała, że w 1948 roku port ustecki obsłużył największą w swoich dziejach, bo ponad tysięczną liczbę statków, podczas gdy w najlepszych okresach przed wojną liczba ta dochodziła do 600 („Ustecki Wehikuł Czasu”, 2015, nr 1). Pomijając jednak pierwsze, specyficzne lata powojenne, można stwierdzić, iż właściwie do 1956 roku gospodarka morska jako całość (poza przemysłem okrętowym) nie zajmowała należnego jej miejsca w planach rozwojowych gospodarki kraju. Najbardziej jaskrawym przykładem tego stanu rzeczy była realizacja założeń planu 6-letniego (1949-1955), w którym przewidziany przyrost tonażu w morskim handlu wykonano zaledwie w ok. 30% (Nikołajew i Leśniewska, 2013, s.126-127). W konsekwencji takiej polityki, po początkowym ożywieniu w latach 1949-52, ruch statków w małych portach polskiego wybrzeża zmalał. Do głównych powodów tego stanu rzeczy należy zaliczyć wygaśnięcie w kwietniu 1949 roku umowy handlowej ze Szwecją oraz wzrost zdolności przeładunkowych wielkich portów, tj. Szczecina, Gdańska i Gdyni. W 1951 roku Ustka jako ważna morska stacja przeładunkowa zakończyła swoją działalność (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.170-172). W latach 60, 70 i 80. ruch statków handlowych w porcie usteckim wciąż jeszcze trwał, lecz miał już dla Ustki marginalne znaczenie gospodarcze (przeładowywano tu głównie pasze, nawozy sztuczne i ryby) (*Strategia Rozwoju Miasta Ustki do 2020 roku*, 2009, s. 17).

Po 1950 roku w ramach gospodarki centralnie planowanej rozwijano w Ustce głównie przemysł stoczniowy oraz rybołówstwo i przetwórstwo rybne. Gałęzie te były najważniejszymi czynnikami miastotwórczymi Ustki aż do końca lat 80. „Stocznia Ustka”, działająca w ramach Centralnego Zarządu Przemysłu Okrętowego, uzyskała samodzielność organizacyjną jako przedsiębiorstwo na własnym rozrachunku gospodarczym 31.XII.1951 r. Głównym asortymentem wytwarzanych w stoczni wyrobów były łodzie ratunkowe, najpierw drewniane, a następnie z tworzyw sztucznych, dla potrzeb polskiego przemysłu okrętowego, uzupełniane o produkcję jednostek rybackich (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.154).

W latach 60. postęp technologiczny oraz przepisy konwencji międzynarodowych w zakresie bezpieczeństwa żeglugi morskiej „wymusiły” na stoczni zakończenie budowy drewnianych łodzi ratunkowych i rozpoczęcie produkcji łodzi z aluminium. Ale kiedy

w Ustce wdrożono produkcję łodzi aluminiowych, na świecie stały się powszechne tworzywa sztuczne, stocznia podjęła się więc wyrób łodzi ratunkowych z nowocześniejszych materiałów, tym razem z laminatu. W 1968 roku Stocznia „Ustka” była jedynym w krajach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej producentem jednostek pływających z tworzyw sztucznych, których wyrabiała dziesiątki typów. Szczytowym osiągnięciem stała się łódź ratunkowa zdolna do przejścia przez strefę ognia na morzu, w którą wyposażane były ogromne zbiornikowce (Niedźwiecki, 1968, s.18).

Na początku lat 70. przyjęto jako kierunek przyszłego rozwoju stoczni: budowę pełnomorskich jednostek stalowych (superkutry, trawlerzy rybackie) i jednostek pływających z tworzyw sztucznych (łódzie ratunkowe, kutry, trapy, kładki) W tym czasie stocznia z niewielkiego zakładu skutniczego rozwinęła się w duży zakład przemysłowy, zatrudniający około 1,5 tys. pracowników. Specjalizacją stoczni była produkcja szalup ratunkowych z tworzyw sztucznych oraz stalowych jednostek rybackich, eksportowanych m.in. do ZSRR, Wietnamu, Meksyku, Francji i krajów tzw. trzeciego świata. W lutym 1982 roku Stocznia „Ustka” zawarła kontrakt z armatorem radzieckim na budowę 26 statków rybackich do połowu krewetek, co było największym zamówieniem w historii tego zakładu (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.163,194).

Opracowany w latach 70. plan perspektywiczny przewidywał powstanie dwumiasta, obejmującego Słupsk i Ustkę. Projekt rozbudowy portu opracowany w 1975 roku w Instytucie Morskim w Gdańsku, uwzględniający ówczesne trendy rozwojowe przemysłu okrętowego, rozważał budowę w Ustce nowej stoczni, mającej docelowo umożliwić budowę wielkich statków („Baltimaxów” do 150 tys. DWT, a nawet rudozbiornikowców do 400 tys. DWT). Stocznia miała docelowo zajmować obszar do 220-230 ha, z czego ok. 160 ha na lądzie. Resztę zamierzano uzyskać poza istniejącą linią brzegową, drogą refulacji³³ (Szermer B. i Szermer W., 1995, s.9-10). Według tego projektu, u progu lat 2000., Ustka miała liczyć 50 tys. mieszkańców, a wielka stocznia usteka zatrudniać w tym czasie około 11 tys. pracowników (Strategia Rozwoju Miasta Ustki do roku 2020, 2009, s.17). Kryzys lat 80. zaowocował opracowaniem w 1984 r. kolejnego projektu rozbudowy portu, w którym zrezygnowano jednak z budowy nowej stoczni, uwzględniono natomiast lokalizację bazy

³³Refulacja obejmuje prace mające na celu poszerzenie oraz ochronę terenów brzegowych i plaż. Poszerzenie plaż polega na przetransportowaniu piasku z dna morza za pomocą specjalnych pogłębiarek i wyrzucenie go na brzeg, potem rozgarnięcie maszynami budowlanymi (<http://www.refulacja.pomorze.pl/>).

wyładunku kruszywa, które zamierzano wydobywać z morza na wysokości ławicy Słupskiej (Szermer B. i Szermer W., 1995, s.47-48).

Wymaga podkreślenia, że powojenny rozwój polskiego przemysłu budowy statków oparty był przede wszystkim na długoterminowych porozumieniach o wielkoseryjnej budowie statków handlowych i rybackich oraz ich eksporcie na chłonny i stabilny rynek radziecki, co umożliwiło najpierw szybką odbudowę stoczni polskich, a następnie rozbudowę całego przemysłu budowy statków wraz z ich zapleczem kooperacyjnym. Eksport do ZSRR umożliwił przejście z produkcji małoseryjnej (która byłaby nieuzasadniona w przypadku budowy statków wyłącznie dla potrzeb krajowych), na produkcję wielkoseryjną stosunkowo nieskomplikowanych technicznie statków, co ograniczało liczbę prototypów i przynosiło stoczniom duże korzyści ekonomiczne. Budowa statków w długich seriach stwarzała warunki do przejścia w późniejszym okresie do budowy nowych, bardziej technicznie zaawansowanych typów statków, z czego korzystała flota handlowa i rybacka (Sójka, 1996, s.49-51).

Sytuacja rybołówstwa ustckiego do końca lat 40. była bardzo trudna, przede wszystkim ze względu na brak w mieście mieszkań dla rybaków. Z tego powodu wielu z nich, w tym wykwalifikowanych szyprów, opuściło miasto i w konsekwencji w porcie stały kutry, ale bez załóg (w roku 1949 w Ustce zatrudnionych było tylko 43 rybaków, w tym tylko trzech szyprów) (Lubiniecka, 2013, s.7). Poprawa nastąpiła od połowy lat 50., przy czym największą rolę odegrało tu Przedsiębiorstwo Połowów i Usług Rybackich „Korab”, które zaangażowało się w budownictwo mieszkaniowe. Z inicjatywy „Korabia” i Stoczni „Ustka” ruszyło spółdzielcze budownictwo mieszkaniowe (Niedźwiecki, 1968, s.19). Przedsiębiorstwo „Korab” zaczynało na początku lat 50. od kilku drewnianych kutrów, a już w 1952 roku, po uzyskaniu samodzielności, zatrudniało 250 osób i dysponowało flotą rybacką oraz zakładami rybnymi, zajmującymi się wędzeniem ryb oraz ich przetwarzaniem w konserwy rybne. W 1968 roku załoga „Korabia” liczyła już przeszło 900 pracowników i realizowała ambitny program inwestycyjny o wartości 100 mln zł (chłodnia, warsztaty remontowe, podnośnik kutrowy i inne). W efekcie „Korab” stał się najlepszym na polskim wybrzeżu przedsiębiorstwem kutrowym, w którym do zatrudnionych w nim rybaków z Ustki należały rekordy w połowach na Bałtyku (łowiono głównie dorsze i śledzie) (Niedźwiecki, 1968, s.18). W 1975 roku korabiowska flota składała się już z 48 coraz lepiej wyposażonych kutrów, w większości wyprodukowanych w ustckiej stoczni (Lubiniecka, 2013, s.12). Sektor

spółdzielczy rybołówstwa w Ustce reprezentowała założona w 1954 roku przez 14 rybaków Spółdzielnia Rybołówstwa Morskiego „Łosoś”. W 1983 roku spółdzielnia zdecydowała się na uruchomienie sieci własnych sklepów rybnych, podejmując próbę przełamania monopolu Centrali Rybnej i planując podjęcie produkcji morskiego delikatesu – kawioru z łososia (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.173-195).

Trudności ekonomiczne przedsiębiorstw branży rybnej w dekadzie lat 80., będące symptomami narastającego kryzysu systemu centralnego planowania, spowodowały podjęcie decyzji o eksporcie dorszy bezpośrednio z morza (głównie na duński Bornholm). Decyzja ta doraźnie polepszająca wyniki przedsiębiorstw, w efekcie przyniosła jednak drastyczne zmniejszenie wyładunków w portach krajowych oraz dalsze negatywne konsekwencje w postaci braków surowca i przestoju produkcyjnych w zakładach przetwórczych. Silną konkurencją dla rybaków, także usteckich, stał się import znaczących ilości surowca i produktów rybnych po niskich, niekiedy wręcz dumpingowych cenach (Richert, 1996, s.302-303).

Położenie Ustki na Pomorzu Środkowym, należącym do regionów o jednym z najwyższych walorów z punktu widzenia wypoczynku i turystyki, było od 1947 roku podstawą starań miasta o przywrócenie Ustce charakteru uzdrowiskowego kurortu. W rezultacie już w tym samym roku do kasy miejskiej zaczęły wpływać dochody z uruchomionego kąpieliska leczniczego, taksy kuracyjnej, plaży miejskiej i opłat nakładanych na domy wczasowe (w okresie 15.VI-15.IX.1947 w Ustce przebywało 28 663 wczasowiczów, podczas gdy ludność miasta w październiku 1947 roku to 3458 Polaków i 371 Niemców) (Kula, 1979, s.160). W latach 60. Ustka była już znanym, reklamowanym przez PP „Orbis” i prasę, popularnym kąpieliskiem morskim, w krajobrazie którego, na „fali” rozwoju wczasów zakładowych, zbudowano liczne ośrodki wypoczynkowe³⁴ (o różnym wyposażeniu – od domków campingowych po murowane, komfortowe ośrodki) należące do zakładów pracy z całej Polski (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.182-190).

Powrót do kierunku turystyczno-uzdrowiskowego w planowaniu rozwoju miasta nastąpił z chwilą przekazania przez władze Ustki (1973) Zjednoczeniu Uzdrowiska Polskie – koordynatorowi lecznictwa uzdrowiskowego w całym kraju, łaźni miejskiej oraz ukazaniu się

³⁴Największe ośrodki zbudowały Kędzierzyńskie Zakłady Azotowe, Zakład Energetyczny z Wrocławia i Centralny Związek Spółdzielczości Pracy (Niedźwiecki, 1968, s.20-22).

w 1974 roku przedmiotowego Zarządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej³⁵. W okresie tym uruchomiono pierwszy Zakład Lecznictwa Uzdrowiskowego i Uzdrowiskowy Zakład Przyrodolecznicy³⁶. Jako bazę hotelową, w której zainstalowano także część zabiegów dla kuracjuszy, wykorzystywano nieczynne w sezonie letnim zakładowe ośrodki wypoczynkowe, tworząc w nich sezonowe, działające od września do maja (czerwca), sanatoria. Działania te w dalszej kolejności doprowadziły do powołania 1 lipca 1978 roku samodzielnego Przedsiębiorstwa Państwowego „Uzdrowisko Ustka” (Szymańska, 2012, s.25). Ten dynamiczny rozwój lecznictwa uzdrowiskowego w Ustce doprowadził do nadania miastu, 1 stycznia 1988 r. uchwałą Rady Ministrów, statusu uzdrowiska³⁷.

Wypada dodać, że znacznym utrudnieniem w rozwoju gospodarki turystycznej przez cały okres Polski Ludowej był stan jej infrastruktury, głównie obiektów noclegowych oraz bazy gastronomicznej. W strukturze rodzajowej obiektów noclegowych dominowały obiekty tzw. zamkniętej bazy hotelarskiej, czyli ośrodki wypoczynkowe zakładów pracy i Funduszu Wczasów Pracowniczych, dostępne tylko dla określonych grup turystów. W związku ze zwiększającą się liczbą chętnych na spędzenie wczasów w Ustce i niewystarczającą bazą lokalową, organizowano również wczasy w kwaterach prywatnych, co miało zapełnić lukę w podaży usług noclegowych na rynku.

Niedostateczny, ciągle nienadążający za popytem, był także stan gastronomii obsługującej wczasowiczów i turystów. Po okresie bujnego rozwoju prywatnej gastronomii w latach 1945-48, a następnie jej likwidacji w końcu lat 40., istniejąca sieć restauracji i barów nie była w stanie zaspokoić potrzeb, szczególnie w okresie letnim. Sieć zakładów gastronomicznych w 1975 roku i latach następnych nie uległa większym zmianom, a ponieważ wzrastała systematycznie liczba mieszkańców Ustki, nastąpiło zmniejszenie liczby miejsc konsumpcyjnych przypadających na 100 mieszkańców z 87 w 1974 do 81 w roku 1978 (Lindmayer, Machura i Szultka, 1985, s.182).

³⁵Zarządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 27 listopada 1974 r. w sprawie właściwości leczniczych warunków naturalnych i wykorzystywania bazy leczniczej w miejscowościach, na które rozciągnięte zostały przepisy o uzdrowiskach (Dz. Urz. MZiOS z 1974 r., nr 23, poz. 94).

³⁶Działalność uzdrowiskową w oparciu o bazę zabiegową Zakładu Przyrodoleczniczego rozpoczęło Przedsiębiorstwo Państwowe Uzdrowisko Połczyn Zdrój, tworząc w Ustce swoją filię.

³⁷Uchwała nr 210 Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 1987 r. w sprawie uznania miasta Ustki za uzdrowisko (M.P. z 1987 r., nr 38, poz. 333).

3.2.3. Rozwój Ustki w III Rzeczypospolitej (1989-2003)

W roku 1989 Polska Rzeczpospolita Ludowa znalazła się w innej sytuacji geopolitycznej oraz ekonomicznej, a zapoczątkowana następnie transformacja polskiej gospodarki przyniosła ze sobą szereg zjawisk (można je nazwać obiektywnymi), które były przyczyną głębokich przekształceń także w polskiej gospodarce morskiej. Trzeba jednak podkreślić, że poprzedzający transformację tzw. „okres po-sierpniowy” (po roku 1980) charakteryzował się głębokim kryzysem gospodarczym, którego skutkiem było zmniejszenie o jedną trzecią (lub więcej) wyników w podstawowych dziedzinach gospodarki kraju. Proporcjonalnie do tego obniżyły się wyniki poszczególnych dziedzin gospodarki morskiej, w stosunku do rekordowych wielkości z lat 70. Warto też zauważyć, że częściową rekompensatą wobec tych degresywnych zjawisk było intensywniejsze wykorzystanie możliwości, jakie daje morska granica Polski. Tutaj istotnym *novum* stał się podział Bałtyku na strefy ekonomiczne państw nadbałtyckich. Obszar z tego tytułu przypadający Polsce wyniósł 31 tys. km² Morza Bałtyckiego i było to, niejako, powiększenie rozmiarów terytorium polskiego o 10% (Piskozub, 1996, s.39).

Jednym z ważniejszych, z ekonomicznego punktu widzenia, efektów radykalnego procesu przekształceń gospodarczych i funkcjonalnych w Polsce było rozwiązanie RWPG³⁸ i w konsekwencji rozpad związków gospodarczych istniejących w jej ramach. W miejsce eksportu statków handlowych i rybackich, opartego na długoterminowych porozumieniach międzyrządowych, przemysł stoczniowy stanął w obliczu wyzwań związanych z koniecznością pełnej reorientacji na rynki zachodnie. W wyniku transformacji, stocznie nie tylko zostały pozbawione subsydiów ze strony państwa, ale stanęły również w obliczu surowych wymogów rachunku ekonomicznego, musiały zacząć liczyć koszty, wydajność, poprawić jakość produktów i organizację pracy, by sprostać wymogom konkurencyjnej gospodarki wolnorynkowej. Rozpoczął się złożony proces restrukturyzacji finansowej, organizacyjnej i majątkowej poszczególnych stocznii, połączony z koniecznością pozyskiwania nowych rynków zbytu.

Rozwój polskiego sektora stoczniowego w analizowanym okresie podzielić można na dwie fazy: lata 1989-1992 i 1993-1996 (Nikołajew i Leśniewska, 2013, s.132-133). Fazę pierwszą charakteryzowały:

³⁸28 czerwca 1991 r. został podpisany w Budapeszcie protokół rozwiązujący Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej.

- trudności finansowe stoczni, spowodowane nieodbieraniem statków bądź niepłaceniem za odebrane statki przez armatorów radzieckich,
- likwidacją dopłat do kontraktów zawartych z armatorami zachodnimi,
- drastycznym spadkiem zamówień na statki rybackie i końcem zamówień na jednostki wojskowe.

W marcu 1992 roku ówczesny dyrektor Stoczni „Ustka” skarżył się na łamach lokalnej prasy „obecnie sytuacja przedsiębiorstwa jest trudna i nie jestem zbyt wielkim optymistą. Banki nie zawieszają nam spłaty zadłużenia, a wysokie oprocentowanie kredytu powoduje nieopłacalność produkcji. Nie reagują nasi dłużnicy ze stoczni szczecińskiej i gdyńskiej... brak koniunktury na świecie nie sprzyja zawieraniu kontraktów na statki rybackie, a nasze urządzenie do wodowania nie pozwala na budowę większych jednostek” („Za burtą”, 1992, 16-31 marzec) Konsekwencją była systematyczna redukcja zatrudnienia w Stoczni (dla porównania: w 1986 r. załoga liczyła 1338 osób, w 1991 r. – 940).

Faza druga była okresem restrukturyzacji finansowej i organizacyjnej przedsiębiorstwa spowodowanych głównie trudnościami z płynnością finansową, wynikającymi z realizacji kontraktów zawartych przed rokiem 1990. Mimo że niewątpliwą wartością Stoczni „Ustka” była unikatowa produkcja: łodzie ratunkowe oraz aluminiowe trapy i kładki kupowane przez pozostałe polskie stocznie, zakład ustecki tracił płynność finansową, a jego zadłużenie niepokojąco rosło (Pacuk i Michalski, 2002, s.134-135). Organ założycielski, czyli ministerstwo podjęło w 1992 r. decyzję o prywatyzacji stoczni poprzez przekształcenie jej w jednoosobową spółkę Skarbu Państwa. Następnie rozpoczęto rozmowy ze Stoczną Szczecińską SA, która od 1994 roku, posiadając kontrolny pakiet akcji, zaczęła pełnić rolę inwestora strategicznego (Czapliński, 2003, s.46). „Reanimacja” Stoczni w warunkach rynkowej konkurencji nie miała jednak szans powodzenia i mimo ciągłego zmniejszania liczby pracowników (do ok. 500 w 1995 r.), w 2002 r., gdy długi Spółki – 40 milionów złotych, przewyższyły wartość jej majątku – 34 mln zł, Stocznia „Ustka” SA ogłosiła upadłość (Kościeński, 2005). Kolejną próbą kontynuacji produkcji stoczniowej było powołanie, przez byłych pracowników, spółki Alu Stocznia Ustka, korzystającej z majątku upadłej stoczni (hale produkcyjne, część urządzeń) oraz zatrudniającej część jej pracowników.

Kryzys po roku 1989 objął także rybołówstwo i bazujący na nim przemysł przetwórczy (Pacuk i Michalski, 2002, s.135-136). W ramach procesu restrukturyzacyjnego PPIUR „Korab” część swojego majątku w ramach spłaty długów przekazał miastu Ustka, natomiast wszystkie

kutry będące własnością przedsiębiorstwa sprzedano rybakom indywidualnym. W 1994 roku załoga „Korabia” zmniejszyła się do ok. 170 pracowników (w 1986 r. było 1128 zatrudnionych, w 1991 – 677). Spółdzielnia Rybołówstwa Morskiego „Łosoś” w latach 90. również zrezygnowała z działalności połowowej i w konsekwencji dwa największe usteckie zakłady przetwórstwa rybnego skoncentrowały się na przetwórstwie (wędzarnie i konserwiarnie), w przeważającej mierze opierając się na rybie importowanej.

W 2001 roku państwowa Agencja Prywatyzacji sprzedała za 400 tys. zł 80%-wy pakiet akcji „Korabia” prywatnej spółce Morfish, zajmującej się przetwórstwem i konfekcjonowaniem ryb i przetworów rybnych. Kupujący zobowiązał się do podwyższenia kapitału zakładowego o 1,5 mln zł oraz do niezwalniania pracowników przejmowanej spółki przez okres 18 miesięcy („Parkiet”, 2001, 23 luty).

W 2000 roku nastąpiło przekształcenie spółdzielni „Łosoś” w spółkę prawa handlowego Przetwórstwo Rybne „Łosoś”, w której znaleźli zatrudnienie wszyscy pracownicy Spółdzielni (280). W tym samym roku podjęto decyzję o relokacji i rozpoczęciu inwestycji poza Ustką, w Słupskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej – we Włynkówku k. Słupska. Decyzja o relokacji spowodowana była znaczną uciążliwością zakładu przetwórczego, która stanowiła barierę w ekorozwoju miasta i rewitalizacji części portu (Szymańska, 2012, s.230). W efekcie w przeciągu dwóch lat dzięki efektywnemu wykorzystaniu środków unijnych powstała duża, nowoczesna fabryka konserw rybnych. Zmiana lokalizacji stworzyła możliwości rozbudowy i rozwoju firmy, która stała się jednym z czołowych producentów konserw rybnych w Polsce („O firmie”, dostęp: 29.05.2020).

Port, który w historii Ustki odgrywał znaczącą rolę jako port przeładunkowy w tej części wybrzeża Morza Bałtyckiego, w latach 90. z każdym rokiem tracił na znaczeniu. Średnie roczne przeładunki w porcie usteckim kształtowały się w latach 1990-1993 na poziomie 50-60 tys. ton i w 90% dotyczyły obsługi elewatora Polskich Zakładów Zbożowych (Aftanas i Rydz, 1996, s.272-273). W roku 1994 ładunki obrotu morskiego dalej malały, osiągając poziom 38,7 tys. ton. Ruch w porcie ograniczał się do rybackich kutrów, małych statków zagranicznych oraz incydentalnie okrętów marynarki wojennej (w 1995 r. do portu usteckiego wpłynęło 79 statków) (Tarchalski, 1999, s.160). Ruch statków w latach 2000-2003 uległ zmniejszeniu, od 51 statków w 2000 roku do 25 przy końcu analizowanego okresu. Miało to, oczywiście, wpływ również na poziom obrotów przeładunkowych, które zmalały z 28,3 tys. ton w roku 2000 do 2 tys. ton w 2003. Z tą ostatnią wielkością korelowała liczba

jednostek wpływających do portu Ustka z ładunkiem, która w 2003 roku wynosiła zaledwie dwa statki (Rocznik Statystyczny Gospodarki Morskiej 2004, s.67,100).

Rok 1989 był także rokiem przełomowym dla gospodarki turystycznej co wynikało przede wszystkim ze zmiany podejścia do turystyki, którą przestano postrzegać tylko jako element świadczeń socjalnych. Powszechną praktyką czasów PRL były dopłaty do wczasów pracowniczych, którymi obejmowano rodziny pracowników, a także emerytów pracujących dawniej w przedsiębiorstwach. Znaczne ograniczenie dopłat, a w niektórych przypadkach ich likwidacja spowodowała wzrost kosztów usług turystycznych i w konsekwencji zmniejszenie popytu na te usługi.

Kolejnym etapem zmian było masowe sprzedawanie lub wydzierżawianie dawnych zakładowych ośrodków wypoczynkowych, skonfrontowanych z realiami gospodarki rynkowej (w Ustce podstawowym problemem stało się sprywatyzowanie 25 zakładowych ośrodków wczasowych (Aftanas i Rydz, 1996, s.273)). Komerccjalizacja usług turystycznych i prywatyzacja dużej części przedsiębiorstw państwowych z równoczesnym znacznym spadkiem realnych dochodów ludności – w latach 1989-1995 nastąpił około 50% spadek udziału wydatków gospodarstw domowych na kulturę, sport, turystykę i wypoczynek – była jedną z głównych przyczyn załamania się krajowego ruchu turystycznego na początku lat 90. XX wieku. Warto jednak zaznaczyć, że otwarcie rynku spowodowało również pojawienie się wielu nowych przedsiębiorstw turystycznych – przeważnie małych i średnich, natomiast otwarcie granic dało większe możliwości uprawiania turystyki zagranicznej (Gryszel, 2015, s.19-21). Stan bazy, jak i rozmiary ruchu turystyczno-wypoczynkowego na początku dekady lat 90. uległy pewnej stabilizacji, jednak na znacznie niższym poziomie niż ok. roku 1980 bądź 1985 (Zdrojewski, 1996, s.314-317).

Tab. 1. Liczba miejsc noclegowych i liczba turystów

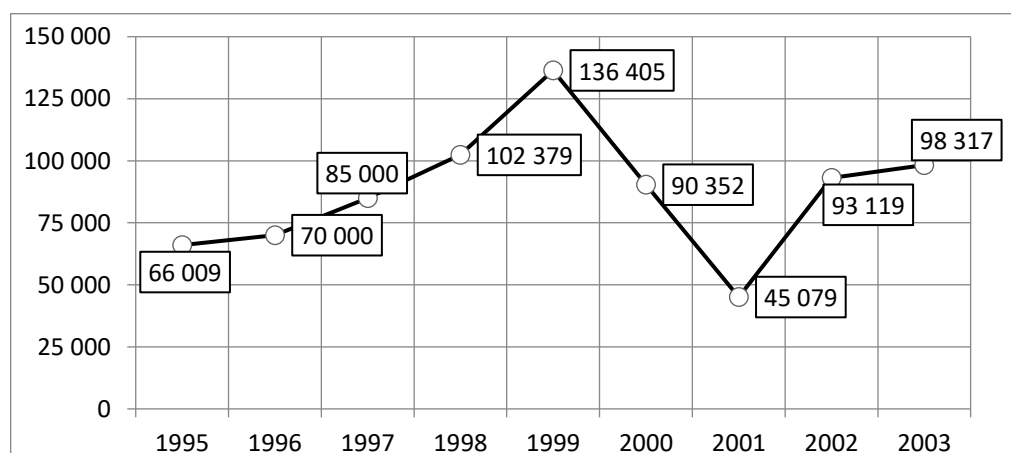
Wyszczególnienie	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Liczba miejsc noclegowych (m-c VII)	7 386	6 693	7 805	8 977	9 920	7 127	6 914	6 552	6 042
Liczba miejsc noclegowych (całorocznych)	1 316	809	1 336	2 030	1 827	2 009	1 964	2 279	2 132
Liczba turystów ogółem	42 125	39 269	50 167	60 598	53 205	55 281	55 002	55 753	57 943
w tym: zagranicznych	1 366	937	1 221	1 014	939	1 525	2 300	2 195	2 036

Źródło: Bank Danych Lokalnych

W końcu lat 90. nastąpiło zwiększenie potencjału turystycznego Ustki mierzonego liczbą całorocznych miejsc noclegowych, a w ślad za nim wzrosła również liczba odwiedzających miasto turystów.

Z uwagi na to, że naturalne walory położenia geograficznego Ustki zachęcają do rozwijania turystyki morskiej, po okresie dekoniunktury początku lat 90. następowało stopniowe odradzanie się w różnych formach żeglugi pasażerskiej. Rejsy morskie miały jednak najczęściej charakter rejsów spacerowych w strefie przybrzeżnej. W 1998 roku otwarto w porcie morskie przejście graniczne dla ruchu osobowego, co stworzyło możliwość uruchomienia międzynarodowej żeglugi pasażerskiej. Dwa lata później po raz pierwszy uruchomiono przeprawę promową przez kanał portowy między centrum Ustki a plażą zachodnią (w okresie 1.07.-31.08.). Większe jednostki Żeglugi Gdańskiej (przeziennic katamaran „Opal” i statek pasażerski „Helena”) oferowały rejsy na redę portu, a w sezonowe weekendy obsługiwały połączenie Ustki z Bornholmem. Niemniej udział portu w Ustce w obsłudze żeglarstwa morskiego trzeba ocenić jako jeszcze bardzo niewielki (Pacuk i Michalski, 2002, s. 136).

Pokazane na rysunku 6 kształtowanie się wartości realnych (przeliczonych w cenach roku 1995) dochodów osób prawnych rozliczających się podatkiem CIT, wskazuje na niestabilność sytuacji finansowej przedsiębiorstw usteckich oraz zmiany zarówno w ich całkowitej liczbie jak i strukturze. Z danych bazy REGON wynika, że przyrost netto podmiotów gospodarczych w latach 1995-97 wynosił średnio ok. 20 przedsiębiorstw, natomiast w roku 1998 zarejestrowano w bazie 123 osoby prawne (wyrejestrowano 14). W kolejnych latach nie wystąpiły już tak duże wahania (w 1999 przyrost netto = 0).



Rys. 6. Dochody osób prawnych (realne)

Źródło: dane Urzędu Skarbowego w Słupsku

Drastyczny spadek dochodów w roku 2001 był przede wszystkim konsekwencją relokacji poza gminę ważnych dla gospodarki Ustki zakładów przetwórczych. Na wielkość dochodów przedsiębiorstw wpływ miały także zmiany w stawkach podatkowych³⁹.

3.3. Podsumowanie

Celem tej części pracy było przedstawienie syntetycznej charakterystyki rozwoju gospodarczego miasta Ustki od czasów najdawniejszych (tj. od początków XIV wieku) do końca roku poprzedzającego przyjęty okres badawczy tj. do roku 2003.

Podstawą podziału rozdziału III na trzy części była cezura czasowa, wynikająca z historycznych uwarunkowań, które miały wpływ na rozwój miasta. Należy podkreślić, że poszczególne części tego rozdziału obejmują coraz krótszy okres. I tak, pierwsza – kończąca się na roku 1945 – obejmuje kilka wieków, w czasie których Ustka nazywała się Stolpmünde i należała, poza krótkim okresem w wieku XIV, do państwa niemieckiego. Był to czas, w którym z osady rybackiej stała się ważnym portem nadbałtyckim, będącym znaczącym ośrodkiem handlu międzynarodowego oraz rybołówstwa morskiego.

Przesunięcie polskiej granicy zachodniej w wyniku klęski Niemiec w II wojnie światowej diametralnie zmieniło charakter miasta (niezniszczonego przez wojnę), które po wysiedleniu dotychczasowych mieszkańców stało się polskim portem Ustka. Rozwój gospodarczy miasta w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, po pierwszym, krótkim okresie reaktywacji przedwojennych stosunków gospodarczych był uwarunkowany przyjętym modelem gospodarki scentralizowanej, w której decyzje są narzucane odgórnie. Według nowych planów, główną rolę w Ustce miała przestać pełnić funkcja handlowa, celem najważniejszym stało się zbudowanie przemysłu stocznioowego oraz rozwój państwowego rybołówstwa. Kryzys lat 80. boleśnie zweryfikował te plany, dotychczasowe miastotwórcze przedsiębiorstwa (Stocznia „Ustka”, Przedsiębiorstwo Połowów i Usług Rybackich „Korab”, Spółdzielnia Rybołówstwa Morskiego „Łosoś”) drastycznie zmniejszyły produkcję i w konsekwencji zatrudnienie.

Przełom, który nastąpił po roku 1989, konieczność działania w gospodarce rynkowej z jej wymogiem sprostania konkurencji, a więc także z koniecznością działania w warunkach rachunku ekonomicznego, czyli przede wszystkim obniżki kosztów, spowodował, obok

³⁹Wysokość stawek CIT w Polsce: w latach 1992-1996 – 40%, 1997 r. – 38%, 1998 r. – 36%, 1999 r. – 34%, 2000 r. – 30%, w latach 2001-2002 – 28%, 2003 r. – 27%, 2004 – 19% (Pociask i Kowalska, 2014).

dalszego obniżenia wagi przemysłu stocznioowego dla gospodarki Ustki, także zmiany strukturalne, polegające na prywatyzacji rybołówstwa. Transformacja ustrojowa, wymogła bowiem z jednej strony racjonalizację niektórych procesów (głównie kosztów połowów), lecz z drugiej strony przerwała w miarę harmonijną kooperację pomiędzy trzema wiodącymi dziedzinami działania – połowami, przetwórstwem i handlem rybnym. Dodatkową komplikację stworzyło otwarcie gospodarki na konkurencję zagraniczną, o tyle utrudnione dla polskich rybaków, iż wszystkie kraje europejskie i szerzej, kraje tworzące grupę OECD, stosują różnorodny i bogaty w środki interwencjonizm wobec swego rybołówstwa, w ten sposób poprawiając jego pozycję w międzynarodowej konkurencji (Żurek i Kubicki, 1996, s.172-173). Widoczne zmiany nastąpiły także w funkcji rekreacyjno-uzdrowiskowej miasta, zwiększającej udział w potencjale gospodarczym Ustki, mającej od 1988 roku status uzdrowiska.

Podsumowując analizowany okres można stwierdzić, że na przestrzeni wszystkich lat rozwój Ustki wynikał z jej nadmorskiego położenia i opierał się na gospodarce morskiej, której elementami składowymi było rybołówstwo bałtyckie, ale także w różnym stopniu transport morski i przemysł stocznioowy oraz turystyka i rekreacja, zarówno o charakterze pobytowym, jak i krajoznawczym, a od pewnego czasu także z silnym występowaniem funkcji uzdrowiskowej.

Rozdział IV.

MODEL LOKALNEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO - KONCEPTUALIZACJA

4.1. Wstępne założenia modelu

Opracowanie modelu lokalnego rozwoju gospodarczego wymaga najpierw zdefiniowania tej kategorii ekonomicznej, a następnie poszukiwania odpowiedzi na pytanie: od czego zależy poziom tak zdefiniowanego rozwoju? Zakłada się więc w pierwszym etapie wykonanie konceptualizacji modelu, rozumianej jako uściślenie abstrakcyjnych pojęć stanowiących elementy składowe modelu, a następnie jego operacjonalizację, czyli przygotowanie procedur badawczych pozwalających na empiryczną obserwację rzeczywistych zjawisk, odpowiadających pojęciom uszczegółowionym w fazie konceptualizacji.

Założono, że lokalny rozwój gospodarczy można sprowadzić do:

- działań podmiotów lokalnych, prowadzących do tworzenia nowych i poprawy istniejących walorów użytkowych gminy oraz kreowania optymalnych warunków dla funkcjonowania gospodarki lokalnej, przy zachowaniu ładu przestrzennego i ekologicznego (Brol, 1998, s.11),
- procesu kreacji dóbr przez mobilizację zasobów ludzkich, fizycznych, naturalnych i kapitałowych dla produkcji dóbr rynkowych i usług, dla osiągnięcia następujących głównych celów: sprzyjania wzrostowi gospodarczemu, utrzymania aktywności gospodarczej i zapewnienia możliwości zatrudnienia (Bagdziński, 1994, s.14),
- procesu, na który składają się realny wzrost wartości dochodu lub produkcji (czyli wzrost gospodarczy) oraz zmiany strukturalne i poprawa poziomu życia mieszkańców danego obszaru (Gwosdz i Górecki, 2010, s.166),
- zmian ilościowych (zmiany poziomu produkcji, konsumpcji, zatrudnienia) oraz zmian jakościowych (struktury potencjału wytwórczego gospodarki, struktury produkcji i konsumpcji, stosunków społeczno-ekonomicznych oraz systemu funkcjonowania gospodarki) (Warczak, 2015, s.112),
- rozwijania indywidualnej i zbiorowej przedsiębiorczości przy wykorzystaniu miejscowych zasobów: surowców, siły roboczej, krajobrazu (Pająk, 2012, s.148).

Z przedstawionych definicji wynika, że rozwój lokalny jest kategorią ekonomiczną o znacznej złożoności, co spowodowane jest przede wszystkim wielością czynników

wpływających na proces rozwoju czy wręcz go kształtujących. Ich występowanie, identyfikacja i odpowiednie wykorzystanie decydują o skuteczności osiągania celów rozwoju lokalnego (Famulska i Znaniecka, 2004, s.13). W modelu założono więc, że przyczynami sprawczymi rozwoju gospodarczego są pewne czynniki rozwojowe, które wpływają na jego poziom.

W *Podręcznym słowniku języka polskiego* (Sobol, 1996, s.118) czynnik definiowany jest jako jedna z przyczyn danego zjawiska albo jeden ze składników warunkujących coś, o czymś w sposób rozstrzygający (wg Słownika Języka Polskiego PWN przyczyna to „czynnik lub zespół warunków wywołujący jakieś zjawisko jako swój skutek”). Czynniki o największej sile oddziaływania czy wpływu określane są mianem determinant rozumianych jako czynniki wpływające na coś w zasadniczy sposób.

Warunkiem właściwej oceny poziomu rozwoju jest trafność ustaleń w zakresie zbioru potencjalnych determinant. Najczęściej jest to rozstrzygane w formie założeń traktowanych jako hipotezy wpływu określonych czynników na procesy rozwoju gospodarczego (Kudłacz, 2007, s.115). W literaturze wymienia się różne czynniki rozwoju, w zależności od przyjętej klasyfikacji, nie dając jednak precyzyjnej odpowiedzi, który z nich oddziałuje i w jakim stopniu na poziom rozwoju poszczególnych Jednostek Samorządu Terytorialnego (Wojewódzka, 2010, s.2). Pojawienie się konkretnego czynnika na danym terytorium (czy w danej Jednostce), nie oznacza jednak automatycznie występowania autentycznego procesu rozwoju. Zwraca na to uwagę Andrzej Wiatrak (2006, s.13) który uważa, że czynniki mogą stanowić podstawę rozwoju, o ile stworzone są warunki do ich wykorzystania. Także w opinii Jerzego Paryska (2001, s.120) warunkiem koniecznym do wykorzystania konkretnego czynnika w procesie rozwoju gospodarczego jest istnienie pewnych sprzyjających okoliczności, określanych jako klimat lokalnego rozwoju.

Wśród wielu klasyfikacji czynników lokalnego rozwoju gospodarczego najczęściej występującym w literaturze jest tradycyjny podział czynników na wewnętrzne (endogeniczne) i zewnętrzne (egzogeniczne). Zdaniem R. Broła (2006, s.16-17), elementy składowe czynników endogenicznych to: zasoby demograficzne, zasoby i stan środowiska naturalnego, lokalna gospodarka determinowana przez czynniki decydujące o jej konkurencyjności oraz uwarunkowania przestrzenne danej JST. Przykładami czynników egzogenicznych, będących bodźcami dla lokalnych zasobów, mogą być: zmieniająca się koniunktura gospodarcza, lokalna polityka państwa oraz konkurencyjność sąsiednich JST.

Wprawdzie proces rozwoju zawsze wymaga zaangażowania zarówno czynników wewnętrznych, jak i zewnętrznych a relacje między nimi można uznać za siłę napędową rozwoju (Potoczek, 2003, s.156), to umacnia się przekonanie, że mimo postępujących procesów globalizacji, które „odciskają piętno” na układach lokalnych, coraz większe znaczenie przypisywane jest czynnikom wewnętrznym, bazującym na zasobach lokalnych (Adamowicz 2003, Dahlke 2017, Warczak 2015).

Jako główne determinanty rozwoju przyjęto w niniejszej pracy kapitały będące w dyspozycji danej jednostki terytorialnej i tworzące jej potencjał czyli możliwość realizacji zadań, dla których została ona utworzona. Kapitały traktowane są w modelu jako zasoby tworzące trwałą wartość dodatkową i przynoszące strumień korzyści w postaci dochodów (Zadora, 2004, s.68). Jest to podejście zbieżne z definicją Jerzego Wilkina (2003, s.18) dla którego kapitał jest zgromadzoną w przeszłości, w różnej postaci wartością, która odpowiednio zastosowana w procesach gospodarczych może przynieść nową wartość zawartą w produktach i usługach. W modelu analizę kapitałów przeprowadzono biorąc pod uwagę, obok ich aspektu zasobowego, również aspekt jakościowy, dokonano więc rozróżnienia między kapitałami w wymiarze ilościowym (wolumenami kapitałów) i w wymiarze jakościowym, oddziałującymi na efektywność ich wykorzystania.

Uzasadnieniem wyróżnienia jakościowego wymiaru kapitałów jest zasadę trwałości, interpretowana we współczesnej ekonomii jako zasada zachowania zasobów kapitałowych, umożliwiających tworzenie dobrobytu dla obecnych i przyszłych pokoleń, przy czym kapitał rozumiany jest szeroko – obejmując wszystkie zasoby generujące strumienie korzyści. W konsekwencji przyjęcia założenia o dążeniu do utrzymywania wolumenu zasobów kapitałowych na niezmiennym poziomie lub ich zmniejszaniu się, aspekt jakościowy kapitałów nabiera szczególnego znaczenia jako potencjalny czynnik dynamizujący lokalny rozwój gospodarczy.

Jako element dopełniający analizę przyjęto czynniki – pełniące w modelu rolę zmiennych objaśniających – oddziałujące czy wręcz warunkujące poziom poszczególnych rodzajów kapitałów (ludzkiego, gospodarczego, przyrodniczego).

Za zmienne mogące mieć istotny wpływ na poziom rozwoju JST uznano, obok kapitałów, również uwarunkowania, definiowane jako „okoliczności wpływające na coś” (Słownik Języka Polskiego, dostęp: 10.10.2016), w tym przypadku chodzi o zewnętrzne i wewnętrzne „okoliczności”, w ramach których zachodzi proces lokalnego rozwoju gospodarczego.

Podsumowując, lokalny rozwój gospodarczy traktowany jest jako proces, w wyniku którego, w ramach istniejących uwarunkowań, wyróżnione podmioty wykorzystują w działaniu określone czynniki dla osiągnięcia zamierzonych celów rozwojowych. Warto zwrócić uwagę, że w warunkach gospodarki rynkowej nie musi to być proces przebiegający równomiernie, cechować go bowiem mogą cyklicznie następujące po sobie fazy wzrostu i spadku⁴⁰.

Ocena lokalnego rozwoju gospodarczego została uzależniona w modelu od osiągniętego poziomu rozwoju, którego cele zdefiniowano jako (Strahl, 2006, s.13; Weiss, Suchodolska i Storoška, 2011, s.290; Śmietanka, 2016, s.51-52,):

- poprawę poziomu życia ludności, mierzonego z jednej strony przez wzrost zamożności, a z drugiej – zmniejszenie ubóstwa,
- utrzymanie dotychczasowych i tworzenie nowych miejsc pracy,
- zwiększanie poziomu konkurencyjności podmiotów funkcjonujących w danej JST,
- maksymalne wykorzystanie zasobów lokalnych (kadrowych, rzeczowych, finansowych, naturalnych, przestrzennych),
- wykorzystanie możliwości i szans rozwojowych⁴¹ występujących w otoczeniu.

Założono również, że poziom rozwoju gospodarczego świadczy o efektywności analizowanej gospodarki lokalnej (Janc, 2009, s.39), dla oceny której wykorzystano także metodę benchmarkingu, określając pozycję konkurencyjną JST wśród wybranych miejscowości nadmorskich Pomorza Środkowego i Gdańskiego, o podobnym potencjale gospodarczym.

Wyboru częściowych zmiennych diagnostycznych, proponowanych jako cechy opisujące podstawowe komponenty modelu, dokonano uwzględniając, że winny one (Zeliaś, 1991; Młodak, 2006):

- reprezentować różne aspekty objaśnianego zjawiska,
- dotyczyć tylko istotnych aspektów i właściwości analizowanego zjawiska,
- pozostawać w związku przyczynowo-skutkowym ze zjawiskiem objaśnianym,
- być jednoznacznie i ściśle zdefiniowane,
- być zmiennymi mierzalnymi reprezentującymi udokumentowane źródła informacji,

⁴⁰Mogą to być np. cykliczne wahania koniunkturalne lub wahania nieregularne, wynikające z różnych, przeważnie zewnętrznych, czynników (Klamut, 2000, s.245).

⁴¹W tym kontekście należy przypomnieć Kevina Kelly (1998), który pisał, że gospodarki nie buduje się na pieniądzu, energii czy sile roboczej lecz że źródłem gospodarczego bogactwa są szanse.

- być kompletnym i dostępnym zbiorem dla wszystkich badanych obiektów, w związku z podejściem diachronicznym⁴² – w okresie 2004-2017.

Równocześnie należy zdawać sobie sprawę z tego, że każdy model z samej swej natury jest tylko niedoskonałym opisem rzeczywistych procesów, wymagającym weryfikacji – w ramach zastosowanej procedury badawczej – pod kątem wyróżnienia zmiennych, istotnie wpływających na poziom rozwoju gospodarczego badanej JST.

4.2. Struktura modelu lokalnego rozwoju gospodarczego

4.2.1. Charakterystyka elementów modelu

Zaproponowany w pracy model jest narzędziem analitycznym, którego strukturę tworzy zestaw zmiennych oraz zbiór logicznych i ilościowych relacji między nimi, przy czym jako podstawowe komponenty modelu (syntetyczne zmienne diagnostyczne) przyjęto kapitały, uwarunkowania oraz poziom rozwoju gospodarczego.

Kapitał jest kategorią ekonomiczną, która w literaturze często utożsamiana jest z zasobami, będąc jednak pojęciem szerszym, odnoszącym się do ogółu dóbr będących w dyspozycji danego podmiotu. Zasoby się posiada, natomiast kapitał można aktywnie wykorzystywać, przy czym często rzecz sprowadza się do problemu, które z posiadanych zasobów mogą stać się aktywnie wykorzystywanym kapitałem (Ziółkowski, 2012, s.9). Peter Drucker (1992, s.39) uważa, że: „Zasób nie istnieje, dopóki człowiek nie znajdzie zastosowania dla czegoś, co występuje w przyrodzie, i nie nada mu w ten sposób wartości ekonomicznej”. Z ekonomicznego i jednocześnie rozwojowego punktu widzenia można uznać, że najistotniejszą kwestią jest zdolność do trwałego czerpania korzyści z posiadanych zasobów. Analiza zasobów jako kategorii ekonomicznej, obejmującej wszystkie materialne i symboliczne elementy otaczającej nas rzeczywistości, które mogą być wykorzystywane w procesach gospodarowania, została w pracy ograniczona do zasobów w wymiarze materialnym⁴³ (Becla i Czaja, 2014, s.17), tj.:

- ludzkich, które tworzą ludzie wraz z ich wiedzą, kwalifikacjami, umiejętnościami i predyspozycjami,

⁴²Czyli badaniem „następstwa procesów lub zjawisk w czasie” (Słownik Języka Polskiego PWN, dostęp: 29.11.2016).

⁴³Zasoby w wymiarze symbolicznym obejmują informacje o istniejących relacjach oraz zasoby kulturowe (tradycje, zwyczaje, obowiązujące reguły oraz istniejące relacje międzyludzkie) (Czaja, 2011).

- antropogenicznych, obejmujących dobra kapitałowe wytworzone przez człowieka, użyteczne w produkcji i konsumpcji oraz zasoby finansowe (pieniądze i inne walory finansowe) ułatwiające w sensie organizacyjno-własnościowym realizację procesów gospodarowania,
- przyrodniczych, obejmujących wszelkie odnawialne oraz nieodnawialne komponenty środowiska przyrodniczego.

Przetwarzanie zasobów w dobra (produkty i/lub usługi) zmienia ich dotychczasowe właściwości, przy czym ich przydatność ekonomiczną określa rynek, który jest rzeczywistym weryfikatorem celowości i efektywności wykorzystania zasobów (Broszkiewicz, 1996, s.37). Nie każdy zasób generuje wartość dodatkową, natomiast każdy zasób, który ma wartość i służy produkcji dóbr oraz usług, budowaniu bogactwa staje się kapitałem (Flejterski, 2002, s.220-221).

W pracy obok badania wolumenu zasobów, podjęto także próbę skwantyfikowania ich jakości, zdając sobie sprawę, że w literaturze, zwłaszcza ekonomicznej, dość powszechne jest – oparte na kryterium mierzalności tych kategorii – przeciwstawianie się jakości i ilości. Tymczasem teoria jakości (kwalimetria) dostarcza w ostatnich latach bardzo rzetelną argumentację naukową podającą w wątpliwość zasadność łączenia badania zjawiska jakościowego i samej jakości wyłącznie z opisem werbalnym i niemierzalnością. Niemniej, tego rodzaju przeciwstawianie jakości i ilości oparte na kryterium mierzalności tych kategorii nadal jest obecne w literaturze, zwłaszcza ekonomicznej, np. w odróżnianiu rozwoju gospodarczego jako kategorii jakościowej i wzrostu gospodarczego jako kategorii ilościowej (Borys, 2012, s.8). Warto dodać, że pojęcie jakości⁴⁴ przewija się w niemalże wszystkich znanych człowiekowi obszarach — mówimy o jakości usług, produktów, procesów, ale i o jakości samego życia. Zauważana w ostatnich czasach swoista moda na jakość wynika z postaw konsumentów, którzy wraz z rozwojem technologicznym, gospodarczym i społecznym oczekują lepszego spełniania ich oczekiwań i zaspokajania potrzeb (Zmitrowicz, 2015, s.12).

⁴⁴Pierwsze pisane definicje jakości, pochodzące od starożytnych filozofów greckich, porównywały ją z doskonałością. Nie stworzono jednak jednej definicji doskonałości, a posługiwano się określeniem jej dla każdego badanego przedmiotu na podstawie charakterystycznych cech. Samo pojęcie jakości powiązanej z doskonałością zostało wprowadzone do filozofii przez Platona, który stwierdził, porównując jakość do piękna, że jest ona sądem wartościującym, wyrażonym przez użytkownika (Kiliński, 1979, s.13).

Kapitały, podobnie jak zasoby, mogą wystąpić w różnych formach. Próbę zsyntetyzowania dociekań na temat różnych form kapitału podjął Paul Ekins, tworząc model czterech kapitałów: gospodarczego, naturalnego, ludzkiego i społecznego (za: Płoszaj, 2007, s.288). Podobne podejście prezentuje Stanisław Flejterski (2002, s.221-222), który wyodrębnia jako podstawowe rodzaje kapitału: ludzki, społeczny, finansowy, rzeczowy i naturalny, podkreślając, że wzrost i rozwój na każdym z makro- i mikroekonomicznych poziomów zależy od rozporządzania – w różnych proporcjach – jednocześnie wszystkimi rodzajami kapitału.

W pracy analizie poddano kapitały: ludzki, gospodarczy i przyrodniczy, przyjmując, że zasoby:

- kapitału ludzkiego generują strumienie: ludzkich umiejętności, wiedzy, kwalifikacji czy predyspozycji, personifikowane przez ludzi (pominięto, z uwagi na trudności w ich kwantyfikacji, strumienie korzyści wynikających z pożądaných relacji społecznych),
- kapitału gospodarczego są strumieniem dochodów wpływających w różnej postaci (zysków, amortyzacji, odpisów rentierskich czy podatkowych, usług w procesach gospodarowania czy użyteczności) z posiadanego majątku rzeczowego i pieniężnego,
- kapitału przyrodniczego generują strumień korzyści środowiskowych dla gospodarki i społeczeństwa.

W proponowanym modelu kapitały, jak już napisano wcześniej, są traktowane jako zmienne diagnostyczne o charakterze syntetycznym, a więc zmienne, na które „składają się” zmienne cząstkowe. Do tych ostatnich zalicza się także czynniki warunkujące poziom ilościowy i jakościowy zasobów kapitałowych, w tym szczególnie czynniki przyjmujące formę nakładów prowadzących do ich bezwzględnego zwiększenia i/lub wzrostu produktywności kapitałów.

Natomiast uwarunkowania, czyli dające się skwantyfikować okoliczności mające korzystny lub niekorzystny wpływ na lokalny rozwój, tworzą w modelu ograniczenia brzegowe, w ramach których podmioty prowadzące „politykę rozwoju lokalnego” rozumianą jako proces korygowania i uzupełniania sterujących właściwości mechanizmu rynkowego – oddziałują na przebieg procesów rozwoju (Kudłacz, 2007, s.115-118). W literaturze przedmiotu (np. Parysek 2018; Szewczuk 2011; Kudłacz 2007) stosuje się różne klasyfikacje uwarunkowań, w pracy wyróżniono uwarunkowania wewnętrzne (endogeniczne) i zewnętrzne (egzogoniczne), wśród tych ostatnich dodatkowo wyodrębniając uwarunkowania wynikające z „dalszego” i „bliższego” otoczenia.

Poziom lokalnego rozwoju gospodarczego, określany na podstawie cech charakteryzujących warunki życia mieszkańców i efektywność lokalnej gospodarki, pełni w modelu rolę najważniejszej syntetycznej zmiennej diagnostycznej, stanowiącej układ odniesienia dla oceny całego procesu rozwoju.

4.2.2. Kapitał ludzki

Za podstawowy, decydujący o wykorzystaniu potencjału danej JST oraz generujący jego wzrost uważany jest kapitał ludzki. Już w 1999 roku P. Drucker napisał, że stopniowo zysk pochodzący z tradycyjnych zasobów – ziemi i pieniędzy – staje się coraz mniejszy, a głównym producentem bogactwa są informacje i wiedza czyli kapitał ludzki (za: Flejterski, 2002, s. 223). Jak pisze Przemysław Deszczyński (2017, s.51) wiek XXI jest erą informacji, odgrywającą kluczową rolę w życiu człowieka, stając się, w kontekście jej pozyskiwania i rozprzestrzeniania niezbędna dla prawidłowej analizy funkcjonowania gospodarek. Paul Krugman i Robin Wells (2012, s.902) traktują kapitał ludzki jako zwiększenie produktywności pracy przez edukację i wiedzę, podkreślając znaczenie postępu technologicznego, wpływającego na wysoki poziom zaawansowania technicznego wielu zawodów. Trzeba zaznaczyć, że w szerokim znaczeniu kapitał ludzki definiuje się jako efekt inwestycji nie tylko w edukację, lecz również inwestycji oddziałujących na poprawę cech jakościowych zasobów ludzkich, tj. inwestycji w zdrowie, ochronę środowiska i w kulturę. W efekcie kapitał ludzki można określić jako „zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia, energii witalnej zawarty w społeczeństwie. Zasób ten jest dany przez genetyczne cechy danej populacji raz na zawsze, ale można go powiększać drogą inwestycji zwanych inwestycjami w człowieka: w ludzi, w kapitał ludzki, w ludzkie życie” (R. Domański, 2000, s.32).

Można więc stwierdzić, że kapitał ludzki jest rezultatem wielu różnego typu inwestycji w ludzi, które to inwestycje przekładają się na ekonomiczną aktywność człowieka (Janc, 2009, s.7), przy czym podstawową implikacją kapitału ludzkiego jest to, że korzyści ekonomiczne z tych inwestycji nie ograniczają się tylko do wzrostu produktywności jednostek, lecz zwiększają także produktywność i bogactwo zbiorowości, w których żyją te jednostki (Schuler, 2001, s.5).

Uzupełnieniem kapitału ludzkiego jest kapitał społeczny, rozumiany jako system sieci i związków opartych na zaufaniu oraz formalnych i nieformalnych zasadach, które umożliwiają jednostkom lub grupom dostęp do zasobów. Przykładowe elementy tego

kapitału to: stowarzyszenia sąsiedzkie i obywatelskie, fundacje, spółdzielnie. Częścią kapitału społecznego są także polityczne i prawne struktury, sprzyjające politycznej stabilności, demokracji, sprawnemu zarządzaniu oraz sprawiedliwości społecznej (Dahlstrom i Ekins, 2005 [w:] Gorzelak, Płoszaj i Smętkowski, 2006, s.67-68).

W literaturze można spotkać także pojęcie kapitału intelektualnego⁴⁵. Z definicji zaproponowanej przez Organizację ds. Ekonomicznej Współpracy i Rozwoju (OECD) wynika, że kapitał intelektualny jest ekonomiczną wartością dwóch kategorii niematerialnych aktywów przedsiębiorstwa: kapitału ludzkiego i kapitału organizacyjnego (strukturalnego) (Szara i Pierścieniak, 2007, s.250).

Pomiar kapitału ludzkiego nie należy do zadań łatwych z uwagi na heterogeniczność tej kategorii ekonomicznej, stąd jest często bardziej związany z tym, co jest możliwe do zmierzenia niż z tym, co chcielibyśmy zmierzyć. Wyróżnia się przy tym trzy podstawowe podejścia (Czajkowski, 2012, s.5-6). W pierwszym z nich (retrospektywnym) obiektem zainteresowania jest ustalenie „kosztu wytworzenia” kapitału ludzkiego, który, zależnie od badania, może obejmować wydatki na utrzymanie, opiekę zdrowotną i kształcenie bądź koncentrować się wyłącznie na nakładach na edukację. Drugie z podejść (prospektywne) opiera szacunek zasobu kapitału ludzkiego na zdyskontowanym strumieniu przyszłych przychodów pracowników danej gospodarki. Jest to najtrudniejsze podejście z uwagi na częsty brak wiarygodnych danych. Trzecie podejście polega na badaniu poziomu wykształcenia z wykorzystaniem takich mierników jak: poziom skolaryzacji, odsetek przerw kształcenia czy powtarzania roku nauki, przeciętny czas nauki oraz wyniki testów weryfikujących umiejętności (np. *PISA*⁴⁶). Warto zauważyć, że w badaniu długoterminowych trendów gospodarczych i społecznych w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, będących częścią projektu – *The European Human Capital Index: The Challenge of Central and Eastern Europe*, w którym badana była rola kapitału ludzkiego we wzroście gospodarczym i dobrobycie społecznym, Autorzy wyodrębniają cztery obszary analizy kapitału ludzkiego (Ederer, Schuller i Wilms, 2007, s.8-17):

- poziom kwalifikacji (*human capital endowment*), mierzony nakładami na szkolenia i edukację przypadającymi na jednego zatrudnionego,

⁴⁵Terminu „kapitał intelektualny” pierwszy raz użył J. K. Galbraith w 1969 r., w liście do Michała Kaleckiego. Współcześnie kapitał intelektualny ma szersze znaczenie, nieograniczające się tylko do potencjału intelektualnego jednostki, obejmując całe organizacje i ich otoczenie zewnętrzne (Ujwary-Gil, 2010, s.87).

⁴⁶*Programme for International Student Assessment* (<https://www.oecd.org/pisa/>)

- poziom wykorzystania kapitału ludzkiego (*human capital utilisation*), mierzony jako odsetek pracujących w całej populacji i zawierający komponent międzypokoleniowy pokazujący, że różne grupy wiekowe mają różne zasoby kapitałowe,
- produktywność kapitału ludzkiego (*human capital productivity*), mierzona jako relacja PKB do liczby zatrudnionych w gospodarce,
- demografię i zatrudnienie (*demography and employment*), mierzoną wskaźnikiem prognozowanej liczby osób zatrudnionych w gospodarce danego państwa w roku 2035.

Wielkość zasobów kapitału ludzkiego jest jednym z podstawowych źródeł wzrostu gospodarczego, im bowiem więcej ludzi jest zatrudnionych, a wymiar ich pracy – dłuższy, tym więcej dóbr są oni w stanie wytworzyć. Najlepszą miarą kapitału ludzkiego jest liczba godzin przepracowanych w gospodarce, ponieważ jednak pomiar liczby roboczogodzin jest bardzo utrudniony, do przeprowadzenia oszacowania zasobów wykorzystywane są wielkości pośrednie, takie jak odsetek osób w wieku produkcyjnym czy udział aktywnych zawodowo w populacji w wieku produkcyjnym. Pozwalają one nie tylko na dokonanie pomiaru kapitału ludzkiego, ale także pełniejszą analizę rynku pracy (Rzońca, 2002, s.10). W pracy jako miary charakteryzujące zasoby kapitału ludzkiego, przyjęto wskaźniki określające potencjał ludzki (będący pochodną sytuacji demograficznej) oraz stopień aktywizacji zawodowej i ekonomicznej ludności.

Na wielkość potencjalnych zasobów kapitału ludzkiego wpływ ma przede wszystkim liczba ludności faktycznie zamieszkującej dane terytorium, przy czym o realnym potencjale zasobów decyduje liczba mieszkańców będących w wieku produkcyjnym⁴⁷ (mężczyźni: 18-64 lata, kobiety: 18-59 lat), zdolnych do pracy i gotowych do jej podjęcia. Wielkość rzeczywistych zasobów pracy określa natomiast liczba pracujących mieszkańców danej jednostki. Wymaga zaznaczenia, że bazową informacją dla liczby i struktury mieszkańców gminy były dane ze spisów powszechnych (przeprowadzonych w latach 2002, 2011), dla lat „międzyspisowych” korygowane metodą bilansową według następującego schematu (Bank Danych Lokalnych): stan ludności na początek roku + urodzenia żywe – zgony + zameldowania na pobyt stały – wymeldowania z pobytu stałego = stan ludności na końcu roku.

⁴⁷Wg kryterium ekonomicznego a nie biologicznego (ludność w wieku 15-60/65 lat).

Proponowane w modelu zmienne opisujące zasoby kapitału ludzkiego obejmują:

- liczbę mieszkańców ogółem ($Y(kl)_1$),
- udział ludności w wieku produkcyjnym w całej populacji ($Y(kl)_2$),
- wskaźnik obciążenia demograficznego (liczony jako relacja między ludnością w wieku produkcyjnym i ludnością w wieku nieprodukcyjnym (przed- i poprodukcyjnym) ($Y(kl)_3$), mający charakter de stymulanty, co oznacza, że im niższa wartość wskaźnika tym lepiej dla gospodarki. Zmienna ta umożliwia również uwzględnienie w analizie struktury wieku ludności, istotnej z punktu widzenia jakości kapitału ludzkiego,
- liczbę pracujących, przy czym dane te mogą obejmować tylko pracowników podmiotów gospodarczych zatrudniających co najmniej 10 pracowników (brak bowiem danych w Banku Danych Lokalnych dotyczących zatrudnienia w podmiotach gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób) ($Y(kl)_4$);
Należy przy tym zauważyć, że przypuszczalnie liczba pracujących w analizowanej JST jest co najmniej dwa razy większa, ponieważ wg jedynych dostępnych w BDL danych o zatrudnionych w mikroprzedsiębiorstwach, liczba zatrudnionych w tej grupie podmiotów była, wg Narodowego Spisu Powszechnego 2002, o 22% większa od liczby pracujących w podmiotach zatrudniających 10 pracowników i więcej;
- współczynnik aktywności zawodowej, będący stosunkiem liczby osób aktywnych zawodowo (pracujących i poszukujących pracy) do liczby osób w wieku 18 i więcej lat ($Y(kl)_5$).

Czynnikami warunkującymi wielkość zasobów ludzkich jest przede wszystkim wskaźnik dynamiki demograficznej ($X(kl)_1$), równoważny z przyrostem ludności (urodziny – zgony) oraz saldo migracji ($X(kl)_2$). Szczególnie pierwsza z tych zmiennych od wielu lat w Polsce ma charakter ujemny. Saldo migracji natomiast kształtuje się różnie w zależności od „siły przyciągania” badanej jednostki osadniczej.

W warunkach procesów depopulacyjnych⁴⁸ zachodzących w małych miastach Polski, wpływ jakości kapitałów na proces rozwoju jawi się szczególnie istotny w odniesieniu do kapitału ludzkiego. Tym bardziej, że wg raportu Banku Światowego *Monitoring*

⁴⁸W latach 2000-2014 w 56% małych miast w Polsce (390/691) nastąpił spadek liczby mieszkańców, a wśród tych w których nastąpił wzrost (nawet o 20-30%) dominowały te położone wokół miast wojewódzkich, przede wszystkim: Warszawy, Poznania, Wrocławia i Krakowa (Bartosiewicz, 2016, s.24).

Environmental Progress (1995, s.63), udział kapitału ludzkiego (*Human resources*) w tworzeniu światowego bogactwa szacowany jest na 64%. Według tego samego źródła udział kapitału przyrodniczego (*Natural capital*) wynosi 20%, natomiast kapitału gospodarczego (*Produced assets*) tylko 16%. W konsekwencji, szczególnie przy zmniejszającej się liczbie ludności, jednym z najbardziej istotnych czynników rozwoju staje się wiedza, o której Peter Drucker pisał: „wiedza nie będzie co prawda jedynym źródłem przewagi konkurencyjnej – lecz za to najważniejszym” (1999, s.7). Wyzwaniem dla krajów rozwiniętych gospodarczo stało się współcześnie przechodzenie od gospodarek opartych na efektywności wykorzystania zasobów do gospodarek opartych na wiedzy (*knowledge based economies*) (Bossak i Bieńkowski, 2004, s.65) czy wręcz „gospodarek uczących się” (*learning economies*) (Lundvall i Johnson, 1994, s.26).

Najczęściej stosowanym miernikiem jakości kapitału ludzkiego jest poziom wykształcenia ludności, gdyż – jak uważa L. Balcerowicz (1998, s.37) – ludzie wykształceni są bardziej innowacyjni, chociaż dodaje równocześnie, że „nie ma żadnej automatycznej zależności między poziomem wykształcenia a tempem rozwoju gospodarczego”⁴⁹. Określenie stopnia edukacji społeczeństwa można dokonać: wyliczając w ogólnej populacji odsetek osób, które ukończyły naukę na różnych szczeblach systemu edukacji oraz obliczając średnią liczbę lat nauki przypadającą na jednostkę. Próbując określić kapitał ludzki za pomocą tych dwóch metod wychodzi się z założenia, że im wyższy szczebel edukacji ukończyła jednostka lub im więcej lat poświęciła na naukę, tym jej umiejętności decydujące o jakości kapitału ludzkiego są większe (Łukasiewicz, 2005, s.42).

Najbardziej wiarygodne dane dotyczące formalnej edukacji ludności pochodzą jednak ze spisów powszechnych (dokonywanych co 10 lat), co uniemożliwia analizowanie zmian struktury ludności według wykształcenia w okresach między spisami.

Tab. 2. Struktura wykształcenia mieszkańców Ustki

Wykształcenie	2002	2011
Wyższe	11,3%	11,4%
Średnie ogólne i zawodowe	38,6%	27,0%
Zasadnicze zawodowe	25,6%	33,7%
Podstawowe	24,5%	27,9%

Źródło: Bank Danych Lokalnych, portal Polska w liczbach

⁴⁹W socjalizmie ludzie byli nieźle wykształceni, ale system ten uniemożliwiał właściwe wykorzystywanie ich umiejętności.

W konsekwencji proponowane mierniki ograniczono tylko do tych, dla których były dostępne dane, tj.:

- poziom wykształcenia radnych, mierzony udziałem radnych z wyższym wykształceniem w ogólnej ich liczbie ($Y(jl)_1$), co uzasadnione jest tym, że rajcowie miejscy, wpływają swoimi decyzjami na poziom lokalnego rozwoju. Animując życie gospodarcze, są tą grupą społeczną, która powinna legitymować się odpowiednimi kompetencjami, szczególnie biorąc pod uwagę zadania, jakie są stawiane przed samorządami lokalnymi, zwłaszcza w kontekście rozpoznania potrzeb i pozyskania funduszy na ich zaspokojenie (Janc, 2009, s.43),
- wskaźnik skolaryzacji brutto, liczony jako stosunek wszystkich osób uczących się na danym poziomie (np. szkoły średniej) do całej populacji w wieku odpowiadającym danemu poziomowi wykształcenia. Niestety, w przypadku analizowanej JST wskaźnik ten przekracza we wszystkich latach 100%, co wynika z faktu uczęszczania do szkół podstawowych i średnich zlokalizowanych w danej gminie uczniów także z sąsiednich gmin, stąd jego nieprzydatność w badaniu,
- wskaźnik preskolaryzacji, liczony jako udział dzieci w wieku 3-6 lat w wychowaniu przedszkolnym ($Y(jl)_2$), przy zastrzeżeniu, że przedszkolacy są potencjalną siłą roboczą w jeszcze dłuższym niż uczniowie wymiarze czasu,
- średni wynik testów przeprowadzonych w szkołach średnich, pokazujący poziom wyników edukacyjnych ($Y(jl)_3$). Prowadzone w latach 2002-2019 egzaminy zewnętrzne pełniły funkcję diagnostyczną, stanowiąc jeden ze wskaźników efektywności kształcenia oraz funkcję wartościującą, będąc podstawą do oceny procesu kształcenia w szkole (Misztal, 2010, s.186-187). Także w odniesieniu do tego wskaźnika należy podkreślić, że również testy mówią tylko o potencjalnej jakości kapitału ludzkiego, tym bardziej, że wyniki egzaminów gimnazjalnych są uwarunkowane trzema grupami czynników (Dolata, 2007, s.1):
 - indywidualnymi, takimi jak zdolności ucznia i uprzednie osiągnięcia szkolne,
 - społecznymi, takimi jak kapitał kulturowy i społeczny rodziny czy wpływ grupy rówieśników,
 - szkolnymi, takimi jak kwalifikacje i zaangażowanie nauczycieli, metody nauczania czy warunki nauczania,

- liczbę uczniów szkół podstawowych przypadających na jeden komputer ($Y(jl)_4$), pośrednio wskazującą na zmiany w możliwościach przygotowania uczniów do wykorzystywania w przyszłości technologii informatycznej, co wydaje się szczególnie istotne w warunkach, gdy, jak wyraził się Daniel Bell, „wiedza i informacja stały się źródłem strategii i przemian społeczeństwa, czyli tym samym, co kapitał i praca w społeczeństwie przemysłowym” (za: Olechnicka, 2000, s.38),
- poziom czytelnictwa (liczony jako liczba wypożyczeń bibliotecznych na jednego mieszkańca) ($Y(jl)_5$), określający zainteresowanie podnoszeniem poziomu wiedzy nabywanej w dużej mierze poza systemem szkolnictwa; należy sobie jednak zdawać sprawę z ograniczeń informacyjnych tego wskaźnika, wynikających z nieuwzględniania takich źródeł pozyskania wiedzy jak: Internet, telewizja, prasa specjalistyczna oraz wiedzy zdobytej poprzez kontakty interpersonalne czy doświadczenie.

Jako miernik jakościowy zaproponowano również wskaźniki związane z uczestnictwem mieszkańców w życiu kulturalnym JST, zakładając, że ma ono pozytywny wpływ na jakość kapitału ludzkiego. Działania te można wiązać z pojęciem kapitału kulturowego, którego oddziaływanie sprowadzić można do umiejętności przekuwania przestrzeni kulturowej w efekt ekonomiczny (Helpa-Liszkowska, 2013, s. 6-8). W pracy wykorzystano dla pomiaru jakości kapitału ludzkiego w tym zakresie: liczbę osób uczestniczących w przedsięwzięciach kulturalnych organizowanych przez miejskie instytucje kulturalne (Urząd Miejski, Dom Kultury, Biblioteka Miejska) ($Y(jl)_6$), takich jak: koncerty, wystawy, grupy teatralne (muzyczne, wokalne, taneczne), warsztaty tematyczne, kluby i koła zainteresowań (plastyczne/techniczne, informatyczne, fotograficzne i filmowe, turystyczne i sportowo-rekreacyjne, literackie), kursy (języków obcych, plastyczne, nauki gry na instrumentach, wiedzy praktycznej, tańca, komputerowe).

Jako cecha opisująca kapitał ludzki brana była również pod uwagę wysokość realnych płac mieszkańców, która mogłaby charakteryzować jego jakość, zakładając, że poziom wynagrodzeń mieszkańców jest w dużym stopniu funkcją posiadanych przez nich umiejętności (Roszkowska i Rogut, 2007, s.80), tzn. ich wzrost koreluje zarówno z poziomem wykształcenia, jak i doświadczeniem zawodowym pracujących oraz odzwierciedla zmiany ich produktywności. Wady przyjęcia założenia, że różnice w wynagrodzeniach w sposób istotny odzwierciedlają różnice w produktywności kapitału

ludzkiego, to przede wszystkim nieuwzględnianie efektów wzrostu gospodarczego oraz czynników wpływających na lokalne zaburzenia wynagrodzeń, takich jak np. utrzymujące się wysokie bezrobocie lub lokalny monopson na rynku pracy (Czajkowski, 2012, s.9-10). Ponieważ w przypadku badanej gminy dane dotyczące przeciętnych wynagrodzeń brutto, pochodzące z portalu *Polska w liczbach* (<https://www.polskawliczbach.pl/>, dostęp 26.02.2019), są średnimi wynagrodzeniami wszystkich gmin powiatu słupskiego, a nie tylko miasta Ustki, nie mogły być brane pod uwagę w badaniu jako w dużym stopniu niewiarygodne.

Poziom zdrowia społeczeństwa, który przez lata był traktowany przede wszystkim jako wynik postępu społeczno-gospodarczego i wskaźnik sukcesu prowadzonej w tym zakresie polityki, obecnie uznawany jest również za kluczową determinantę i źródło wzrostu gospodarczego (Hantyszyn-Dzikowska i Polcyn, 2015, s.250), stając się jedną z najważniejszych pozaekonomicznych cech jakościowych kapitału ludzkiego. Ponieważ w ocenie stanu zdrowia wychodzi się z założenia, że im ludzie są zdrowsi, tym dłużej żyją (co dla „pracujących” oznacza również spędzanie mniej czasu na tzw. „chorobowym”) – można przypuszczać że odpowiednią miarą jakościową mógłby być przeciętny czas trwania życia⁵⁰, który jednak z uwagi na brak danych na szczeblu gminnym nie mógł być użyty. Wykorzystywane są również takie wskaźniki, jak liczba osób w wieku 65 lat lub więcej przypadająca na 100 osób w wieku 15–64 lata, która to zmienna, obok odsetka osób starszych i mediany wieku, stosowana jest często do oceny stopnia zaawansowania procesu starzenia się ludności (Abramowska-Kmon, 2011, s.8). W niniejszym modelu zaproponowano jako zmienną „dynamikę mediany wieku mieszkańców” ($Y(jl)_7$) oszacowaną na podstawie informacji z Banku Danych Lokalnych dotyczących liczby mieszkańców według 5-letnich grup wiekowych (przy najmłodszej grupie 0-5 lat i najstarszej, grupującej mieszkańców w wieku 85 lat i więcej).

Nakłady na kapitał ludzki, utożsamiane w pracy z czynnikami, które mogą wpływać na jego jakościowy poziom, określono za pomocą następujących mierników:

- wydatków samorządu na oświatę i wychowanie przeliczonych na jednego mieszkańca ($X(jl)_1$). Wprawdzie wysokość tych wydatków nie ma bezpośredniego przełożenia na poziom kapitału ludzkiego, ale można założyć, że kwalifikacje rozwijane w procesie

⁵⁰Miernik ten jest jedną ze składowych Wskaźnika Lokalnego Rozwoju Społecznego (Arak i in., 2012, s.36-38).

edukacji i wychowania są tym większe, im większe są nakłady przeznaczone na kształcenie uczniów (w tym również dorosłych) i przedszkolaków, świadcząc o potencjalnie lepszych warunkach zdobywania wiedzy,

- wydatków samorządu na ochronę zdrowia na jednego mieszkańca ($X(jl)_2$), traktowanych jako inwestycje w kapitał ludzki. W tym ujęciu zdrowie traktowane jest jako trwały zasób kapitałowy (Grossman, 1972, s.233 i n.), który podlega deprecjacji w miarę upływu czasu, ale może być powiększany lub odnawialny przez odpowiednie nakłady (R. Domański, 1993, s.51 za: Rój, 2006, s.401).

Do czynników warunkujących wymiar jakościowy kapitału ludzkiego zaliczono także:

- liczbę przedsięwzięć kulturalnych organizowanych corocznie przez instytucje miejskie ($X(jl)_4$), takich jak np.: festiwale i przeglądy artystyczne, wystawy, pokazy teatralne, koncerty, seanse filmowe, konkursy, konferencje interdyscyplinarne, prowadzenie grup artystycznych, kół zainteresowań itp.
- oraz w nawiązaniu do uznania poziomu czytelnictwa – jako jedną z cech jakościowych kapitału ludzkiego - wielkość księgozbioru Miejskiej Biblioteki ($X(jl)_3$), zakładając jego wpływ na liczbę wypożyczeń bibliotecznych (poprzez np. zwiększenie i poszerzenie oferty dostępnej literatury).

Należy zaznaczyć, że dla uniknięcia skutków inflacji wszystkie zmienne o charakterze wydatków (a w kolejnych rozdziałach pracy także dochodów) zostały w modelu przedstawione w ujęciu realnym tj. zostały przeliczone w cenach roku 2004 (pierwszego roku okresu badawczego).

4.2.3. Kapitał gospodarczy

Kapitał gospodarczy jest uważany przez ekonomistów zajmujących się rozwojem za pierwszorzędny czynnik decydujący o rozwoju danego terytorium (Gorzelać, Płoszaj i Smętkowski, 2006). W proponowanym modelu przyjęto, że w skład kapitału gospodarczego wchodzi kapitał rzeczowy, obejmujący trwałe i przetworzone nakłady w postaci środków trwałych i kapitał finansowy, występujący w postaci środków pieniężnych i papierów wartościowych. Kapitał rzeczowy jest więc technologicznie zdeterminowaną ilością dóbr służących do produkcji innych dóbr, a kapitał finansowy to suma środków finansowych przeznaczonych na inwestycje (Janasz 2008, s.70). Rolę kapitału finansowego trudno przy tym przecenić, gdyż jego ewentualna obfitość sprzyja tworzeniu i wykorzystaniu kapitału

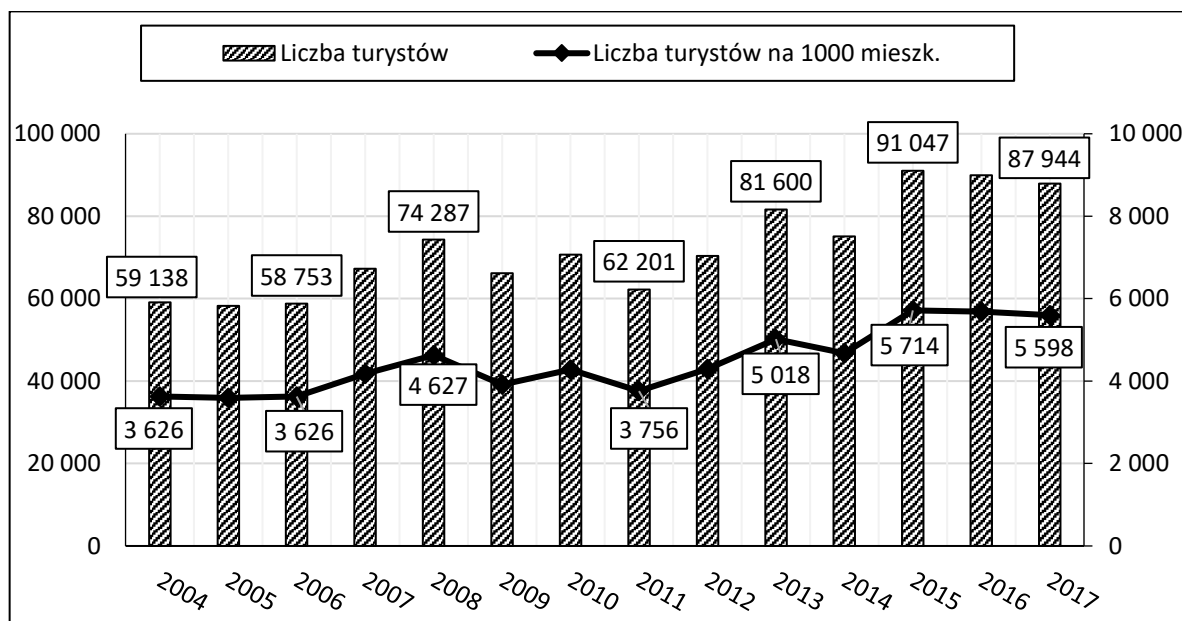
rzeczowego, jak i efektywnemu korzystaniu z zasobów kapitałów: ludzkiego i przyrodniczego (Flejterski, 2002, s.222).

Związek przyczynowy między wielkością kapitału rzeczowego a wzrostem gospodarczym jest podobnie jak w przypadku kapitału ludzkiego dość oczywisty: im lepiej pracownik jest wyposażony w ten kapitał (czyli narzędzia używane w procesie produkcji), tym większa jest jego produktywność. Wartość kapitału rzeczowego powinna być mierzona strumieniem usług świadczonych przez niego (tj. godzinami pracy maszyn, urządzeń itp.) – tylko jednak w trzech krajach – Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Australii – urzędy statystyczne szacują tę wielkość. Należy też zauważyć, że miernik ten nie uwzględnia spadku wydajności kapitału w czasie, zawyżając w ten sposób strumień usług świadczonych przez kapitał. Inną jego wadą jest to, że nie uwzględnia on zmian w jakości kapitału (co z kolei zaniża strumień usług) (Rzońca, 2002, s.18).

Zakładając, że zasób kapitału rzeczowego jest skumulowanym strumieniem inwestycji, skorygowanym o wielkość kapitału, który uległ zużyciu ze względu na upływ czasu, można jako miarę tego kapitału przyjąć wartości brutto środków trwałych pozostających w dyspozycji podmiotów działających na obszarze analizowanej JST, skorygowaną o wartość amortyzacji odpowiadającą stopniowi ich zużycia. W pracy jednakże jako miarę nakładów kapitału rzeczowego przyjęto nieskorygowaną wartość brutto środków trwałych ($Y(kg)_5$), co zostało podyktowane dostępnością danych, ograniczonych przy tym tylko do przedsiębiorstw zatrudniających co najmniej 10 pracowników. Zgodnie z definicją GUS, nakłady te nie obejmują nakładów będących pierwszym wyposażeniem inwestycji oraz odsetek od kredytów i pożyczek inwestycyjnych za okres realizacji inwestycji.

W przypadku badanej JST, tj. gminy miejskiej Ustka, konieczne było uwzględnienie jej ponadlokalnego charakteru, wynikającego z nadmorskiego położenia, stąd w badaniu jej gospodarki wykorzystano teorię bazy ekonomicznej według której, miasto jest systemem składającym się z dwóch wzajemnie na siebie oddziałujących elementów. Pierwszy z nich tworzą działalności gospodarcze, które działają na rzecz odbiorców spoza miasta (nazywane egzogenicznymi lub eksportowymi). Druga grupa to aktywności endogeniczne obsługujące rynek lokalny – mieszkańców i firmy z samego miasta. Uważa się, że o powstaniu i wzroście gospodarczym miasta decyduje przede wszystkim sektor egzogeniczny oparty o popyt zewnętrzny (Gwosdz, Ciechowski i Micek, 2010, s.122).

Zewnętrzny popyt na usługi oferowane przez gospodarkę Ustki można zmierzyć liczbą turystów korzystających z noclegów.



Rys. 7. Liczba turystów korzystających z noclegów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych

Jak wynika z danych przedstawionych na rysunku 7 liczba turystów w badanym okresie wzrosła o 49% w liczbach bezwzględnych i o 54% w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Warto przy tym zauważyć, że analizowane dane należałoby zwiększyć o odwiedzających Ustkę jednodniowych wycieczkowiczów i gości korzystających z noclegów u rodziny.

Efektom koncentrowania się na produkcji tych dóbr, które są najbardziej konkurencyjne na rynkach zewnętrznych, jest zgodnie z teorią produktu podstawowego – wtórną do teorii bazy ekonomicznej⁵¹ – postępująca specjalizacja gospodarki decydująca o funkcji⁵² miasta. Przez funkcję miasta rozumie się przy tym działalność, która jest nie tylko racją bytu miasta, ale pozwala je wyróżnić i zidentyfikować w przestrzeni geograficznej (Maik, 1997, za: Derek, 2008, s.13)

W przypadku Ustki jest to funkcja turystyczna, której stopień rozwoju można przedstawić za pomocą:

- wielkości i rodzaju bazy noclegowej czyli zdolności JST do zaspokojenia podstawowej potrzeby bytowej turystów tzn. korzystania z noclegu,

⁵¹Cechą teorii wtórnych jest to, że stanowią one rozwinięcie innych, wcześniej powstałych teorii (Świadek i Tomaszewski, 2011, s.37).

⁵²Pojęcie funkcji zakłada, że każdy rodzaj wykonywanej przez mieszkańców pracy świadczy o funkcjach jednostki samorządu terytorialnego. W tym przypadku mowa jest o dominującej wśród mieszkańców profesji, która stanowi o najważniejszej funkcji miasta (Mandal, 2013, s.56).

- intensywności ruchu turystycznego; im większy jest bowiem ruch turystyczny, tym istotniejszą rolę odgrywa turystyka w systemie gospodarczym miejscowości i tym silniej rozwija się jej funkcja turystyczna (Kurek, 2007, s.40-41).

Ocenę rozwoju funkcji turystycznej w Ustce przeprowadzono wykorzystując wskaźniki (Szromek, 2013, s.337-338):

- intensywności ruchu turystycznego

$$\text{wsk. Deferta } (W_D) = \frac{\text{liczba turystów korzystających z noclegów}}{\text{powierzchnia obszaru w km}^2}$$

$$\text{wsk. Schneidera } (W_{Sch}) = \frac{\text{liczba turystów korzystających z noclegów}}{\text{liczba mieszkańców obszaru}} * 100$$

$$\text{wsk. Charwata } (W_{Ch}) = \frac{\text{liczba udzielonych noclegów}}{\text{liczba mieszkańców obszaru}} * 100$$

- zagospodarowania turystycznego

$$\text{wsk. Baretje'a-Deferta } (W_{BD}) = \frac{\text{liczba miejsc noclegowych}}{\text{mieszkańców obszaru}} * 100$$

$$\text{wsk. gęstości bazy noclegowej } (W_{GBN}) = \frac{\text{liczba miejsc noclegowych}}{\text{powierzchnia obszaru w km}^2}$$

Tab. 3. Wskaźniki intensywności ruchu turystycznego i zagospodarowania turystycznego

Lata	Wskaźniki				
	Deferta (W _D)	Schneidera (W _{Sch})	Charwata (W _{Ch})	Baretje'a-Deferta (W _{BD})	gęstości bazy noclegowej (W _{GBN})
2004	5804	363	3272	36	569
2005	5719	359	3245	32	510
2006	5766	363	3206	32	508
2007	6603	418	3393	34	531
2008	7290	463	3511	31	484
2009	6491	392	2941	25	410
2010	6934	428	2949	28	458
2011	6104	376	2936	25	408
2012	6903	429	3128	28	445
2013	8008	502	3273	30	486
2014	7366	468	3267	31	488
2015	8935	571	3631	33	510
2016	8822	569	3735	33	512
2017	8630	560	3676	33	515

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych

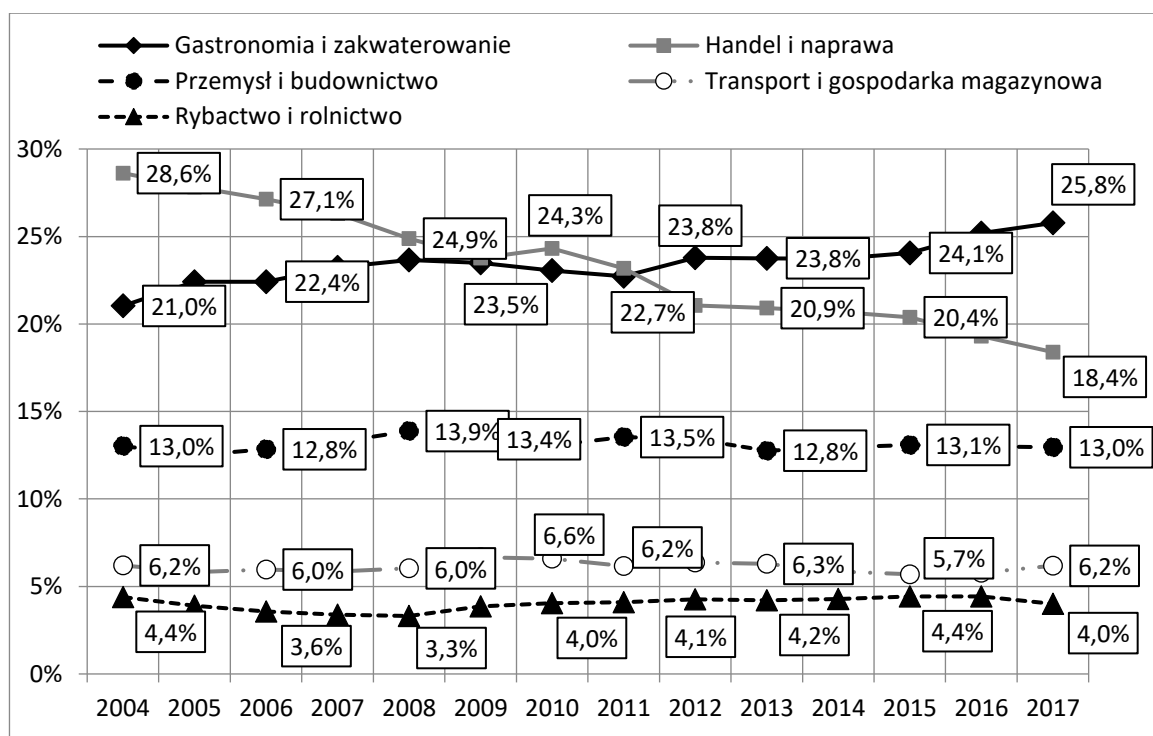
Z przedstawionych w Tabeli 3 danych wynika, że największą dynamiką wzrostu charakteryzuje się intensywność ruchu turystycznego (wskaźniki W_D i W_{Sch}), a w dalszej kolejności poziom nasycenia bazą turystyczną (wskaźnik W_{Ch}). Przy czym, należy podkreślić, że poziom wskaźnika intensywności ruchu turystycznego według Schneidera (liczba turystów korzystających z noclegów na 100 mieszkańców) znacznie przekracza średnią wartości tego wskaźnika dla najlepszych turystycznie województw, tj. zachodniopomorskiego, w którym w roku 2004 wynosił on 89 i małopolskiego – 71. W końcowym roku okresu badawczego wartość wskaźnika Schneidera wzrosła odpowiednio do 162 dla województwa zachodniopomorskiego i 145 dla małopolskiego (GUS 2004, 2017).

Interpretacja wartości jakie przyjmuje wskaźnik funkcji turystycznej miejscowości (Baretje'a-Deferta) zależna jest często od kryteriów przyjętych przez badacza. I tak np. Jadwiga Warszyńska (1985, s.88) uważa, że wartość tego wskaźnika na poziomie 50 świadczy o dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej. Z kolei obniżoną interpretację wskaźnika stosuje M. Boyer, zaliczając do „gmin z istotną, ale niedominującą funkcją turystyczną” jednostki o wartości wskaźnika mieszczącej się w przedziale 10-40 natomiast do „gmin z dominującą funkcją turystyczną” jednostki z przedziału 40-100⁵³.

Kształtowanie się mierników zagospodarowania turystycznego, oparte na liczbie miejsc noclegowych, wskazuje na niekorzystne zmniejszenie się – w stosunku do roku 2004 – turystycznej bazy noclegowej. Jako zjawisko pozytywne natomiast należy odnotować prawie 3-krotny (2,8) wzrost miejsc noclegowych w zakładach uzdrowiskowych, wynikający ze zwiększającego się – w ramach funkcji turystycznej – udziału w niej funkcji uzdrowiskowej. Udział noclegowych miejsc uzdrowiskowych w liczbie turystycznych miejsc ogółem z poziomu 6,8% (rok 2004) wzrósł w roku 2017 do 26,8%.

Wymaga przy tym podkreślenia, że z uwagi na niedostępność odpowiednio zdezagregowanych danych o liczbie pracujących (wymagany przynajmniej poziom sekcji PKD), nie był możliwy pomiar wielkości bazy ekonomicznej analizowanej JST za pomocą klasycznych wskaźników: specjalizacji lokalnej Florence'a, nadwyżki pracowników Hoyta (Dacko, 2009, s.27) czy wskaźnika Gibbsa-Martina (Dej, 2016, s.34). W konsekwencji w niniejszej pracy stopień specjalizacji lokalnej gospodarki określono na podstawie struktury branżowej zarejestrowanych w mieście podmiotów gospodarczych.

⁵³Pearce D.: *Tourism today. A geographical analysis*, Longman Publishing Group, Essex 1995, [za:] Hendel 2016, s.161).



Rys. 8. Struktura branżowa gospodarki Ustki

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 8 pokazuje, że pierwszą pozycję w strukturze branżowej od roku 2012 zajmowały podmioty obsługujące ruch turystyczny, świadczące usługi w dziedzinie zakwaterowania i gastronomii. Na drugim miejscu uplasowały się podmioty zajmujące się handlem i naprawą, również w większości świadczące usługi na rzecz turystyki. Sumaryczny udział obydwu sektorów w gospodarce w całym okresie mieszczący się w przedziale 45-50%, świadczy o ich dominującej roli w lokalnej gospodarce. Udział pozostałych sektorów kształtował się mniej więcej na tym samym poziomie, odpowiednio: przemysł i budownictwo – na poziomie ok. 13%, transport i gospodarka magazynowa – 6% oraz rybactwo i rolnictwo – 4%.

Turystyka, jako czynnik sprzyjający rozwojowi ekonomicznemu, powinna być przede wszystkim widziana przez pryzmat gospodarki turystycznej, będącej jednym ze szczególnie dynamicznych sektorów gospodarki. Tym bardziej, że będąc działem gospodarki opierającym się na dostępnej i niewymagającej wielkich nakładów finansowych bazie technologicznej oraz przewadze małych przedsiębiorstw, dysponuje bardzo dużym potencjałem w zakresie tworzenia miejsc pracy. Przy czym warto podkreślić, że specyfika turystyki umożliwia – w porównaniu z innymi gałęziami gospodarki – stosunkowo łatwe przygotowanie nowych kadr także spośród osób pozostających długo poza rynkiem pracy (Rostkowski, 2019). Skala zjawiska i jego znaczenie dla światowej gospodarki pozwalają więc uznać turystykę za

biegun wzrostu wg klasycznej teorii F. Perroux⁵⁴. Znaczenie tego sektora wynika również z faktu, że zapewnia on dopływ pieniądza z zewnątrz do gospodarki lokalnej, w przeciwieństwie do sektorów endogenicznych, w których obraca się pieniądzem, który już jest na miejscu (Gwosdz, 2012, s.16).

Potencjał turystyczny badanej JST, obok jej walorów przyrodniczych czy kulturowych, tworzy infrastruktura turystyczna, która może być określona:

- wskaźnikiem rozwoju bazy noclegowej, mierzonym liczbą turystów w przeliczeniu na jedno miejsce noclegowe ($Y(kg)_1$),
- liczbą miejsc noclegowych w obiektach turystycznych na 1000 mieszkańców ($Y(kg)_2$).

W badanej gminie najszybciej przy tym, obok tradycyjnej turystyki rekreacyjnej, rozwija się turystyka zdrowotna, w rezultacie czego najmłodsza chronologicznie funkcja gospodarcza w Ustce stała się w drugiej połowie badanego okresu jej funkcją najważniejszą, przy czym uzdrowiskowy charakter miasta nie wynikał z tego, że działają tu przedsiębiorstwa uzdrowiskowe. Było raczej na odwrót: powstały tu tego typu przedsiębiorstwa, ponieważ miasto posiada niezaprzeczalne walory uzdrowiskowe, które doprowadziły do nadania jej od 1.01.1988 r. statusu uzdrowiska⁵⁵.

Lokalizacja Ustki i jej walory klimatyczne sprawiają, że gmina doskonale nadaje się do prowadzenia kuracji całorocznej⁵⁶. Jej nadmorskie położenie powoduje bowiem łagodzenie dobowych i rocznych amplitud temperatury powietrza, a równocześnie średnia liczba godzin słonecznych przekracza 1500. W oparciu o własne udokumentowane złoża surowców balneologicznych: solanki i torfu leczniczego (borowiny), usteckie sanatoria świadczą całoroczne usługi lecznicze, obejmujące profilaktykę i rehabilitację (w tym usługi typu SPA & Wellnes) oraz leczenie schorzeń reumatologicznych, ortopedycznych, kardiologicznych i dróg oddechowych (Strategia Rozwoju Miasta Ustka do roku 2020, 2009, s.44-45,68). Wielkość zasobów kapitału gospodarczego w tym zakresie mierzona jest w niniejszej pracy wskaźnikiem liczby miejsc noclegowych w zakładach uzdrowiskowych ($Y(kg)_3$). Natomiast z uwagi na brak danych nie można było analizować tak ważnej zmiennej jak liczba kuracjuszy (dostępne w BDL dane dotyczą tylko okresu 2004 – 2015).

⁵⁴Udział turystyki w PKB Polski w latach 2005-2015 wahał się w granicach 7,2% (2007) – 6,0% (2014) (Seweryn, 2017, s.224).

⁵⁵Uchwała nr 210 Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 1987 r. w sprawie uznania miasta Ustki za uzdrowisko (Monitor Polski z 1987 r., nr 38, poz. 333).

⁵⁶Ustka jako uzdrowisko: historia i współczesność.... Dostępny na: http://www.uzdrowiskoustka.com.pl/uzdr_historia.php (data dostępu: 15.02.2018).

Obok bazy noclegowej, występującej w różnych formach (hotele, zakłady uzdrowiskowe, pensjonaty, prywatne kwatery na wynajem, pola biwakowe), ważną rolę w infrastrukturze turystycznej odgrywa dostępność usług gastronomicznych, stąd propozycja zmiennej mierzącej liczbę podmiotów świadczących tego rodzaju usługi ($(Y(kg)_4)$). W tym miejscu należy podkreślić, że z uwagi na brak danych nie użyto wskaźnika rozwoju bazy gastronomicznej, mierzonego liczbą całorocznych i sezonowych miejsc konsumpcyjnych, który byłby dużo lepszym miernikiem badanego komponentu kapitału gospodarczego.

Ciągle ważną, obok turystyki, działalnością gospodarczą dla badanej JST była gospodarka morską, która do lat 80. XX wieku była podstawowym źródłem utrzymania mieszkańców Ustki. W okresie transformacji ustrojowej lat 90. zdecydowanie straciła ona na znaczeniu, jednak w zależności od sektora, tj. rybołówstwa, przetwórstwa rybnego i przemysłu stocznioowego spadek ten był zróżnicowany, przy czym największej marginalizacji uległo przetwórstwo. Jednym z podstawowych przedsiębiorstw przetwórczych jest Przedsiębiorstwo Państwowe „Łosoś”, które aktualnie po przekształceniach własnościowych i strukturalnych jest częścią norweskiej grupy Mowi ASA, jako Mowi Poland S. A. Produkcję stocznioową natomiast, ograniczoną do budowy małych jednostek różnego przeznaczenia, części do kadłubów statków rybackich, prowadzenia remontów oraz usług typu off-shore, prowadzi niewielka spółka Alu Stocznia Ustka, która została sprzedana w 2010 r., a jej produkcję przejęła spółka Euro-Industry Stocznia Ustka.

Stosunkowo najmniejsze straty poniósł sektor rybacki, cieszący się w Ustce wielowiekową tradycją oraz bazujący na doświadczonej i wykwalifikowanej kadrze. Niemniej akcesja Polski do Unii Europejskiej, a także zmniejszające się zasoby Morza Bałtyckiego wymogły na całym sektorze ograniczenie zatrudnienia i w konsekwencji zmniejszenie floty rybackiej. W latach 2005-2010 z ustckiego portu zniknęło 39 łodzi i kutrów, które w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego – Rybołówstwo, Przetwórstwo Ryb oraz PO Ryby 2007-2013 zostały zełomowane. Wymaga podkreślenia, że program oferował armatorom wysokie rekompensaty finansowe, które część armatorów wykorzystwała na unowocześnienie posiadanej floty, natomiast duża część osób zainwestowała środki unijne w nową działalność gospodarczą – w większości w sektorze turystycznym (*Rewitalizacja Ustki*, 2011, s.47). Zmiany w tym dziale gospodarczym (Rybactwo) ilustruje w modelu wskaźnik wielkości floty rybackiej ($(Y(kg)_6)$), mierzonej zgodnie z klasyfikacją unijną – tonażem floty kutrowej.

W ramach kapitału rzeczowego w badanym okresie nastąpiło zwiększenie znaczenia funkcji mieszkaniowej w gospodarce gminy. Rozwój budownictwa mieszkaniowego był przede wszystkim konsekwencją tego, że Ustka stała się atrakcyjnym kurortem, co przełożyło się na aktywność firm developerskich, odpowiadających na zainteresowanie coraz większej grupy osób posiadaniem apartamentów indywidualnych bądź wynajmowaniem mieszkań nad morzem. Stąd proponowane zmienne:

- liczba mieszkań na 1000 mieszkańców ($Y(kg)_7$),
- liczba mieszkań oddanych do użytkowania na sprzedaż i wynajem ($Y(kg)_8$).

W literaturze z zakresu rozwoju lokalnego infrastruktura techniczna uważana jest za jeden z ważnych czynników rozwoju, ponieważ występowanie jej na dobrym poziomie zachęca do podejmowania przedsięwzięć produkcyjnych, natomiast jej brak (lub niedobór) ogranicza w sposób istotny sposób prowadzenia działalności gospodarczej (Ratajczak, 1999, s.76). Na zainwestowanie infrastrukturalne szczególną uwagę zwracają potencjalni inwestorzy, poszukujący korzystnej lokalizacji do podjęcia określonej działalności gospodarczej (Szewczuk, 2011, s.57). Poziom usług w zakresie gminnej infrastruktury komunalnej można scharakteryzować następująco (Bank Danych Lokalnych):

- dobrze rozwinięta sieć wodociągowa umożliwia zaopatrywanie w wodę ok. 100% ludności miasta,
- cechą charakterystyczną systemu kanalizacji sanitarnej, z której korzysta ok. 97% ogółu mieszkańców, jest zmienność w skali rocznej ilości i jakości odprowadzanych ścieków, co jest związane z funkcjonowaniem Ustki jako ośrodka turystyczno-wypoczynkowego. Działająca od 2009 roku nowa oczyszczalnia o przepustowości 10 160 m³/dobę jest dostosowana do zwiększającej się skokowo liczby turystów w sezonie letnim, pozwalając równocześnie na osiągnięcie jakości odpowiadającej normom unijnym,
- z sieci energetycznej korzysta prawie 99% mieszkańców, gazowej 73%.

Mimo dość dobrze rozwiniętej infrastruktury transportu zbiorowego, kolejowego i drogowego, rezerw przepustowości sieci ulicznej poza sezonem letnim i powiązań z trasami rowerowymi znaczenia ponadregionalnego, w miejskim systemie komunikacyjnym występowały także uwarunkowania hamujące rozwój miasta, takie jak (Strategia Rozwoju Miasta Ustka do roku 2020, 2011, s.25):

- słabe powiązania uliczne pomiędzy zachodnią i wschodnią stroną miasta,

- brak powiązania w granicach portu między obiema stronami kanału,
- niedostateczne powiązania piesze poprzez rzekę Słupię,
- niewystarczająca liczba miejsc parkingowych,
- niewystarczająca długość nabrzeży w porcie dla realizacji jego funkcji rybackich, pasażerskich i handlowych.

Stąd jako czynnik warunkujący rozwój systemu transportowego miasta w badanym okresie zaproponowano w modelu wydatki majątkowe na jednego mieszkańca, obejmujące w przeważającej części (ok. 50% w latach 2006-14 i ponad 90% w okresie 2015-2017) nakłady na modernizację infrastruktury komunikacyjnej i portowej, będącej wynikiem realizacji kompleksowego programu przebudowy, rewitalizacji i remontów ulic oraz inwestycji obejmujących budowę nowych dróg oraz powiązań komunikacyjnych wschodniej i zachodniej części miasta (uruchomiona w grudniu 2013 r. kładka dla pieszych nad kanałem portowym), budowa basenu rybackiego i mariny w porcie uesteckim. W 2016 roku otwarto również parkingi przy ulicy Słupskiej i Bohaterów Westerplatte.

W zakresie zasobów finansowych kapitału gospodarczego kluczową rolę w rozwoju odgrywa kapitał przeznaczany na inwestycje, przy czym w praktyce rozróżnia się trzy kategorie tego kapitału (Szewczuk, Kogut-Jaworska i Ziolo, 2011, s.59):

- kapitał inwestorów lokalnych (mieszkańców),
- kapitał jednostek samorządu terytorialnego (własny lub zgromadzony z różnych źródeł),
- kapitał zewnętrzny potencjalnych inwestorów⁵⁷.

Do pomiaru zasobów kapitału finansowego danej jednostki proponuje się:

- realną wartość własnych dochodów JST na jednego mieszkańca ($Y(kg)_9$), będąca bazą dla prowadzonej przez władze samorządowe polityki inwestycyjnej i społecznej. Konstrukcja tego miernika w niniejszej pracy wykorzystuje algorytm na podstawie, którego budowane są coroczne rankingi zamożności województw, powiatów i gmin opracowywane pod kierownictwem prof. Swianiewicza i publikowane przez pismo samorządu terytorialnego „Wspólnota”. W obliczeniach tego miernika dla Ustki pominięto więc wpływy z dotacji celowych oraz funduszy unijnych, które nie mając

⁵⁷W warunkach globalizacji wykształcił się także tzw. kapitał mobilny, który można podzielić na kapitał inwestycyjny, którym dysponują korporacje transnarodowe oraz kapitał spekulacyjny, zarządzany przez instytucje finansowe (Woźniak i Strojny, 2010, s.13).

związku z trwałym wzrostem zamożności, tylko chwilowo wpływają na wielkość dochodów,

- realną wartość obligacji komunalnych na jednego mieszkańca ($Y(kg)_{10}$).

Za najbardziej odpowiednią cechę opisującą jakość kapitału gospodarczego można uznać innowacyjność. Unia Europejska, zainteresowana innowacyjnością wzmacniającą jej pozycję na rynkach światowych, dokonuje corocznych ocen krajów członkowskich, wykorzystując do tego specjalne instrumentarium wskaźnikowe. Unijna tablica wyników innowacyjności z 2013 r. opierała się na 24 wskaźnikach, które były pogrupowane w trzy główne kategorie (Innovation Union Scoreboard 2013⁵⁸):

- „warunki podstawowe” – obejmujące podstawowe elementy, umożliwiające innowacje (zasoby ludzkie, otwarte systemy badań oraz finansowanie i wsparcie),
- „działalność przedsiębiorstw” – kategoria odzwierciedlająca działania europejskich przedsiębiorstw w zakresie innowacji (inwestycje, powiązania i przedsiębiorczość, aktywa intelektualne),
- „produkty” pokazujące, jak innowacje przekładają się na korzyści dla całej gospodarki (innowatorzy i skutki gospodarcze, w tym zatrudnienie).

W przypadku badania jakości kapitału gospodarczego na szczeblu mikroregionalnym za możliwe do zastosowania uznano wskaźniki z drugiej kategorii (działalność przedsiębiorstw), w tym szczególnie przedsiębiorczość, o której Mariusz Bratnicki (2002, s.14) pisze, że „wchodzimy w erę, gdzie przedsiębiorczość jest nie tyle królem, co dyktatorem życia gospodarczego”. Jak definiuje Teresa Piecuch (2010, s.9): „Przedsiębiorczość to specyficzna filozofia działania ludzi, funkcjonowania przedsiębiorstw. To ogromna siła sprawcza, czynnik rozwoju gospodarczego zarówno poszczególnych przedsiębiorstw, regionów, jak i całych gospodarek. To jedna z najistotniejszych atrybutów rynkowego modelu gospodarowania”. W literaturze spotykane są różne sposoby pomiaru poziomu przedsiębiorczości, wśród których wyróżnia się (Raczyk, 2009, s. 135): dotyczące „ducha przedsiębiorczości” (podstawą

⁵⁸Na podstawie tych wskaźników państwa członkowskie UE w 2014 r. zostały podzielone na cztery grupy:

- liderów innowacji (*Innovation leaders*) – kraje, które osiągnęły sumaryczny wskaźnik innowacyjności powyżej 120% średniego wskaźnika dla wszystkich krajów UE (4 kraje),
- kraje doganiające liderów (*Innovation followers*), wyniki między 90-120% średniej unijnej (10 krajów),
- umiarkowanych innowatorów (*Moderate innovators*), wyniki między 50-90% średniej (11 krajów)
- innowatorów o skromnych wynikach (*Modest innovators*), z wynikami poniżej 50% średniej (3 kraje).

Wg *Innovation Union Scoreboard 2014* (Portal Innowacji, 2014) polska gospodarka zajęła ostatnie (11 miejsce) w grupie umiarkowanych innowatorów. Dla porównania Czechy, znalazły się w tej samej grupie na drugim miejscu, a Słowacja na siódmym.

pomiaru są głównie badania ankietowe wybranych podmiotów gospodarczych) oraz te mające na celu pomiar jej efektów.

W pracy, biorąc pod uwagę dostępność materiału statystycznego założono, że miarą przedsiębiorczości będzie:

- liczba podmiotów gospodarczych w bazie REGON na 1000 mieszkańców ($Y(jg)_1$),
- liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców ($Y(jg)_2$),
- poziom przedsiębiorczości (liczba podmiotów gospodarczych w bazie REGON na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym ($Y(jg)_3$),
- stopa przedsiębiorczości ludności (liczba prywatnych podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym) ($Y(jg)_4$).

Za szczególnie istotny uważa się „przyrost netto przedsiębiorstw”, będący różnicą pomiędzy zarejestrowanymi i wyrejestrowanymi podmiotami gospodarczymi w systemie REGON, umożliwiającą określenie efektów wynikających z poziomu przedsiębiorczości. W odniesieniu do analizowanej JST dane Banku Danych Lokalnych dotyczą jednak tylko lat 2009-2017, stąd mimo merytorycznej wagi dwóch ostatnich zmiennych, nie mogły być one przedmiotem badania.

Liczba zarejestrowanych jednostek w odniesieniu do ludności w wieku produkcyjnym (poziom przedsiębiorczości) jest cechą określającą zdolność ludzi do podejmowania wyzwań i aktywności w sferze gospodarczej – innymi słowy przedsiębiorczości. Do rozważenia jest przy tym zagadnienie, na ile poziom przedsiębiorczości wynika z zasobów wiedzy i umiejętności (immanentnych cech kapitału ludzkiego), a na ile jest spowodowany korzystnymi warunkami takiej działalności (uwarunkowaniami naturalnymi czy instytucjonalnymi) należącymi do obszaru działania kapitału gospodarczego (Janc, 2009, s.54). W niniejszej pracy założono, że przedsiębiorczość jest w przeważającym stopniu cechą opisująca jakość kapitału gospodarczego.

Przedsiębiorczość podmiotów działających na rynku przejawia się w dynamicznym reagowaniu na zjawiska pojawiające się w otoczeniu, które można określić jako adaptacyjność przedsiębiorstw. Jej wyrazem są: umiejętność absorpcji nowych technologii, mobilność kapitału pomiędzy sektorami gospodarki oraz wykorzystywanie rozwiązań prawnych uelastyczniających proces gospodarowania (Strojny, Stankiewicz 2009, s. 127). W tym kontekście pomiar kapitału gospodarczego w wymiarze jakościowym obejmuje więc

analizę zmian w strukturze: rzeczowej, własnościowej i instytucjonalnej gospodarki (Nasiłowski, 2004, s.349), w wyniku których nabierają one nowych cech i właściwości (Szymła, 2005, s.101). Zmiany w strukturze rzeczowej mogą być akceleratorem rozwoju gospodarczego tylko wtedy, gdy polegają na rosnącym udziale we wzroście gospodarczym branż i gałęzi gospodarczych o charakterze innowacyjnym. Ich przewaga, przede wszystkim nad gałęziami surowcowo- i materiałochłonnymi, wynika z większej produktywności, szczególnie w porównaniu z tradycyjnymi branżami działającymi w warunkach rosnących, z uwagi na ograniczoność zasobów, kosztów krańcowych.

Korzystnie ocenianym wyróżnikiem zmian jakościowych w strukturze rzeczowej jest przemieszczanie się zasobów kapitałowych do dziedzin bardziej produktywnych i konkurencyjnych. Współcześnie takim rodzajem działalności w najbardziej rozwiniętych gospodarkach są usługi (Czaplicka, 2011, s.3). W przypadku Ustki w konsekwencji drastycznego spadku produkcji przemysłu stocznioowego oraz wyprowadzenia dużych przetwórci ryb poza granice miasta, udział przedsiębiorstw przemysłowych w latach 2004-2017 zmalał z 12% do 7%, a udział podmiotów świadczących usługi⁵⁹ zwiększył się na koniec okresu badawczego z 76% do 82%. Co ważne, wzrósł udział przedsiębiorstw świadczących usługi doradcze i informatyczne, pełniących rolę nośników współczesnego postępu technologicznego i organizacyjnego, których udział w liczbie przedsiębiorstw usługowych od roku 2009 waha się w granicach 10%. Stąd propozycja wykorzystania w pracy: wskaźnika serwicyzacji lokalnej gospodarki ($Y(jg)_5$), jako zmiennej opisującej udział podmiotów gospodarczych obsługujących dziedzinę szeroko pojętych usług, w liczbie podmiotów ogółem oraz wskaźnik udziału podmiotów gospodarczych świadczących usługi z szeroko pojętego otoczenia biznesu ($Y(jg)_6$).

W tym miejscu konieczne jest zaznaczenie, że w przypadku wszystkich analiz opartych na danych z systemu REGON (wskaźniki dotyczące liczby podmiotów gospodarczych w różnych przekrojach) należy mieć świadomość niedokładności spowodowanych specyfiką tego rejestru. Wynika to z faktu, że dane pochodzące z tego systemu nie są, w związku z dużym udziałem jednostek zarejestrowanych a nieaktywnych, dokładnym odzwierciedleniem rzeczywistości.

⁵⁹Badanie sektora usług rynkowych objęło następujące sekcje PKD: handel i naprawy, hotele i restauracje, transport, gospodarka magazynowa, łączność, pośrednictwo finansowe, obsługa nieruchomości i firm, działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna (Głuszyński, Kowalewska, Skrzyńska i Szut, 2013, s.12).

Z perspektywy teorii praw własności, gospodarką w najwyższym stopniu rozwiniętą jest ta oparta na własności prywatnej – wyłącznej i w pełni transferowalnej. W gospodarkach z dominacją takiego rodzaju własności występują stosunkowo dobre warunki do najlepszej alokacji zasobów w relacji do gospodarek z dominacją własności państwowej czy też wspólnej (Zalesko, 2013, s.92-100). Wymaga jednak podkreślenia, jak pisał Joseph E. Stiglitz (1999, s.9-10), że ograniczenie się jedynie do zamiany monopolu państwowego na monopol prywatny nie prowadzi do stworzenia bardziej dynamicznej gospodarki rynkowej bez stworzenia efektywnej infrastruktury prawno-instytucjonalnej.

Okres badawczy, który wybrano w niniejszej pracy, a więc już po okresie transformacji rynkowej, powoduje, że dominującą formą własności w analizowanej JST jest własność prywatna. Przyjmując jednak, że w ramach gospodarki prywatnej szczególnie korzystna może być wzrastająca rola korporacji międzynarodowych, umożliwiających zwiększenie otwarcia gospodarki lokalnej na gospodarkę światową, jako miernik charakteryzujący zmiany własnościowe zaproponowano udział przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym w liczbie przedsiębiorstw ogółem ($Y(jg)_7$).

W ramach kwantyfikacji jakości kapitału gospodarczego jako wskaźniki opisujące jakość kapitału rzeczowego tej konkretnej JST, zaproponowano również:

- stopień komfortu oferowanego turystom przez goszczące ich hotele (mierzony np. „gwiazdkową” kategorią hotelu⁶⁰). Stąd propozycja wskaźnika udziału liczby hoteli 3- i 4-gwiazdkowych w liczbie usteckich hoteli ogółem ($Y(jg)_8$),
- strukturę świadczonych usług turystycznych, a dokładnie udział w niej usług o największym i najbardziej efektywnym z punktu widzenia konsumenta zakresie usług, tj. usług uzdrowiskowych w porównaniu do turystyki pobytowej, rekreacyjnej i krajoznawczej. Stąd propozycja wskaźnika liczby udzielonych noclegów kuracjom w liczbie noclegów wszystkich turystów odwiedzających Ustkę ($Y(jg)_9$).

Czynniki warunkujące poziom kapitału gospodarczego można sprowadzić do oddziaływania impulsów zewnętrznych trzech rodzajów:

- napływu kapitału inwestycyjnego znacznie większego do regionów konkurencyjnych niż do nieatrakcyjnych; jako szczególnie istotna jawi się tu możliwość korzystania

⁶⁰Liczba gwiazdek świadczy o standardzie i udogodnieniach, jakich można się spodziewać w hotelu. Im więcej, tym warunki są bardziej luksusowe. Wymagania dotyczące uzyskania konkretnej liczby gwiazdek przez dany hotel określa rozporządzenie Ministra Sportu i Turystyki z dn. 16.11.2011 (D. U. nr 259, poz. 1553).

z funduszy europejskich w realizacji projektów poprawiających poziom konkurencyjności JST oraz przyczyniających się do wzrostu poziomu i warunków życia mieszkańców. W opinii samorządowców realizacja tych przedsięwzięć nie byłaby możliwa w osiąganym zakresie i czasie bez zewnętrznego wsparcia (Churski, 2014, s. 33-34),

- alternatywnym wobec kapitału inwestycyjnego źródłem zasileń w przypadku regionów niekonkurencyjnych jest pomoc publiczna,
- trzecim rodzajem impulsów zewnętrznych jest popyt zewnętrzny na produkty i usługi JST – odzwierciedlony liczbą turystów i liczbą jachtów odwiedzających port w Ustce (należącym do „sieci portów jachtowych polskiego wybrzeża”) (Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Ustka, 2012, s.18).

W konsekwencji jako czynniki warunkujące poziom kapitału gospodarczego, zaproponowano:

- popyt na usługi turystyczne mierzony liczbą turystów korzystających z noclegów ($X(kg)_1$),
- ruch w porcie (liczba wejść jachtów do portu) ($X(kg)_2$),
- realne wydatki na promocję miasta na jednego mieszkańca ($X(kg)_3$),
- realne nakłady inwestycyjne JST na jednego mieszkańca ($X(kg)_4$),
- wskaźnik absorpcji funduszy unijnych (łącznie realna wartość środków pozyskanych z UE) w przeliczeniu na jednego mieszkańca ($X(kg)_5$).

4.2.4. Kapitał przyrodniczy

W literaturze kapitał przyrodniczy, tożsamy z częściej używanym pojęciem kapitału naturalnego⁶¹, występuje jako kategoria ekonomiczna obejmująca wszystkie formy ekosystemu i zasobów naturalnych, uczestniczące w tworzeniu społecznego dobrobytu. Zasoby naturalne składające się na kapitał przyrodniczy są źródłem różnych środków produkcji i zapewniają istnienie strumienia użytecznych dóbr i usług. Do komponentów kapitału przyrodniczego zalicza się podstawowy kapitał naturalny, wymagający bezwzględnej

⁶¹Różnica interpretacyjna wynika z przyjęcia założenia, że w skład kapitału przyrodniczego obok kapitału naturalnego może wchodzić także kapitał antropogeniczny, stanowiący substytut niektórych składników kapitału naturalnego.

ochrony z uwagi na brak substytutów (powietrze atmosferyczne, klimat, bioróżnorodność) oraz pozostały kapitał naturalny (Burchard-Dziubińska, 2011, s.232-233). Cechą różniącą oba rodzaje kapitału jest fakt, że podstawowy kapitał naturalny jest niezbędny do utrzymania produktywności całego kapitału, podczas gdy pozostały kapitał takich warunków spełniać nie musi, mając możliwość substytuowania niektórych ze swoich składników kapitałem antropogenicznym (Czaja i Becla, 2012a, s.177).

Z powyższym koresponduje podział na zasoby kapitału przyrodniczego (Encyklopedia PWN, data dostępu: 2.08.2016):

- nieodnawialne i możliwe do wyczerpania, czyli takie, które mogą zostać wyeksploatowane całkowicie, jak np. zasoby wód mineralnych,
- nieodnawialne i niemożliwe do wyczerpania, takie jak np. wiatr czy morskie fale,
- odnawialne, ale możliwe do wyczerpania, np. zasoby ryb w morzu.

Współcześnie do zasobów zalicza się również walory środowiska przyrodniczego mające szczególne znaczenie dla obszarów, o których się mówi, że są atrakcyjne do zamieszkania i do spędzania czasu wolnego, zwłaszcza w okresie urlopowym. Miejscowości o atrakcyjnych warunkach przyrodniczych, pięknym krajobrazie, malowniczej zabudowie i korzystnym dla zdrowia klimacie to znaczący, wręcz strategiczny atut, przyciągający do takich właśnie miejsc nie tylko turystów i wczasowiczów, ale także potencjalnych inwestorów. Te zasoby tworzą szczególny klimat dla rozwoju lokalnego (można tu jeszcze wymienić: czyste powietrze, niski poziom koncentracji ludności i działalności gospodarczej) (Szewczuk, 2011, s.56). Walory te mogą być oczywiście zwiększane lub zmieniane przy wykorzystaniu różnych rodzajów kapitału antropogenicznego (można zaryzykować stwierdzenie, przynajmniej w części, o ich „nienaturalnym” pochodzeniu).

Z pojęciem kapitału przyrodniczego związana jest koncepcja tzw. świadczeń ekosystemów, rozumianych jako usługi obejmujące warunki i procesy, dzięki którym naturalne ekosystemy i gatunki, z których się one składają (które je tworzą), mogą trwać w czasie i podtrzymywać ludzkie życie. Podtrzymują one też bioróżnorodność i produkcję wielu dóbr ekosystemowych, jak ryby i owoce morza, tarcica i inne użytki leśne czy wiele dóbr przemysłowych. Dobra mogą pochodzić zarówno z ekosystemów (np. użytki leśne), jak i ze źródeł abiotycznych (np. zasoby mineralne) (Fiedor, 2017, s.140).

W opracowaniu *Milennium Ecosystem Assessment* (Reid W. i in., 2005, s.5-6) wyróżniono 30 różnych rodzajów usług ekosystemów w czterech głównych kategoriach:

- usługi zasobowe (*provisioning*) – produkty uzyskane z ekosystemów, takie jak pożywienie, surowce materiałowe, paliwa biomasowe, woda pitna, pula genowa, leki i substancje naturalne, elementy dekoracyjne pochodzenia naturalnego,
- usługi regulacyjne (*regulating*) – korzyści uzyskane z regulacji procesów zachodzących w ekosystemach, czyli: regulacja jakości powietrza, klimatu, stanu wód, kontrola erozji gleb, uzdatnianie wody pitnej i oczyszczanie ścieków, ograniczenie ilości zachorowań, ograniczenie występowania szkodników, zapylenie, łagodzenie naturalnych zagrożeń,
- usługi kulturowe (*cultural*) – korzyści niematerialne uzyskane od ekosystemów poprzez duchowe wzbogacenie, rozwój poznawczy, refleksję, rekreację i przeżycia estetyczne; zaliczono do nich: różnorodność kulturową, systemy wiedzy, wartości edukacyjne, wartości estetyczne, poczucie przynależności do miejsca zamieszkania, dziedzictwo kulturowe, a także rekreację i ekoturystykę,
- usługi wspierające (*supporting*) – niezbędne do wytwarzania wszystkich innych ekosystemowych usług – powstawanie gleb, fotosynteza, obieg składników pokarmowych, produkcja pierwotna, obieg wód.

Z uwagi na to, że korzyści generowane przez większość usług ekosystemów zalicza się do korzyści pośrednich, będących efektem różnorodnych i złożonych procesów przyrodniczych, występują trudności z ich ekonomiczną wyceną. Wykonanie ekonomicznej oceny ilościowej możliwe jest bowiem tylko dla części usług, które są względnie dobrze zdefiniowane i na których temat dostępne są wystarczające dane. Z tych przyczyn w teorii ekonomii ekologicznej zwraca się uwagę na to, żeby nie ograniczać ocen usług do wartości pieniężnych, a włączać do nich także wskaźniki ekologiczne (Michałowski, 2013, s.48).

Agnieszka Becla (2013, s.292-301) do głównych ograniczeń związanych z procesem wartościowania tego rodzaju kapitału zalicza:

- brak odpowiednich metod waloryzacji środowiska przyrodniczego,
- trudności z odwzorowaniem wartości środowiskowych w jednostkach pieniężnych,
- brak wiedzy obejmującej zagadnienia wpływu danego typu inwestycji na środowisko przyrodnicze, infrastrukturę, dobra kapitałowe i zdrowie człowieka,
- wzrost kosztów wartościowania, często gwałtowny, wraz z wyższą dokładnością procesu.

Stosunkowo najłatwiejszy jest pomiar usług zasobowych, obejmujących produkty dostarczane przez środowisko, dużo większa skala trudności dotyczy natomiast pozostałych rodzajów usług. Najczęściej mają tu zastosowanie metody bazujące na danych z rynków zastępczych, tzn. wykorzystujące informacje cenowe pochodzące z rynków dóbr powiązanych z wycenianym dobrem środowiskowym (*relatedmarkets*). Transakcje na „rynku związanym” są wykorzystywane do określenia ukrytych cen w zależności od ilości „zakupionego” dobra rynkowego. Tych informacji używa się w końcu do określenia wartości ekonomicznej dobra nierynkowego (Fura 2011, s.19). Przykładami tego typu metod są:

- metoda kosztów podróży (*TCM – Travel Cost Method*) – stosowana do wartościowania miejsc masowej rekreacji, dostępnych bezpłatnie lub za minimalną opłatą (Panasiuk 2001, s.264),
- metody hedoniczne (*HPM – Hedonic Price Method*), za pomocą których dokonuje się próby wyceny usług środowiska naturalnego, których obecność bezpośrednio wpływa na ceny pewnych dóbr rynkowych⁶²,
- metoda kapitału ludzkiego (*HRM – Human Resources Method*), będąca odmianą metody cen hedonicznych, odnosząca się głównie do kosztów chorób wywołanych stanem środowiska oraz do wyceny wartości życia ludzkiego, utraconego z powodu zanieczyszczenia środowiska (Fura, 2011, s.19-21).

Podsumowując, warunkiem, żeby kapitał przyrodniczy stał się możliwy do wyceny i zastosowania w rachunku ekonomicznym, jest nabranie przez niego atrybutów mierzalności (Czaja, 2013, s.273)⁶³.

W pracy natrafiono na wszystkie wymienione trudności związane z wyceną kapitału przyrodniczego analizowanej JST, bowiem tylko w odniesieniu do takich zasobów odnawialnych, jak zasoby ryb w morzu, był możliwy pełen dostęp do danych o tonażu ryb, złowionych a następnie wyładowanych przez kutry w porcie Ustka ($Y(kp)_2$). Należy zaznaczyć jednak, że wskaźnik ten nie tyle informuje o wielkości zasobów ryb w morzu, co o tej części

⁶²Jeżeli dobrem zastępczym, na podstawie którego dokonuje się wyceny wartości środowiska jest praca człowieka, to metoda cen hedonicznych zostaje przekształcona w metodę płac hedonicznych.

⁶³Unia Europejska w roku 2011 rozpoczęła praktyczne wdrożenie Europejskich Rachunków Ekonomicznych Środowiska (*European environmental economic accounts*) jako narzędzia pomiaru interakcji między gospodarką a środowiskiem, obejmującego raportowanie rachunków: fizycznego przepływu gazów lub cząstek stałych z procesów produkcji lub konsumpcji do atmosfery (*Air Emissions Accounts*), podatków związanych ze środowiskiem (*Environmental taxes by economic activities*), ogólnogospodarczych przepływów materialnych (*Economy-wide Material Flow Accounts*). Rachunki te zostały już włączone do badań polskiej statystyki publicznej (Kryk, 2017).

zasobów odłowionych, która zresztą jest ograniczana od 2004 roku przez obowiązujące rybaków limity połowowe. Wskaźnikiem informującym o części zasobów kapitału przyrodniczego jest wielkość powierzchni parków, zieleńców usytuowanych na terenie miasta ($Y(kp)_1$).

Jako największą barierę w pracy – w odniesieniu do kapitału przyrodniczego – uznano wycenę korzyści niematerialnych uzyskanych od ekosystemów w ramach rekreacji, przeżyć estetycznych czy rozwoju poznawczego. Dla kwantyfikacji tego typu usług, należących zgodnie z *Millennium Ecosystem Assessment* (2005) do grupy kulturowych, zaproponowano metodę preferencji ujawnionych (Zawojka, 2019), wykorzystując do tego celu pobór opłaty klimatycznej od wszystkich turystów i kuracjuszy przebywających dłużej niż dobę na wypoczynku czy leczeniu w kurorcie. Opłatę klimatyczną jako opłatę miejscową mogą pobierać gminy „w miejscowościach posiadających korzystne właściwości klimatyczne, walory krajobrazowe oraz warunki umożliwiające pobyt osób w tych celach turystycznych, wypoczynkowych lub szkoleniowych”⁶⁴. Ustawowo określone są minimalne kryteria, jakie gminy muszą spełniać, by taką opłatę pobierać, m.in. obejmują one zakaz przekraczania dopuszczalnych poziomów zanieczyszczeń powietrza⁶⁵. Natomiast w drodze corocznych obwieszczeń Ministerstwo Finansów określa wysokość stawek maksymalnych opłaty klimatycznej. Dzieląc osiągnięte roczne przychody z tytułu opłaty klimatycznej (w Ustce przyjęto nazwę „uzdrowskiej”) przez stawkę za jednodniowy pobyt otrzymano liczbę „osobodni turystycznych” ($Y(kp)_3$), którą uznano za „ujawnienie” przez turystów swojej skali preferencji i pośrednio „wycenę” kapitału przyrodniczego w zakresie korzyści niematerialnych dotyczących usług o charakterze turystyczno-kuracyjno-wypoczynkowym. „Wycena” z oczywistych względów nie obejmuje turystów „jednodniowych” oraz wypoczywających w ramach przyjazdów do rodziny mieszkającej w Ustce, stąd uznano, że nie popełniono błędu przeszacowania jej wartości.

Analizą jakości kapitału przyrodniczego objęto w pracy następujące zmienne:

- wskaźnik usłonecznienia ($Y(jp)_1$), definiowany jako liczba godzin słonecznych (czas podany w godzinach, podczas którego na powierzchnię Ziemi padają bezpośrednio promienie słoneczne). Jest to parametr opisujący głównie warunki pogodowe, a nie

⁶⁴Regulacje prawne dotyczące opłaty miejscowej zawierają przepisy art. 17 i 19 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych z dnia 12 stycznia 1991 r.

⁶⁵Humorystycznie rzecz biorąc jest to „podatek od powietrza”.

zasoby energii słonecznej. Dla Ustki średnia wartość usłonecznienia w latach 2016-17 wynosiła 1933 h/rok. Z braku danych za okres 2004-15 w pracy posłużono się wskaźnikiem usłonecznienia najbliższej położonej miejscowości nadmorskiej, tj. Łeby, położonej w odległości 55 km na wschód,

- wskaźnik czystości wody i jakości odprowadzanych ścieków ($Y(jp)_2$). Najbardziej powszechnym parametrem (wskaźnikiem) określającym zawartość zanieczyszczeń organicznych w ściekach jest biochemiczne zapotrzebowanie tlenu (BZT). Oznaczanie BZT polega na określeniu zużycia tlenu rozpuszczonego przez mikroorganizmy podczas utleniania materii organicznej zawartej w ściekach w określonym czasie. Pomimo wielu ograniczeń i niedoskonałości BZT jest najpowszechniejszym wskaźnikiem zanieczyszczenia substancjami organicznymi (Mańczak i Balbierz, 2018, s.24),
- udział procentowy ścieków odprowadzonych do sieci kanalizacyjnej w ściekach przemysłowych ogółem ($Y(jp)_3$),
- wielkość odpadów zmieszanych, do których zalicza się odpady po segregacji, czyli po oddzieleniu z masy odpadów takich surowców jak: szkło, tworzywa, papier i metal oraz odpady biodegradowalne, w kg na jednego mieszkańca ($Y(jp)_4$).

Należy zaznaczyć, że wskaźnik BZT i wielkość odpadów zmieszanych na jednego mieszkańca mają charakter destymulantów.

Firmy działające w biznesie turystycznym opierają swoją działalność nie tylko na kapitale, który ma egzystencję materialną (infrastruktura turystyczna i uzdrowiskowa), ale również na takim, który owej egzystencji nie ma, jak na przykład marka czy znak firmowy. Atrakcje turystyczne prezentowane tradycyjną formułą 3xS (*sun, sea, sand* – słońce, morze, piasek) (Kruczek, 2014, s. 22) mają swoją wartość niematerialną, którą w pracy „zmierzone” miejscem gminy ($Y(jp)_5$), które zajmowała w publikowanych rankingach polskich plaż nadmorskich („Polityka”, „Rzeczpospolita”, „Onet”), przyjmując jednocześnie, że jest to zmienna, którą można zaliczyć do cech charakteryzujących pośrednio jakość kapitału przyrodniczego.

Miernikiem, który mimo uznania go za jeden z najważniejszych z punktu widzenia jakości kapitału przyrodniczego, został w modelu pominięty z uwagi na brak za okres 2004-2017 dostępnych danych, był stopień zanieczyszczenia powietrza. Na terenie Ustki najistotniejsze zanieczyszczenia pochodzą z emisji energetycznych z gospodarstw domowych korzystających

z tradycyjnych źródeł energii, z zakładów produkcyjnych i obiektów komunalnych. Wpływ na stan czystości powietrza atmosferycznego w mieście ma również emisja ze źródeł mobilnych, których liczba gwałtownie wzrasta w sezonie letnim (Prognoza oddziaływania na środowisko do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pn. „Tereny kolejowe i okolice” w Ustce, 2017, s.18). Brak stacji pomiarowych mierzących tzw. pyły zawieszone PM10, PM2,5, czyli mieszaniny substancji organicznych i nieorganicznych, zawierających bardzo toksyczne związki (metale ciężkie, benzo(a)pireny) (Musiatowicz, 2016, s.23) uniemożliwia użycie tego wskaźnika w badaniu.

Ze względu na to, że zła jakość powietrza ma wymiar ekonomiczny, miernik ten powinien być wykorzystany w ewentualnych badaniach przyszłościowych⁶⁶. Zanieczyszczenie powietrza ma bowiem wpływ nie tylko na zdrowie, ale również na aktywność zawodową, a w konsekwencji, poprzez ponoszone przez mieszkańców i turystów tzw. koszty zewnętrzne, w znacznym stopniu również na rozwój gospodarczy. Tymczasem w Polsce przy końcu okresu badawczego zanieczyszczenie powietrza osiągało najwyższe poziomy wśród krajów europejskich, tzn. mogliśmy bowiem – obok Bułgarii – „poszczycić się” najgorszymi wskaźnikami jakości powietrza (Musiatowicz, 2016, s.8).

Zgodnie z koncepcją zrównoważonego rozwoju, traktującą ochronę przyrody jako inwestycję w kapitał przyrodniczy będący czynnikiem, a nie barierą rozwoju (Kubiczek, 2014, s.32-33), jako czynniki warunkujące poziom jego zasobów i jakości wyróżniono realne wydatki na:

- utrzymanie zieleni na jednego mieszkańca ($X(kp)_1$),
- zagospodarowanie, w tym utrzymanie czystości, kąpieliska i plaż ($X(kp)_2$),
- gospodarkę ściekami i ochronę wód na jednego mieszkańca ($X(kp)_3$),
- gospodarkę odpadami na jednego mieszkańca ($X(kp)_4$).

Według ekologicznego paradygmatu ekonomii to bowiem nie zasoby kapitału antropogenicznego czy jego akumulacja – ale zasoby kapitału naturalnego – uznaje się za najważniejsze ograniczenie współczesnego rozwoju gospodarczego. Zachowanie jego stałości, w tym przynajmniej nie pogarszająca się jakość środowiska przyrodniczego, to z kolei najważniejszy cel tego rozwoju (Czaja i Becla, 2012a, s.166-167).

⁶⁶W 2019 r. w Ustce zostały zamontowane trzy punkty pomiaru PM10 i PM2,5.

4.3. Uwarunkowania lokalnego rozwoju

Uwarunkowania rozwoju są zbiorem mniej lub bardziej korzystnych dla rozwoju okoliczności lub warunków umożliwiających rozwój lub mu sprzyjających, mającym charakter niesterowalny z pozycji określonego układu podmiotowego, w tym przypadku gminy miejskiej Ustka (Kudłacz, 1999, s.20).

Zdefiniowane w modelu zewnętrzne uwarunkowania rozwoju mają charakter makroekonomiczny (w świetle zachodzących zjawisk gospodarczo-społecznych wręcz globalny) i są wypadkową decyzji oraz rozwiązań przyjętych na zewnątrz układu lokalnego, np. w skali regionalnej, w ramach kraju czy organizacji międzynarodowej (np. Unii Europejskiej). Tego rodzaju uwarunkowania wynikają z „dalszego” otoczenia i mają charakter jednostronny, co oznacza, że w zasadzie pozostają poza bezpośrednim wpływem oddziaływania danej jednostki terytorialnej.

Do mierników charakteryzujących ten rodzaj uwarunkowań, w pracy zaliczono:

- tempo wzrostu gospodarczego kraju mierzone dynamiką PKB na jednego mieszkańca ($Y(u)_1$),
- kurs waluty euro ($Y(u)_2$),
- poziom inflacji ($Y(u)_3$) – z tym, że w modelu jego wpływ został uwzględniony poprzez przeliczenie wszystkich analizowanych wartości nominalnych dochodów i wydatków na realne, w cenach 2004 roku.

Wypada przy tym zaznaczyć, że relacja między rozwojem gospodarczym badanej JST i dynamiką PKB w skali całego kraju ma wprawdzie charakter dwustronny, ale siła oddziaływania gospodarki w jej wymiarze makro jest, oczywiście, nieporównywalnie większa.

Do uwarunkowań, na które gmina nie ma wpływu, zaliczyć należy także te wynikające z położenia geograficznego Ustki w cennym przyrodniczo obszarze, z charakterystycznymi dla wybrzeża krajobrazami i formami przyrody, stanowiącymi część Koncepcji Krajowej Sieci Ekologicznej ECONETPolska – brzeg morski, plaże, wydmy, klify, nadmorskie bory bażynowe, ostoje ptaków, wielkopowierzchniowe torfowiska wysokie itp. (Strategia rozwoju miasta Ustki do roku 2020, 2011, s.18). Walory lokalizacji wzmacnia również dobre skomunikowanie miasta z resztą kraju, poprzez drogę krajową 21. Warto też odnotować, że podczas XXV sesji Sejmiku Województwa Pomorskiego, 4 września 2008, radni zgodzili się na zmianę

kwalifikacji fragmentu drogi wojewódzkiej nr 210 Ustka – Słupsk na drogę krajową⁶⁷. Zmiana ta pozwoliła na szybszą modernizację tego odcinka z budżetu państwa, co m.in. obiecał mieszkańcom regionu słupskiego premier Donald Tusk, w ramach rekompensaty za budowę tarczy antyrakietowej w Redzikowie k/Słupska.

Andrzej Potoczek (2001, s.9) za najbardziej doniosłe w grupie uwarunkowań zewnętrznych uważa warunki, w jakich układ lokalny funkcjonuje, czyli zasady, w jakich nastąpiło urzeczywistnienie idei samorządu terytorialnego. Uwarunkowania te, przejawiające się m.in. w nadaniu gminom osobowości prawnej, przywróceniu własności komunalnej i stworzeniu podstaw do zarządzania jednostką samorządu terytorialnego w warunkach konkurencyjnego otoczenia, były jednym z najistotniejszych, pozytywnie ocenianych zmian ustrojowych wprowadzonych w Polsce w roku 1990 (Sekuła, 2014, s.235).

Za szczególnie ważne należy uznać wyposażenie władz lokalnych w odpowiedni zakres kompetencji, dzięki któremu gminy, jako jedyne spośród wszystkich szczebli samorządu terytorialnego, dysponują tzw. ograniczonym władztwem podatkowym i tym samym mają najszersze uprawnienia do kształtowania wielkości swoich dochodów. Najważniejszym przejawem władztwa jest prawo do ustalania stawek podatków i opłat lokalnych, choć tylko do wysokości określonej przez ustawę. W przypadku gminy miejskiej Ustka dotyczy to m.in. istotnej dla dochodów budżetowych – opłaty uzdrowiskowej oraz podatku od nieruchomości – będącego największym źródłem własnych dochodów podatkowych. Organy uchwałodawcze gmin uprawnione są także do, z jednej strony - corocznego waloryzowania podatku wskaźnikiem inflacji i różnicowania go w przekroju przedmiotów opodatkowania, a z drugiej strony – udzielania zwolnień przedmiotowych i ulg (Śmiechowicz, 2016 ,s.175-176).

Obok przedstawionych wyżej uwarunkowań, na każdą jednostkę samorządu terytorialnego wpływ mają również uwarunkowania o dwustronnym charakterze, związane z cechami bliższego otoczenia. Jednostki będące „bliskim” otoczeniem mogą oddziaływać z siłą odpowiadającą ich potencjałowi gospodarczemu, a z drugiej strony ich wpływ może wynikać z tradycji, oferowanych usług i atrakcyjności sąsiednich jednostek (Kogut-Jaworska, 2011, s.160-161). Funkcję biegunów wzrostu może pełnić przykładowo: najważniejsza w regionie branża gospodarcza lub ważny, o ponadlokalnym znaczeniu podmiot

⁶⁷Zarządzenie Nr 73 Generalnego Dyrektora Dróg Krajowych i Autostrad z dnia 2 grudnia 2008 w sprawie nadania numerów drogom krajowym fragment DW210 (Słupsk-Ustka) dołączono do DK21.

gospodarczy. W tym ostatnim przypadku wskaźnikiem, który dobrze charakteryzuje oddziaływanie konkretnego podmiotu gospodarczego jest liczba mieszkańców JST zatrudnionych w firmie zlokalizowanej w sąsiedztwie. Podobną rolę mogą odgrywać instytucje, np. szkoły wyższe, oddziały banków, oddziały instytucji publicznych.

W przypadku Ustki bliskim otoczeniem jest powiatowe miasto Słupsk i sąsiadująca gmina wiejska Ustka. Powiązania między Ustką i Słupskiem, mające korzenie w przeszło 600-letniej historii, współcześnie przybrały formę porozumienia o współpracy „Dwumiasta” (2003), w ramach której obydwie samorządy miały stworzyć wspólną strategię gospodarczą, administracyjną, promocji miast i kulturalną. W ocenie dziennikarskiej jednak (Częścik, 2015) idea „dwumiasta” przez 12 lat pozostawała tylko hasłem, stąd podpisanie w 2015 roku nowej umowy partnerskiej, zakładającej prowadzenie wspólnej polityki promocyjnej i transportowej, wspólne pozyskiwanie funduszy unijnych oraz szukanie oszczędności.

Uwarunkowania wewnętrzne tkwią w samym układzie lokalnym i wynikają ze zlokalizowanych na danym obszarze zasobów, potencjału gospodarczego i warunków środowiskowo-przestrzennych. Są to przede wszystkim uwarunkowania będące pochodną korzystania przez Ustkę z renty geograficznej, która jest premią nie tylko za nadmorskie położenie, ale uwzględnia również posiadane przez miasto złoża surowców balneologicznych oraz społeczne i historyczne uwarunkowania rozwoju gospodarczego (Kopaczewska, 2008, s.13-15), umożliwiając samorządowi zostanie beneficjentem rozwoju – bez względu na to, w jakim stopniu był jego przyczyną (Kachniarz, 2011, s.92-93). Potwierdza to pogląd, że JST, które potrafią zdiagnozować i wzmacniać swój – wynikający z tych uwarunkowań – unikatowy potencjał endogeniczny mają większą szansę na rozwój i wygranie z konkurencją (Rogowska, 2010, s.355).

4.4. Ogólny poziom lokalnego rozwoju gospodarczego

Celem⁶⁸ lokalnego rozwoju gospodarczego, odwzorowanego przez zaproponowany w pracy model, jest osiągnięcie najwyższego, możliwego poziomu rozwoju. Możliwego w ramach ograniczeń wynikających ze stanu kapitałów, uwarunkowań oraz umiejętności stymulowania rozwoju poprzez oddziaływanie czynników warunkujących poziom kapitałów w wymiarze zasobowym i jakościowym. Przy czym założono, że efekty lokalnego rozwoju

⁶⁸Cel jest to „formalnie ustalone i przewidywane do osiągnięcia w przyszłości zamierzenie, wynikające z potrzeb społeczno - gospodarczych środowiska, w jakim dany system działa” (Stabryła i Trzcieniecki, 1982, s.316).

gospodarczego, definiowane w modelu jako długofalowy proces przemian dokonujących się w gospodarce, są możliwe do zmierzenia. Jako składowe ogólnego poziomu Lokalnego Rozwoju Gospodarczego (LRG) przyjęto zmienne opisujące zamożność, nierówności społeczne oraz wybrane (dostępne statystycznie) aspekty jakości życia mieszkańców gminy miejskiej Ustka. Wszystko przy założeniu, że rozwój lokalnej gospodarki nie jest celem samym w sobie, a istotne są przede wszystkim efekty jego oddziaływania na poziom życia mieszkańców. Jak trafnie pisze G. Kołodko (2008, s.262) „gdy w ślad za wzrostem produkcji nie idzie poprawa warunków życia ludności, trudno mówić o rozwoju gospodarczym”. Można stwierdzić, że chodzi o pomiar efektywności gospodarki lokalnej, określonej przez Krzysztofa Janca (2009, s.39) jako grupę cech opisującą poziom rozwoju gospodarczego i jakość życia.

Obliczenie najczęściej wykorzystywanego w makroekonomicznej analizie porównawczej rozwoju gospodarek Produktu Krajowego Brutto⁶⁹ dla szczebla gminnego, z uwagi na brak dostępu do odpowiedniego materiału statystycznego, jest niemożliwe, stąd w badaniach zamiennie wykorzystywane są wskaźniki zamożności liczone na podstawie dochodów gmin z tytułu udziału we wpływach z podatków od osób fizycznych i osób prawnych (Dziekański, 2014; Janc, 2009; Łukomska, 2013; Ziemiańczyk 2010).

Wskaźnik zamożności występuje również jako jedna ze składowych Wskaźnika Lokalnego Rozwoju Społecznego (*Local Human Development Index – LHDI*), przedstawionego w „Krajowym Raporcie o Rozwoju Społecznym Polska 2012 Rozwój regionalny i lokalny” (Arak i in. 2012, s.38-44). Raport reprezentuje wyniki innowacyjnego i unikalnego w skali świata badania rozwoju społecznego na poziomie lokalnym. Obok zamożności, wymiary wskaźnika LHDI obejmują jeszcze: zdrowie (przeciętne trwanie życia, zagregowany współczynnik zgonów) i edukację (odsetek dzieci w edukacji przedszkolnej, wyniki egzaminu gimnazjalnego). Zastosowana metodologia, uwzględniając czynnik materialny (poziom dochodów mieszkańców powiatów), traktuje go jako jeden ze wskaźników pozwalających na przeprowadzenie analizy, uważając pieniądze tylko za środki do osiągnięcia wyższego poziomu i lepszej jakości życia. Wskaźnik zamożności obliczany jest jako suma: dochodu podatników przed opodatkowaniem (zeznania podatkowe PIT), dochodu z rolnictwa na bazie hektarów przeliczeniowych, świadczeń społecznych oraz wydatków na politykę rodzinną

⁶⁹Pierwszy zastosował ten miernik S. Kuznets dla Kongresu USA w 1934 roku, a po konferencji w Bretton Woods w 1944 roku PKB stał się głównym narzędziem do pomiaru krajowych gospodarek.

w budżetach lokalnych władz samorządowych, z wyłączeniem świadczeń z tytułu klęsk żywiołowych.

W niniejszej pracy jako bazę wskaźników będących substytutem PKB na poziomie gminnym zaproponowano, uzyskane z Urzędu Skarbowego w Słupsku, wartości rocznych:

- dochodów osób fizycznych – mieszkańców Ustki, deklaryowanych w rozliczeniu podatku PIT, powiększonych o wartość gminnych świadczeń społecznych i wydatków na politykę rodzinną, w przeliczeniu na liczbę płatników ($Y(Irg)_1$),
- dochodów osób prawnych, mających siedzibę w mieście, deklaryowanych w rozliczeniu podatku CIT, w przeliczeniu na liczbę podmiotów ($Y(Irg)_2$).

Użyte w modelu wskaźniki dochodów w znacznym stopniu odzwierciedlają poziom dobrobytu ludności, nie dostarczając równocześnie żadnej informacji o strukturze zamożności mieszkańców, a więc o nierównościach dochodowych. Uważany za najbardziej popularny, w zakresie mierzenia nierówności wskaźnik Giniego nie jest dostępny na szczeblu gminnym. Warto przy tym zauważyć, że jest on krytykowany, podobnie jak inne „statystyczne mierniki nierówności dochodów, jako wskaźniki mieszające bardzo różne rzeczy, a zwłaszcza nierówności w sferze pracy i te w sferze kapitału, tak że niemożliwe staje się wyraźne oddzielenie różnych występujących mechanizmów i różnych wielkości nierówności” (Piketty, 2015, s.301). W przypadku polskiego społeczeństwa rola dochodów z własności i dochodów ze źródeł finansowych ma dotychczas zdecydowanie mniejszy wpływ na kształtowanie się rozkładu nierówności. Choć traktowanie dochodu jako jedynego wymiaru nierówności społecznych jest na pewno uproszczeniem, to jednak w literaturze przedmiotu rozwarstwienie dochodowe uznawane jest za najważniejszy miernik tych nierówności, wyznacznik statusu społecznego oraz czynnik kształtujący szanse w niemal wszystkich sferach życiowych (Podemski, 2009, s.49).

W pewnym stopniu lukę informacyjną w tym zakresie wypełnia w pracy stopa ubóstwa ($Y(Irg)_3$), liczona jako udział liczby mieszkańców objętych samorządową opieką społeczną w populacji ogółem. Natomiast konsekwencją stwierdzenia, że biedą w Polsce zagrożone są przede wszystkim osoby pozbawione pracy (obok osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł oraz rodzin wielodzietnych), jest zaliczenie również stopy bezrobocia ($Y(Irg)_4$), liczonej jako udział zarejestrowanych bezrobotnych w liczbie mieszkańców w wieku produkcyjnym, do mierników poziomu rozwoju gospodarczego. Uznano bowiem, że pozycja na rynku pracy to jeden z najważniejszych czynników determinujących status materialny i społeczny

człowieka oraz jego rodziny (Śmiechowicz, 2014, s.191-195). Wypada przy tym zauważyć, że statystyczne dane o bezrobociu rejestrowanym nie uwzględniają zjawiska „szarej strefy” czyli pracujących „na czarno”⁷⁰.

Do trzeciej grupy zmiennych proponowanych w modelu do pomiaru poziomu lokalnego rozwoju gospodarczego zaliczono mierniki związane z jakością życia, która jako kategoria pojęciowa pojawiła się po II wojnie światowej. W latach 50. XX wieku Angus Campbell utożsamiał dobre życie z konsumpcją, uzależniając „dobroć życia” od stanu posiadania. W roku 1973 wskazywano też na elementy osobistej satysfakcji, w 1975 dołożono jako konieczny warunek – szczęście, zaś w 1986 roku za jakość życia uznawano „szereg obiektywnie mierzalnych warunków życia doświadczanych przez osobę” (Rokicka, 2013, s.166). Nie ulega więc wątpliwości, że jest to wielowymiarowa kategoria ekonomiczna, przyjmująca, w podejściu teoretycznym, tak różne podstawy rozważań o jakości życia, jak: potrzeby (A. Maslow), szczęście (*philosophical doctrines*) i zasoby (A. Sen) (Rokicka, 2014, s.97). W pracy posłużono się interpretacją Bogusława Gałęskiego (1977, s.43-45), który dokonał rozróżnienia pomiędzy poziomem jakości życia uwzględniającym czynniki materialne, mierzalne, a jakością życia jako pojęciem szerszym, obejmującym także czynniki niematerialne. W konsekwencji w modelu poziom jakości życia rozumiany jest jako stopień realizacji bądź zaspokojenia różnych potrzeb mieszkańców badanej JST, w zakresie:

- sytuacji materialnej, przy czym z uwagi na brak danych dotyczących gospodarstw domowych (ostatnie dane dotyczące szczebla gminnego pochodzą z Narodowego Spisu Powszechnego 2002 r.) poziom jakości życia opisują omówione wyżej wskaźniki zamożności na jednego mieszkańca i stopy ubóstwa,
- bezpieczeństwa zatrudnienia, mierzonego stopą bezrobocia,
- warunków mieszkaniowych ludności, o jakości których świadczy „statystyczna” samodzielność zamieszkiwania, liczona jako przeciętna ilość metrów kwadratowych powierzchni użytkowej mieszkań przypadająca na jednego zamieszkującego ($Y(lrg)_5$),
- życia rodzinnego, wyrażonego wskaźnikiem liczonym jako różnica między liczbą małżeństw i rozwodów na 1000 mieszkańców ($Y(lrg)_6$),

⁷⁰Osoby fizyczne odpłatnie świadczące usługi na rzecz innych osób lub instytucji z pominięciem jakichkolwiek regulacji i standardów (bez umowy), często w warunkach dorywczego bądź sezonowego charakteru podejmowanych przedsięwzięć (Łapiński, Peterlik i Wyżnikiewicz, 2014, s.10-11).

- szeroko pojętego życia kulturalnego, przy założeniu, że stopień zaspokojenia potrzeb w tym zakresie może być pośrednio oceniony wartością realnych wydatków prospołecznych (wydatki na oświatę, wychowanie, kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego oraz sport) na jednego mieszkańca w budżecie samorządowym ($Y(lrg)_7$),
- opieki zdrowotnej, zakładając, że jednym z istotnych czynników warunkującym jej poziom jest liczba lekarzy na 1000 mieszkańców ($Y(lrg)_8$).

Projektowany wskaźnik stanu bezpieczeństwa ludności, który mógłby być pośrednio oceniony przez liczbę przestępstw na 1000 mieszkańców, nie został wykorzystany w modelu ze względu na brak dostępu do danych statystycznych (aktualne dane obejmują tylko lata po roku 2011 i dotyczą powiatów). Podobnie z uwagi na brak danych nie został użyty – wchodzący w skład *Quality of Life Index* – wskaźnik równości płci, oceniany na podstawie proporcji wynagrodzeń kobiet i mężczyzn.

U podstaw zaliczenia jakości życia do zmiennych opisujących poziom lokalnego rozwoju gospodarczego leży przekonanie, że jego celem jest zapewnienie dobrobytu interpretowanego szerzej niż w ekonomii głównego nurtu, a więc przyjmującego, że poziom rozwoju ekonomicznego wyrażony w pieniądzu stanowi co prawda bardzo istotną jego stronę, nie uwzględnia jednak całego spektrum czynników pozaekonomicznych⁷¹ (Kubiczek, 2014, s.47).

Współczesna ekonomiczna teoria zachowań ludzkich, jak pisze Francis Fukuyama (2019), jest zbudowana wokół założenia, że ludzie są istotami racjonalnymi, pragnącymi zmaksymalizować swoją „użyteczność” – to znaczy swój materialny dobrobyt ale jeśli mamy zacząć poprawnie interpretować zachowania istot ludzkich, musimy poszerzyć nasze rozumienie ich motywacji, wychodząc poza prosty model ekonomiczny.

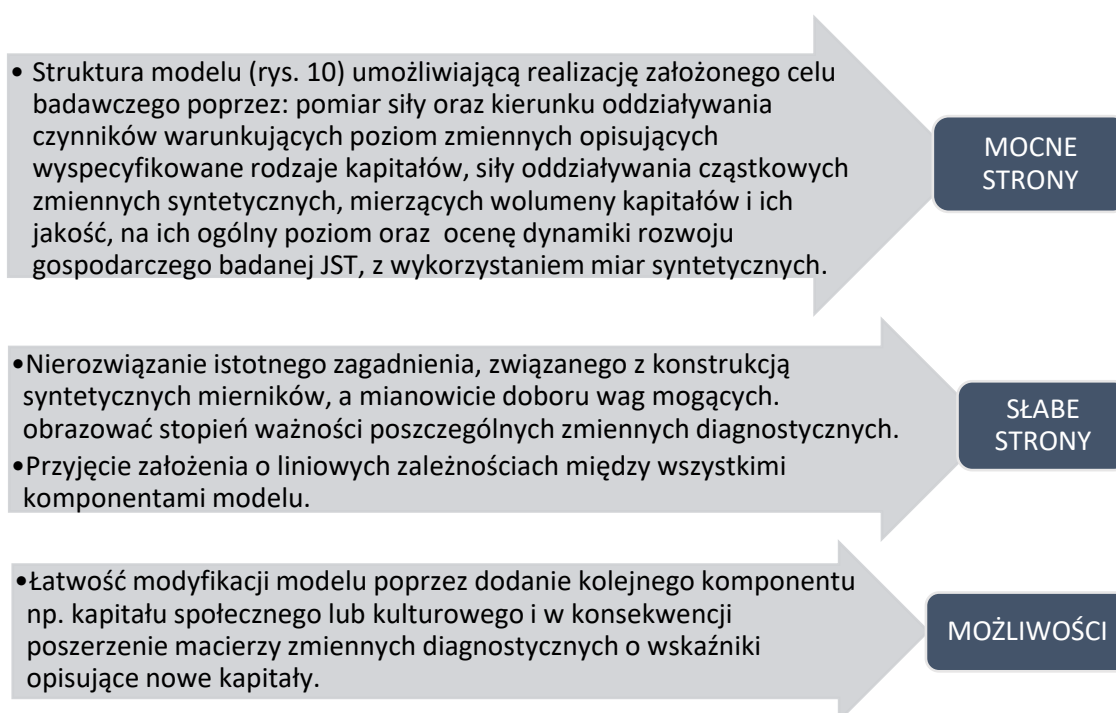
Podsumowując, należy podkreślić, że badania jakości życia w ciągu ostatnich kilku dekad zarówno w wymiarze subiektywnym, jak i obiektywnym zyskały na znaczeniu w związku z monitorowaniem i systematyczną analizą warunków życia ludności. Wypracowany w ciągu wielu lat system wskaźników jest wykorzystywany przez Unię Europejską do pomiaru

⁷¹Często stosowanym w opracowaniach UNDP jest Indeks Fizycznej Jakości Życia (*Physical Quality of Life Index, PQLI*), prezentujący stopień ogólnego dobrobytu społeczeństw (Kubiczek, 2014, s.50-51).

obiektywnej i subiektywnej jakości życia mieszkańców poszczególnych państw, regionów i społeczności lokalnych⁷² (Rokicka, 2014, s. 98).

4.5. Podsumowanie

Krytyczną ocenę modelu lokalnego rozwoju gospodarczego (Rysunek 11 przedstawia jego ujęcie graficzne) przeprowadzono wykorzystując elementy analizy SWOT⁷³ tj. określając jego mocne i słabe strony oraz możliwości jego modyfikacji, stwarzające szanse na wykorzystanie do oceny rozwoju gospodarczego innych jednostek samorządu terytorialnego.



Rys. 9. Elementy analizy SWOT

Źródło: opracowanie własne

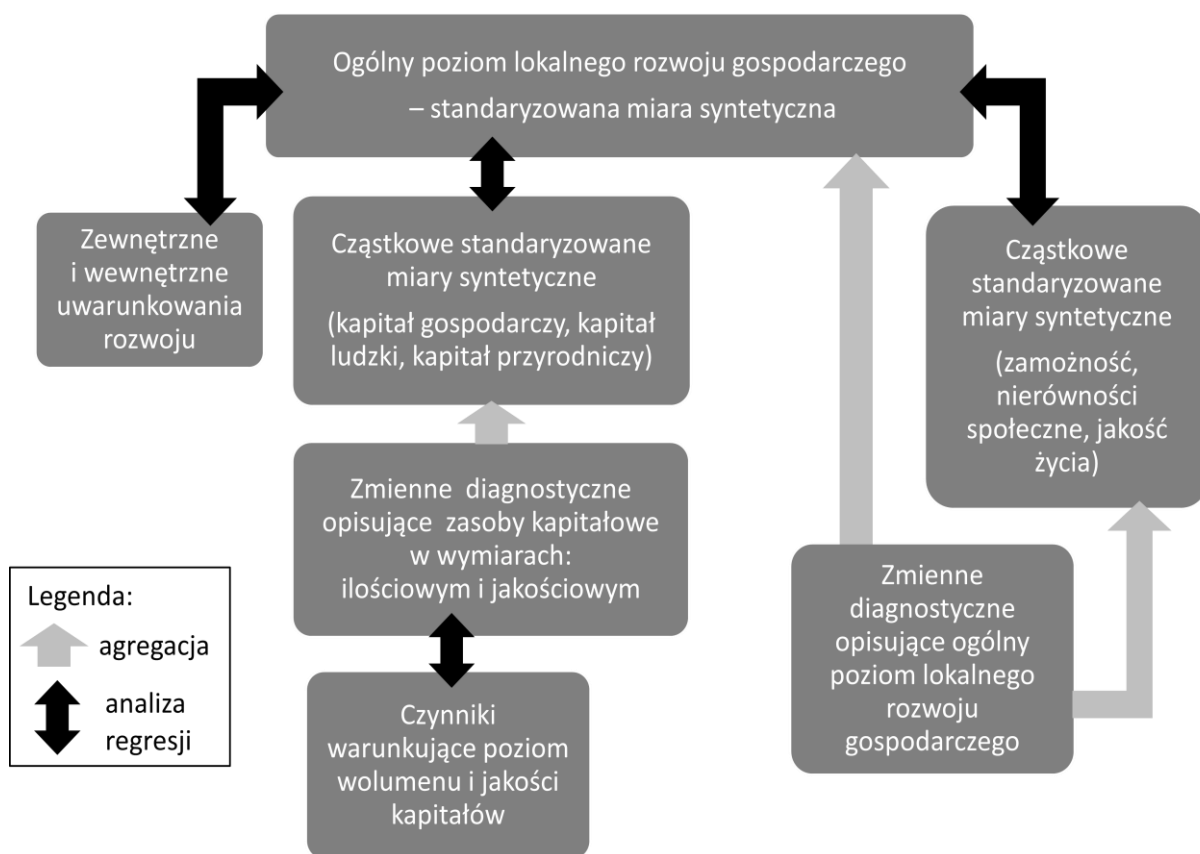
Nadawanie poszczególnym wskaźnikom różnych wag w zależności od ich znaczenia w procesie rozwoju gospodarczego (Zasadzki, 2010, s.147) może być dokonywane przede wszystkim przez logiczne i eksperckie ustalenie „siły diagnostycznej” danej zmiennej lub – co jest rzadziej stosowane – przez użycie metod ilościowych mierzących potencjał informacyjny zmiennej (Wiśniewski i Łukaszewska, 2015, s. 29).

⁷²W UE istnieją trzy główne programy badania jakości życia: *Urban Audit*, Europejskie Badania Jakości Życia i *EU-SILC*. KE, od 2003 roku, cyklicznie (co 4 lata) zleca badanie *quality of life* w 27 krajach członkowskich.

⁷³Analiza SWOT jest narzędziem, które służy m.in. do analizowania sytuacji przedsiębiorstw na rynku. SWOT to skrót angielskich nazw: S (strengths) – mocne strony, W (weakness) – słabe strony, O – (opportunities) – możliwości, szanse, T (threats) – zagrożenia. Narzędzie to jest szeroko stosowane w praktyce zarządzania przedsiębiorstwem, jak również wpisało się trwale w teorię organizacji i zarządzania (Gierszewska i Romanowska, 2002, s.234-246).

Liniowość zależności w modelu może być uznana za słabość, szczególnie w świetle opinii Stanisława Czai, który pisze, że „Modele ekonomiczne i metody ilościowe powszechnie wykorzystywane w naukach ekonomicznych na początku XXI wieku nadal obracają się w świecie relacji liniowych, mimo że współczesna nauka mówi jednoznacznie, iż świat jest nieliniowy...Kapitał społeczny nie posiada metod ilościowej waloryzacji, kapitał naturalny podobnie” (Poskrobko, 2012, s. 14-16).

Dedykowany charakter modelu wynikający z zastosowania przy jego budowie metody studium przypadku nie ogranicza możliwości jego modyfikacji poprzez dodanie kolejnego rodzaju kapitału np. kapitału społecznego lub kulturowego⁷⁴ i w konsekwencji poszerzenie macierzy zmiennych diagnostycznych o wskaźniki opisujące dodane komponenty.



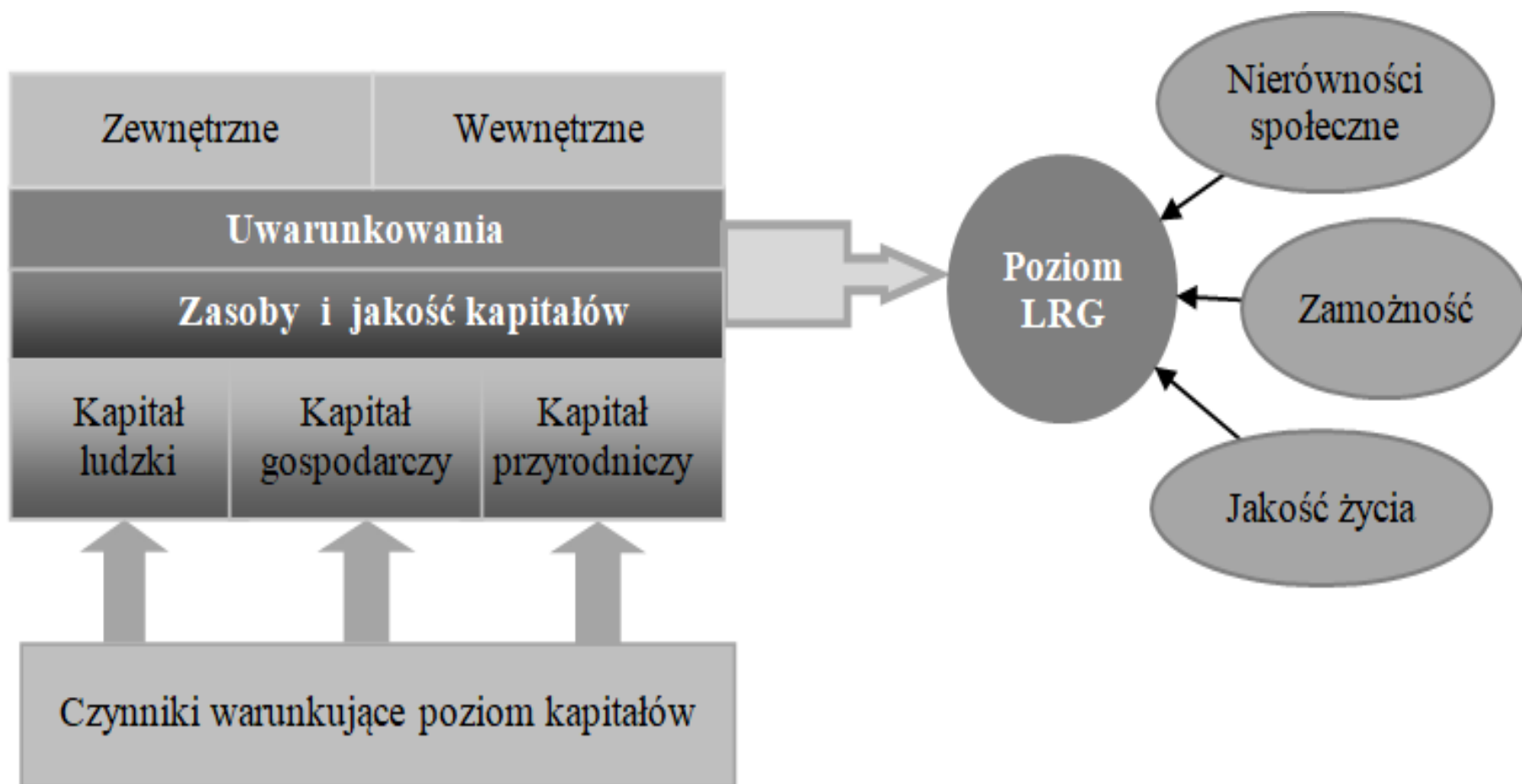
Rys. 10. Struktura modelu lokalnego rozwoju gospodarczego

Źródło: opracowanie własne

Przedstawiona struktura modelu jest w znacznym stopniu analogiczna do założeń metodycznych przyjętych przez Krzysztofa Janca (2009, s.13) w badaniu zróżnicowania

⁷⁴Poszukiwanie kulturowych uzależnień zachowań gospodarczych ma długą tradycję. Max Weber był pierwszym socjologiem, który w pracy „Etyka protestancka i „duch” kapitalizmu” (1904-1905) sformułował tezę o istnieniu związku między uwarunkowaniami kulturowymi, w tym przypadku wynikającymi z religii protestanckiej, a etyką gospodarczą (Bogalska-Martin, 2011, s.249).

przestrzennego kapitału ludzkiego i społecznego w Polsce, w którym wyróżniono jako grupy zjawisk związanych z kapitałem ludzkim: nakłady na kapitał ludzki (czynniki warunkujące jego poziom), zasoby kapitału ludzkiego oraz efekty wynikające ze zgromadzonych zasobów, określając tą ostatnią grupę mianem efektywności gospodarek lokalnych. Regresja liniowa została w cytowanej pracy zastosowana do konstrukcji modeli dla poszczególnych cech w przypadku: zależności pomiędzy kapitałem ludzkim a uwarunkowaniami jego poziomu i efektywnością gospodarek lokalnych, stanowiąc punkt wyjścia do konstrukcji modeli przestrzennych (Janc, 2009, s.29).



Rys. 11. Dedykowany model lokalnego rozwoju gospodarczego (LRG)

Źródło: opracowanie własne

Rozdział V.

MODEL LOKALNEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO - OPERACJONALIZACJA

5.1. Metodyka badań w dedykowanym modelu lokalnego rozwoju gospodarczego

Operacjonalizacja jest podstawą empirycznej analizy zaproponowanej w rozdziale czwartym modelu, wykorzystującej metodę badawczą, przez którą rozumie się sposób pracy charakteryzujący się określonymi czynnościami postępowania (procedurą badawczą) i zastosowaniem odpowiednich narzędzi badawczych. Proces badawczy w niniejszej pracy realizowany jest poprzez zastosowanie metody adekwatnej do przyjętego pytania badawczego, przy założeniu, że rozwiązaniu problemu badawczego towarzyszyć będą implikacje praktyczne. Jest to zgodne z podstawową regułą badawczą, że przypuszczenie względnie pomysł pośrednio lub bezpośrednio wynika z praktyki gospodarczej.

Dla osiągnięcia zamierzonego celu pracy i znalezienia odpowiedzi na postawione pytanie badawcze, w pracy wykorzystywane są zarówno jakościowe (logiczne), jak i ilościowe (statystyczne) metody badawcze. Metody jakościowe opierają się na przeprowadzonych studiach literaturowych oraz rozumowaniu dedukcyjnym i indukcyjnym. Zakres przedmiotowy warstwy teoretycznej obejmuje problematykę związaną z kategorią rozwoju w ekonomii, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju gospodarczego w wymiarze lokalnym. Metody ilościowe zastosowane w pracy bazują na danych liczbowych (mierzalnych) w celu pomiaru dynamiki i poziomu lokalnego rozwoju gospodarczego, jak również określenia siły i kierunku oddziaływania zidentyfikowanych czynników warunkujących jego poziom. Na potwierdzenie założenia, że poszczególne determinanty rozwojowe mają różną siłę oddziaływania, wykorzystano w pracy metody statystyczno-ekonometryczne, których zastosowanie winno pozwolić na obiektywizację prowadzonych analiz i wnioskowania, w odniesieniu do weryfikacji formułowanych hipotez (Sławińska i Witczak, 2012, s.80).

5.2. Procedura badawcza – ujęcie etapowe

Celem procesu badawczego w niniejszej pracy jest pomiar i ocena lokalnego rozwoju gospodarczego poprzez skwantyfikowanie, z wykorzystaniem dedykowanego modelu, relatywnego poziomu tegoż rozwoju w latach 2004-2017. Założono przy tym, że badanie zależności między komponentami zaproponowanego modelu ekonometrycznego będzie procesem wieloetapowym.

Przyjęte w ramach konceptualizacji modelu (rozdział czwarty) zmienne, opisujące badane zjawisko ekonomiczne, w zależności od etapu procedury badawczej pełniły rolę zmiennych objaśniających, w przypadku:

- czynników warunkujących wolumen i jakość kapitałów w odniesieniu do poszczególnych rodzajów kapitałów jako zmiennych objaśnianych,
- kapitałów oraz uwarunkowań w relacji/stosunku do wskaźników charakteryzujących poziom lokalnego rozwoju gospodarczego, traktowanych jako zmienne objaśniane.

Podstawą wyboru zmiennych objaśniających były względy merytoryczne, czyli w przypadku:

- dysponowania wiedzą ekonomiczną o badanym zjawisku dokonano interpretacji oszacowań parametrów modelu i ich weryfikacji (zgodności z teorią ekonomii),
- braku wystarczającej wiedzy na temat modelowanego zjawiska, analizę ocen parametrów oparto na obliczeniu i interpretacji współczynników korelacji pomiędzy zmiennymi występującymi w modelu.

Reasumując, weryfikacja merytoryczna, w wyniku której sporządzono zestaw zmiennych obejmujących wszystkie najważniejsze czynniki oddziałujące na wielkości zmiennych objaśnianych, dotyczyła interpretacji i analizy oszacowań parametrów modelu.

Zadaniem pierwszego etapu badania, po zgromadzeniu a danych empirycznych i sprawdzeniu ich kompletności, była wstępna analiza materiału statystycznego, mającą na celu eliminację ze zbioru:

- zmiennych quasi stałych, tzn. o zbyt niskiej dyspersji mierzonej współczynnikiem zmienności V , którego wartość krytyczną przyjęto na poziomie 10% (uważa się, że poniżej tej wartości zmienność cechy nie jest istotna statystycznie)⁷⁵,
- zmiennych wykazujących się niezgodnością cech opisowych poprzez zbadanie zgodności własności koincydencji, czyli sensowności znaków,
- zmiennych objaśniających powielających informacje, tzn. zbyt silnie skorelowanych między sobą, przyjmując za maksymalny próg korelacji pomiędzy nimi wartość 0,81,

⁷⁵Przyjęto oceniać się rozproszenia badanej cechy następująco (Dahlke, 2017, s.123):

- 0-0,20 – zróżnicowanie cechy ☐☐stałe,
- 0,21-0,40 – zróżnicowanie cechy ☐☐umiarkowane,
- 0,41-0,60 – zróżnicowanie cechy ☐ silne,
- 0,61 i powyżej – zróżnicowanie cechy ☐ bardzo silne.

co było podyktowane tym, iż ta wartość powoduje wyjaśnianie zmienności jednej cechy w 2/3 ($R^2 = 0,66$) (Balcerzak, 2011, s.458).

Kolejny etap weryfikacji zmiennych objaśniających obejmował wyliczenie krytycznej wartości współczynnika korelacji zmiennych objaśniających według wzoru (Nowak, 2002, s.19-20) dla danego poziomu istotności⁷⁶ = 0,05 oraz dla $n-2$ stopni swobody, gdzie liczba obserwacji $n = 14$:

$$r^* = \left[\frac{(I^*)^2}{(I^*)^2 + n - 2} \right]^{1/2}$$

gdzie: I^* – wartość statystyki odczytanej z tablic testu t Studenta

Tab. 4. Krytyczna wartość współczynnika korelacji

Krytyczna wartość r^*	Poziom istotności	Stopnie swobody $n-2$	Statystyka t -Studenta I^*
0,49	0,05	12	1,9712

Źródło: Opracowanie własne

Z dalszych analiz ze zbioru zmiennych objaśniających wyeliminowano zmienne nieistotnie skorelowane ze zmienną objaśnianą, tzn. dla których zachodziła nierówność $|r_i| \leq r^*$.

W następnym etapie badawczym nastąpiło ustalenie i określenie siły oraz kierunku oddziaływania zdefiniowanych w modelu zmiennych objaśniających na zmienne objaśniane. Warto przy tym podkreślić, że badanie powiązań i zależności między zjawiskami jest ważnym elementem dla każdej z nauk, dostarcza bowiem informacji o funkcjonowaniu otaczającej rzeczywistości. Do badania wzajemnych relacji pomiędzy komponentami modelu wykorzystano analizę regresji, obejmującą:

- estymację parametrów strukturalnych modelu za pomocą Klasycznej Metody Najmniejszych Kwadratów (MNK), polegającej na znalezieniu takich wartości współczynników regresji, aby suma kwadratu reszt (U) była najmniejsza z możliwych (Janc, 2009, s.26),
- badanie stopnia zgodności (dopasowania) modelu z danymi empirycznymi, poprzez analizę współczynnika determinacji R^2 , informującego, w jakim stopniu zmienność zmiennej objaśnianej została wyjaśniona przez model,

⁷⁶Każdy wynik testu statystycznego ma określony poziom istotności. W zależności od specyfiki badań, badacze określają umownie, jaki poziom istotności świadczy o wynikach istotnych statystycznie. Dla badań społecznych takim umownym progiem jest 0,05. Gdy istotność dla danego wyniku jest mniejsza, to wyniki są istotne statystycznie, gdy większa, to nieistotne. Tak więc badacze godzą się na niepewność rzędu 5%. To znaczy, że przyjmują różnice jako znaczące, choć mają 5% niepewności co do prawdziwości tego wniosku.

- weryfikację hipotezy o istotności parametrów strukturalnych modelu za pomocą testu t-Studenta, tj. sprawdzenie czy zmienne objaśniające istotnie oddziałują na zmienna objaśnianą,
- sprawdzenie wartości p traktowanej jako „indywidualizowany poziomu istotności” (Stec, 2011, s.238), przy wykorzystaniu następujących reguł, pomocnych przy interpretacji jego wartości (Aczel i Sounderpandian, 2000, s.307-308);
 - gdy wartość p jest $< 0,01$, wynik badania uważany jest za bardzo istotny,
 - gdy wartość p jest $\geq 0,01$ i $\leq 0,05$, wynik badania jest istotny,
 - gdy wartość p jest $> 0,05$ i $\leq 0,10$ wynik badania jest przez pewnych statystyków uważany za mało istotny, a przez innych za nieistotny,
 - gdy wartość p jest $> 0,10$, wynik badania przez większość statystyków jest uważany za nieistotny.

Wyniki testów t wykorzystywane w modelu regresji wielorakiej informowały, które zmienne objaśniające są istotne, a które nie mając mocy wyjaśniającej zostały usunięte z modelu (Aczel i Sounderpandian, 2018, s.682-683).

W modelu procedura badawcza bazująca na modelach regresji swoim zakresem objęła analizę:

- oddziaływania wybranych czynników warunkujących poziom poszczególnych rodzajów kapitałów (zmienne objaśniające) na wielkość tych kapitałów (zmienne objaśniane),
- związków pomiędzy zmiennymi opisującymi kapitały i uwarunkowania rozwoju (jako zmiennymi objaśniającymi), a syntetyczną zmienną opisującą poziom lokalnego rozwoju gospodarczego (jako zmienną objaśnianą).

Z uwagi na złożony charakter lokalnego rozwoju gospodarczego do jego pomiaru i oceny jako narzędzie badawcze wykorzystano wielowymiarową analizę porównawczą (WAP), stanowiącą zespół metod statystycznych, służących do celowego doboru informacji o elementach pewnej zbiorowości i do wykrywania prawidłowości we wzajemnych relacjach tych elementów, pozwalających na badanie zróżnicowania poziomu rozwoju obiektów wielocechowych, do których jednostki samorządu terytorialnego niewątpliwie należą (Malkowski, 2007).

Należy podkreślić, że atrakcyjność wykorzystania WAP w badaniach ekonomicznych spowodowała, iż powstało wiele różnych odmian mierników syntetycznych. Wspomnieć tu

należy przede wszystkim o pionierskich pracach Zdzisława Hellwiga i stworzonym przez niego taksonomicznym mierniku rozwoju (Hellwig, 1968). Kolejni autorzy wykorzystywali WAP w badaniach rozwoju gospodarczego w zakresie m.in.: poziomu i warunków życia (Strahl 2006), jakości życia (Zeliaś, 2000) czy jakości środowiska naturalnego (Bąk i Sompolska-Rzechuła, 2005).

W literaturze spotyka się dwa rodzaje procedur wyznaczania zmiennej syntetycznej: bezwzorcowe i wzorcowe (Grabiński, 1984, s.38). W modelu wykorzystano metodę wzorcową, w której wybiera się obiekt o najkorzystniejszych wartościach cech, a następnie oblicza się odległości taksonomiczne badanych obiektów do obiektu wzorcowego. Obliczone odległości stanowią wartości zmiennej syntetycznej. W badaniu posłużono się syntetycznym miernikiem Hellwiga, stosowanym do liniowego porządkowania obiektów opisywanych przez wiele zmiennych diagnostycznych, które są zastępowane przez jedną wartość. Obliczane w pracy miary syntetyczne uwzględniają więc łączne oddziaływanie na lokalny rozwój gospodarczy wielu wskaźników charakteryzujących różne aspekty rozwoju (Hellwig, 1968, s.306-327). Dla rozwiązania kontrowersyjnego na ogół problemu ważenia zmiennych, w związku z brakiem obiektywnych kryteriów pozwalających na określenie wag, przyjęto założenie o jednakowym znaczeniu każdej cechy.

Procedura wyznaczania wskaźników syntetycznych obejmowała następujące kroki (Dmitruk i Gawinecki, 2017, s.113-115):

- utworzenie macierzy obserwacji X , czyli macierzy zmiennych diagnostycznych

$$X = [x_{i,j}] \quad (i = 1,2 \dots n, j = 1,2 \dots m)$$

gdzie: X – macierz zmiennych opisujących zdefiniowane zjawiska ekonomiczne

n – liczba okresów badawczych (lat)

m – liczba zmiennych diagnostycznych

- doprowadzenie do jednorodności badanych zmiennych poprzez przekształcenie zmiennych zakwalifikowanych jako destymulanty w stymulanty, według wzoru (Dahlke, 2017, s.124):

$$x_{ij} = \frac{1}{x_{ij}}$$

- standaryzacja zmiennych za pomocą wzoru (Stec, 2013, s.235-236):

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}}{S_j}$$

gdzie: z_{ij} – wartość standaryzowana j-tej zmiennej dla i-tego roku;

\bar{x}_j – średnia arytmetyczna j-tej zmiennej

x_{ij} – j-ta zmienna diagnostyczna i-tego roku

S_j – odchylenie standardowe j-tej zmiennej

- wyznaczenie wzorca rozwoju, tzn. ustalenia obiektu P_0 o współrzędnych $(z_{01}, z_{02}, \dots, z_{0m})$, określonego za pomocą relacji

$$z_{0j} = \max_i z_{ij}$$

- obliczenie odległości euklidesowych każdego obiektu (roku) od ustalonego wzorca

$$D_{i0} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (z_{ij} - z_{0j})^2}$$

- na podstawie otrzymanego ciągu wartości $D_{10}, D_{20}, \dots, D_{n0}$ obliczenie średniej

$$\bar{D}_0 = n^{-1} \sum_{i=1}^n D_{i0}$$

- obliczenie odchylenia standardowego odległości taksonomicznych

$$S_o = \sqrt{n^{-1} \sum_{i=1}^n (D_{i0} - \bar{D}_0)^2}$$

- obliczenie krytycznej odległości danej jednostki od wzorca (Łogwiniuk, 2011, s.14)

$$D_0 = \bar{D}_0 + 2S_o$$

- obliczanie wartości miary rozwoju

$$d_i = 1 - \frac{D_{i0}}{D_0}$$

i w efekcie otrzymanie ciągu d_1, d_2, \dots, d_n

W rezultacie normalizacji wskaźnika syntetycznego, polegającej na przekształceniu miar odległości euklidesowych w taki sposób, aby przyjmowały one wartości z przedziału (0;1), możliwa była jego ocena, z uwagi na to, że wzrost miernika odpowiadał korzystniejszemu kształtowaniu się analizowanego zjawiska. W przypadku braku możliwości jednoznacznego określenia związków między poszczególnymi czynnikami rozwoju, czyli gdy określenie zmiennych zależnych i niezależnych nie jest merytorycznie zasadne, zależność między nimi jest dwukierunkowa.

W ramach kolejnego etapu badane były zależności pomiędzy cząstkowymi wskaźnikami syntetycznymi (dotyczącymi poszczególnych rodzajów kapitałów) i syntetyczną miarą

poziomu lokalnego rozwoju gospodarczego (LRG) z wykorzystaniem współczynnika ważności, służącego do pomiaru relatywnego znaczenia częściowych wskaźników syntetycznych (pełniących w tym przypadku rolę zmiennych objaśniających) w wyjaśnianiu zmian całościowej miary syntetycznej lokalnego rozwoju gospodarczego (zmiennej objaśnianej), zdefiniowanego następująco (Nowak, 1994, s.62):

$$b_i = \frac{\bar{x}_i}{\bar{y}} a_i$$

gdzie: \bar{x}_i – średnia arytmetyczna zmiennej objaśniającej X_i

\bar{y} – średnia arytmetyczna zmiennej objaśnianej Y

a_i – wartość oceny parametru strukturalnego

Ostatnim etapem procedury badawczej było wnioskowanie; przyjęto założenie, że konsekwencją zastosowania w pracy kryteriów ilościowych będzie obiektywizacja prowadzonych analiz i wnioskowania w odniesieniu do weryfikacji hipotez badawczych.

5.3. Analiza determinantów lokalnego rozwoju gospodarczego

5.3.1. Kapitał ludzki

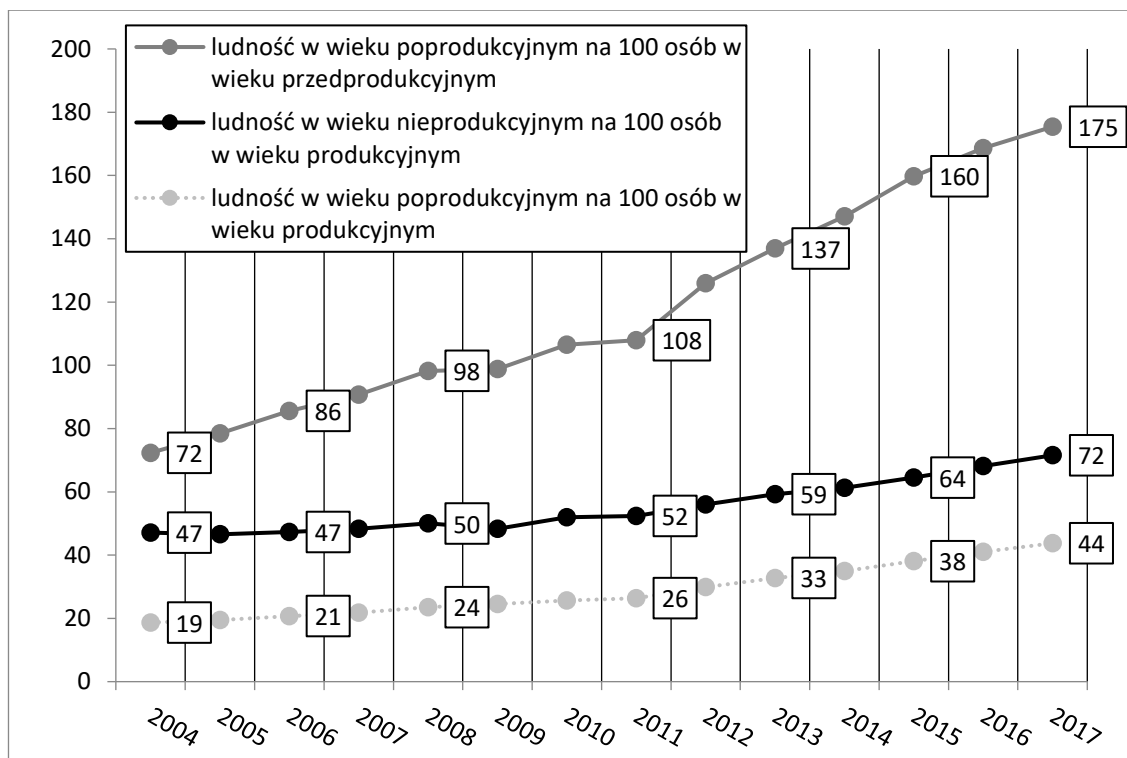
Listę potencjalnych zmiennych opisujących zasoby kapitału ludzkiego (kl) w wymiarze ilościowym przedstawia tabela 5.

Tab. 5. Zasoby kapitału ludzkiego

Symbol	Wyszczególnienie	Jednostka miary	Współczynnik zmienności
Y(kl) ₁	Liczba mieszkańców ogółem	osoby	1,9%
Y(kl) ₂	Udział ludności w wieku produkcyjnym w liczbie mieszkańców ogółem	%	5,0%
Y(kl) ₃	Wskaźnik obciążenia demograficznego	%	14,7%
Y(kl) ₄	Liczba pracujących	osoby	12,9%
Y(kl) ₅	Współczynnik aktywności zawodowej	%	4,5%

Źródło: opracowanie własne

Z uwagi na to, że tylko dla dwóch cech: wskaźnika obciążenia demograficznego i liczby pracujących współczynniki zmienności przekroczyły wartość progową, z dalszej procedury badawczej wyeliminowano pozostałe zmienne, odznaczające się niską zmiennością (pomiędzy 1,9% a 5%). Należy jednak zaznaczyć, że zakwalifikowane do dalszych analiz zmienne (Y(kl)₃ i Y(kl)₄) również charakteryzowały się niskim zróżnicowaniem.



Rys. 12. Struktura demograficzna ludności Ustki

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Rysunek 12 przedstawia zmiany w strukturze demograficznej ludności Ustki, z których dalszej analizie podlegać będzie tylko wskaźnik pokazujący relacje pomiędzy ludnością w wieku nieprodukcyjnym i produkcyjnym (wskaźnik obciążenia demograficznego $Y(kl)_3$). Jak wynika z prezentowanych danych, szczególnie niekorzystnie, z punktu widzenia zasobów pracy, kształtuje się wskaźnik relacji ludności w wieku poprodukcyjnym do grupy osób w wieku przedprodukcyjnym. Zaprezentowana na wykresie dynamika zmian jest charakterystyczna dla fazy tzw. drugiego przejścia demograficznego, cechującego się spadkiem płodności poniżej poziomu gwarantującego ciągłą zastępowalność pokoleń i jest charakterystyczna dla sytuacji demograficznej większości krajów rozwiniętych (Szymkowska, Masik i Czepczyński, 2010, s.7). Zmienne warunkujące zasoby kapitału ludzkiego (kl) w wymiarze ilościowym przedstawia tabela 6.

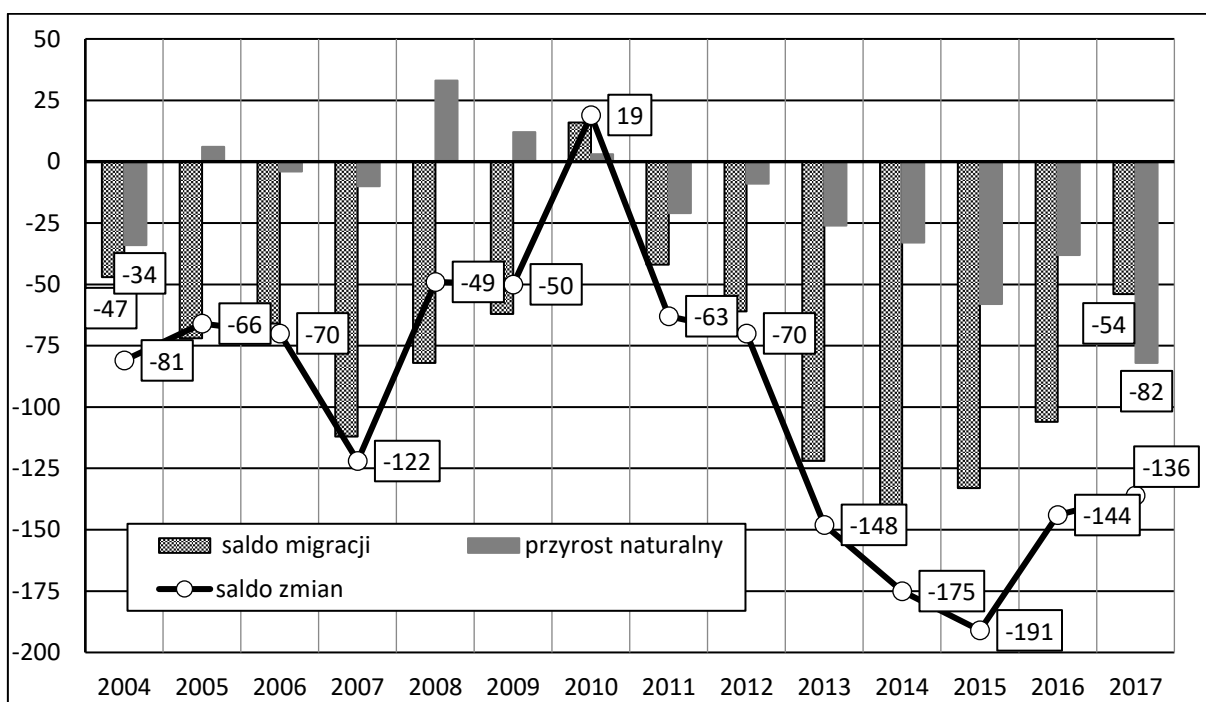
Tab. 6. Zmienne warunkujące zasoby kapitału ludzkiego

Symbol	Wyszczególnienie	Jednostka miary	Współczynnik zmienności
$X(kl)_1$	Wskaźnik dynamiki demograficznej (przyrost ludności)	osoby	153,8%
$X(kl)_2$	Saldo migracji	osoby	52,8%

Źródło: opracowanie własne

Wskaźniki z tabeli 6 w okresie badawczym przyjmowały przeważnie wartości ujemne, co w konsekwencji spowodowało zmniejszenie liczby mieszkańców Ustki w okresie analizowanych 14 lat o 3,7%. Wymaga podkreślenia, że procesy depopulacyjne były zgodne z kierunkiem zmian w liczbie ludności w całym kraju, który od końca lat 90. XX wieku pozostaje niezmienny, tzn. liczba mieszkańców małych miast maleje, natomiast wzrasta na wsiach oraz w gminach podmiejskich skupionych wokół dużych miast (GUS 2017, s.12).

Jak pokazano na rysunku 13 dodatni przyrost naturalny w okresie badawczym występował sporadycznie (lata 2005, 2008-10). Podobnie, dodatnie saldo migracji wystąpiło tylko w roku 2010, przy czym o ujemnej wielkości salda decydowała migracja wewnętrzna, saldo migracji zagranicznej za lata 2004-17 było bowiem dodatnie (z zagranicy przybyło 39 osób a wyemigrowało 19). Zmiany stanu ludności, wynikające z przyrostu naturalnego i migracji, były w poszczególnych latach korygowane o krótkookresowe zameldowania czasowe (przede wszystkim kuracjuszy). Sezonowo, w miesiącach letnich, liczba ludności przebywającej na terenie miasta oczywiście znacznie wzrastała, wraz z napływem turystów.



Rys. 13. Zmiana liczby mieszkańców Ustki ogółem (osoby)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Dla weryfikacji siły zależności pomiędzy cechami charakteryzującymi zasoby kapitału ludzkiego (wskaźnikiem obciążenia demograficznego, liczbą pracujących) a czynnikami warunkującymi wielkość zasobów (przyrostem naturalnym, saldem migracji) posłużono się współczynnikami korelacji.

Tab. 7. Współczynniki korelacji – zasoby kapitału ludzkiego

Wyszczególnienie	Y(kl) ₃	Y(kl) ₄	X(kl) ₁	X(kl) ₂
Y(kl) ₃	1			
Y(kl) ₄	-0,49	1		
X(kl) ₁	-0,79	0,75	1	
X(kl) ₂	-0,37	0,44	0,27	1

Źródło: opracowanie własne

Przedstawione w tabeli 7 współczynniki korelacji liniowej informują o tym, że:

- dla żadnej z par cech nie wystąpiła wartość krytyczna,
- użyte zmienne tworzą system zgodnych cech, ponieważ współczynniki korelacji pomiędzy stymulantami są dodatnie, natomiast między stymulantami a destymulantą (Y(kl)₃) ujemne.

Jak wynika z tabeli 7, wektory R_n współczynników korelacji każdej ze zmiennych objaśnianych z potencjalnymi zmiennymi objaśniającymi, kształtowały się następująco:

- dla wskaźnika obciążenia demograficznego (Y(kl)₃) wektor $R(kl)_3 = (-0,79; -0,37)$,
- dla liczby pracujących (Y(kl)₄) wektor $R(kl)_4 = (0,75; 0,44)$,

stąd jako istotną można uznać współzależność pomiędzy przyrostem ludności a sytuacją demograficzną oraz przyrostem ludności i liczbą pracujących⁷⁷.

Tab. 8. Wyniki analizy regresji – zasoby kapitału ludzkiego

Zależność między zmienną:		Oceny parametrów modelu		Standardowe błędy szacunku parametrów		Wsp. determinacji	Statystyka t-Studenta	Wartość p
objaśnianą	objaśniającą	a_0	a_i	Sa_0	Sa_i			
Y(kl) ₃	X(kl) ₁	51,03	-0,223	1,708	0,050	0,62	-4,467	0,00077
Y(kl) ₄	X(kl) ₁	2767,2	8,788	76,81	2,246	0,56	3,912	0,00206

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie danych tabeli 8 można ocenić dopasowanie modelu, mierzone współczynnikami determinacji jako średnie, zauważając równocześnie dużą istotność wyniku badania – wartość $p < 0,01$.

⁷⁷Przyjmuje się, że wartość w przedziale (Kośny i Peternek, 2011, s.74): 0,4 – 0,7 to zależność umiarkowana, 0,7 – 0,9 – zależność znacząca, powyżej 0,91 – zależność bardzo silna.

Potencjalne zmienne opisujące jakość kapitału ludzkiego (jl), przedstawia tabela 9.

Tab. 9. Zmienne opisujące jakość kapitału ludzkiego

Symbol	Wyszczególnienie	Jednostka miary	Współczynnik zmienności
Y(jl) ₁	Udział radnych z wykształceniem wyższym w RM	%	15,3%
Y(jl) ₂	Wskaźnik preskolaryzacji	%	17,1%
Y(jl) ₃	Średni wynik egzaminów gimnazjalnych (% uzyskanych pkt)	%	4,2%
Y(jl) ₄	Liczba uczniów szkół podst. przypadająca na 1 komputer	szt	103,7%
Y(jl) ₅	Liczba wypożyczeń bibliotecznych na 1 mieszkańca	szt	31,9%
Y(jl) ₆	Liczba uczestników miejskich przedsięwzięć kulturalnych	osoby	51,3%
Y(jl) ₇	Dynamika mediany wieku mieszkańców	%	57,7%

Źródło: opracowanie własne

Obok mierników wymienionych w tabeli 9, przyjęto, że istotnym z punktu widzenia oddziaływania na jakość kapitału ludzkiego w przyszłości jest zakres upowszechnienia nauki języków obcych w szkołach. Z uwagi jednak na niekompletność dostępnych danych (tabela 10), wskaźnik ten może mieć jedynie charakter informacji uzupełniającej analizę.

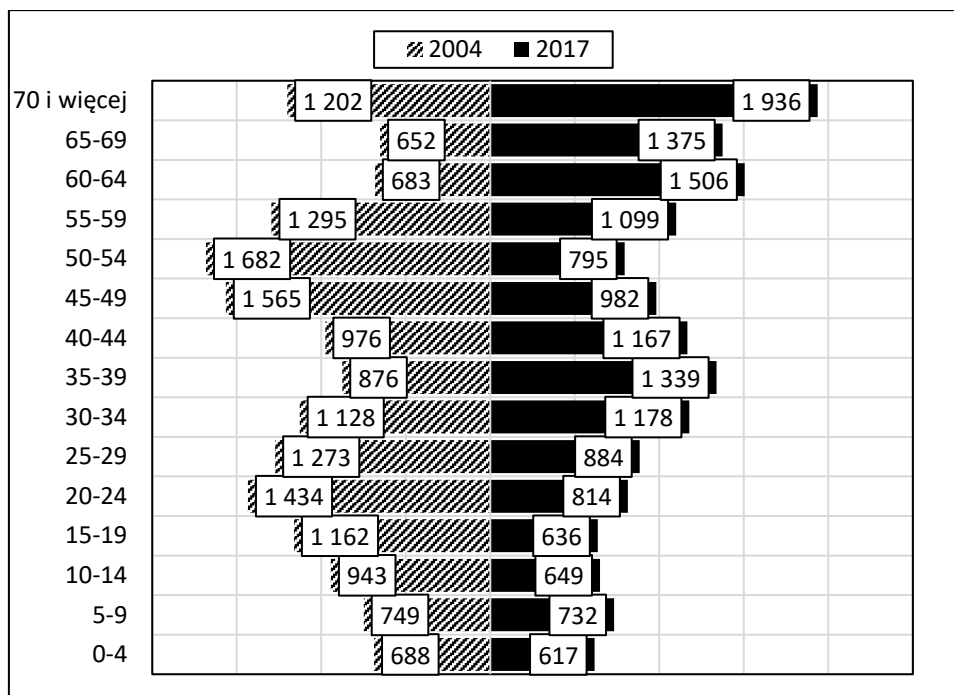
Tab. 10. Uczniowie uczący się języków obcych w szkołach Ustki

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Szkoły podstawowe	Liczba uczniów	1 243	1 172	1 131	1 151	1 109	996	1 206	1 342	987	1 584
	% uczn. ogółem*	126%	127%	127%	129%	125%	117%	131%	130%	105%	143%
Gimnazja	Liczba uczniów	609	684	679	641	524	491	498	514	494	313
	% uczn. ogółem*	133%	149%	176%	201%	200%	183%	210%	220%	217%	212%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Uwaga: *uczniowie są wykazywani tyle razy na ile języków uczęszczają

Podobnie, uwzględniona w tabeli 9 „Dynamika mediany wieku mieszkańców” (Y(jl)₇) mająca pośrednio odzwierciedlać stan ich zdrowia, może być dodatkowo zilustrowana graficznym obrazem struktury ludności wg wieku na początku (2004) i końcu (2017) okresu badawczego. Rysunek 14 jest kombinacją dwóch przylegających do siebie histogramów rozkładu wieku, przy czym warto zauważyć, że histogram dla roku 2017 jest odbiciem struktury typu regresywnego (wąska podstawa piramidy i szerokie zwieńczenie), co jest układem charakterystycznym dla starzejących się społeczeństw.



Rys. 14. Piramida wieku mieszkańców Ustki, lata 2004 i 2017 (osoby)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

W dalszej procedurze badawczej wykorzystano wszystkie zmienne poza „średnim wynikiem egzaminów gimnazjalnych” ($Y(jl)_3$), charakteryzującym się niskim poziomem zróżnicowania (4%). Natomiast jako czynniki oddziałujące na jakość zasobów kapitału ludzkiego przyjęto zmienne ujęte w tabeli 11.

Tab. 11. Zmienne warunkujące jakość kapitału ludzkiego

Symbol	Wyszczególnienie	Jednostka miary	Współczynnik zmienności
$X(jl)_1$	Realne wydatki JST na oświatę i wychowanie na jednego mieszkańca	zł	13,9%
$X(jl)_2$	Realne wydatki JST na ochronę zdrowia na jednego mieszkańca	zł	18,3%
$X(jl)_3$	Wielkość księgozbioru miejskiej biblioteki	szt	4,2%
$X(jl)_4$	Liczba miejskich przedsięwzięć kulturalnych	szt	33,7%

Źródło: opracowanie własne

Badanie korelacji zmiennych opisujących kapitał ludzki i warunkujących jego poziom w aspekcie jakościowym (tabela 12) wskazuje na konieczność dalszej weryfikacji zbioru, z uwagi na wymaganą zgodność cech (sensowność znaków), gdyż wszystkie wskaźniki mają charakter stymulantów.

Tab. 12. Macierz korelacji – jakość kapitału ludzkiego

Zmienne	Y(jl) ₁	Y(jl) ₂	Y(jl) ₄	Y(jl) ₅	Y(jl) ₆	Y(jl) ₇	X(jl) ₁	X(jl) ₂	X(jl) ₄
Y(jl) ₁	1								
Y(jl) ₂	-0,32	1							
Y(jl) ₄	0,87	-0,25	1						
Y(jl) ₅	0,86	-0,41	0,79	1					
Y(jl) ₆	-0,22	0,42	-0,26	-0,38	1				
Y(jl) ₇	-0,85	0,58	-0,81	-0,95	0,51	1			
X(jl) ₁	-0,54	0,49	-0,31	-0,76	0,15	0,71	1		
X(jl) ₂	-0,55	0,44	-0,60	-0,80	0,35	0,77	0,66	1	
X(jl) ₄	-0,43	0,79	-0,39	-0,63	0,71	0,76	0,57	0,56	1

Źródło: opracowanie własne

Z danych przedstawionych w tabeli 12 wynika, że powiązania z pozostałymi wskaźnikami takich zmiennych objaśnianych jak: „Udział radnych z wykształceniem wyższym w Radzie Miejskiej” (Y(jl)₁) oraz „Liczba wypożyczeń bibliotecznych na jednego mieszkańca” (Y(jl)₅) charakteryzują się brakiem koincydencji, wynikającej z wyłącznie malejącej – w okresie badawczym – ich wartości i różnej (przeważnie rosnącej) wartości pozostałych zmiennych. Stąd konieczność pominięcia ich w dalszych analizach. Natomiast niezgodność znaków wszystkich (poza wymienionymi) zmiennych w odniesieniu do „Liczby uczniów przypadających w szkołach podstawowych na 1 komputer” (Y(jl)₄) wynika z tego, że w tym przypadku mamy do czynienia z destymulantą (im mniej uczniów, tym lepiej).

Jak wynika z tabeli 12, wektory R_n współczynników korelacji każdej ze zmiennych objaśnianych z potencjalnymi zmiennymi objaśniającymi, po wyeliminowaniu ze zbioru zmiennych objaśnianych (Y(jl)₁, X(jl)₃, X(jl)₅), kształtowały się następująco:

- dla wskaźnika preskolaryzacji (Y(jl)₂) wektor $R(jl)_2 = (0,49; 0,44; 0,79)$,
- dla liczby uczniów szkół na jeden komputer (Y(jl)₄) $R(jl)_4 = (-0,31; -0,60; -0,39)$,
- dla liczby uczestników przedsięwzięć kulturalnych (Y(jl)₆) $R(jl)_6 = (0,15; 0,35; 0,71)$,
- dla dynamiki mediany wieku mieszkańców JST (Y(jl)₇) $R(jl)_7 = (0,71; 0,77; 0,76)$.

Analiza współzależności wyselekcjonowanych czynników z poziomem jakości kapitału ludzkiego wymaga nie tylko bazowania na wartości przedstawionych wektorów ($R(jl)_2$, $R(jl)_4$, $R(jl)_6$, $R(jl)_7$), ale również podejścia merytorycznego do zależności między zmiennymi. Biorąc to pod uwagę, należy uznać wysoką korelację (0,79) między wskaźnikiem preskolaryzacji a liczbą imprez kulturalnych za zależność przypadkową, niemającą pokrycia w rzeczywistości.

Podobnie należy potraktować relację pomiędzy liczbą uczniów przy komputerach a wydatkami na ochronę zdrowia (-0,60). Natomiast jako istotnie oddziałujące na udział przedszkolaków w liczbie dzieci w wieku 3-6 lat przyjąć można wydatki gminy na oświatę i wychowanie (0,49). Logicznie uzasadniony jest także bezpośredni związek pomiędzy liczbą uczestników życia kulturalnego JST a liczbą imprez kulturalnych organizowanych przez miejskie instytucje (0,71). Zastanawiająco kształtują się czynniki oddziałujące na czas trwania życia mieszkańców, oszacowany w pracy pośrednio w postaci „dynamiki mediany wieku ludności”. Spośród analizowanych zmiennych tylko związek wydatków na ochronę zdrowia (0,77) można uznać za oczywisty, a w jakimś stopniu także współzależność nakładów na wychowanie i oświatę (0,71). Natomiast liczbę przedsięwzięć kulturalnych trudno uznać za czynnik wydłużający czas trwania życia, stąd jego pominięcie w analizie.

Wyniki analizy regresji dla czynników warunkujących poziom wskaźników: liczby uczestników przedsięwzięć kulturalnych oraz mediany wieku, których istotność została zweryfikowana pozytywnie przy pomocy testu t-Studenta przedstawiono w tabeli 13.

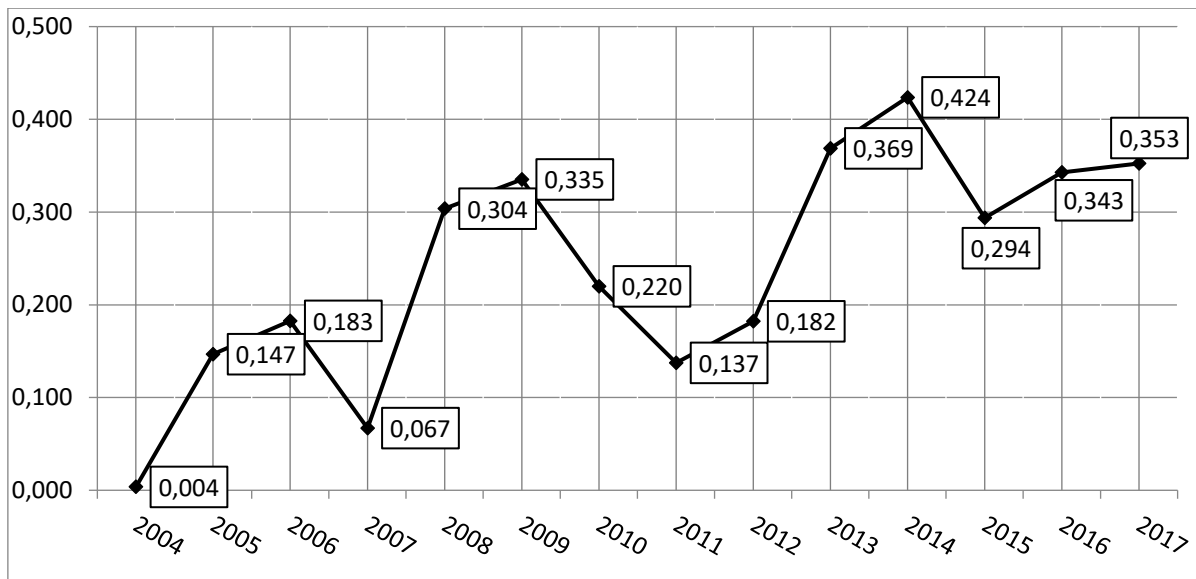
Tab. 13. Wyniki analizy regresji – jakość kapitału ludzkiego

Zależność między zmienną:		Oceny parametrów modelu		Standardowe błędy szacunku parametrów		Wsp. determinacji	Statystyka t-Studenta	Wartość p
objaśnianą	objaśniającą	a_0	a_i	Sa_0	Sa_i			
$Y(jl)_6$	$X(jl)_4$	1954,4	40,26	1127,8	11,468	0,51	3,511	0,0043
$Y(jl)_7$	$X(jl)_2$	-0,0902	0,0062	0,0368	0,0015	0,60	4,215	0,0012
$Y(jl)_7$	$X(jl)_1$	-0,1225	0,00023	0,0530	0,00006	0,51	3,527	0,0041

Źródło: Opracowanie własne

Jak wynika z danych tabeli 13, jako istotne zależności można uznać oddziaływanie liczby przedsięwzięć kulturalnych ($X(jl)_4$) na liczbę uczestników tych przedsięwzięć ($Y(jl)_6$) oraz wydatków na ochronę zdrowia ($X(jl)_2$) i wydatków edukacyjnych ($X(jl)_1$) na stan zdrowia mieszkańców, oceniany na podstawie dynamiki wieku mieszkańców ($Y(jl)_7$), przy średnim dopasowaniu parametrów modelu mierzonym współczynnikami determinacji.

Podsumowaniem procedury badawczej w zakresie analizy kapitału ludzkiego było wygenerowanie syntetycznej miary kapitału ludzkiego, której elementami składowymi są standaryzowane wielkości sześciu zmiennych: liczby pracujących, wskaźnika obciążenia demograficznego, wskaźnika preskolaryzacji, liczby uczniów przypadających na 1 komputer, liczby uczestników przedsięwzięć kulturalnych, dynamiki mediany wieku mieszkańców.



Rys. 15. Miara syntetyczna kapitału ludzkiego (KL)

Źródło: opracowanie własne

Analiza przebiegu krzywej pokazanej na rysunku 15, będącej syntetycznym wskaźnikiem obliczonym dla analizowanych zmiennych, pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

- na bardzo niską wartość miary syntetycznej w roku 2007 największy wpływ miał spadek liczby pracujących do najniższego w okresie badawczym poziomu, przy występującym równocześnie znacznym zmniejszeniu (w stosunku do lat poprzednich) liczby uczestników imprez kulturalnych,
- za kolejne „tąpnięcie” w roku 2011 odpowiedzialni byli głównie „uczestnicy imprez kulturalnych, których liczba osiągnęła najniższą wartość w okresie analizy oraz wskaźnik preskolaryzacji nieprzekraczający 60% w latach 2011-2012,
- od roku 2015 na kształtowanie się syntetycznego miernika silniej wpływały wartości zmiennych zasobowych (obciążenie demograficzne minimum osiągnęło w 2017), działające w kierunku przeciwnym do kierunku wskaźników „jakościowych”, które poza „liczbą uczestników imprez kulturalnych” były najwyższe w roku 2017.

Dodatkowym badaniem objęto zależności między zasobowym (kl) a jakościowym (jl) aspektem kapitału ludzkiego (KL), generując cząstkowe zmienne syntetyczne dla obydwu wymiarów, a następnie wyliczając współczynniki korelacji z kapitałem ludzkim jako całością. Analiza wektora $R(KL) = (r_{kl}; r_{jl})$ o wartościach (0,83; -0,19) wskazuje na występowanie silnej współzależności w odniesieniu do jakości kapitału ludzkiego i jej braku w przypadku zasobów.

5.3.2. Kapitał gospodarczy

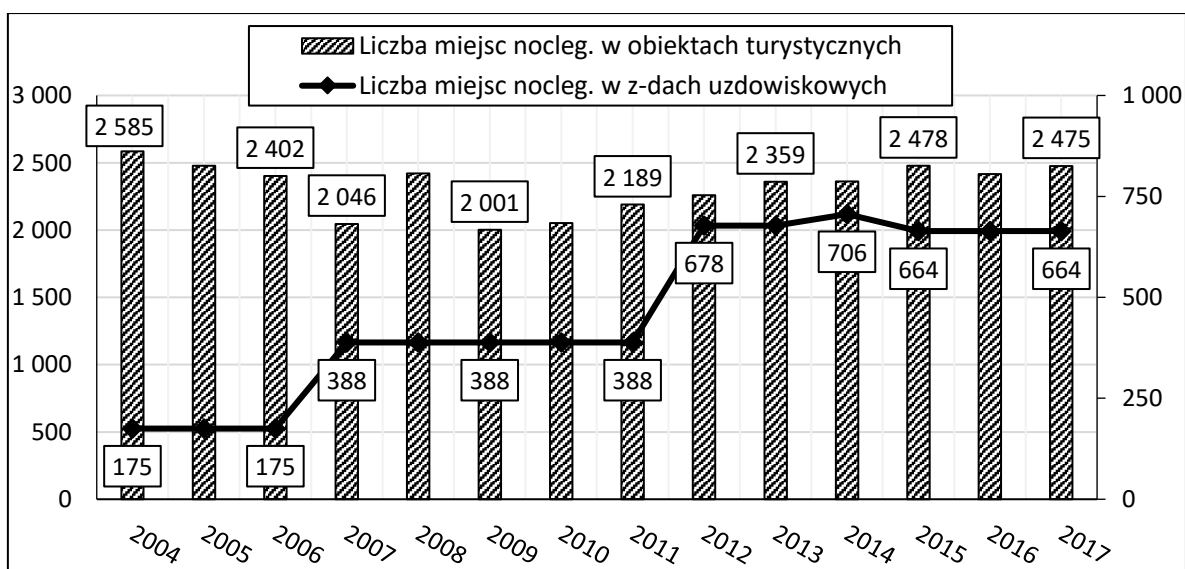
Listę potencjalnych zmiennych opisujących zasoby kapitału gospodarczego (kg) przedstawia tabela 14.

Tab. 14. Zmienne opisujące zasoby kapitału gospodarczego

Symbol	Wyszczególnienie	Jednostka miary	Współczynnik zmienności
Y(kg) ₁	Wskaźnik rozwoju bazy noclegowej (liczba turystów na 1 miejsce noclegowe)	osoby/msc	14,7%
Y(kg) ₂	Liczba całorocznych miejsc noclegowych w obiektach turystycznych	msc	7,7%
Y(kg) ₃	Liczba miejsc noclegowych w zakładach uzdrowiskowych	msc	43,4%
Y(kg) ₄	Liczba podmiotów świadczących usługi gastronomiczne	szt	5,6%
Y(kg) ₅	Realna wartość brutto środków trwałych przedsiębiorstw (zatrudniających do 9 osób) na 1 mieszkańca	tys. zł	15,1%
Y(kg) ₆	Wielkość floty rybackiej (kutry) - pojemność brutto	tys. ton	27,3%
Y(kg) ₇	Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców	szt	6,1%
Y(kg) ₈	Liczba mieszkań oddanych do użyt. na sprzedaż i wynajem	szt.	129,0%
Y(kg) ₉	Realna wartość dochodów własnych JST na 1 mieszkańca	tys. zł	22,3%
Y(kg) ₁₀	Realna wartość obligacji komunalnych na 1 mieszkańca	tys. zł	34,7%

Źródło: Opracowanie własne

Wstępna weryfikacja pod kątem dyspersji wyeliminowała z przedstawionego w tabeli 14 zbioru wskaźniki oznaczone symbolami: Y(kg)₂, Y(kg)₄, Y(kg)₇, dla których wartość współczynnika zmienności V* jest poniżej 10%.

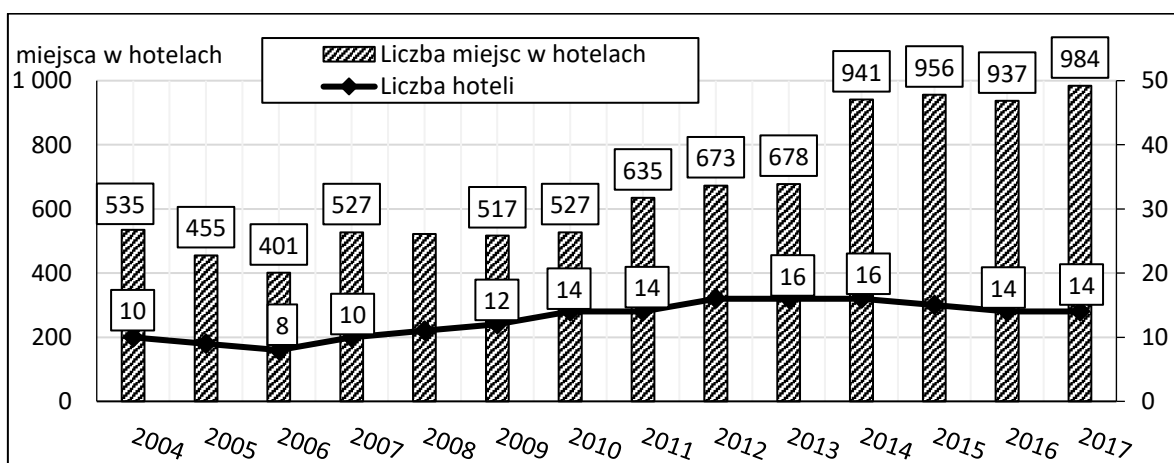


Rys. 16. Liczba miejsc noclegowych w obiektach turystycznych i uzdrowiskowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Rysunek 16 przedstawia zmiany w wielkości bazowego komponentu infrastruktury turystycznej Ustki, tj. w liczbie miejsc noclegowych dla turystów i kuracjuszy. Z danych tych wynika przede wszystkim dynamiczny wzrost infrastruktury świadczącej usługi zdrowotne ze skokowym zwiększeniem liczby miejsc w sanatoriach jako efektu uruchomienia w roku 2007 – jednego zakładu, a w roku 2012 – kolejnych dwóch (Bank Danych Lokalnych). Towarzyszyły temu przekształcenia własnościowe, w wyniku których w 2011 roku Uzdrowisko Ustka zostało niemal w całości sprywatyzowane (92,77%). Warto zauważyć, że liczba całorocznych miejsc noclegowych w obiektach turystycznych pozostawała w badanym okresie, poza kryzysowymi latami 2009-10, na mniej więcej tym samym poziomie.

Na szczeblu samorządowym podjęto również działania w zakresie rozszerzenia obszaru ochrony uzdrowskiej, zawierając 25 sierpnia 2007 r. porozumienie o współpracy partnerskiej gmin miejskiej i wiejskiej Ustka, przewidujące wspólne funkcjonowanie jako obszaru uzdrowskiego, z nadaniem powiększonemu o tereny gminy wiejskiej obszarowi statusu uzdrowskiego. Od roku 2009 uzdrowisko Ustka obejmuje więc, oprócz terenu miasta, również część obszaru gminy wiejskiej Ustka (sąsiadujące sołectwa: Lędowo, Wodnica, Przewłoka, Grabno, Zimowiska i Wytowno). Przyjęte przez obie gminy rozwiązania stworzyły szersze możliwości rozwoju działalności uzdrowskiej.

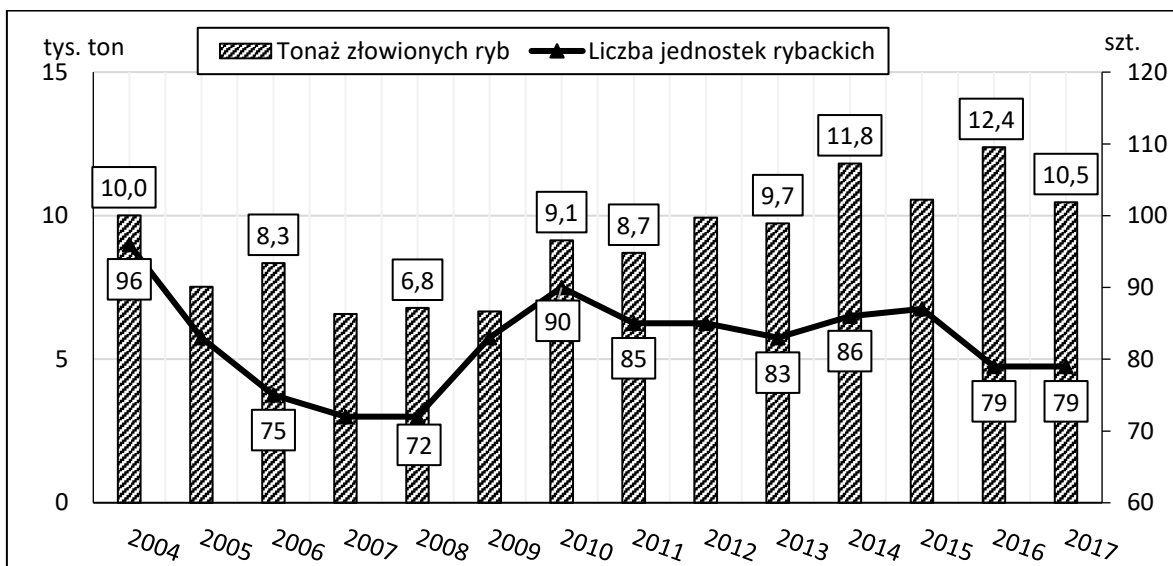


Rys. 17. Liczba hoteli i miejsc hotelowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Należy zwrócić jednak uwagę na zmiany struktury obiektów, w wyniku których nastąpiło prawie dwukrotne – w stosunku do roku 2004 - zwiększenie liczby miejsc w obiektach, oferujących najwyższy komfort, tj. w hotelach (rysunek 17). Sztandarowym obiektem jest tu powstały w 2014 roku pięciogwiazdkowy hotel Grand Lubicz, w którym może wypoczywać jednorazowo do 900 gości.

Podstawowym, obok turystyki, sektorem gospodarki morskiej Ustki pozostało rybactwo, które nie uległo marginalizacji – jak przemysł stoczniowy, ani z przyczyn naturalnych nie mogło być relokowane poza gminę, tak jak przetwórstwo rybne. Niemniej zmiany, które nastąpiły po akcesji do Unii Europejskiej, spowodowały z jednej strony znaczne zmniejszenie wielkości floty rybackiej, ale z drugiej strony równocześnie jej unowocześnienie dzięki środkom pozyskiwanym na ten cel z Unii Europejskiej. To ostatnie miało pozytywny skutek w wydajności połowowej, przedstawionej na rysunku 18. Wielkość wyładunku ryb (głównie trzech gatunków: szprotów, śledzi i dorszy) w porcie Ustka, po znacznym spadku w latach 2005-2009, w następnych latach wahała się w przedziale od 9,1 tys. ton do 12,4 tys. ton w 2016 roku, by na koniec okresu badawczego osiągnąć poziom roku 2004, tj. ok 10 tys. ton. Na wielkości te wpływ miały przede wszystkim wprowadzane przez Unię Europejską limity połowowe⁷⁸, mające na celu przeciwdziałanie zubożeniu zasobów morskich Bałtyku.



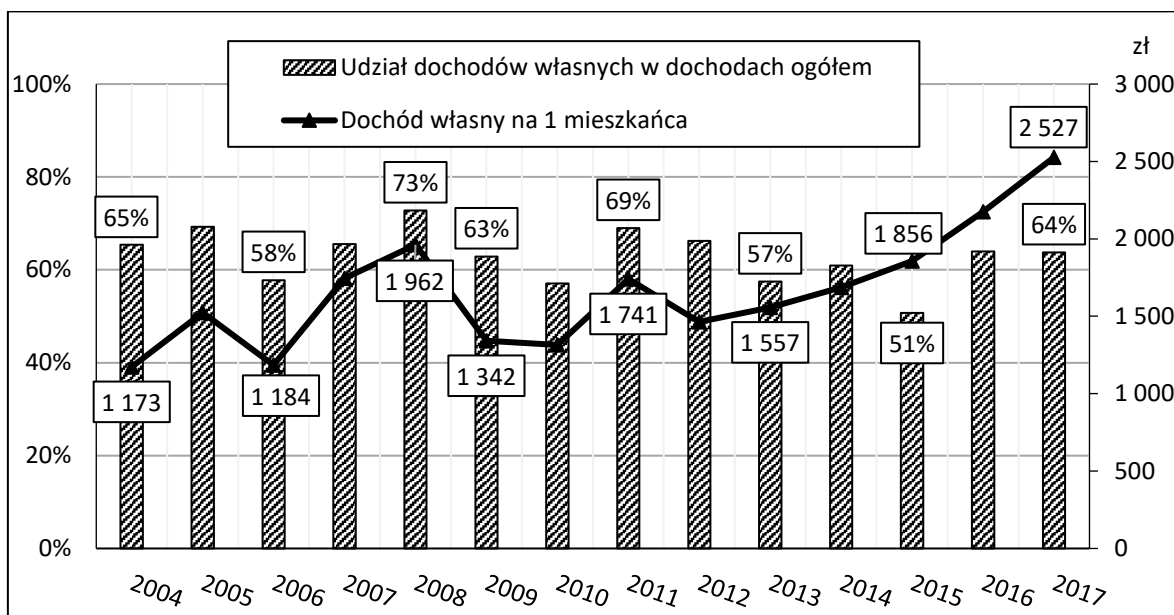
Rys. 18. Wielkość floty rybackiej i tonaż złowionych ryb

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Morskiego Instytutu Rybackiego, bazy danych REGON i GUS

Głównym źródłem kapitału finansowego badanej JST – jak pokazano to na rysunku 19 – były jej dochody własne, których udział w dochodach ogółem był w przedziale 57% - 73% (średni udział w dochodach ogółem na poziomie 63%), świadczącym o samodzielności finansowej gminy, będącej podstawowym instrumentem jej samorządności (Heller, 2006, s.137-138). Warto odnotować, że w latach 2004-2017 nastąpiło więcej niż podwojenie

⁷⁸Wobec większości stad eksploatowanych komercyjnie UE określa roczny limit połowu. To tzw. całkowity dopuszczalny połów (TAC) lub uprawnienia połowowe, czyli maksymalna ilość ryb, które można złowić z danego stada (podawana w tonach lub liczbach) (<https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-fish-stocks/tacs-and-fishing-opportunities/>)

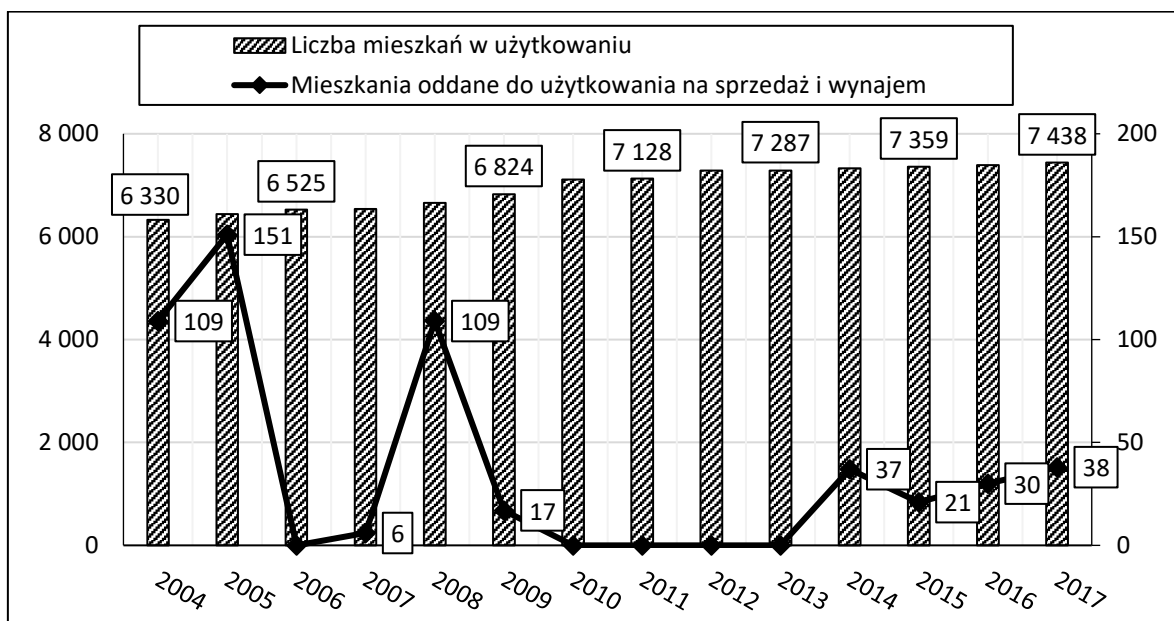
realnej wartości dochodów własnych na jednego mieszkańca (wzrost o 115,4%); dla porównania parametr ten dla subregionu słupeckiego wzrósł zdecydowanie mniej, bo o 86%.



Rys. 19. Realny dochód JST ogółem i dochód własny na jednego mieszkańca

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Wielkość zasobów mieszkaniowych gminy, w części uzupełniających turystyczną bazę noclegową przez wynajmowane turystom tzw. kwatery prywatne, przedstawia rysunek 20.



Rys. 20. Zasoby mieszkaniowe

Źródło: Bank Danych Lokalnych

Na rysunku 20 pokazano również liczbę mieszkań oddanych do użytkowania na sprzedaż i wynajem ($Y(kg)_8$), które nie zostały zakwalifikowane do zbioru potencjalnych cech

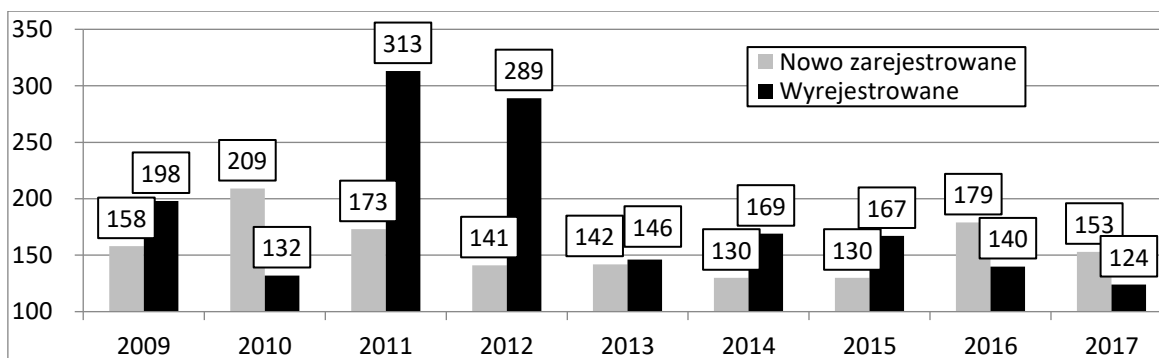
opisujących kapitał gospodarczy (korelacja z liczbą mieszkań oddanych do użytkowania = -0,54, występowanie informacji odstających (Aczel i Sounderpandian, 2000, s.709) wywierających większy wpływ na parametry modelu niż pozostałe obserwacje).

Tab. 15. Zmienne opisujące jakość kapitału gospodarczego

Symbol	Wyszczególnienie	Jedn. miary	Wsp. zmienności
Y(jg) ₁	Liczba podmiotów gospodarczych w bazie REGON na 1000 mieszkańców	szt	6,9%
Y(jg) ₂	Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców	osoby	11,3%
Y(jg) ₃	Poziom przedsiębiorczości (liczba podmiotów gospod. w bazie REGON na 1000 mieszk. w wieku produkcyjnym)	szt	3,7%
Y(jg) ₄	Stopa przedsiębiorczości (liczba prywatnych podmiotów gospod. na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym)	%	3,4%
Y(jg) ₅	Wskaźnik serwicyzacji gospodarki	%	3,0%
Y(jg) ₆	Udział podmiotów gospodarczych świadczących usługi doradcze i informatyczne w liczbie ogółem	%	9,5%
Y(jg) ₇	Liczba przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego	szt	11,7%
Y(jg) ₈	Udział hoteli *** i **** w liczbie hoteli ogółem	%	29,4%
Y(jg) ₉	Udział usług uzdrowiskowych (liczba noclegów) w usługach turystycznych ogółem	%	41,1%

Źródło: Opracowanie własne

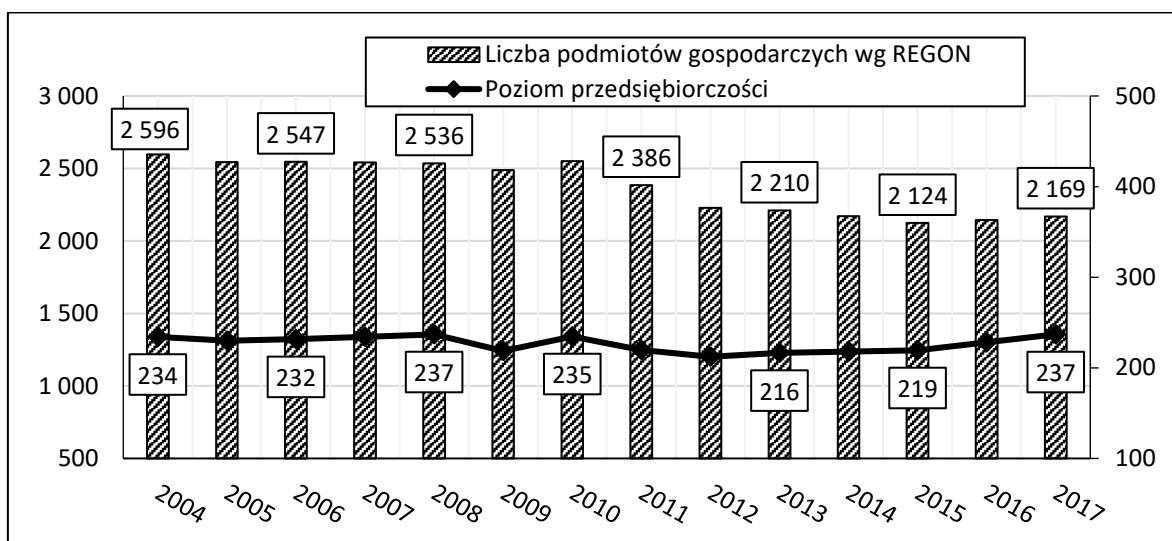
Dla pomiaru jakości kapitału gospodarczego (jg), którą określają cechy opisujące przedsiębiorczość i innowacyjność, wykorzystano zmienne przedstawione w tabeli 15. Wstępna weryfikacja pod kątem dyspersji wyeliminowała ze zbioru wskaźniki o symbolach: Y(jg)₁, Y(jg)₃, Y(jg)₄, Y(jg)₅ o wartości współczynnika V* poniżej 10%. Odstępstwo od tej zasady w przypadku zmiennej Y(jg)₆ było konsekwencją uznania, że stanowi ona istotny komponent analizowanych zjawisk, a odchylenie wynosi tylko 0,5%.



Rys. 21. Liczba podmiotów gospodarczych

Źródło: Bank Danych Lokalnych

Jak zaznaczono już w rozdziale trzecim, liczby podmiotów gospodarczych uzyskiwane z Banku Danych Lokalnych (dostępne dane od roku 2009), obarczone są prawdopodobieństwem błędu z uwagi na to, że obejmują również podmioty niewykazujące aktywności. Przykładem mogą być dane prezentowane na rysunku 21, w których wyróżnia się rok 2011 z przyrostem 181 podmiotów wyrejestrowanych z bazy danych (313-132). Jest to przypuszczalnie efekt urealnienia rejestru w trakcie przeprowadzania Narodowego Spisu Powszechnego.



Rys. 22. Liczba podmiotów gospodarczych i poziom przedsiębiorczości

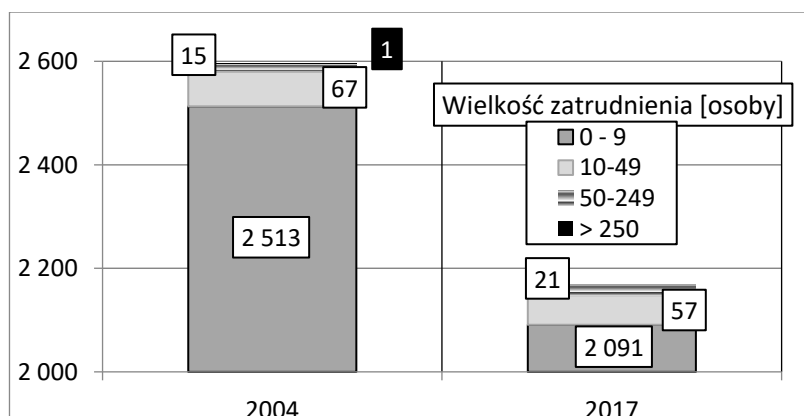
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Wprawdzie przedstawione na rysunku 22 zmiany w liczbie podmiotów gospodarczych trudno ocenić pozytywnie z uwagi na ich spadkowy trend, zmniejszenie w okresie 14 lat liczby podmiotów o przeszło 16%, to jednak warto zwrócić uwagę na utrzymywanie się, przez przeważającą część okresu analizy, wskaźnika przedsiębiorczości na podobnym poziomie. Wykorzystując do oceny przedsiębiorczości klasyfikacji użytej w Raporcie o stanie polskich miast 2016 (Dej 2016, s.26-27) przyjmującej, że:

- najwyższy poziom, to powyżej 231 przedsiębiorstw na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym,
- wysoki poziom – 201-231 przedsiębiorstw,
- średni poziom – 142-200 przedsiębiorstw,
- niski poziom – 112-141 przedsiębiorstw,
- najniższy poziom – poniżej 112 przedsiębiorstw,

można stwierdzić, że przedsiębiorczość w sześciu latach (2004, 2006-08, 2010, 2017) badanego okresu odpowiadała charakterystyce najwyższego poziomu, a w pozostałych latach pozostawała na poziomie wysokim.

Struktura podmiotów wg liczby zatrudnionych zmieniła się w latach 2004-2017 minimalnie, z absolutną dominacją podmiotów zatrudniających do dziewięciu pracowników (udział na początku okresu badawczego = 97%, na końcu = 96%). Jedynym przedsiębiorstwem o załodze przekraczającej 249 pracowników była do roku 2009 występująca pod różnymi nazwami, stocznia ustecka.



Rys. 23. Liczba podmiotów gospodarczych wg klas zatrudnienia

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Do czynników warunkujących wielkość zasobów i jakość kapitału gospodarczego zaliczono zmienne przedstawione w tabeli 16.

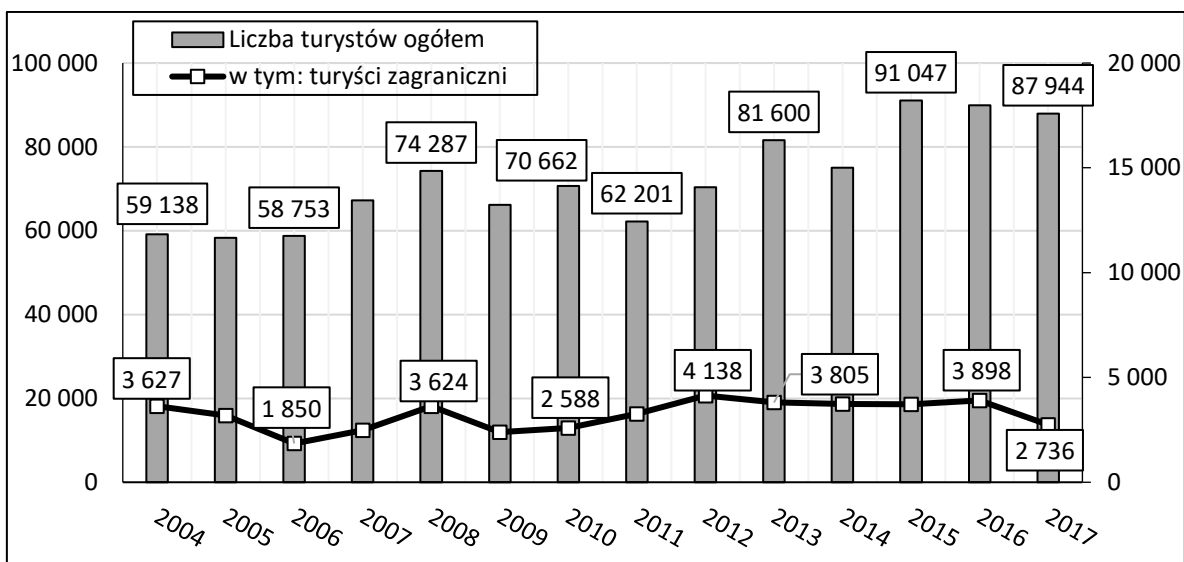
Tab. 16. Zmienne warunkujące zasoby i jakość kapitału gospodarczego

Symbol	Wyszczególnienie	Jednostka miary	Wsp. zmienności
X(kg) ₁	Popyt na usługi turystyczne (liczba turystów korzystających z noclegów)	szt	17,1%
X(kg) ₂	Ruch w porcie (liczba wejść jachtów)	szt	15,4%
X(kg) ₃	Realne wydatki JST na promocję miasta na jednego mieszkańca	zł	33,6%
X(kg) ₄	Realne wydatki inwestycyjne JST na jednego mieszkańca	zł	19,8%
X(kg) ₅	Wartość wykorzystanych środków UE na jednego mieszkańca	zł	84,1%

Źródło: Opracowanie własne

Pokazana na rysunku 24 liczba turystów, odwiedzających Ustkę, będąca czynnikiem o największym wpływie na wielkość kapitału gospodarczego, w okresie analizy zwiększyła się o prawie 49%. Zdecydowanie mniejsze zróżnicowanie liczby gości przyjeżdżających z zagranicy, wydaje się, że zależało od kalendarza, i tak:

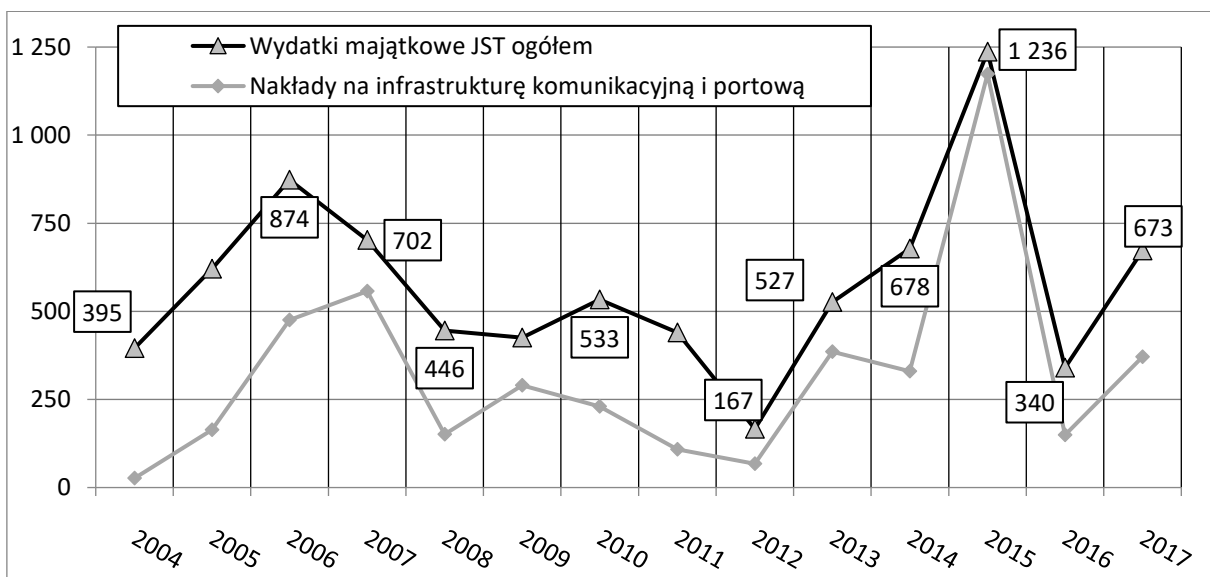
- duża liczba turystów w roku 2004 prawdopodobnie wynikała z „otwarcia granic” z chwilą przystąpienia Polski do UE,
- wyraźne zmniejszenie liczby turystów w latach 2009-2010 było konsekwencją kryzysu ekonomicznego, który dotknął całą Unię,
- spadek liczby turystów w roku 2017 aż o 1162 dotyczył głównie gości z Niemiec, odpowiadających za 65% zmniejszenia.



Rys. 24. Liczba turystów ogółem i zagranicznych korzystających z noclegów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

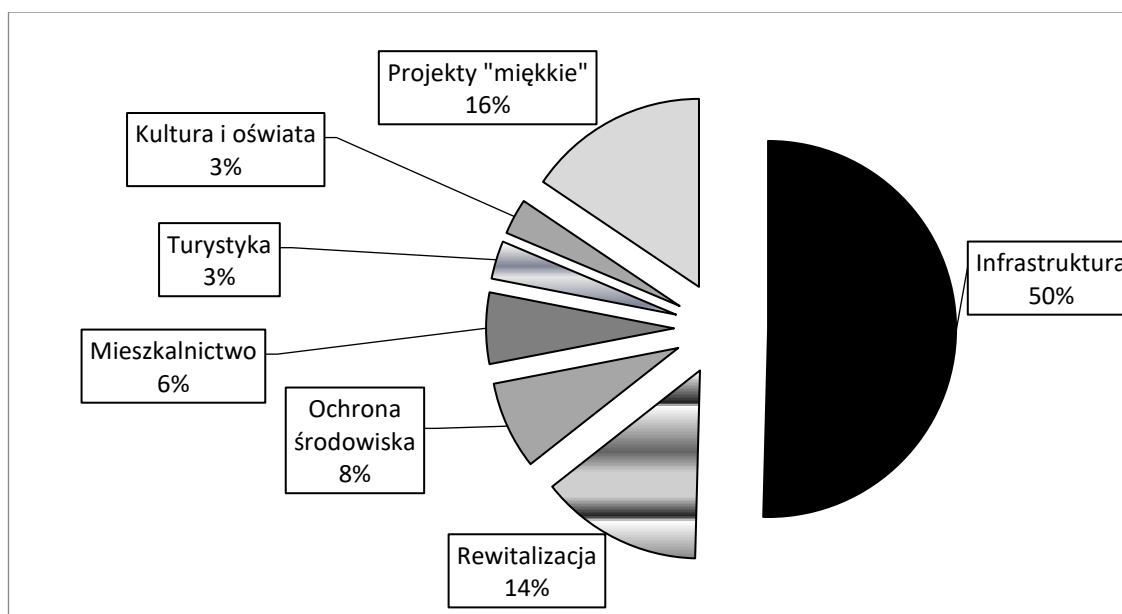
Największą częścią nakładów inwestycyjnych były wydatki na infrastrukturę komunikacyjną i portową, co pokazano na rysunku 25.



Rys. 25. Realne wydatki inwestycyjne w zł na jednego mieszkańca

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych i BIP Ustka

Z rysunku 26 wynika, że również środki unijne w większości zostały wykorzystane na realizację najważniejszych zadań programu inwestycyjnego (budowa basenu rybackiego w porcie, budowa kładki nad Kanalem Portowym, uzbrojenie i zagospodarowanie Podstrefy Słupskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, przebudowa drogi krajowej 21, drogi powiatowej 1202G i wybranych ulic w mieście) oraz w pracach rewitalizacyjnych (rewitalizacja starej części Ustki, w tym Starej Osady Rybackiej oraz obszarów zdegradowanych i terenów portowych). Uwagę zwraca też znaczący udział inwestycji w projekty „miękkie”, dotyczące edukacji, integracji społecznej, wsparcia rynku pracy.



Rys. 26. Struktura absorpcji funduszy europejskich w latach 2004-2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych i UM Ustka

W kolejnym etapie procedury badawczej po wyeliminowaniu współliniowości zmiennych oraz weryfikacji zgodności cech, do dalszych analiz przyjęto następujące wskaźniki opisujące zasoby i jakość kapitału gospodarczego oraz czynniki warunkujące poziom kapitału gospodarczego w obu wymiarach:

- wskaźnik rozwoju bazy noclegowej ($Y(kg)_1$),
- liczbę miejsc noclegowych w zakładach uzdrowiskowych na 1000 mieszkańców ($Y(kg)_3$),
- realną wartość brutto środków trwałych przedsiębiorstw (zatrudniających do 9 pracowników) na jednego mieszkańca ($Y(kg)_5$),
- realną wartość dochodów własnych JST na jednego mieszkańca ($Y(kg)_9$),
- realną wartość obligacji komunalnych na jednego mieszkańca ($Y(kg)_{10}$).

- udział podmiotów gospodarczych świadczących usługi z otoczenia biznesu (konsultingowe, informatyczne itp.) w liczbie podmiotów ogółem ($Y(jg)_8$),
- udział liczby hoteli *** i **** w liczbie hoteli ogółem ($Y(jg)_9$),
- popyt na usługi turystyczne (liczba turystów korzystających z noclegów) ($X(kg)_1$),
- ruch w porcie (liczba wejść jachtów) $X(kg)_2$,
- realne wydatki inwestycyjne JST na jednego mieszkańca $X(kg)_4$,
- wartość wykorzystanych środków UE na jednego mieszkańca $X(kg)_5$.

W tabeli 17 przedstawiono macierz korelacji dla cech opisujących zasoby i jakość kapitału gospodarczego (zmienne objaśniane $Y(kg)_i$, $Y(jg)_i$) oraz czynników warunkujących poziom kapitału (zmienne objaśniające $X(kg)_i$).

Tab. 17. Macierz korelacji – zasoby i jakość kapitału gospodarczego

Zmienne	$Y(kg)_1$	$Y(kg)_3$	$Y(kg)_5$	$Y(kg)_9$	$Y(kg)_{10}$	$Y(jg)_6$	$Y(jg)_8$	$X(kg)_1$	$X(kg)_2$	$X(kg)_4$	$X(kg)_5$
$Y(kg)_1$	1										
$Y(kg)_3$	0,81	1									
$Y(kg)_5$	0,63	0,62	1								
$Y(kg)_9$	0,59	0,58	0,73	1							
$Y(kg)_{10}$	0,58	0,74	0,59	0,49	1						
$Y(jg)_6$	0,43	0,62	0,22	0,13	0,51	1					
$Y(jg)_8$	0,46	0,57	0,73	0,79	0,47	0,27	1				
$X(kg)_1$	0,87	0,84	0,75	0,74	0,69	0,39	0,71	1			
$X(kg)_2$	0,68	0,43	0,46	0,40	0,16	0,13	0,05	0,46	1		
$X(kg)_4$	0,12	0,01	0,33	0,11	0,33	-0,16	0,21	0,24	0,12	1	
$X(kg)_5$	0,67	0,86	0,71	0,53	0,84	0,58	0,62	0,81	0,33	0,44	1

Źródło: Opracowanie własne

Następnie na bazie wektorów R_n współczynników korelacji każdej ze zmiennych objaśnianych z potencjalnymi zmiennymi objaśniającymi, dokonano oceny siły współzależności między nimi biorąc pod uwagę krytyczną wartość współczynnika korelacji ($r^* = 0,49$). W rezultacie w dalszych analizach wykorzystano:

- dla wskaźnika rozwoju bazy noclegowej ($Y(kg)_1$) (wektor $R(kg)_1 = (0,87; 0,68; 0,12; 0,67)$) – zmienne opisujące: popyt na usługi turystyczne, mierzony liczbą turystów

($X(kg)_1$), ruch jachtów w porcie ($X(kg)_2$) i realną wartość środków unijnych wykorzystanych do finansowania projektów gospodarczych na jednego mieszkańca ($X(kg)_5$),

- dla liczby miejsc noclegowych w zakładach uzdrowiskowych ($Y(kg)_3$) (wektor $R(kg)_3 = (0,84; 0,43; 0,01; 0,86)$) – zmienne opisujące: wykorzystanie środków unijnych ($X(kg)_5$) oraz popyt na usługi turystyczne, ($X(kg)_1$),
- dla realnej wartości majątku rzeczowego przedsiębiorstw na jednego mieszkańca (wektor $R(kg)_5 = (0,75; 0,46; 0,33; 0,71)$) – zmienne opisujące: popyt na usługi turystyczne ($X(kg)_1$) oraz wykorzystanie środków unijnych ($X(kg)_5$),
- dla realnych dochodów własnych JST na jednego mieszkańca (wektor $R(kg)_9 = (0,74; 0,40; 0,11; 0,53)$) – zmienne opisujące: popyt na usługi turystyczne ($X(kg)_1$) oraz wykorzystanie środków unijnych ($X(kg)_5$),
- dla realnej wartości obligacji komunalnych na jednego mieszkańca (wektor $R(kg)_{10} = (0,69; 0,16; 0,33; 0,84)$) – zmienne opisujące: wykorzystanie środków unijnych ($X(kg)_5$) i popyt na usługi turystyczne ($X(kg)_1$).

Wartości parametrów strukturalnych modelu dla wybranych zmiennych objaśniających i objaśnianych, oszacowane na podstawie analizy regresji, przedstawia tabela 18.

Tab. 18. Wyniki analizy regresji – zasoby kapitału gospodarczego

Zależność między zmienną:		Oceny parametrów modelu		Standardowe błędy szacunku parametrów		Wsp. determinacji	Statystyka t-Studenta	Wartość p
objaśnianą	objaśniającą	a_0	a_i	Sa_0	Sa_i			
$Y(kg)_1$	$X(kg)_1$	1,8615	0,00029	3,685	0,00005	0,85	5,452	0,00020
	$X(kg)_2$		0,02337		0,00843		2,773	0,01814
$Y(kg)_3$	$X(kg)_5$	262,59	0,58898	45,109	0,10015	0,74	5,881	0,00007
$Y(kg)_5$	$X(kg)_1$	4,1234	0,00016	2,964	0,00004	0,57	3,961	0,00019
$Y(kg)_9$	$X(kg)_1$	-115,85	0,02456	473,81	0,00647	0,55	3,794	0,00256
$Y(kg)_{10}$	$X(kg)_5$	396,39	0,6166	50,769	0,1127	0,71	5,471	0,00014

Źródło: Opracowanie własne

Wartości współczynników determinacji pokazujące, w jakim stopniu zmienność jednej zmiennej (tu objaśnianej) jest wyjaśniona przez drugą zmienną (objaśniającą), wskazują:

- na dobre dopasowanie modelu w odniesieniu do zależności pomiędzy rozwojem bazy noclegowej ($Y(kg)_1$) a popytem turystycznym i ruchem jachtów w porcie oraz między liczbą miejsc noclegowych dla kuracjuszy ($Y(kg)_3$) i wartością obligacji komunalnych ($Y(kg)_{10}$) a wartością wykorzystanych środków unijnych,
- na średnie dopasowanie modelu w przypadku wartości majątku trwałego ($Y(kg)_5$) i dochodów własnych JST ($Y(kg)_9$) a popytem na usługi turystyczne.

Wartości współczynnika ważności, wyliczone dla czynników warunkujących poziom wskaźnika bazy noclegowej ($Y(kg)_1$) tj. dla zmiennej ($X(kg)_1$) = 0,67 i zmiennej ($X(kg)_2$) = 0,27 wskazują na relatywnie zdecydowanie większy wpływ liczby turystów (popytu turystycznego) niż ruchu w porcie jachtowym na analizowaną zmienną objaśnianą.

Jako mierniki jakości kapitału gospodarczego wykorzystano w modelu dwie zmienne: udział podmiotów gospodarczych z otoczenia biznesu w liczbie podmiotów ogółem ($Y(jg)_6$) oraz udział hotelów 3 i 4-gwiazdkowych w liczbie hoteli ogółem ($Y(jg)_8$). Wartości wektorów $R(jg)_6 = (0,39; 0,13; -0,16; 0,58)$ i $R(jg)_8 = (0,71; 0,05; 0,21; 0,62)$, w 1-szym przypadku wskazują na współzależność tego rodzaju działalności z wartością wykorzystanych środków unijnych, a w drugim – z liczbą turystów odwiedzających kurort.

Tab. 19. Wyniki analizy regresji – jakość kapitału gospodarczego

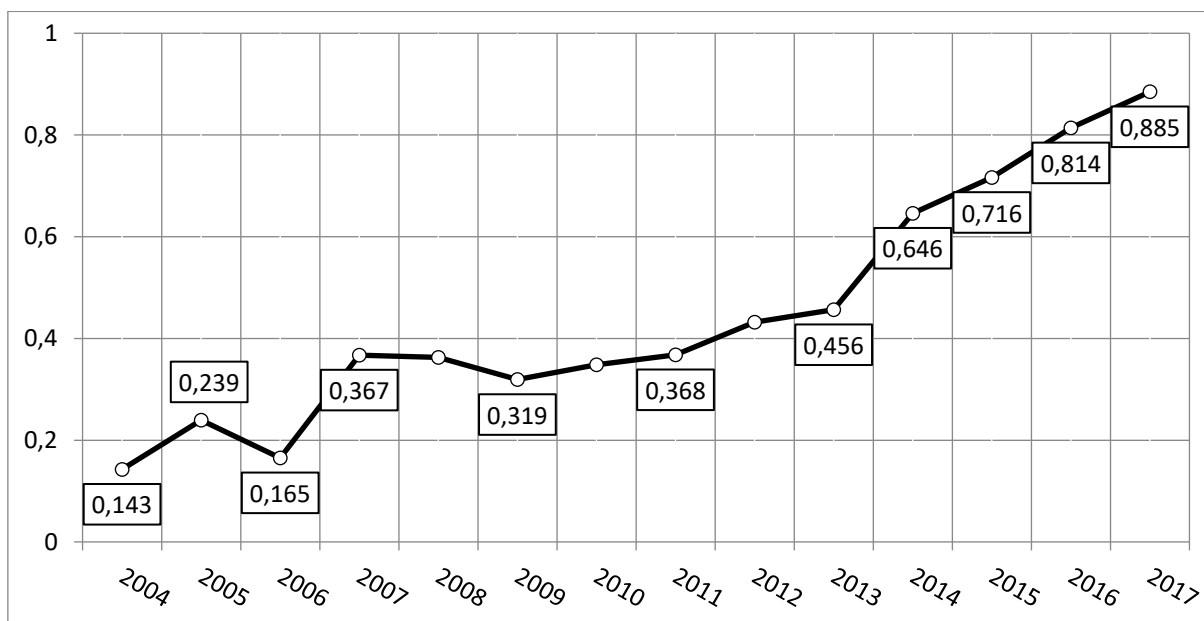
Zależność między zmienną:		Oceny parametrów modelu		Standardowe błędy szacunku parametrów		Wsp. determinacji	Statystyka t-Studenta	Wartość p
objaśnianą	objaśniającą	a_0	a_i	Sa_0	Sa_i			
$Y(jg)_6$	$X(kg)_5$	0,0893	0,000018	0,0033	0,000007	0,34	2,480	0,0290
$Y(jg)_8$	$X(kg)_1$	-0,0769	0,000004	0,0814	0,000001	0,51	3,539	0,0041

Źródło: Opracowanie własne

Dla tej grupy wskaźników dopasowanie modelu na poziomie średnim dotyczyło tylko zależności liczby hoteli o wyższym standardzie (***) i (***) od popytu na usługi turystyczne, mierzonego liczbą turystów korzystających z noclegów.

Ocenę relatywnego wpływu na ogólny poziom kapitału gospodarczego częściowych wskaźników syntetycznych, tj. standaryzowanych sum zmiennych opisujących oddzielnie zasoby oraz jakość kapitału przeprowadzono za pomocą współczynników ważności. Wartości tych mierników w odniesieniu do zasobów = 0,74 i jakości = 0,32 wskazują na czynniki zasobowe jako determinantę kształtującą poziom kapitału gospodarczego w latach 2004-2017.

Podsumowaniem analizy było wyliczenie syntetycznej miary kapitału gospodarczego, którego dynamika w okresie badawczym została pokazana na rysunku 27.



Rys. 27. Miara syntetyczna kapitału gospodarczego

Źródło: Opracowanie własne

Analiza przebiegu syntetycznego wskaźnika zaprezentowanego na rysunku 27, pozwala na wyodrębnienie trzech podokresów, obejmujących lata:

- 2004-2006, w których wartość standaryzowanej miary syntetycznej była pochodną niskich relatywnie wartości zmiennych dotyczących bazy turystycznej oraz realnych dochodów własnych JST na jednego mieszkańca, będących w roku 2006 na najniższym poziomie w całym okresie analizy,
- 2007-2013, które charakteryzowały się, poza kryzysowym, dla całej polskiej gospodarki rokiem 2009 (spadek dochodów własnych gminy o 32% w stosunku do roku poprzedniego), stałym powolnym wzrostem składowych wskaźnika syntetycznego,
- 2014-2017, w którym większość wskaźników cząstkowych osiągnęła maksimum: liczba miejsc noclegowych dla kuracjuszy i wartość majątku trwałego w roku 2014, wartość obligacji komunalnych w 2015, turystyczna baza noclegowa (2016), liczba hoteli o wyższym standardzie (2017), wartość dochodów własnych gminy na 1 mieszkańca (2017).

5.3.3. Kapitał przyrodniczy

Lista potencjalnych zmiennych opisujących kapitał przyrodniczy w jego wymiarze zasobowym ($Y_{(kp)}$), jakościowym ($Y_{(jp)}$) oraz czynniki oddziałujące na poziom kapitału ($X_{(kp)}$) przedstawia tabela 20.

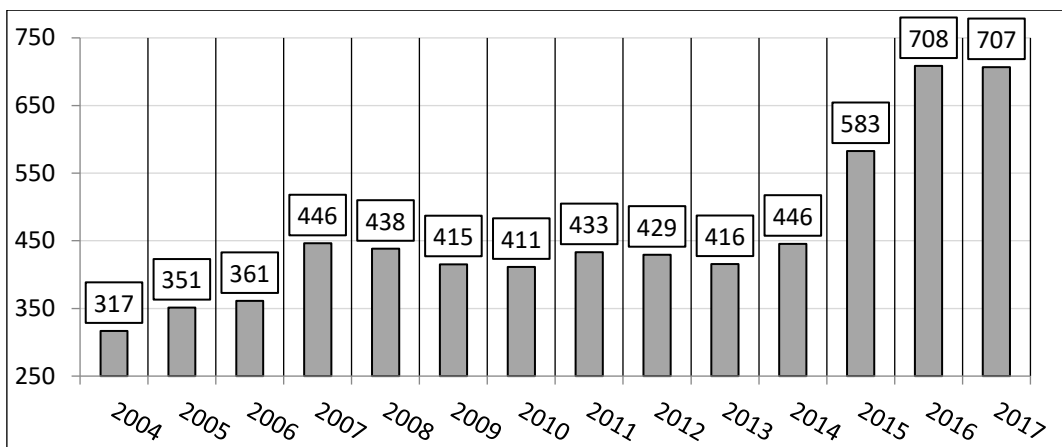
Tab. 20. Zmienne opisujące zasoby i jakość kapitału przyrodniczego

Symbol	Wyszczególnienie	Jednostka miary	Wsp. zmienności
$Y_{(kp)_1}$	Powierzchnia parków i zieleńców na 1000 mieszkańców	ha	9,8%
$Y_{(kp)_2}$	Zasoby ryb (wyładunek w porcie)	ton	19,5%
$Y_{(kp)_3}$	Liczba osobodni turystycznych	os/dni	25,1%
$Y_{(jp)_1}$	Wskaźnik usłonecznienia	godz	4,6%
$Y_{(jp)_2}$	Wskaźnik czystości wody i jakości odprowadzanych ścieków (BZT)	kg/rok	54,2%
$Y_{(jp)_3}$	Udział ścieków odprowadzonych do sieci kanalizacyjnej w ściekach odprowadzonych ogółem	%	22,7%
$Y_{(jp)_4}$	Wielkość odpadów zmieszanych na 1 mieszkańca	kg	12,9%
$Y_{(jp)_5}$	Ranking plaż nadmorskich w Polsce	miejsce	67,3%
$X_{(kp)_1}$	Realne wydatki JST na utrzymanie zieleni na 1 mieszkańca	zł	79,0%
$X_{(kp)_2}$	Realne wydatki na zagospodarowanie kąpieliska i plaż	zł	37,5%
$X_{(kp)_3}$	Realne wydatki JST na gospodarkę ściekami i ochronę wód na 1 mieszkańca	zł	104,7%
$X_{(kp)_4}$	Realne wydatki JST na gospodarkę odpadami na 1 mieszkańca	zł	112,2%

Źródło: Opracowanie własne

Ze względu na wartość dyspersji, dalszymi analizami nie objęto wskaźnika usłonecznienia, natomiast w przypadku „powierzchni parków i zieleńców na jednego mieszkańca” z uwagi na jego istotność oraz poziom minimalnie niższy od wartości krytycznej użyto go w dalszej procedurze badawczej. Trzeba zaznaczyć, że wskaźnik ten nie obejmuje ok. 438 ha lasów, głównie sosnowych (60%) i bukowych (17%), o wysokim przeciętnym wieku drzewostanów – 59 lat, związanym z przeważającym udziałem lasów ochronnych (Gąsiorowski, 2018).

Jako podstawowy komponent kapitału przyrodniczego Ustki uznano wartość jego zasobów mierzonych pośrednio liczbą, zdefiniowanych w rozdziale czwartym, „osobodni turystycznych”. Pokazane na rysunku 28 skokowe przyrosty analizowanej wielkości były konsekwencją zwiększania bazy turystycznej, głównie w segmencie najbardziej rozwojowym, tj. turystyki zdrowotnej.



Rys. 28 Liczba osobodni turystycznych (tys.)

Źródło: opracowanie własne

Pomiar jakości kapitału przyrodniczego w modelu, z uwagi na zakres dostępnych danych, oparto na analizie czystości wody, jakości ścieków i gospodarki odpadami. Jako zmienną, w sposób pośredni, opisującą jakość kapitału przyrodniczego przyjęto również „miejsce w rankingu polskich plaż nadbałtyckich”. Ocena jakości kapitału, przy użyciu tej zmiennej, wypada bardzo pozytywnie. Ustka w okresie badawczym zajmowała bowiem 11 razy miejsce na podium klasyfikacji rankingowej. W latach: 2009, 2015-17 plasując się na 1 miejscu; w 2005-06, 2008, 2010, 2013 - na 2 miejscu w 2004 oraz 2014 na 3 miejscu. Jednym z czynników branych pod uwagę przy ocenie plaż jest posiadanie certyfikatu tzw. „Blue Flag”⁷⁹, który kąpielisko Ustka Plaża Wschodnia posiada od sezonu 2011. Aby zdobyć „Błękitną Flagę”, gestorzy kąpielisk muszą m.in. regularnie badać jakość wody i wyniki udostępniać publicznie oraz prowadzić działania na rzecz edukacji ekologicznej.

Tabela 21 przedstawia macierz korelacji dla cech opisujących zasoby ($Y(kp)_i$) i jakość kapitału przyrodniczego ($Y(jp)_i$) oraz czynniki wpływające na ich wielkość ($X(kp)_i$). W macierzy nie ujęto zmiennej „zasoby ryb” ($Y(kp)_2$) z uwagi na limitowanie maksymalnej ilości ryb, które mogą złowić usteccy rybacy. Natomiast ze względu na braki koincydencji oraz nieistotny poziom zależności z dalszej analizy wyeliminowano: „ranking plażowy” ($Y(kp)_5$, wskaźnik czystości wody i odprowadzanych ścieków ($Y(jp)_2$) oraz wydatki na zagospodarowanie plaż ($X(kp)_2$).

⁷⁹Przyznawana co roku przez duńską pozarządową organizację ekologiczną *Foundation for Environmental Education (FEE)* kąpieliskom na całym świecie.

Tab. 21. Macierz korelacji – czynniki rozwoju kapitału przyrodniczego

Zmienne	Y(kp) ₁	Y(kp) ₃	Y(jp) ₂	Y(jp) ₃	Y(jp) ₄	Y(jp) ₅	X(kp) ₁	X(kp) ₂	X(kp) ₃	X(kp) ₄
Y(kp) ₁	1									
Y(kp) ₃	0,61	1								
Y(jp) ₂	-0,08	-0,24	1							
Y(jp) ₃	0,38	0,70	-0,65	1						
Y(jp) ₄	-0,32	-0,59	-0,30	-0,34	1					
Y(jp) ₅	-0,43	-0,37	-0,17	-0,18	0,24	1				
X(kp) ₁	0,91	0,57	-0,25	0,40	-0,24	-0,20	1			
X(kp) ₂	0,02	-0,36	0,40	-0,65	0,38	-0,35	-0,11	1		
X(kp) ₃	0,07	0,54	-0,33	0,63	-0,36	-0,27	0,07	-0,40	1	
X(kp) ₄	0,62	0,90	-0,28	0,82	-0,69	-0,43	0,57	-0,48	0,62	1

Źródło: Opracowanie własne

W konsekwencji dalszej procedurze badawczej poddano następujące zmienne:

- objaśniane: powierzchnia parków i zieleńców na 1000 mieszkańców, liczbę osobodni turystycznych, udział ścieków odprowadzonych do sieci kanalizacyjnej w ściekach odprowadzonych ogółem i wielkość odpadów zmieszanych na jednego mieszkańca,
- objaśniające: realne wydatki JST w przeliczeniu na jednego mieszkańca na: utrzymanie zieleni, gospodarkę ściekami i ochronę wód oraz gospodarkę odpadami.

Poziom oddziaływanie wybranych zmiennych objaśniających na zmienne objaśniane przedstawiają wyniki analizy regresji w tabeli 22.

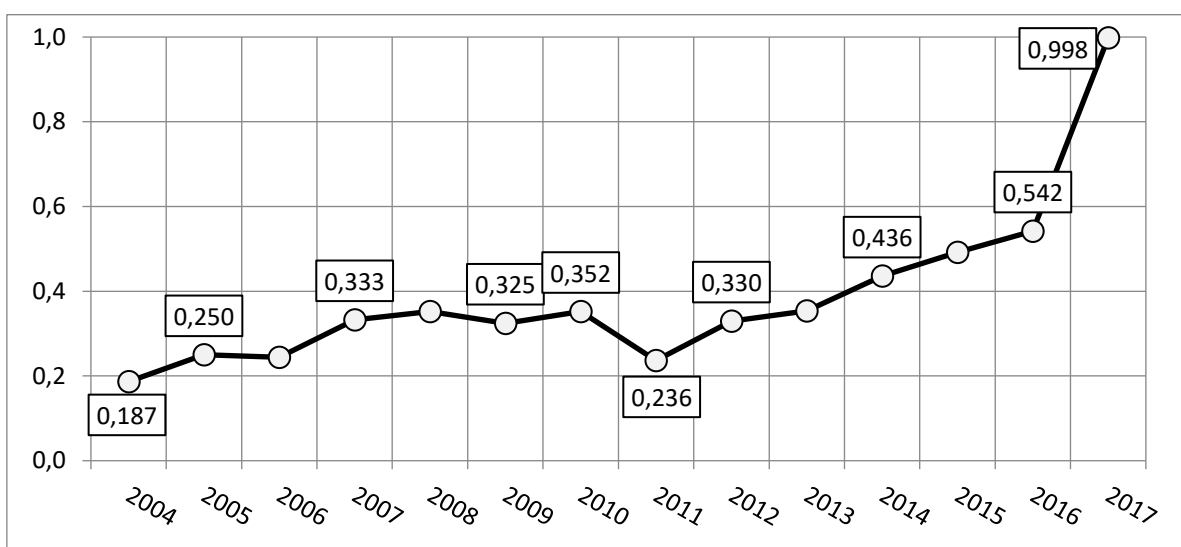
Tab. 22. Wyniki analizy regresji – zasoby i jakość kapitału przyrodniczego

Zależność między zmienną:		Oceny parametrów modelu		Standardowe błędy szacunku parametrów		Wsp. determinacji	Statystyka t-Studenta	Wartość p
objaśnianą	objaśniającą	a_0	a_i	Sa_0	Sa_i			
Y(kp) ₁	X(kp) ₁	3,3143	0,0077	0,7149	0,0010	0,82	7,443	0,000008
Y(kp) ₃	X(kp) ₄	368063	2040,3	19161	278,12	0,82	7,336	0,000009
Y(jp) ₃	X(kp) ₄	0,6335	0,0028	0,0379	0,00055	0,68	5,041	0,00029
Y(jp) ₃	X(kp) ₃	0,6566	0,0087	0,0357	0,00309	0,40	2,805	0,01589
Y(jp) ₄	X(kp) ₄	0,0038	0,000007	0,00014	0,000002	0,53	3,671	0,0032

Źródło: Opracowanie własne

Wyniki estymacji parametrów modelu w zakresie kapitału przyrodniczego wskazują na silny wpływ wydatków na utrzymanie zieleni na wielkość miejskich terenów zielonych oraz wydatków na gospodarkę odpadami na wielkość odpadów, przy raczej przypadkowej zależności „liczby osobodni turystycznych” od gospodarki odpadami.

Ocena traktowanych sumarycznie zasobowych i jakościowych mierników kapitału przyrodniczego, analogicznie jak w przypadku kapitału gospodarczego przeprowadzona z wykorzystaniem współczynników ważności wskazuje na zasoby kapitału (współczynnik = 0,74 przy wartości 0,35 dla wskaźników jakościowych) jako czynnik przede wszystkim wpływający na ogólny poziom kapitału przyrodniczego.



Rys. 29. Miara syntetyczna kapitału przyrodniczego

Źródło: opracowanie własne

Analiza przedstawionego na rysunku 29 syntetycznego wskaźnika kapitału przyrodniczego pozwala wyciągnąć następujące wnioski:

- najniższa, poza rokiem początkowym, wartość miary syntetycznej w roku 2011 była wynikiem niekorzystnego obniżenia udziału ścieków przemysłowych odprowadzanych do sieci kanalizacyjnej o 9,5% oraz zmniejszenia powierzchni terenów zielonych o 12,4%,
- dynamiczny wzrost syntetycznego wskaźnika od roku 2013 był przede wszystkim efektem: odprowadzania 100% ścieków przemysłowych do sieci kanalizacyjnej oraz wzrostów „liczby osobodni turystycznych” o prawie 30,7% w roku 2014 i 21,6% w 2015,

- gwałtowny przyrost wskaźnika w roku 2017 był spowodowany głównie powiększeniem powierzchni terenów zielonych o prawie 32% (18,8 ha) oraz korzystnego, z punktu widzenia gospodarki odpadami, spadku wielkości odpadów zmieszanych przypadających na jednego mieszkańca o 13%.

5.4. Uwarunkowania lokalnego rozwoju

Lista potencjalnych zmiennych opisujących uwarunkowania o charakterze ogólnym $Y(u)$ odnoszące się do wszystkich Jednostek Samorządu Terytorialnego danego poziomu przedstawia tabela 23.

Tab. 23. Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju

Zmienna	Wyszczególnienie	Jednostka miary	Wsp. zmienności
$Y(u)_1$	Realne PKB Polski na 1 mieszkańca	zł	13,6%
$Y(u)_2$	Średni kurs euro wg NBP	zł	7,1%

Źródło: Opracowanie własne

Możliwy do użycia w modelu, ze względu na poziom współczynnika zmienności, wskaźnik PKB Polski na jednego mieszkańca został zweryfikowany negatywnie po obliczeniu korelacji pomiędzy nim a wskaźnikiem zamożności ludności, pełniącym w modelu rolę substytutu Produktu Krajowego Brutto. Współczynnik korelacji pomiędzy tymi zmiennymi na poziomie 0,98, ze względu na występującą współliniowość wykluczył wykorzystanie miernika PKB Polski w dalszych analizach.

Kolejna zmienna, która może mieć wpływ na wielkość ruchu turystycznego, kurs euro, z uwagi na zbyt niską dyspersję również została w dalszej analizie pominięta, tym bardziej że współczynniki korelacji dla średniego kursu euro oraz liczby turystów ogółem i turystów zagranicznych = 0,14 wskazują na brak istotnych zależności.

Do ważnych elementów uwarunkowań zewnętrznych należą regulacje prawne w zakresie polityki państwa dotyczące finansów samorządów, szczególnie udziału samorządów gminnych w podatku od osób fizycznych (PIT), którego stawka podstawowa⁸⁰, ustalana corocznie przez Ministerstwo Finansów, została pokazana w tabeli 24.

⁸⁰Wysokość dla konkretnej gminy wyliczana jest za pomocą dość skomplikowanej procedury, będąc uzależniona od liczby mieszkańców przyjętych do domów opieki społecznej, przy czym okresem porównawczym jest połowa roku poprzedniego i moment zakończenia obowiązywania poprzedniej ustawy, czyli ostatni dzień roku 2003 (Sekuła, 2014, s.239).

Tab. 24. Udział gmin w podatkach z tytułu PIT

Rok	Wielkość udziału gmin w podatkach z tytułu PIT	Rok	Wielkość udziału gmin w podatkach z tytułu PIT
2004	35,72%	2011	37,12%
2005	35,61%	2012	37,26%
2006	35,85%	2013	37,42%
2007	36,22%	2014	37,53%
2008	36,49%	2015	37,67%
2009	36,72%	2016	37,79%
2010	36,94%	2017	37,89%

Źródło: Sekuła 2014, s.240, www.portalsamorzadowy.pl/prawo-i-finance

Systematyczny wzrost udziału gmin we wpływach z podatku PIT miał na pewno korzystny wpływ na wielkość dochodów budżetu gminy, niemniej z uwagi na niskie zróżnicowanie przedstawionych w tabeli 24 stawek (współczynnik zmienności = 2,1%), zmienna ta nie była analizowana w modelu.

Uwarunkowania zewnętrzne, wynikające z wpływu jednostek terytorialnych będących „bliskim” otoczeniem Ustki, czyli miasta Słupsk i sąsiadującej gminy wiejskiej Ustka, obejmowały:

- oferowanie usług turystyczno-wypoczynkowych dla mieszkańców Słupska i pobliskich miejscowości,
- trudne do skwantyfikowania powiązania społeczno-gospodarcze, takie jak: oddziaływanie specjalnej strefy ekonomicznej w Słupsku, uczelni wyższych zlokalizowanych w Słupsku czy instytucji świadczących usługi wyższego rzędu (oddziały Urzędu Skarbowego, Urzędu Pracy, ZUS, GUS itp.),
- relokację na teren gminy wiejskiej Ustka, uciążliwych dla uzdrowiska, zakładów związanych z przetwórstwem ryb,
- oddziaływanie Centrum Szkolenia Marynarki Wojennej w miejscowości Lędowo (na wschód od miasta), obejmującego swoim zasięgiem zachodni skraj miasta. Oddziaływanie Jednostki Wojskowej na Ustkę jest bardzo znaczące z uwagi na to, że stanowi ona istotne (stabilne, nieulegające raczej wahaniom koniunkturalnym) miejsce pracy dla wielu ustczan⁸¹ (Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Ustka, 2012, s.32)

⁸¹Ze względu na wojskowy rodzaj podmiotu brak możliwości uzyskania danych dot. zatrudnienia.

Zakres uwarunkowań wewnętrznych wynikających z wyposażenia władz lokalnych w prawo do ustalania stawek podatków i opłat lokalnych (do wysokości określonej przez ustawę) umożliwił gminie oddziaływanie na wysokość dochodów własnych gminy.

Tab. 25. Stawki elementów składowych podatku od nieruchomości

Rok	Podatek od powierzchni użytkowej budynków (zł/1 m ²)		Podatek od wartości budowli	Podatek od gruntów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej (zł/1 m ²)
	mieszkalnych	związanych z działalnością gospodarczą		
2011	0,57 zł	19,00 zł	2%	0,70 zł
2012	0,60 zł	20,40 zł	2%	0,75 zł
2013	0,63 zł	21,40 zł	2%	0,79 zł
2014	0,68 zł	22,00 zł	2%	0,85 zł
2015	0,68 zł	22,00 zł	2%	0,85 zł
2016	0,70 zł	22,50 zł	2%	0,89 zł
2017	0,70 zł	22,50 zł	2%	0,89 zł

Źródło: <http://www.ustka.pl/pl/arttykul/29/79/stawki-podatkow-i-oplat-lokalnych>

Przykład stosowania tego prawa w odniesieniu do podatku od nieruchomości, będącego największym źródłem własnych dochodów podatkowych gminy, przedstawiono w tabeli 25 (w zakresie dostępnego materiału statystycznego).

Do uwarunkowań wewnętrznych tkwiących w samym układzie lokalnym, które nie zmieniły się w okresie badawczym, należy zaliczyć:

- zlokalizowane na obszarze gminy udokumentowane zasoby surowców balneologicznych:
 - solanki – uruchomienie odwiertu złoża solankowego nastąpiło w czerwcu 2015 roku (<https://netka.gda.pl/w-ustce-tryśnie-solanka/>),
 - torfu leczniczego (borowiny), którego złoża położone jest częściowo w granicach administracyjnych miasta, a częściowo na terenie wsi Przewłoka; udokumentowane zasoby w gminie Ustka wynoszą 314 276 m³ (318 620 t), w tym 194 100 m³ (196 041 t) to zasoby bilansowe (Strategia rozwoju Ustki do 2020, 2011, s.46),
- uwarunkowania przyrodnicze, silnie kształtujące strukturę przestrzenną miasta ze sporą liczbą przyrodniczych barier rozwojowych, takich jak: lasy, obszary chronione (przez teren Ustki przebiegają strefy obszaru Natura 2000), tereny nadmorskie, rzeka Słupia, złoża chronione, tereny wrażliwe lub mniej korzystne fizjograficznie dla zabudowy. Lasy zajmują ok. 43% ogólnej powierzchni, tereny zurbanizowane ok. 31%,

grunty rolne stanowiące naturalną rezerwę rozwojową tylko ok. 15%. Ogółem tereny niezabudowane (rolne, nieużytki itp.) stanowią ok. 20% powierzchni miasta – ok. 202 ha (Strategia rozwoju miasta Ustki do 2020, 2009, s. 18, 30).

5.5. Ogólny poziom lokalnego rozwoju gospodarczego (LRG)

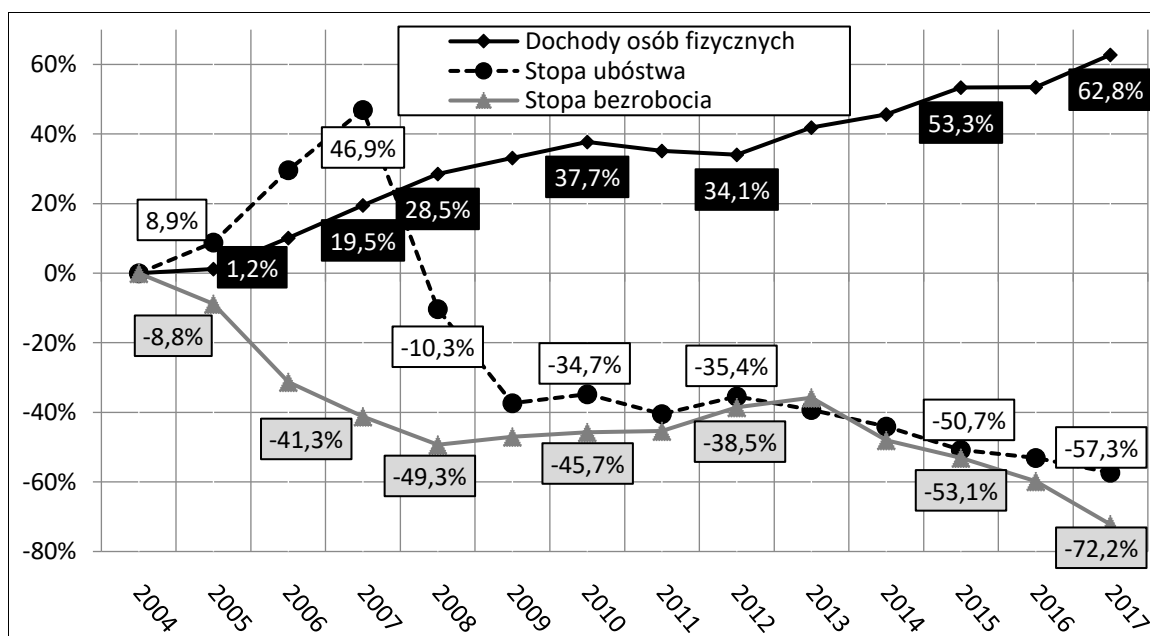
Zmienne diagnostyczne opisujące ogólny poziom lokalnego rozwoju gospodarczego ($Y(lrg)_i$), zaproponowane na etapie konceptualizacji przedstawia tabela 26.

Tab. 26. Zmienne opisujące poziom lokalnego rozwoju gospodarczego

Symbol	Wyszczególnienie	Jednostka miary	Wsp. zmienności
$Y(lrg)_1$	Wskaźnik zamożności (osoby fizyczne)	zł	13,8%
$Y(lrg)_2$	Wskaźnik zamożności (osoby prawne)	zł	38,5%
$Y(lrg)_3$	Stopa ubóstwa	%	40,5%
$Y(lrg)_4$	Stopa bezrobocia	%	30,5%
$Y(lrg)_5$	Statystyczna samodzielność zamieszkiwania	m ²	5,9%
$Y(lrg)_6$	Wskaźnik życia rodzinnego (małżeństwa – rozwody)	-	33,1%
$Y(lrg)_7$	Realne wydatki prospołeczne na 1 mieszkańca	zł	14,4%
$Y(lrg)_8$	Liczba lekarzy na 1000 mieszkańców	osoby	18,1%

Źródło: Opracowanie własne

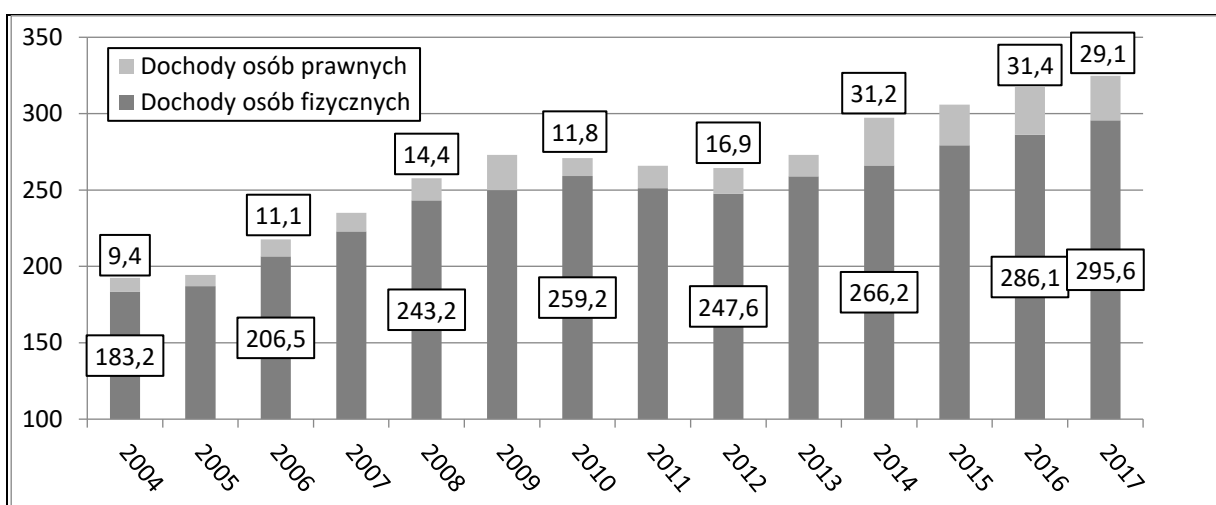
W związku ze zbyt niskim współczynnikiem zmienności w dalszych analizach pominięto wskaźnik dotyczący sytuacji mieszkaniowej ($Y(lrg)_5$).



Rys. 30. Dynamika zamożności osób fizycznych, stóp ubóstwa i bezrobocia (narastająco)

Źródło: opracowanie własne

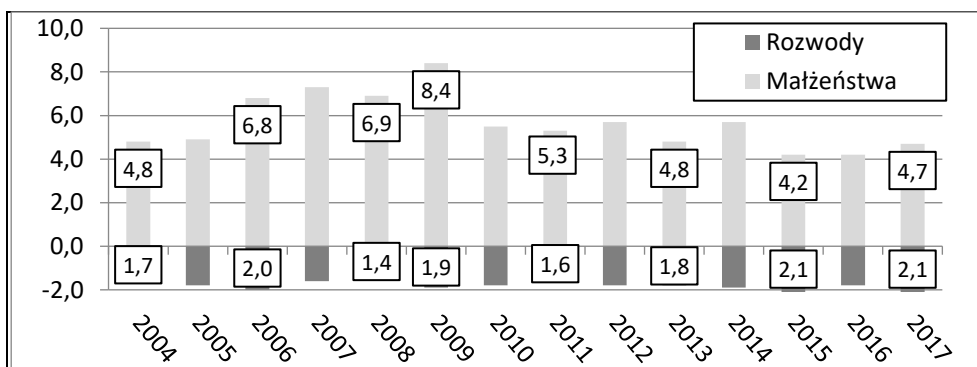
Pokazany na rysunku 30 przebieg krzywych obrazujących, liczoną narastająco, dynamikę dochodów płatników PIT oraz stóp ubóstwa i bezrobocia pozwala wyciągnąć wniosek o wyraźnej poprawie sytuacji bytowej mieszkańców Ustki w końcowych latach badanego okresu. Wymaga podkreślenia, występowanie bardzo silnej współzależności między dochodami płatników PIT i poziomem nierówności mierzonym stopami ubóstwa i bezrobocia – korelacja odpowiednio = -0,90 i -0,83. Oddziaływanie dochodów płatników CIT na poziom wyżej wymienionych wskaźników kształtujących się także na wysokim poziomie (korelacja odpowiednio = -0,75 i -0,73), miało mniejsze znaczenie z uwagi na różnice w wielkościach sumarycznych dochodów osób fizycznych i prawnych (rysunek 31).



Rys. 31. Realna wartość dochodów osób prawnych i fizycznych (mln zł)

Źródło: opracowanie własne

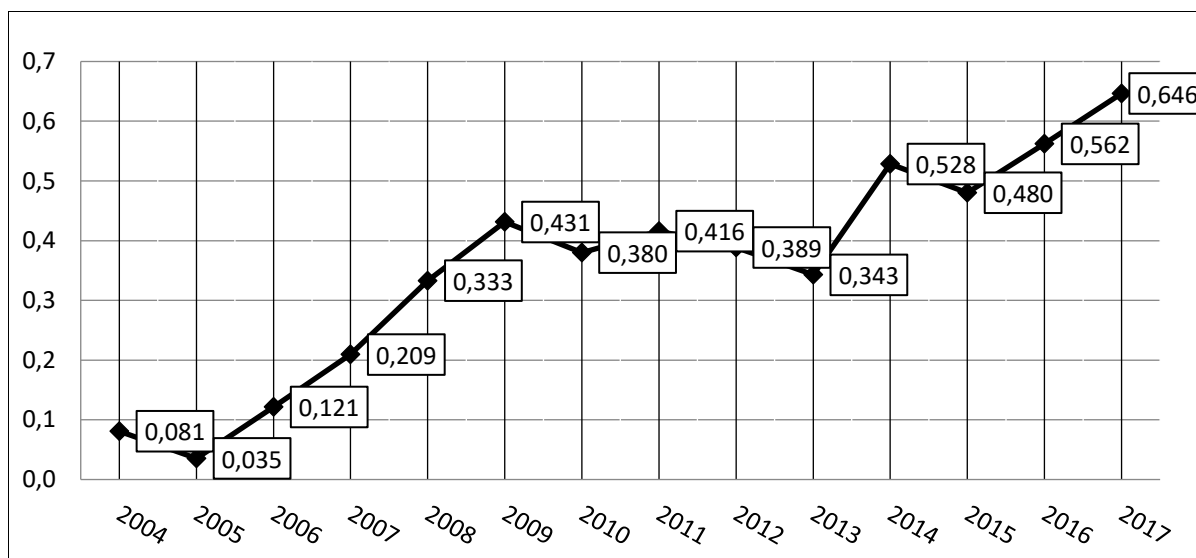
Warto zauważyć, występowanie współzależności pomiędzy wskaźnikiem życia rodzinnego $Y(\text{lrg})_6$ i stopą ubóstwa $Y(\text{lrg})_3$ ($r = 0,49$), którą trudno jednak ocenić pozytywnie, biorąc pod uwagę, że malejąca stopa ubóstwa (destymulanta) związana jest ze zmniejszającą się różnicą pomiędzy liczbą zawartych małżeństw i orzeczonych rozwodów (stymulanta) (rysunek 32).



Rys. 32. Liczba małżeństw i rozwodów na 1000 mieszkańców

Źródło; Opracowanie własne

Podsumowaniem procedury badawczej w zakresie pomiaru poziomu lokalnego rozwoju gospodarczego było wygenerowanie jego syntetycznej miary z elementami składowymi obejmującymi standaryzowane wielkości wskaźników: zamożności, nierówności społecznych, bezpieczeństwa zatrudnienia oraz – o ograniczonej reprezentatywności ze względu na dostępność danych – jakości życia.



Rys. 33. Miara syntetyczna poziomu lokalnego rozwoju gospodarczego

Źródło: opracowanie własne

Wpływ poszczególnych zmiennych składających się na agregatowo liczony poziom lokalnego rozwoju gospodarczego zmieniał się w okresie badawczym, i tak:

- systematyczny w latach 2005-2009 wzrost poziomu rozwoju wynikał ze zwiększania się wartości wszystkich stymulantów i zmniejszania wartości destymulantów, z osiągnięciem w roku 2009 maksymalnego – w całym okresie badawczym – poziomu „życia rodzinnego” (o 110 więcej małżeństw niż rozwodów),
- stabilizacja poziomu lokalnego rozwoju w okresie 2010-2012 była głównie konsekwencją utrzymywania się dochodów osób fizycznych, stóp ubóstwa i różnicy między liczbą małżeństw i rozwodów na mniej więcej tym samym poziomie, w warunkach pozytywnego wpływu na ogólny poziom rozwoju wzrostu dochodów osób prawnych i negatywnego wpływu zwiększającej się stopy bezrobocia,
- kształtowanie się syntetycznej miary poziomu rozwoju w latach 2013-2014 to efekt przede wszystkim okresowych zmian dwóch zmiennych tj. spadku i wzrostu dochodów osób prawnych oraz wzrostu i spadku stopy bezrobocia,

- lata 2015-2017 cechowała poprawa poziomu wszystkich prawie zmiennych, które w ostatnim roku analizy osiągnęły maksymalne wartości z wyjątkiem pozostającego w całym okresie na niekorzystnym poziomie „stanu życia rodzinnego”, tj. zmniejszającej się różnicy między liczbą małżeństw i rozwodów (nadwyżka liczby zawieranych małżeństw nad rozwodami = 41).

Analiza zależności pomiędzy syntetycznymi wskaźnikami standaryzowanymi reprezentującymi: zamożność osób fizycznych i prawnych razem $X(z)$, nierówności społeczne (stopy ubóstwa i bezrobocia razem) $X(n)$ oraz jakość życia mieszkańców (wydatki prospołeczne, różnica między liczbą małżeństw i rozwodów, liczba lekarzy) $X(j)$ i ogólnym poziomem lokalnego rozwoju gospodarczego $Y(lrg)$ dokonana przy pomocy analizy regresji wielorakiej wskazuje na zamożność jako czynnik oddziałujący najsilniej na kształtowanie się poziomu rozwoju gospodarczego Ustki w okresie 2004-2017 (tabela 27).

Tab. 27. Wyniki analizy regresji – ogólny poziom lokalnego rozwoju gospodarczego

Zmienne objaśniające	Oceny parametrów modelu		Standardowe błędy szacunku parametrów		Wsp. determinacji	Statystyka t-Studenta	Wartość p	Wsp. ważności
	a_0	a_i	Sa_0	Sa_i				
$X(z)$	-0,0298	0,3512	0,0098	0,0523	0,99	6,710	0,00005	0,51
$X(n)$		0,1893		0,0566		3,346	0,00741	0,23
$X(j)$		0,4480		0,0418		10,708	0,0000008	0,34

Źródło: opracowanie własne

Dodatkowo przeprowadzono także analizę zależności pomiędzy ogólnym wskaźnikiem poziomu LGR jako zmienną objaśnianą a syntetycznymi miarami kapitałów: ludzkiego, gospodarczego i przyrodniczego jako zmiennymi objaśniającymi.

Tab. 28. Macierz korelacji – poziom LRG i kapitały

Zmienne	LRG	KL	KG	KP
Ogólny poziom LRG	1			
Kapitał ludzki (KL)	0,74	1		
Kapitał gospodarczy (KG)	0,87	0,68	1	
Kapitał przyrodniczy (KP)	0,74	0,57	0,86	1

Źródło: Opracowanie własne

W konsekwencji zbudowano trzy modele ekonometryczne z jedną zmienną objaśnianą.

Tab. 29. Wyniki analizy regresji – ogólny poziom LRG a kapitały

Zmienne objaśniające	Oceny parametrów modelu		Standardowe błędy szacunku parametrów		Wsp. determinacji	Statystyka t-Studenta	Wartość p	Wsp. ważności
	a_0	a_i	Sa_0	Sa_i				
KL	0,0915	0,6765	0,0767	0,1768	0,55	3,914	0,00206	0,33
KG	0,0452	0,6904	0,0559	0,1117	0,76	6,118	0,00005	0,56
KP	0,0915	0,6765	0,0767	0,1768	0,55	3,827	0,00241	0,32

Źródło: Opracowanie własne

Analiza oszacowanych parametrów strukturalnych modelu, przedstawiona w tabeli 29, pozwala określić istotność wpływu poszczególnych rodzajów kapitałów na poziom lokalnego rozwoju gospodarczego. Obliczone wartości współczynnika ważności pozwalają zauważyć, że relatywnie najważniejszym czynnikiem wpływającym na poziom LRG jest kapitał gospodarczy, a w dalszej kolejności kapitały: ludzki i przyrodniczy. Dopasowanie modelu do danych mierzone współczynnikiem determinacji można uznać za dobre w przypadku zależności pomiędzy poziomem LRG a kapitałem gospodarczym, natomiast średnie w odniesieniu do kapitałów: ludzkiego i przyrodniczego.

5.6. Analiza produktywności kapitału ludzkiego i rzeczowego

Uzupełnieniem modelu przedstawionego w rozdziale czwartym i w poprzednich podrozdziałach jest analiza produktywności kapitałów: ludzkiego i rzeczowego. Istotność procedury badawczej w tym zakresie wynika z faktu postrzegania wzrostu produktywności jako jednego z najważniejszych źródeł wzrostu ekonomicznego, postępu społecznego i poprawy poziomu życia społeczeństwa. W wielu krajach wzrost tego czynnika stał się ogólnonarodowym celem, realizowanym na masową skalę we wszystkich przedsiębiorstwach, niezależnie od rodzaju produkowanych wyrobów czy świadczonych usług⁸².

Najszerza definicja produktywności mówi, że jest to miara wyrażająca liczbę jednostek produktu przypadających na jednostkę nakładu. Innymi słowy, możemy powiedzieć, że mierzy, jak skutecznie nakłady produkcyjne, takie jak praca i kapitał, są wykorzystywane w gospodarce do wytworzenia określonego poziomu produkcji. Ogólnie rzecz biorąc, miary

⁸²Najlepszym tego przykładem jest Japonia, gdzie działania prowadzone w tym kierunku nazwano Ruchem Produktywności (*Productivity Movement*), a samą produktywność zaczęto postrzegać jako rodzaj filozofii podobnej w swym charakterze do filozofii TQM (*Total Quality Management*) (Piętowska-Laska, 2012, s.83).

produktywności można sklasyfikować jako mierniki produktywności jednoczynnikowej (łącznie wielkość produkcji z pojedynczą wielkością wkładu) lub mierniki produktywności wieloczynnikowej (łącznie wielkość produkcji z wiązką nakładów) (Knapińska i Małecka-Ziemińska, 2016, s.247).

Miarę tę stosuje się najczęściej do zasobów kapitałów ludzkiego i fizycznego (z osobna oraz łącznie), przy czym pokazuje ona, jak skutecznie te czynniki produkcji przekształcane są w produkt finalny. Poziomem, na którym produktywność mierzona jest najczęściej – zarówno ze względu na wagę dla porównań międzynarodowych, jak i względną łatwość uzyskania danych oraz mniejsze obciążenie błędem – jest produktywność dla danego kraju. Za produkt przyjmuje się wtedy Produkt Krajowy Brutto, jako narzędzie do pomiaru wzrostu gospodarczego krajowych gospodarek. Możliwe jest również mierzenie produktywności na niższych poziomach agregacji, nawet na poziomie przedsiębiorstw (gdzie jako produkt można stosować np. wskaźniki dotyczące produkcji sprzedanej) (Bukowski, Magda, Marć i Zawistowski, 2006, s.4-6).

Wyodrębniając w procedurze badawczej analizę samego wzrostu gospodarczego warto zwrócić uwagę na interakcje zachodzące pomiędzy wzrostem i rozwojem gospodarczym, powodujące:

- że możliwa jest wprowadzić sytuacja, gdy mamy do czynienia ze wzrostem gospodarczym bez rozwoju, np. w niektórych krajach arabskich zwiększenie wydobycia ropy naftowej doprowadziło do powstania nowych gałęzi gospodarczych, ale nie spowodowało zmian struktur społecznych,
- ale niemożliwy jest rozwój bez wzrostu gospodarczego, bo tylko wzrost gospodarczy służący finansowaniu inwestycji zmieniających strukturę rzeczową aparatu wytwórczego, technologie produkcji, strukturę i jakość wytwarzanych dóbr i usług może się przyczynić do rozwoju.

W pracy podjęto próbę analizy produktywności kapitału ludzkiego i rzeczowego na poziomie gminy, przyjmując jako substytut PKB sumę realnych wartości dochodów osób fizycznych – mieszkańców Ustki oraz osób prawnych, mających swoje siedziby w mieście. Czynniki długookresowego wzrostu gospodarczego potraktowane zostały jak zmienne objaśniające, a wartość dochodów osób fizycznych i prawnych jak zmienna objaśniana, przy zastosowaniu metody regresji do badania siły ich oddziaływania. Celem porównania dynamiki czynników wzrostu z dynamiką dochodów przeanalizowano, w jakim stopniu,

w okresie 2004-2017, nastąpił wzrost produktywności, czyli wzrost intensywny, a w jakim wzrost o charakterze ekstensywnym, w którym zasoby rosną szybciej niż w tym przypadku dochody.

Ocenę poziomu łącznej produktywności wyspecyfikowanych czynników wzrostu *TFP* (*Total Factor Productivity*) dla gminy miejskiej Ustka przeprowadzono wykorzystując tak zwaną rachunkowość wzrostu, opierającą się na dekompozycji dynamiki produkcji wynikającej z neoklasycznego modelu Solowa. Polega ona na wyodrębnieniu wkładu na wzrost gospodarczy bezpośrednich czynników produkcji, takich jak kapitał rzeczowy i ludzki, a także na wskazaniu, jaką część wzrostu należy przypisać zmianom ich łącznej produktywności.

Jako czynniki wzrostu przyjęto:

- zasoby kapitału ludzkiego, podejmując przy tym próbę ich urealnienia, poprzez objęcie nimi:
 - liczby pracujących w podmiotach gospodarczych zatrudniających powyżej 9 osób (dostępnej w Bazie Danych Lokalnych),
 - oraz oszacowaną liczbę osób zatrudnionych w mikroprzedsiębiorstwach; na podstawie danych Spisu Powszechnego 2002 wyliczono, porównując liczbę mikroprzedsiębiorstw i ogół zatrudnionych, że przeciętna liczba pracowników tego typu podmiotów = 1,3. Stąd przyjęto założenie o tożsamości liczby zatrudnionych i liczby mikroprzedsiębiorstw. Istotność liczby pracujących w firmach zatrudniających do 9 pracowników wynika z udziału liczby tych podmiotów w strukturze podmiotów gospodarczych ogółem, który w Ustce w okresie 2004-2017 wynosił przeszło 96%,
- zasoby kapitału rzeczowego, mierzone realną wartością majątku trwałego brutto, zakładając, że jego zwiększenie przekłada się na wyższą wydajność pracowników, mających do dyspozycji więcej i do tego często lepszych narzędzi produkcji.

W analizie pominięto zasoby kapitału przyrodniczego nie tylko ze względu na wzmiankowane już uprzednio trudności z ich wyceną, ale także ze względu na trudności ze skonstruowaniem mierników pomiaru ich produktywności. Wymaga podkreślenia, że zasoby naturalne (*R*) są najczęściej pomijane w funkcji produkcji $Q = AF(K,L,R)$ (Samuelson,

Nordhaus, 2012, s.509), co wynika z przyjęcia założenia, że zasoby te są stałe (nie podlegają zmianom), co nie dotyczy, oczywiście, wszystkich gospodarek w jednakowy sposób⁸³.

Tab. 30. Dochodowość, wartość majątku trwałego i liczba pracujących

Lata	Dochodowość osób fizycznych i prawnych (tys. zł)	Wartość brutto ST (tys. zł)	Liczba pracujących (osoby)	Lata	Dochodowość osób fizycznych i prawnych (tys. zł)	Wartość brutto ST (tys. zł)	Liczba pracujących (osoby)
2004	196 330	206 472	4 906	2011	269 505	221 598	5 079
2005	199 078	214 179	5 085	2012	268 366	226 816	5 078
2006	222 198	243 037	5 243	2013	276 901	223 962	4 768
2007	239 685	243 589	5 178	2014	301 253	313 236	4 478
2008	261 740	269 720	5 673	2015	309 836	288 960	4 325
2009	277 101	265 250	5 490	2016	321 954	303 555	4 254
2010	275 096	237 635	5 283	2017	333 476	305 657	4 360

Źródło: opracowanie własne

W pierwszym etapie analizy zweryfikowano siłę zależności pomiędzy zmienną objaśnianą (średniorocznym realnym wzrostem dochodów r/r) a poszczególnymi zmiennymi objaśniającymi (zdefiniowanymi wyżej determinantami wzrostu). W tym celu posłużono się współczynnikami korelacji, przedstawionymi w tabeli 31.

Tab. 31. Współczynniki korelacji między średniorocznym tempem wzrostu dochodów a średnioroczną dynamiką czynników wzrostu za okres 2004-2017

Zmienna objaśniająca (%)	Wsp. korelacji
Zmiana wartości brutto środków trwałych (r/r)	0,64
Zmiana liczby pracujących (r/r)	0,33

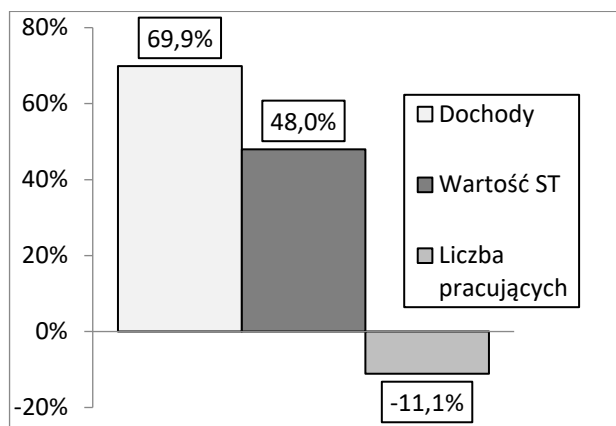
Źródło: opracowanie własne

Przedstawione w tabeli 31 obliczenia pokazują, że badane zmienne różnią się w zakresie istotności statystycznej korelacji, którą w przypadku kapitału rzeczowego można ocenić jako umiarkowaną, a kapitału ludzkiego – słabą.

Porównanie dynamiki – mierzonej w cenach stałych 2004 roku – czynników wzrostu z tempem wzrostu dochodów pozwala na analizę, w jakim stopniu mieliśmy do czynienia ze

⁸³ To nie dotyczy, oczywiście, wszystkich gospodarek w jednakowy sposób, np. krajów Bliskiego Wschodu, które osiągnęły bardzo wysoki poziom PKB dzięki odkryciu na ich terytoriach ogromnych złóż ropy naftowej.

wzrostem produktywności, występuje ona bowiem tylko w przypadku, gdy dochody zwiększają się szybciej niż zasoby czynników⁸⁴.



Rys. 34. Skumulowana dynamika czynników wzrostu i dochodów w latach 2004-2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

Rysunek 34 pokazuje, że w gospodarce badanej gminy wystąpiła właśnie taka sytuacja, bowiem skumulowany wzrost realnych dochodów znacznie przewyższył przyrost wartości majątku trwałego w cenach stałych, przy malejącej narastająco liczbie pracujących.

W celu analizy wpływu każdego z czynników wzrostu na dynamikę dochodów podzielono je na części powodowane zmianami: zasobów kapitału ludzkiego (liczby pracujących) i rzeczowego (wartości środków trwałych) oraz ich produktywności. Dekompozycję tę uzyskano, przeprowadzając następujące operacje (analogiczne dla obydwu rodzaju zasobów) (Rzońca 2002, s.32-33):

- zapisano Dochody (*Doch*) jednocześnie mnożąc i dzieląc je przez wielkość czynników wzrostu

$$Doch = Doch \times \text{Czynnik wzrostu} / \text{Czynnik wzrostu}$$

- uzyskane w ten sposób równanie tożsamościowe zlogarytmowano stronami

$$\ln(Doch) = \ln(\text{Czynnik wzrostu}) + \ln(Doch/\text{Czynnik wzrostu})$$

- a następnie zróżniczkowano po czasie, otrzymując zadaną dekompozycję

$$\frac{\partial Doch/\partial t}{Doch} = \frac{\partial(\text{Czynnik wzrostu})/\partial t}{Doch} + \frac{\partial(Doch/\text{Czynnik wzrostu})/\partial t}{Doch/(\text{Czynnik wzrostu})}$$

Jak wynika z tabeli 32, przyrost produktywności kapitału ludzkiego nie tylko odpowiadał za cały wzrost dochodów, ale jednocześnie niwelował spadek liczby pracujących w badanym

⁸⁴Odrębnym problemem jest to, że produktywność może wzrastać zarówno w wyniku postępu technologicznego, jak i na skutek korzyści skali i zakresu (Samuelson i Nordhaus, 2012, s.116).

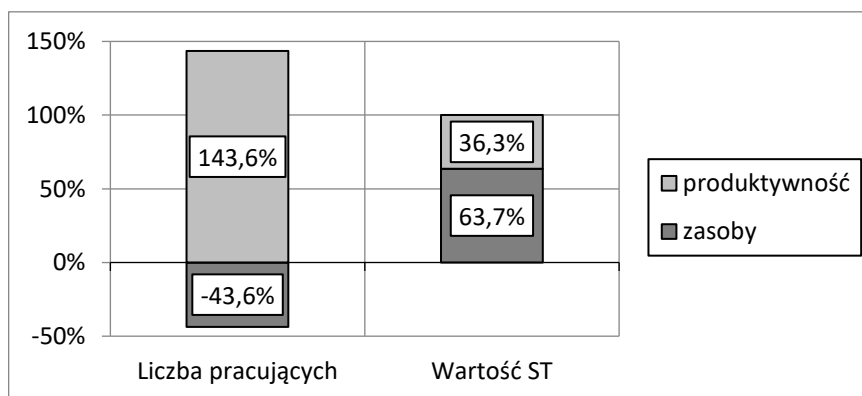
okresie. W przypadku kapitału rzeczowego zmianom w produktywności można przypisać 1,35% przeciętnej rocznej dynamiki wzrostu, a zmianie zasobów 2,37%.

Tab. 32. Dekompozycja czynników wzrostu gospodarczego za okres 2004-2017

Δ Dochodów	Liczba pracujących		Wartość ST	
	Δ zasobu	Δ produktywności	Δ zasobu	Δ produktywności
3,72%	-1,62%	5,35%	2,37%	1,35%

Źródło: opracowanie własne

Dane przedstawione w tabeli 32 i na rysunku 35, wskazują, że główną determinantą wzrostu w odniesieniu do kapitału ludzkiego była produktywność, dynamicznie rosnąca przy zmniejszających się zasobach. Uzasadnia to twierdzenie, że w odniesieniu do zasobów pracy mieliśmy do czynienia w okresie badawczym ze wzrostem o intensywnym charakterze. Wymaga jednak podkreślenia, że wagę tego wniosku obniża słaba współzależność pomiędzy dynamiką wzrostu dochodów i liczbą pracujących (współczynnik korelacji poniżej 0,4). Natomiast wzrost gospodarczy, analizowany od strony kapitału rzeczowego, cechowała ekstensywność, z szybszym wzrostem zasobów niż produktywności. Efektem był prawie 64-procentowy udział przyrostu zasobów we wzroście oraz tylko 36-procentowy udział produktywności.



Rys. 35. Zmiany w zasobach i produktywności kapitału ludzkiego i rzeczowego

Źródło: opracowanie własne, na podstawie danych z tabeli 31

Przedstawiony w podrozdziale materiał analityczny w jakimś stopniu, przy wszystkich uproszczeniach badania, stawia pytanie o poziom innowacyjności gospodarki analizowanej gminy, szczególnie w odniesieniu do kapitału rzeczowego. Wydaje się jednak, że w przypadku nadmorskiego kurortu, którego gospodarka oparta jest głównie na oferowaniu szeroko pojętych usług turystycznych, pole dla wdrażania postępu technologicznego jest w znacznym stopniu ograniczone do obszaru infrastruktury informatycznej. Na szybszy

przyrost zasobów kapitału rzeczowego największy wpływ miała realizacja potrzebnego i pozytywnie ocenianego programu inwestycyjnego, nastawionego głównie na budowę i modernizację infrastruktury komunikacyjnej i portowej oraz rewitalizację zabytkowych zasobów architektonicznych..

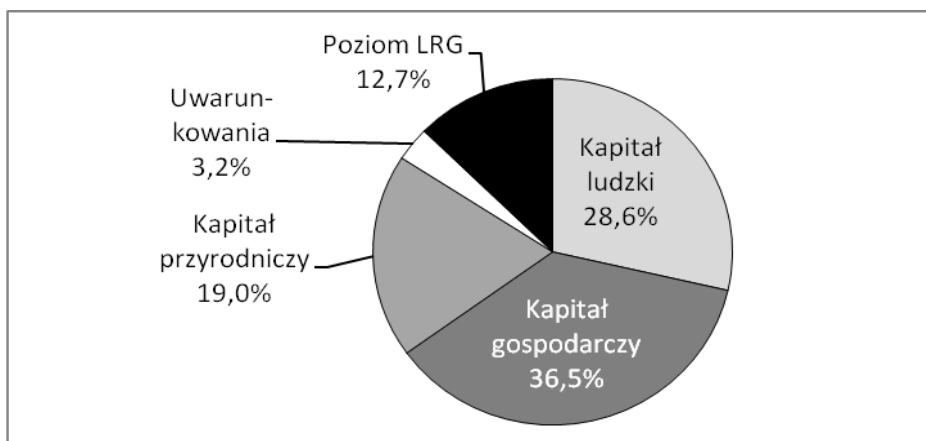
Pytanie na ile ma rację Marek W. Kozak (2015, s.14), kiedy pisze: „W Polsce „innovacyjność” kojarzy się głównie z naukowcem zamkniętym w laboratorium i ewentualnie branżą high-tech.” i mimo, że wydaliśmy wiele miliardów na przedsięwzięcia innowacyjne, to przede wszystkim „wygrała mania budowania. Pieniądze poszły na budynki i ich wyposażenie, a nie na ludzi, którzy mogliby tworzyć innowacje”.

5.7. Podsumowanie

Przedstawiona w niniejszym rozdziale analiza relacji pomiędzy ogólnym poziomem lokalnego rozwoju gospodarczego i wyspecyfikowanymi rodzajami kapitałów nie potwierdza hipotezy o kapitale przyrodniczym, jako czynnika o największej sile oddziaływania na poziom rozwoju. Z przeprowadzonego badania wynika, że główną determinantą lokalnego rozwoju był kapitał gospodarczy, szczególnie w wymiarze zasobowym determinującym jego potencjał turystyczny. Natomiast czynnikiem wywierającym największy wpływ na wielkość zasobów kapitału gospodarczego był, zgodnie z założeniami teorii bazy ekonomicznej, zewnętrzny popyt na usługi i dobra oferowane przez badaną JST. Powyższe uzasadnia przyjęcie tezy o funkcji turystycznej jako wyspecjalizowanej funkcji gminy miejskiej Ustka.

Pozytywna weryfikacja pomocniczej hipotezy badawczej o wadze jakości kapitałów dla dynamizowania lokalnego rozwoju gospodarczego znalazła potwierdzenie jedynie dla kapitału ludzkiego. W odniesieniu do kapitału gospodarczego, jak i przyrodniczego czynniki jakościowe w zdecydowanie mniejszym stopniu oddziaływały na dynamikę rozwoju gminy w badanym okresie niż zasoby obydwu kapitałów.

Słabą stroną w procesie operacjonalizacji modelu był w wielu przypadkach brak kompletnego materiału statystycznego tworzącego bazową macierz zmiennych diagnostycznych, mimo, że do pomiaru i oceny poziomu lokalnego rozwoju gospodarczego (LRG) oraz określenia zależności pomiędzy analitycznymi komponentami modelu przyjęto wstępnie zbiór liczący 63 wskaźniki.

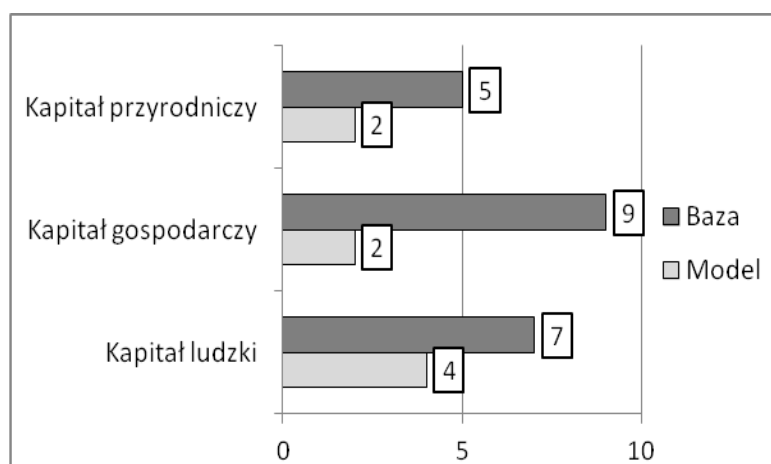


Rys. 36. Struktura zbioru potencjalnych zmiennych diagnostycznych

Źródło: opracowanie własne

Struktura zbioru zmiennych przedstawiona na rysunku 36 pokazuje jednoznacznie, że największe trudności dotyczyły dostępu do mierników opisujących cechy kapitału przyrodniczego – 12 wskaźników w stosunku do 23 dla kapitału gospodarczego.

Po weryfikacji zmiennych, tj. eliminacji zmiennych quasi stałych, powielających informacje oraz niespełniających warunku koincydencji, dalszą analizę przeprowadzono na macierzy stworzonej z 36 zmiennych diagnostycznych (29 wskaźników dla kapitałów i 7 charakteryzujących poziom LRG). Połowa pominiętych w modelu wskaźników dotyczyła jakościowego wymiaru kapitałów, który zgodnie ze sformułowanym pytaniem badawczym był szczególnie istotny w procedurze badawczej.



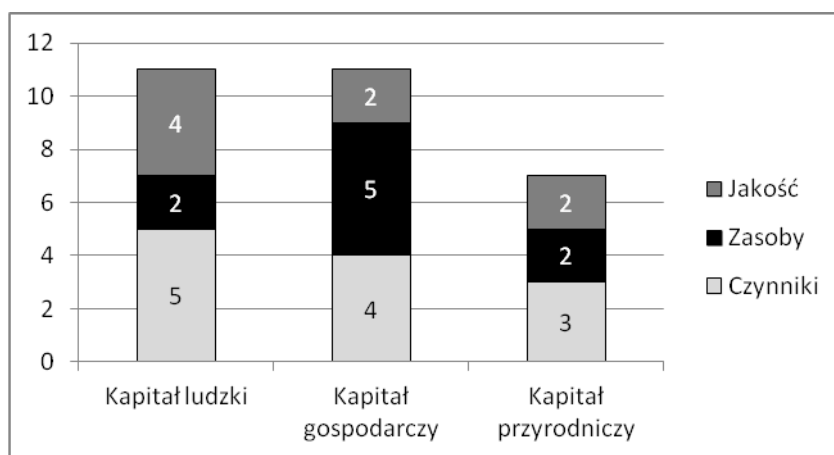
Rys. 37. Liczba zmiennych opisujących jakość kapitałów

Źródło: opracowanie własne

Zmniejszenie liczby zmiennych jakościowych z 21 potencjalnych (baza) do 8 wykorzystanych w modelu przedstawione na rysunku 37 w znacznym stopniu ograniczyło

możliwości weryfikacji hipotezy o rosnącym wpływie czynników jakościowych na poziom lokalnego rozwoju gospodarczego.

Liczbę zmiennych tworzących elementy składowe modelu w przekroju kapitałów w wymiarach zasobowym i jakościowym oraz czynników oddziałujących na poziom kapitałów przedstawia rysunek 38. Wynika z niego, że na syntetyczne miary kapitałów składały się standaryzowane sumy: 6 wskaźników w przypadku kapitału ludzkiego, 7 – kapitału gospodarczego i 4 – kapitału przyrodniczego.



Rys. 38. Liczba zmiennych diagnostycznych wg kapitałów

Źródło: opracowanie własne

Należy przy tym zwrócić uwagę na większą liczbę zmiennych opisujących jakość kapitału ludzkiego niż zasoby tego kapitału w warunkach ich zmniejszania się w prawie całym okresie badawczym. Oddziaływanie kapitału ludzkiego na poziom LRG niekorzystne po stronie zasobowej było kompensowane pozytywnym wpływem zwiększającej się jakości tego kapitału. W efekcie, jak pokazano w analizie produktywności, dynamika wzrostu kapitału ludzkiego miała intensywny charakter.

W odniesieniu do kapitału gospodarczego zestaw zmiennych diagnostycznych w dostatecznym zakresie opisywał wyspecyfikowane aspekty rzeczowych i finansowych zasobów tego kapitału. Natomiast w przypadku zmiennych dotyczących jakości kapitału szczupłość materiału statystycznego, a przede wszystkim proporcjonalnie niezbyt duże znaczenie merytoryczne użytych wskaźników, nakazuje z pewną ostrożnością podchodzić do oceny wpływu zmiennych jakościowych na ogólny poziom kapitału gospodarczego. Warto zauważyć, że koresponduje z tym stwierdzony w analizie produktywności ekstensywny charakter wzrostu rzeczowego kapitału gospodarczego.

Na ocenę przydatności zmiennych diagnostycznych wykorzystanych do pomiaru kapitału przyrodniczego należy spojrzeć przez pryzmat trudności z wyceną zasobów kapitału oraz braku w zestawie mierników zanieczyszczenia powietrza i wód.

Podsumowując można stwierdzić, że w znacznym stopniu o doborze zmiennych diagnostycznych modelu, obok analizy literatury przedmiotu (Adamowicz i Janulewicz, 2016; Babuchowska i Kisiel, 2006; Czajkowski, 2012; Dahlke, 2017; Dziekański, 2014; Flejterski, Jaźwiński i Klóska, 2010; Janc, 2009; Kiczek i Pompa-Roborzyński, 2013; Knapińska, 2009; Łukasiewicz, 2005; Łukomska, 2013; Malkowski, 2007; Moroń, 2012; Roszkowska i Rogut, 2007; Siński, 2018; Wiśniewski i Łukaszewska; 2015; Ziemiańczyk, 2010) decydowała specyfika gminy, będącej przedmiotem badania. Był to przy tym nie tylko jeden z ważniejszych etapów budowy modelu, ale w związku z występującymi ograniczeniami w dostępności danych powodującymi niespełnienie kryteriów formalnych (brak części danych, różny poziom agregacji, dane niepełne) – jeden z najtrudniejszych.

Rozdział VI.

ANALIZA BENCHMARKINGOWA

6.1. Rola analizy benchmarkingowej w badaniach konkurencyjności

Współcześnie dla lokalnych gospodarek ważne są nie tylko działania, które zwiększają ich potencjał gospodarczy, ale przede wszystkim poprawiające konkurencyjność, a przez to zwiększające szansę nie tylko na przetrwanie, ale przede wszystkim na sukces rynkowy.

Wymaga przy tym podkreślenia, że z uwagi na otwartość gospodarki rynkowej, mechanizm konkurencji wykracza daleko poza obszar ograniczony administracyjnymi granicami danej jednostki terytorialnej. Jest to konsekwencją charakterystycznej dla współczesnej gospodarki mobilności tak ważnych czynników jej rozwoju, jak kapitały ludzki, finansowy i w pewnym zakresie także rzeczowy. Stąd badanie konkurencyjności odbywa się na różnych poziomach: mega- (świat), makro- (państwa, regiony), mezo- (sektory, branże) i mikro- (firmy) (Siudek i Zawajska, 2014, s.98).

W ekonomii konkurencyjność określana jest ogólnie jako zdolność podmiotów działających w gospodarce rynkowej do osiągnięcia sukcesów w toczącej się między nimi rywalizacji ekonomicznej (Kamerschen, McKenzie i Nardinelli, 1991; Winiarski, 1999). Te podmioty, które na bazie posiadanych zasobów i umiejętności są w stanie wykreować i dostarczyć produkty czy usługi zaspokajające potrzeby klientów w sposób lepszy i bardziej efektywny od konkurentów, osiągają przewagę konkurencyjną na wybranych przez siebie rynkach (Lipczyński, 2014, s.50).

W ramach trójwymiarowej koncepcji konkurencyjności wyróżnia się możliwość jej pomiaru w odniesieniu do trzech płaszczyzn (Stępień i Sulimowska-Formowicz, 2003, za: Krzesaj, 2013, s.279):

- pozycji konkurencyjnej, czyli efektu dotychczas podejmowanych działań i punktu wyjścia do następnych,
- potencjału konkurencyjnego, określającego przyszłe możliwości organizacji,
- strategii konkurencyjnej, przejawiającej się przez zastosowanie odpowiednio dobranych instrumentów konkurowania.

Pozycja konkurencyjna to cecha tradycyjnie przypisywana podmiotom gospodarczym, definiowana jako suma ich sił i słabości skonfrontowana z możliwościami konkurentów i fazą

życia sektora, w którym dany podmiot funkcjonuje. Jak zauważa Andrzej Sztando (2000, s.82), nie istnieją jednak przeciwwskazania, aby zaadaptować to pojęcie na grunt teorii rozwoju lokalnego. Wiele współczesnych gmin angażuje bowiem swoje siły i środki zarówno na płaszczyźnie regionalnej, jak i krajowej, a nawet międzynarodowej, właśnie w celu osiągnięcia przewag konkurencyjnych nad innymi jednostkami. Ich pozycja konkurencyjna jest efektem rywalizacji z innymi JST, mającej na celu przyciąganie ludzi, pieniędzy i organizacji z innych terytoriów, ale także przeciwdziałanie odpływowi kapitału ludzkiego czy finansowego. Jest to rozumienie pojęcia konkurencyjności bliskie koncepcji Karoliny Beyera (2012, s.243), u której konkurencja definiowana jest jako „arena”, na której podmioty gospodarcze działające na danym obszarze rywalizują o klienta/konsumenta z podmiotami szeroko rozumianego otoczenia. W innym podejściu (Mierzejewska, 2011, s.82-83) dotyczącym miast, konkurencyjność utożsamiana jest bardziej ze zdolnością przystosowywania się do zmieniających się warunków, pod kątem utrzymania lub poprawy pozycji w toczącym się między miastami współzawodnictwie. Jest także konkurencyjność jednostki terytorialnej fundamentalnym pojęciem w ramach koncepcji modelu bazy eksportowej (Flejterski, Jaźwiński i Klóska, 2010, s. 83).

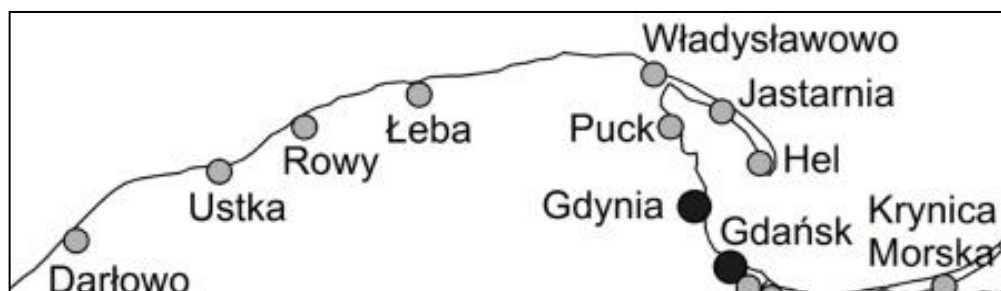
6.2. Metodyka badania w analizie benchmarkingowej

Dla pomiaru i oceny pozycji konkurencyjnej gminy miejskiej Ustka w latach 2004-2017 przeprowadzono analizę benchmarkingową w celu określenia jej „pozycji konkurencyjnej” w grupie wybranych gmin i w konsekwencji zbudowanie rankingu badanych gmin.

Benchmarking stał się powszechną praktyką w rozwoju gospodarczym. Jest używany przez miejscowości i regiony do mierzenia postępów i wyników wskaźników ekonomicznych w porównaniu z innymi obszarami. Wskaźniki te zazwyczaj uwzględniają zarówno możliwości, jak i wyniki obszaru geograficznego w kategoriach jego zdolności do wspierania przyszłego wzrostu gospodarczego oraz osiągnięcia pożądaných wyników ekonomicznych.

Wymaga podkreślenia, że istotny w tego rodzaju analizie jest dobór odpowiedniej grupy porównawczej. W niniejszej pracy grupę tę ograniczono do rozwiniętych turystycznie nadmorskich gmin województw pomorskiego i zachodniopomorskiego, z definicji wykluczając z bazy benchmarkingowej miasta na prawach powiatu (Sopot, Gdynia, Gdańsk). Są to bowiem jednostki samorządowe dysponujące wachlarzem dodatkowych czynników, kształtujących i stymulujących rozwój, niewystępujące w małych gminach będących

przedmiotem badania. W rezultacie przyjęcia założenia, że w grupie porównawczej winny znaleźć się gminy charakteryzujące się podobnym potencjałem rozwojowym, analizą objęte zostały następujące gminy miejskie: Darłowo, Ustka, Łeba, Władysławowo, Jastarnia i Hel.



Rys. 39. Rozmieszczenie portów polskich

Źródło: www.ejournals.eu

Jak wynika z tabeli 33, są to gminy z dominującą w gospodarce funkcją turystyczną, „zmierzoną” w pracy za pomocą wskaźnika Schneidera oraz charakteryzujące się podobnym przebiegiem procesów demograficznych (trend depopulacyjny).

Tab. 33. Wybrane dane dla porównywalnej grupy gmin

Gmina	Liczba mieszkańców			Wskaźnik Schneidera	
	2004	2017	%	2004	2014**
Darłowo	14 484	13 924	-3,9	175	362
Ustka	16 308	15 709	-3,7	363	468
Łeba	3 857	3 694	-4,2	2 018	2 131
Hel	4 136	3 373	-	81	200
Władysławowo	14 782	15 482*	+4,6	635	1 145
Jastarnia	4 035	3 760	-6,8	1 155	1 712

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

*Liczba mieszkańców Władysławowa w roku 2017 dotyczy gminy miejsko-wiejskiej, w jaką przekształciła się w roku 2015 dotychczasowa gmina miejska. Wielkość populacji samego miasta Władysławowa wynosiła w 2017 r. – 10 009 mieszkańców, natomiast obszaru wiejskiego, wchodzącego w skład nowej gminy – 5 473.

**Ograniczenie wskaźnika Schneidera do roku 2014 wynika z braku dostępu do danych (poza Ustką) dotyczących liczby turystów krajowych.

Proponowane w analizie do opisu „pozycji konkurencyjnej” zmienne zostały pogrupowane w następujących obszarach (Dziemianowicz, Peszat i Przyborowski, 2015, s.90-91; Łukomska, 2012, s.45-48):

- konkurowania o mieszkańców gminy:
 - saldo migracji (saldo za- i wymeldowań mieszkańców) na 1000 mieszkańców,

- realna wartość dochodów JST z tyt. udziału w podatkach od osób fizycznych (PIT) na 1 mieszkańca; wyliczenie tego wskaźnika dla każdej z analizowanych gmin, umożliwia w pośredni sposób ocenę różnic w poziomie średnich wynagrodzeń ludności, a więc czynnika będącego istotnym bodźcem dla migracji zarobkowej⁸⁵,
- konkurowania o inwestorów:
 - realna wartość dochodów z tytułu udziału w podatkach od osób prawnych (CIT) na jednego mieszkańca, pozwalająca w pośredni sposób na pomiar wielkości wypracowanych zysków przez przedsiębiorstwa; minusem tego wskaźnika może być wpływ dużych przedsiębiorstw oddziałujących na jego wartość; jak wynika z danych tabeli 34 dotyczy to przede wszystkim Łeby i Władysławowa (odnotowania wymaga przy tym spadek w okresie analizy liczby pracowników dużych firm w tych miastach – Morfish Spółka z o.o. w Łebie, spółki „Szkuner” i „BMC Seafood” we Władysławowie).

Tab. 34. Struktura liczby przedsiębiorstw dla grupy porównywalnych gmin

Rok	Liczba przedsiębiorstw o zatrudnieniu (osoby)	Gminy					
		Darłowo	Ustka	Łeba	Hel	Władysławowo	Jastarnia
2004	50-249	11	15	1	2	13	4
	≥ 250	0	1	0	0	3	0
	Udział w ogółem	0,5%	0,6%	0,1%	0,4%	0,4%	0,4%
2010	50-249	13	18	3	1	13	3
	≥ 250	0	0	1	0	2	0
	Udział w ogółem	0,6%	0,7%	0,3%	0,2%	0,4%	0,3%
2017	50-249	9	21	3	2	9	1
	≥ 250	0	0	1	0	2	0
	Udział w ogółem	0,5%	1,0%	0,3%	0,3%	0,5%	0,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych

- realna wartość dochodów budżetu gminy z tytułu podatku od nieruchomości na jednego mieszkańca, zależna głównie od wielkości inwestycji, w wyniku których zwiększa się powierzchnia gruntów, powierzchnia użytkowa budynków czy

⁸⁵Trzeba podkreślić, że w ramach tego wskaźnika nie uwzględnia się części mieszkańców, a mianowicie rolników, którzy nie są zobowiązani do płacenia podatku od osób fizycznych. Ta grupa pracownicza nie jest jednak reprezentowana licznie w badanej grupie JST, stąd można założyć, że nie wpływa istotnie na odzwierciedlenie rzeczywistości.

w przypadku budowl wielkość amortyzacji, stanowiących podstawę (bazę) naliczania tego podatku⁸⁶,

- liczba zarejestrowanych firm z kapitałem zagranicznym na 1000 mieszkańców jako miernik charakteryzujący korzystne, szczególnie z punktu widzenia transferu nowoczesnych technologii, otwarcie gospodarki lokalnej na gospodarkę światową,
- konkurowania o turystów:
 - miejsce gminy w rankingach plaż nadbałtyckich, publikowanych przez znany tygodnik opinii „Polityka” (lata 2004-2006) oraz portal Onet (lata 2008-2017), które w pracy uznano jako odpowiednik wartości „marki” nadmorskich kąpielisk,
 - liczba sezonowych (m-c lipiec) noclegowych miejsc turystycznych na 1000 mieszkańców, wyrażająca stopień zagospodarowania turystycznego,
 - liczba turystów zagranicznych odwiedzających gminę i korzystających z noclegów na 1000 mieszkańców,
- konkurowania o fundusze:
 - realna wartość dotacji celowych na 1 mieszkańca, przekazywanych JST na ściśle określone zadania do realizacji, w tym w szczególności na realizację zadań z zakresu administracji rządowej, na realizację bieżących zadań własnych JST, czy też na pokrycie kosztów realizacji inwestycji (Piszczek, 2018, s.118),
 - realna wartość projektów realizowanych na terenie gminy, finansowanych lub współfinansowanych ze środków unijnych.

W analizie porównawczej posłużono się zmiennymi, mającymi charakter:

- stymulantów, dla których rosnąca wartość świadczy o wzroście poziomu badanego zjawiska, stąd wartością najkorzystniejszą stymulanty jest wartość maksymalna, a najmniej korzystną – wartość minimalna,
- destymulantów – dla których malejąca wartość świadczy o wzroście poziomu badanego zjawiska, stąd wartością najkorzystniejszą destymulanty jest wartość minimalna, najmniej korzystną – wartość maksymalna.

⁸⁶ <https://www.gazetaprawna.pl/encyklopedia/podatki/hasla/331273,podatek-od-nieruchomosci.html>, data dostępu: 20.03.2018

Dla zapewnienia porównywalności, wartości zmiennych, dla których było to uzasadnione merytorycznie, zostały przedstawione jako wielkości relatywne w stosunku do liczby mieszkańców każdej z analizowanych gmin.

W badaniu posłużono się wskaźnikami standaryzowanymi w taki sposób, aby możliwe było określenie pozycji konkurencyjnej gminy miejskiej Ustka w grupie wybranych gmin dla każdego wyróżnionego obszaru. W tym celu posłużono się wzorem (Business Mobility International, 2013, s.89):

$$W_{i,j} = \frac{Z_{ij} - Z_{i,minj}}{Z_{i,maxj} - Z_{i,minj}}$$

gdzie: $W_{i,j}$ – wartość i-tego wskaźnika standaryzowanego dla j-tej gminy

Z_{ij} – wartość i-tej zmiennej dla j-tej gminy w analizowanej grupie

$Z_{i,minj}$ – wartość i-tej zmiennej w gminie najgorszej z grupy przyjętej do porównania

$Z_{i,maxj}$ – wartość i-tej zmiennej w gminie najlepszej z grupy przyjętej do porównania

Niezależnie od tego, w jakich jednostkach podawany jest miernik wyjściowy, wartość wskaźnika standaryzowanego przybiera wartości z przedziału od 0 do 1 (0 – dla gminy o najmniejszej wartości zmiennej, 1 – dla gminy o największej wartości w grupie porównywanych jednostek). Im wartość W_s jest bliższa 1, tym lepsza pozycja konkurencyjna danej gminy w analizowanym obszarze względem zmiennej pełniącej rolę benchmarku. Pozycja konkurencyjna gminy dla każdego roku okresu badawczego została przedstawiona w postaci syntetycznego wskaźnika standaryzowanego równego średniej z wartości wszystkich standaryzowanych zmiennych. Częstkowe średnie zostały obliczone także dla wyróżnionych obszarów konkurowania.

$$W_{S(j)} = \frac{\sum_{i=1}^{10} (W_{i,j})}{10}$$

gdzie: $W_{S(j)}$ – pozycja konkurencyjna j-tej gminy względem gmin stanowiących punkty odniesienia

Ocena dynamiki poziomu konkurencyjności, mierzonej zmianami wartości syntetycznego wskaźnika standaryzowanego, liczona była wg wzoru:

$$\Delta W_S = \frac{W_{S(t+1)}}{W_{S(t)}} * 100\%$$

6.3. Wyniki analizy benchmarkingowej

Wartości znormalizowanych zmiennych zaprezentowane w tabeli 35 charakteryzują miejsce opisywanego zjawiska w przedziale ograniczonym najniższą i najwyższą wartością

wśród analizowanej grupy JST, pozwalając na stworzenie relatywnego rankingu konkurencyjności gmin.

Tab. 35. Wartości znormalizowanych zmiennych diagnostycznych – rok 2014

Wskaźniki	Darłowo	Hel	Jastarnia	Łeba	Ustka	Władysławowo
Saldo migracji	0,648	0,000	1,000	0,620	0,689	0,708
Dochody z tyt. udziału w podatku PIT	0,193	1,000	0,668	0,000	0,621	0,477
Dochody z tyt. udziału w podatku CIT	0,046	0,000	0,439	1,000	0,688	0,123
Dochody z podatku od nieruchomości	0,241	0,453	0,696	1,000	0,000	0,558
Liczba spółek z kapitałem zagranicznym	1,000	0,000	0,223	0,926	0,972	0,797
Ranking plaż nadmorskich	1,000	0,000	0,290	0,935	0,968	0,903
Liczba turystycznych miejsc noclegowych w sezonie (m-c VII)	0,083	0,000	0,233	1,000	0,097	0,173
Liczba turystów zagranicznych	0,045	0,000	0,069	1,000	0,098	0,098
Wykorzystanie środków UE	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Dotacje celowe z budżetu Państwa	0,315	0,000	0,262	1,000	0,262	0,048
Średnia	0,397	0,161	0,431	0,831	0,488	0,432

Źródło: opracowanie własne

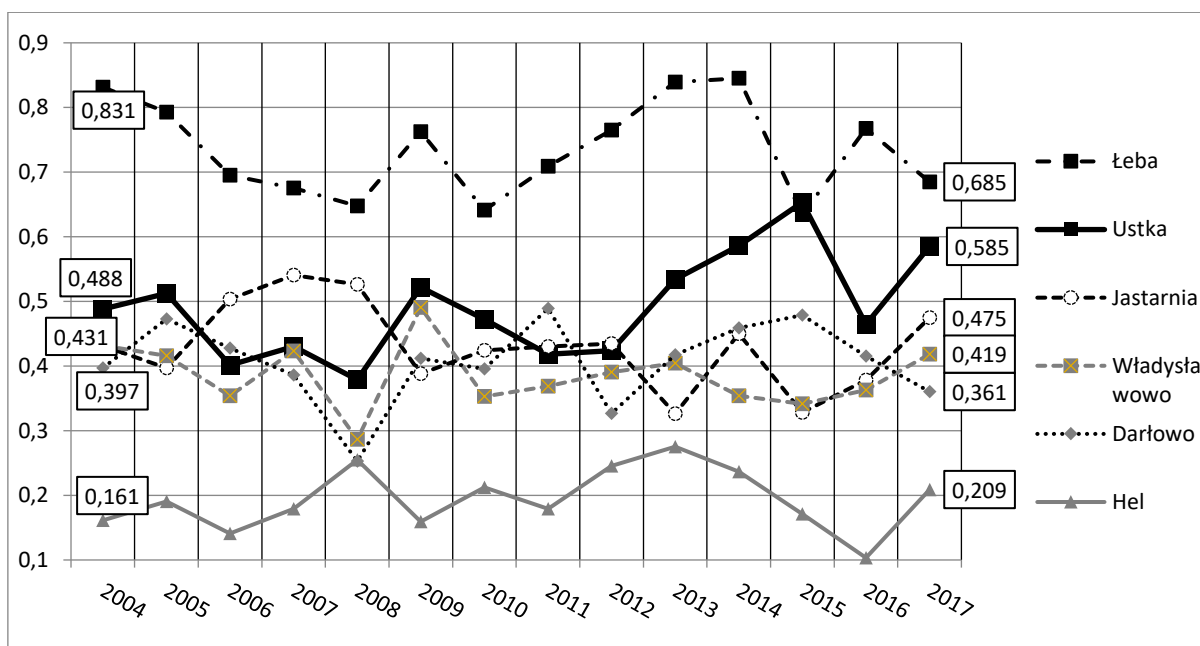
Tab. 36. Wartości znormalizowanych zmiennych diagnostycznych – rok 2017

Wskaźniki	Darłowo	Hel	Jastarnia	Łeba	Ustka	Władysławowo
Saldo migracji	1,000	0,000	0,667	0,661	0,831	0,954
Dochody z tytułu udziału w podatku PIT	0,000	0,889	0,537	0,898	1,000	0,511
Dochody z tytułu udziału w podatku CIT	0,000	0,009	0,451	0,115	1,000	0,187
Dochody z podatku od nieruchomości	0,166	0,531	0,581	1,000	0,000	0,539
Liczba spółek z kapitałem zagranicznym	0,839	0,000	0,369	0,778	1,000	0,400
Ranking plaż nadmorskich	0,789	0,421	0,684	0,895	1,000	0,789
Liczba turystycznych miejsc noclegowych w sezonie (m-c VII)	0,016	0,068	0,363	1,000	0,000	0,016
Liczba turystów zagranicznych	0,309	0,000	0,051	1,000	0,020	0,309
Wykorzystanie środków UE	0,032	0,000	0,284	0,055	1,000	0,235
Dotacje celowe z budżetu Państwa	0,453	0,173	0,762	0,449	0,000	1,000
Średnia	0,361	0,209	0,475	0,685	0,585	0,419

Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z danych tabeli 35, gminą, która osiągnęła najwyższą pozycję konkurencyjną w pierwszym okresie badania była gmina miejska Łeba (0,831), podczas gdy najniższą pozycję zajęła gmina Hel (0,161). W końcowym roku okresu badawczego (tabela 36) Łeba dalej była najbardziej konkurencyjna, niemniej dystans „goniących” ją rywali uległ wyraźnemu zmniejszeniu. Szczególnie dotyczyło to Ustki, nad którą przewaga lidera zmalała o 71% (z 0,343 do 0,100).

Jak wynika z danych rysunku 40, przedstawiającego standaryzowane miary syntetyczne dla wszystkich analizowanych gmin w okresie 2004-2017, pozycje konkurencyjne dwóch gmin skrajnych (Łeby i Helu) nie uległy zmianie, choć „przewaga konkurencyjna” Łeby nad Helem przy końcu okresu badawczego uległa znacznemu zmniejszeniu (z 0,67 do 0,476). O pozostałych czterech gminach można powiedzieć, że w całym okresie rywalizowały przede wszystkim między sobą, przy czym Ustka obroniła swoją „drugą pozycję”, z wyraźną przewagą nad Jastarnią, Władysławowem i Darłowem. Na szczególnie podkreślenie zasługuje prawie 3,5-krotne (z 0,343 do 0,100) zmniejszenie „dystansu” między Łebą a Ustką. Warto również odnotować, że mimo iż średnia miara syntetyczna dla wszystkich gmin pozostała prawie na tym samym poziomie: 2004 = 0,457, 2017 = 0,455, różnica między najlepszą i najgorszą gminą zmniejszyła się z 0,670 do 0,476, co świadczyłoby o odrabianiu dystansu przez Hel.



Rys. 40. Miary syntetyczne pozycji konkurencyjnych gmin

Źródło: opracowanie własne

Tabele 37 i 38 przedstawiają cząstkowe miary syntetyczne, określające pozycje konkurencyjne gmin w przekroju obszarów, na których toczyła się ich walka konkurencyjna.

Tab. 37. Miary syntetyczne pozycji konkurencyjnych (obszary konkurencyjne) – rok 2014

Konkurencja o:	Darłowo	Ustka	Łeba	Władysławowo	Jastarnia	Hel
mieszkańców	0,421	0,655	0,310	0,592	0,834	0,500
inwestorów	0,429	0,553	0,975	0,493	0,452	0,151
turystów	0,376	0,388	0,978	0,391	0,198	0,000
fundusze	0,158	0,131	0,500	0,024	0,131	0,000

Źródło: opracowanie własne

Charakterystycznym zjawiskiem dla pozycji konkurencyjnej Łeby na początku okresu badawczego była znaczna przewaga w obszarach „konkurencji o turystów i inwestorów”, a więc w dziedzinach decydujących o dynamice lokalnego rozwoju gospodarczego. Pierwsze miejsce Jastarni na polu „konkurowaniu o mieszkańców” było efektem jedyne, wśród gmin, dodatniego salda migracji oraz wysokich, relatywnie, dochodów własnych z tytułu udziału w podatku od osób fizycznych (PIT).

W roku 2017 (tabela 38) liderowanie Łeby ograniczyło się do „konkurencji o turystów” i już w mniejszym stopniu (drugie miejsce tuż za Ustką – w obszarze „inwestorów”). Pierwsze miejsce Ustki w rankingu „konkurowania o mieszkańców” było głównie efektem najwyższego poziomu dochodów z tytułu podatku PIT.

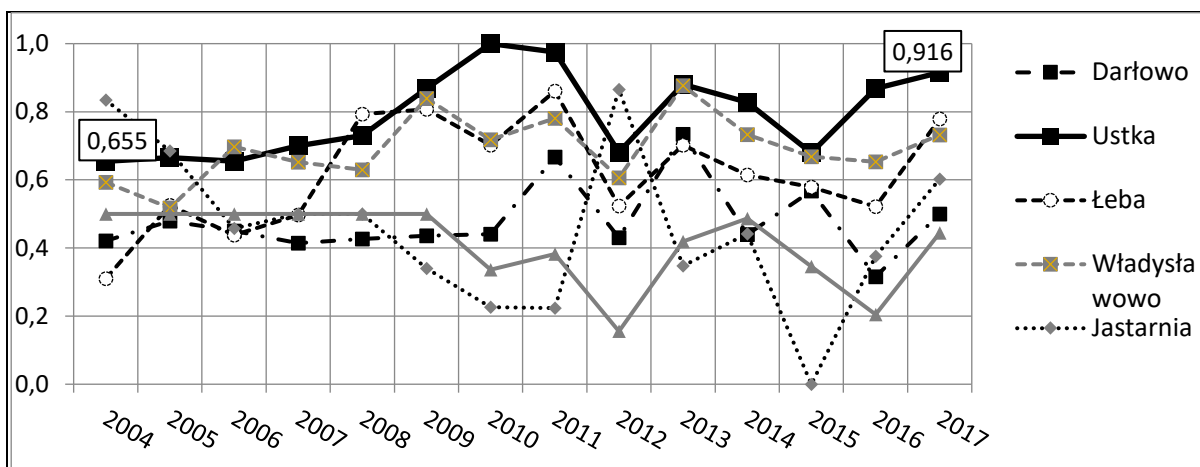
Tab. 38. Miary syntetyczne pozycji konkurencyjnych (obszary konkurencyjne) – rok 2017

Konkurencja o:	Darłowo	Ustka	Łeba	Władysławowo	Jastarnia	Hel
mieszkańców	0,500	0,916	0,779	0,732	0,602	0,444
inwestorów	0,335	0,667	0,631	0,375	0,467	0,180
turystów	0,372	0,340	0,965	0,120	0,366	0,163
fundusze	0,243	0,500	0,252	0,617	0,523	0,086

Źródło: opracowanie własne

Rysunki 41, 42, 43 i 44 pokazują dynamikę zmian w rankingach gmin w przekroju poszczególnych obszarów konkurencyjnych dla całego okresu analizy. W „konkurencji

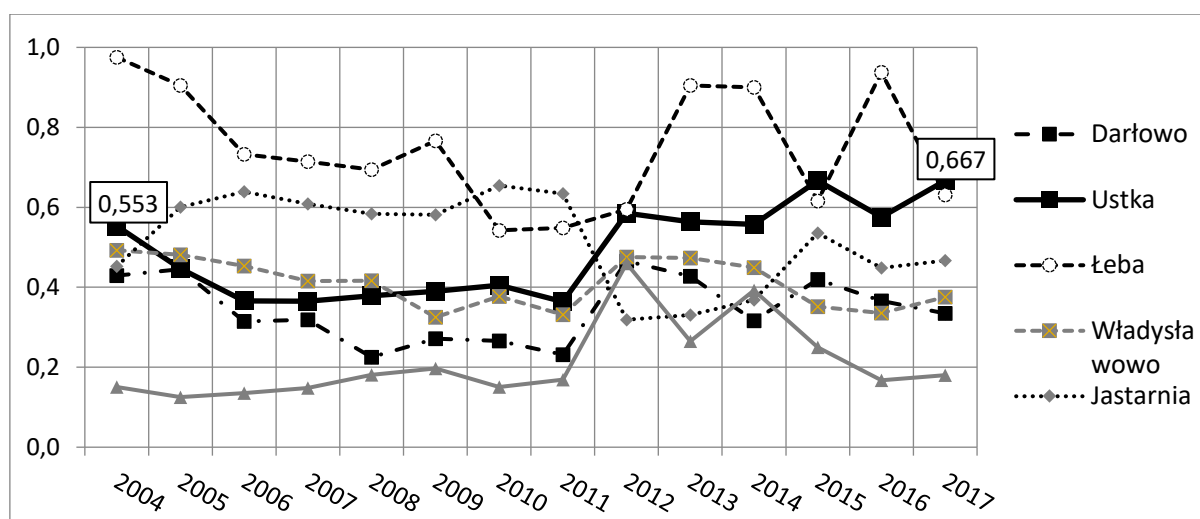
o mieszkańców” warta zauważenia jest tu dominująca pozycja Ustki, która tylko dwa razy została wyprzedzona przez Jastarnię (w latach 2004 i 2012).



Rys. 41. Pozycje konkurencyjne gmin w obszarze – konkurencja o mieszkańców

Źródło: opracowanie własne

Szczególnie istotne dla rozwoju gospodarczego jest uzyskanie przewagi konkurencyjnej pod względem atrakcyjności inwestycyjnej JST (obszar „konkurencja o inwestorów”) czyli tworzenie warunków decydujących o względnej przewadze obszaru pod względem jego zdolności do przyciągania, generowania i zatrzymywania inwestycji (Goga i Murphy, 2006, s.5-7). Pozyskiwanie przedsiębiorców i powstawanie nowych inwestycji przekłada się bowiem bezpośrednio na zwiększanie dochodów budżetowych, zwłaszcza dochodów własnych, z których można finansować zadania służące lokalnej społeczności.



Rys. 42. Pozycje konkurencyjne gmin w obszarze – konkurencja o inwestorów

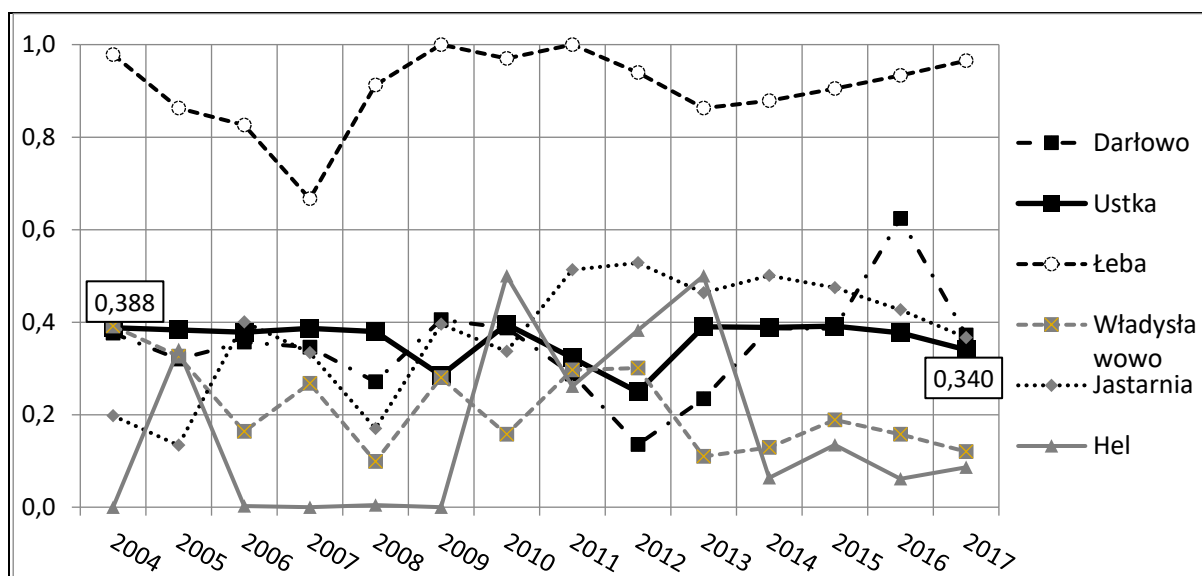
Źródło: opracowanie własne

Uważa się, że JST właśnie wtedy staje się konkurencyjna, gdy jest w stanie wygrać konkurencję z innymi jednostkami o przyciągnięcie kapitału inwestycyjnego (Gorzelał, 2003,

s.49). W przeważającej części okresu badawczego „konkurencję” na tym polu „wygrywała” Łeba, dużą przewagę osiągając w latach 2004, 2005, 2013, 2014 i 2016 (rysunek 42).

Z uwagi na specjalizację konkurujących gmin, szczególne znaczenie należy przypisać analizie rywalizacji w zakresie zagospodarowania turystycznego i intensywności ruchu turystycznego, jako czynników stymulujących rozwój usług turystycznych – głównej determinanty lokalnego rozwoju. Upatrywanie szans w rozwoju turystyki wydaje się jak najbardziej uzasadnione, w świetle opinii o obserwowaniu w skali globalnej dwóch działań gospodarki wykazujących stałą tendencję rozwojową. Są to szeroko pojmowana rozrywka oraz opieka nad osobami starszymi. Uważa się, że turystyka jest szczególnym przypadkiem sektora potencjalnie łączącego obydwie te dziedziny, dzięki czemu dynamika usług turystycznych może być szczególnie wysoka, a popyt na nie wyjątkowo stabilny (M. Kozak, 2006, s.49).

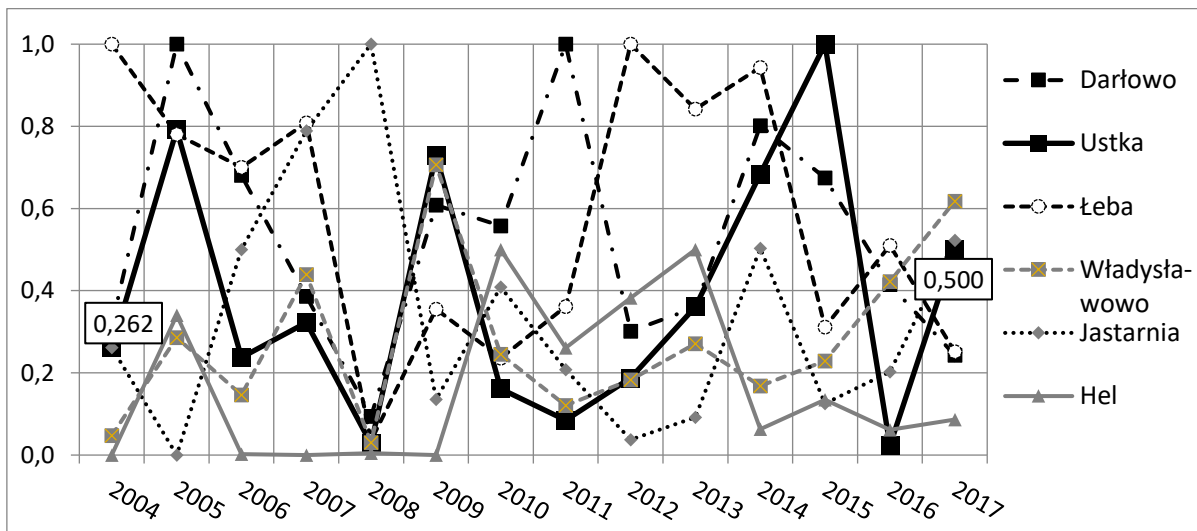
Z danych przedstawionych na rysunku 43 wynika bardzo znaczna przewaga konkurencyjna nad pozostałymi jednostkami, gminy miejskiej Łeba w zakresie miar diagnozujących ten obszar, głównie liczby miejsc noclegowych i turystów. Wypada dodać, że miasto posiada wyjątkowe walory przyrodnicze, począwszy od położenia nad morzem, poprzez przylegające do gminy ruchome wydmy, jeziora Łebsko i Sarbsko, rezerwat przyrody „Mierzeja Sarbska” oraz Słowiński Park Narodowy (Strategia rozwoju gminy miejskiej Łeba na lata 2014 – 2025 (2014), s.40). Pozycja konkurencyjna Łeby w tym obszarze rywalizacji była decydująca dla uplasowania się gminy w roli lidera w rankingu.



Rys. 43. Pozycje konkurencyjne gmin w obszarze – konkurencja o turystów

Źródło: opracowanie własne

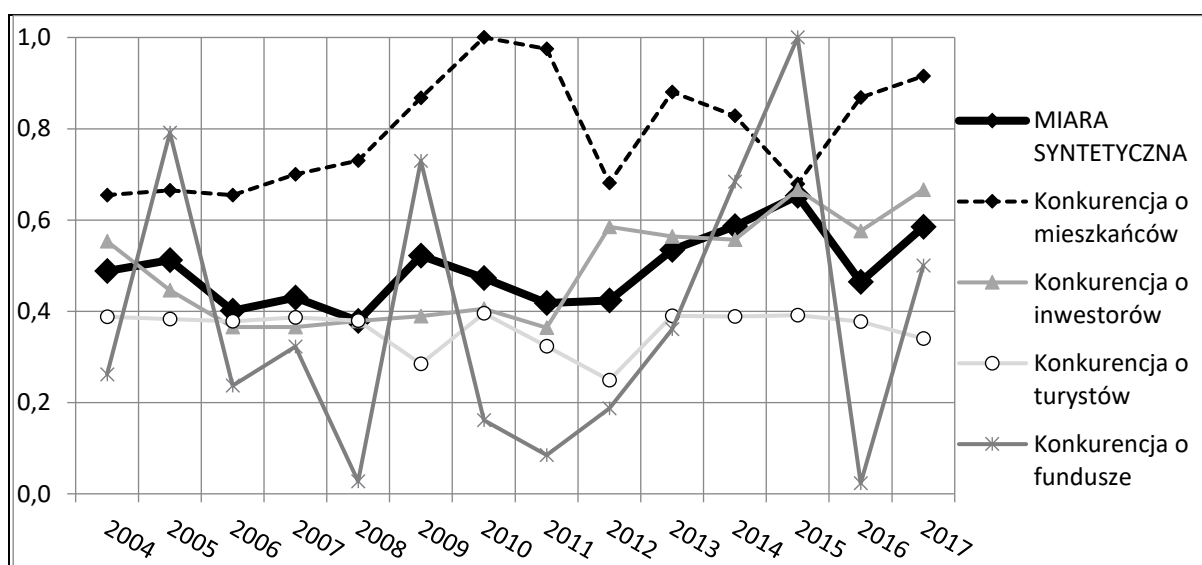
„Konkurencja o fundusze”, charakteryzująca się w poszczególnych latach dużymi wahaniami wynikającymi ze zmienności zakresów i harmonogramów realizacji gminnych projektów i zadań inwestycyjnych, była relatywnie mniej istotna dla kształtowania się syntetycznych wskaźników konkurencyjności gmin.



Rys. 44. Pozycje konkurencyjne gmin w obszarze – konkurencja o fundusze

Źródło: opracowanie własne

Relacje pomiędzy cząstkowymi miarami syntetycznymi zdefiniowanych obszarów konkurowania, jako elementów składowych syntetycznej pozycji konkurencyjnej Ustki, pokazano na rysunku 45. O ile pozytywnie można ocenić poziom konkurencyjności o mieszkańców i w pewnym stopniu – o inwestorów”, to w obszarze „konkurencji o turystów” gmina dysponuje znacznymi rezerwami.



Rys. 45. Pozycje konkurencyjne gminy Ustka w przekroju obszarów konkurowania

Źródło: opracowanie własne

6.4. Podsumowanie

Celem określenia pozycji konkurencyjnej wybranych nadmorskich gmin miejskich było wskazanie relatywnego, tj. ograniczonego odniesieniem do gminy zajmującej pozycję benchmarku, poziomu przewag konkurencyjnych w określonych obszarach rywalizacji. Wychodzono z założenia, że od umiejętności wykorzystania szans rynkowych zależy sytuacja gminy i zlokalizowanych na jej terenie podmiotów gospodarczych, stąd kształtowanie wysokiej konkurencyjności gminy powinno być jednym z najważniejszych zadań władz lokalnych.

Prezentowane wyżej miejsca poszczególnych gmin w rankingach pozycji konkurencyjnych zarówno w wymiarze syntetycznym, jak i cząstkowym (dla obszarów konkurowania o: mieszkańców, inwestorów, turystów i fundusze), odzwierciedlają skuteczność działania gmin w zakresie:

- zwiększania zasobów kapitału ludzkiego w formie przedsięwzięć zarówno przeciwdziałających odpływowi ludności, jak i zachęcających do osiedlania się nowych mieszkańców,
- przyciągania inwestorów poprzez pozyskiwanie przedsiębiorców i powstawanie nowych inwestycji, przekładające się bezpośrednio na wielkość własnych dochodów budżetowych JST, mogących być źródłem finansowania zadań służących lokalnym społecznościom,
- wykorzystania znaczenia przestrzeni zajmowanej przez JST, szczególnie w przypadku jednostek charakteryzujących się unikalnym ukształtowaniem terenu, klimatem itp., a więc cechami związanymi z pojęciem renty geograficznej, będącej premią za położenie geograficzne w określonym układzie społeczno-gospodarczym,
- oferowania odbiorcom zewnętrznym produktów i usług zaspokajających potrzeby klientów w sposób lepszy i bardziej efektywny od konkurentów,
- dostępu do zewnętrznych środków finansowych w postaci np. dotacji celowych, środków unijnych czy różnych form kapitału pożyczkowego.

Podsumowując, warto zwrócić uwagę na zależności występujące pomiędzy konkurencyjnością a rozwojem lokalnym. W literaturze podkreśla się, że właśnie systematyczne zwiększanie poziomu konkurencyjności podmiotów funkcjonujących na danym obszarze oznacza rozwój (Strahl, 2006, s.13), którego dynamika przesądza w dużym stopniu o sile konkurencyjnej państwa w wymiarze lokalnym (Szewczuk, 2011, s.116).

ZAKOŃCZENIE

Przedmiotem badania w niniejszej pracy była problematyka rozwoju lokalnego w jego wymiarze gospodarczym na poziomie najniższego szczebla samorządowych jednostek terytorialnych. Uzasadnieniem dla podjętej problematyki było przyjęcie założenia o rosnącym znaczeniu tej kategorii ekonomicznej, wynikającym z przekonania, że:

- rozwój całego kraju zależy nie tylko od największych aglomeracji miejskich – mimo że odgrywają one kluczową rolę – lecz także od potencjału rozwojowego wszystkich ośrodków, również tych najmniejszych,
- zmiany będące efektem postępującej globalizacji wymagają od społeczności lokalnych umiejętności dostosowywania się do szybko zmieniającego się otoczenia rynkowego poprzez działania, których bezpośrednim celem winno być zbudowanie potencjału gospodarczego przyczyniającego się do poprawy sytuacji ekonomicznej danej jednostki terytorialnej oraz jakości życia jej mieszkańców.

Reasumując, chodzi o to, że rozwój lokalny współcześnie nie jest już synonimem marginalizacji czy peryferyjności, lecz niezbywalnym elementem rozwoju społeczno-gospodarczego kraju (Brdulak, 2011).

Wychodząc z założenia, że w Zakończeniu powinno zostać przedstawione to co próbowano w pracy udowodnić, za punkt wyjścia rozważań w tym zakresie przyjęto nakreślone cele dysertacji, których analizę można przeprowadzić w podziale na trzy obszary: teoretyczny, metodyczny i empiryczny.

Do realizacji założonych celów w pierwszym z obszarów niezbędna była analiza literatury zwartej i czasopiśmienniczej w dwóch wymiarach: historycznym – pozwalającym zidentyfikować ewolucję pojęcia rozwoju w ekonomii w czasie i teoretycznym (z zakresu teorii rozwoju lokalnego) – pozwalającym na wskazanie koncepcji mogącej być podstawą rozwoju badanej gminy. Starano się przy tym zaprezentować różne podejścia, odzwierciedlające odmienne punkty widzenia badaczy i różne kryteria oceny zmian zachodzących w życiu społeczno-gospodarczym, podkreślając szczególnie brak gotowych recept rozwoju lokalnego z uwagi na to, że każdy układ lokalny jest jednostką charakteryzującą się indywidualną, przypisaną do danego obszaru kombinacją czynników ludzkich, ekonomicznych, środowiskowych i przestrzennych. Do wyjaśnienia głównej

kategorii będącej przedmiotem badań, czyli rozwoju lokalnego w wymiarze gospodarczym, wykorzystano elementy teorii bazy ekonomicznej, w szczególności pojęcie „bazy eksportowej”, według której część mieszkańców pracuje w sektorze egzogenicznym (opartym na popycie zewnętrznym) zapewniającym dopływ pieniądza do gospodarki lokalnej, w przeciwieństwie do sektora endogenicznego, gdzie obraca się pieniądzem, który już jest na miejscu. W pracy bazowano również na koncepcji rozwoju zdecentralizowanego, według której endogeniczne i egzogeniczne czynniki rozwoju pełnią funkcje komplementarne. Komplementarność polega, w tym przypadku, na z jednej strony aktywizowaniu, z pozycji władzy samorządowej, potencjału endogenicznego „odpowiedzialnego” za kształtowanie konkurencyjności danej jednostki terytorialnej, a z drugiej strony na wywieraniu przez zewnętrzne impulsy rozwoju istotnego wpływu na rozwój sektora endogenicznego poprzez generowanie tzw. „efektów mnożnikowych”, skutkujących wzrostem lokalnego zapotrzebowania na produkty i usługi.

W obszarze metodycznym do osiągnięcia zamierzonego celu pracy wykorzystano zarówno jakościowe (logiczne), jak i ilościowe (statystyczne) metody badawcze. Metody jakościowe opierały się na przeprowadzonych studiach literaturowych oraz rozumowaniu dedukcyjnym i indukcyjnym, którego rezultatem były analizy opisowo-porównawcze oraz prezentacje graficzno-tabelaryczne. Zastosowane metody ilościowe były adekwatne do przyjętego celu pracy, tj. pomiaru i oceny lokalnego rozwoju gospodarczego, z dodatkowym założeniem, że rozwiązaniu problemu badawczego towarzyszyć będą implikacje praktyczne.

W analizie danych statystycznych użyto narzędzi o sprawdzonej przydatności, mających wiele przykładów literaturowych, tj. analizę korelacji i modele analizy regresji do oceny zależności pomiędzy komponentami modelu i oceny produktywności kapitałów rzeczowego i ludzkiego oraz wielowymiarową analizę porównawczą, wykorzystującą metodę Hellwiga, do oceny dynamiki procesów rozwojowych. Użyta analiza taksonomiczna umożliwiła ocenę poziomu zróżnicowania zdefiniowanych w modelu obiektów, opisanych za pomocą wyselekcjonowanych zestawów cech statystycznych. Zastosowana metoda agregatowa, mimo ograniczonej możliwości interpretacji wynikającej w niektórych przypadkach z niekompletności materiału statystycznego, dała syntetyczny obraz rozwoju gospodarczego Ustki, umożliwiając jednocześnie zachowanie szczegółowości analizy w przekroju czynników determinujących jego dynamikę. Badanie charakteru rozwoju Ustki od strony nakładów pracy i kapitału rzeczowego przeprowadzono wykorzystując tak zwaną rachunkowość

wzrostu (model Solowa), umożliwiającą wskazanie, jaką część wzrostu należy przypisać zmianom produktywności kapitałów, a w konsekwencji ocenić stopień intensywności i ekstensywności wzrostu gospodarczego.

Jako narzędzia pomiaru i oceny konkurencyjności Ustki w latach 2004-2017 użyto analizy benchmarkingowej, umożliwiającej utworzenie rankingu konkurencyjności grupy gmin nadmorskich o podobnym potencjale rozwojowym (Darłowo, Ustka, Łeba, Władysławowo, Jastarnia, Hel). Rezultatem analizy było określenie pozycji konkurencyjnej wybranych gmin poprzez wskazanie relatywnego, tj. ograniczonego odniesieniem do gminy zajmującej pozycję benchmarku, poziomu przewag konkurencyjnych w zdefiniowanych obszarach rywalizacji o: mieszkańców, inwestorów, turystów i fundusze.

Problematyka części empirycznej w znacznym stopniu dotyczyła właściwego doboru zmiennych diagnostycznych. Przy założeniu, że analiza siły ich wpływu pozwala formułować prawidłowości rozwoju danej jednostki terytorialnej, do rozstrzygnięcia była przede wszystkim trafność ustaleń w zakresie zbioru potencjalnych determinant, będąca warunkiem właściwej oceny prawidłowości rozwoju. Najczęściej rozstrzygano to w formie założeń traktowanych jako wstępne hipotezy wpływu określonych zjawisk na odpowiednio zdefiniowane procesy, przy czym istotą zagadnienia było to, na ile zbiór zakładanych determinant wyczerpał rzeczywiste stymulatory rozwoju lokalnego. Warunkiem pełnego spełnienia przyjętego założenia był dostęp do kompletnego materiału statystycznego, co w niektórych przypadkach nie było możliwe.

Główny cel pracy, tj. pomiar i ocenę lokalnego rozwoju gospodarczego, zrealizowano za pomocą dedykowanego modelu, którego komponentami były zestawy wskaźników charakteryzujących kapitały: ludzki, gospodarczy i przyrodniczy, wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania rozwoju oraz ogólny poziom lokalnego rozwoju. Wyodrębnienie w ramach zmiennych modelu czynników warunkujących poziom zdefiniowanych determinant pozwoliło, przy użyciu analizy regresji, oszacować siłę i kierunek oddziaływania zmiennych wpływających na wielkość zasobów i jakość kapitałów.

Do tego samego obszaru należała analiza produktywności kapitału ludzkiego i rzeczowego, pozwalająca ocenić charakter relacji między wzrostem zasobów a ich produktywnością, stwierdzając intensywny charakter wzrostu w przypadku zasobów ludzkich i ekstensywny – dla nakładów kapitału rzeczowego. Ograniczenie użytego narzędzia analizy tylko do wyżej wymienionych kapitałów wynikało z braku dostępnego materiału

statystycznego w stosunku do kapitału przyrodniczego, z sugestią, że analiza tegoż kapitału w tym zakresie byłaby równie użyteczna.

Użycie w modelu syntetycznych miar umożliwiło ocenę trajektorii rozwoju w badanym okresie poprzez wyliczenie odległości taksonomicznych do okresu wzorcowego, charakteryzującego się największą wartością. Należy też podkreślić, że ocena lokalnego rozwoju z tego punktu widzenia jest wyłącznie podstawą do wyciągania wniosków dotyczących zmian w poziomie rozwoju, jego wzrostowej lub spadkowej tendencji, co może być jednak pożytecznym materiałem dla władz samorządowych w zakresie oceny skuteczności realizowanej strategii i polityki gospodarczej.

Określenie modelu jako dedykowany wynika z wykorzystania w nim zmiennych diagnostycznych, stanowiących macierz obserwacji statystycznych dobieranych z punktu widzenia istotności do wyjaśnienia analizowanego zjawiska tylko w odniesieniu do rozwoju gospodarczego gminy miejskiej Ustka. Niemniej model jest propozycją narzędzia możliwego do zastosowania w mierzeniu i ocenie procesów rozwoju gospodarczego również innych jednostek samorządowych tego samego szczebla podziału terytorialnego.

Główna hipoteza badawcza zakładająca, że o rozwoju gospodarczym badanej gminy w okresie 2004-2017 decydował sektor specjalizacji o charakterze egzogenicznym, została w pracy zweryfikowana pozytywnie. Sektor stanowiący „bazę eksportową” Ustki, a więc branże obsługujące głównie ruch turystyczny zwiększyły swoje udziały – liczone liczbą działających podmiotów – w gospodarce Ustki. Dotyczy to przede wszystkim podmiotów świadczących usługi w zakresie zakwaterowania i gastronomii, których udział wzrósł w okresie badawczym z 21% (2004) do prawie 26% w roku 2017. Do sektora specjalizacji pracującego na rzecz ponadlokalnych usługobiorców należy zaliczyć również podmioty takich branż jak handel i naprawa oraz transport i magazynowanie, w przeważającym stopniu oferującym swoje usługi turystom i kuracjom odwiedzającym gminę. Wskaźnik wielkości bazy ekonomicznej liczony na bazie struktury branżowej w całym okresie 2004-2017 przekraczał 50%.

Prawdziwość głównej hipotezy potwierdza także analiza wskaźników intensywności turystycznej decydujących o rozwoju funkcji turystycznej miasta. Warto podkreślić, że najszybciej przy tym, obok tradycyjnej turystyki rekreacyjnej, rozwijała się turystyka zdrowotna. W rezultacie czego najmłodsza chronologicznie funkcja gospodarcza w Ustce może stać się perspektywnie jej funkcją najważniejszą.

Przyjęcie jako pierwszej hipotezy pomocniczej założenia, że spośród podstawowych komponentów modelu, kapitał przyrodniczy charakteryzuje się największą siłą oddziaływania na poziom lokalnego rozwoju gospodarczego było uzasadnione znaczeniem środowiskowych czynników rozwoju w kontekście turystycznej funkcji gminy. Analiza parametrów strukturalnych modelu pozwalająca określić istotność wpływu poszczególnych rodzajów kapitałów na poziom LRG wskazuje jednakże na kapitał gospodarczy jako główny czynnik dynamizujący gospodarkę Ustki. Współzależność lokalnego rozwoju gospodarczego i kapitału przyrodniczego kształtuje się na znaczącym poziomie (współczynnik korelacji = 0,74), ale niższym niż relacja między syntetycznymi miarami lokalnego rozwoju i kapitału gospodarczego, stąd negatywna weryfikacja tej hipotezy pomocniczej.

Ocena traktowanych sumarycznie zasobowych i jakościowych mierników kapitału przyrodniczego przeprowadzona z wykorzystaniem współczynników ważności wskazuje na zasoby kapitału przyrodniczego – współczynnik = 0,74 przy wartości 0,35 dla wskaźników jakościowych – jako czynnik przede wszystkim wpływający na ogólny poziom kapitału przyrodniczego. Tymczasem współcześnie jakość środowiska przyrodniczego zaliczana jest do grupy zjawisk cechujących „trzecią” falę rozwoju ekonomicznego (Blakely i Bradshaw, 2002), dla której charakterystyczne są działania ekoefektywnościowe o niskim oddziaływaniu na środowisko (Dziemianowicz, Peszat i Przyborowski, 2015, s.89-90). W przypadku Ustki dotyczyć to powinno głównie wdrażania w sektorze energetycznym technologii wykorzystujących niskoemisyjne odnawialne źródła energii.

W ramach struktury modelu, zgodnie z drugą pomocniczą hipotezą badawczą, wyróżniono – obok ilościowego – również jakościowy wymiar zdefiniowanych czynników lokalnego rozwoju. Pozytywna weryfikacja hipotezy o perspektywicznie rosnącym znaczeniu jakościowego aspektu determinant rozwoju, znalazła jednak potwierdzenie jedynie dla kapitału ludzkiego, natomiast czynniki jakościowe zarówno w odniesieniu do kapitału gospodarczego, jak i przyrodniczego w zdecydowanie mniejszym stopniu oddziaływały na dynamikę rozwoju Ustki w badanym okresie niż zasoby obydwu kapitałów. Za szczególnie istotne uznano wyodrębnienie aspektu jakościowego wśród cech opisujących kapitał gospodarczy, uzasadnione przekonaniem o konieczności kontroli nieskrępowanego niczym wzrostu, wywoływanego w przeważającym stopniu coraz większym marnotrawstwem użytkowanych dóbr, wynikającym z marketingowego pobudzania popytu. Jest to zgodne z postulatami ekonomistów promujących „gospodarkę umiaru” (Kołodko, 2016) oraz

koncepcje „postwzrostu” (*degrowth*) ostrzegające, że dalszy wzrost staje się coraz trudniejszy do osiągnięcia w związku z malejącymi możliwościami zwiększania produktywności, nasyceniem rynków i degradacją środowiska przyrodniczego.

Należy jednak zauważyć, że waga weryfikacji hipotezy o znaczeniu czynników jakościowych dla lokalnego rozwoju wymaga operowania na materiale statystycznym obejmującym większość zmiennych istotnych dla pomiaru jakości determinantów rozwoju. Warunek ten w pracy spełniony był tylko dla kapitału ludzkiego, mimo braku wśród mierników jednego z najważniejszych stymulantów rozwoju, czyli wykształcenia. W odniesieniu do kapitału gospodarczego podstawą analizy był bardzo szczupły materiał statystyczny, który nie obejmował przede wszystkim wskaźników związanych z zagadnieniami innowacyjności. W ocenie przydatności zmiennych diagnostycznych wykorzystanych do pomiaru jakości kapitału przyrodniczego zwraca uwagę brak mierników zanieczyszczenia powietrza ważnych ze względu na to, że zła jakość powietrza ma swój wymiar ekonomiczny oddziałując nie tylko na zdrowie, ale również aktywność zawodową.

Do walorów poznawczych pracy należy zaliczyć zidentyfikowanie i charakterystykę istoty lokalnego rozwoju gospodarczego w oparciu o literaturę zwartą i czasopiśmienniczą. W warstwie aplikacyjnej wartość poznawcza sprowadza się do sprawdzenia przydatności wielowymiarowego indeksu lokalnego rozwoju gospodarczego jako zobiektywizowanej syntetycznej miary, umożliwiającej ocenę dynamiki rozwoju jednostek samorządu terytorialnego na poziomie mikroregionalnym. Również za propozycję mającą walor aplikacyjny uznano przyjętą metodę pomiaru konkurencyjności, bazującą na porównawczej ocenie pozycji konkurencyjnej w grupie jednostek podlegających badaniu w stosunku do pozycji konkurencyjnej jednostki osiagającej poziom benchmarku. Rezultatem analizy jest prezentacja dynamiki zmian w pozycjach konkurencyjnych gmin w zdefiniowanych obszarach konkurowania, umożliwiającą wyciąganie wniosków dotyczących podejmowania przez JST działań mających na celu zwiększenie ich szans w rynkowej rywalizacji.

Korzyść, która powinna być efektem zastosowania w pracy metody studium przypadku, sprowadza się do lepszego rozumienia teorii w lokalnych, specyficznych uwarunkowaniach. Warto zauważyć, że uogólnienie wniosków sformułowanych na podstawie pojedynczego studium przypadku powinno być rozpatrywane w taki sam sposób jak w procesie wnioskowania na podstawie wyników jednego eksperymentu. Wprawdzie pojedynczy przypadek odzwierciedla pojedynczy zestaw uwarunkowań wewnętrznych

i zewnętrznych, ale wnioski wyciągane na jego podstawie mogą być generalizowane do innych przypadków, charakteryzujących się podobnymi okolicznościami (Wójcik, 2013). W tym przypadku przeprowadzenie kolejnych badań z wykorzystaniem zaproponowanej metody pomiaru i oceny procesu rozwoju gospodarczego na poziomie mikroregionalnym może potwierdzić sformułowane w pracy wnioski również w innych okolicznościach – pod warunkiem odpowiedniej korekty modelu rozwoju, przede wszystkim w zakresie macierzy obserwacji zmiennych diagnostycznych.

Kierunki badań zaproponowane w niniejszej pracy mogą być rozwijane pod warunkiem dostępu do odpowiednich danych statystycznych, szczególnie wskaźników jakości kapitałów gospodarczego i przyrodniczego, i to dla dłuższych szeregów czasowych. Pomimo zarzutu arbitralności i subiektywizmu, warto również rozważyć możliwość opracowania wag dla poszczególnych zmiennych diagnostycznych.

Bibliografia

- Abramowska-Kmon A. (2011). O nowych miarach zaawansowania procesu starzenia się ludności. *Studia demograficzne*, 1(159), 3-22. Pobrane z http://www.sd.pan.pl/images/stories/pliki/Archiwum/2011_1_1_o%20nowych%20miarach%20zaawansowania%20procesu%20starzenia%20si%20ludnoci.pdf
- Aczel, A.D. i Sounderpandian J. (2000). *Statystyka w zarządzaniu*. Warszawa: PWN.
- Aczel, A.D. i Sounderpandian, J. (2018). *Statystyka w zarządzaniu*. Warszawa: PWN.
- Adamowicz, M. (2003). *Skala lokalna w terytorialnym podziale kraju*, [w]: Adamowicz, M. (red.) (2003). *Strategie rozwoju lokalnego. Aspekty instytucjonalne*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW. Tom I.
- Adamowicz, M. i Janulewicz, P. (2016), Ocena poziomu rozwoju dużych miast w Polsce – wyniki badań wykorzystujących wzorzec rozwoju Hellwiga. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(64), 68-86. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-f44d0b8c-ceca-47cf-8989-bbcb2a632b19>
- Aftanas, J. i Rydz, E. (1996). Stan obecny, uwarunkowania, kierunki rozwoju gospodarki morskiej województwa słupskiego, W: *XI Sejmik Morski: Powojenne półwiecze polskiej gospodarki morskiej*. Szczecin:Stowarzyszenie „Civitas Christiana” Ośrodek Myśli Morskiej.
- Arak, P., Ivanov, A., Peleah, M., Płoszaj, A., Rakocy, K., Rok, J. i Wyszowski, K. (2012), *Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2012 Rozwój regionalny i lokalny*. Warszawa: Biuro Projektowe UNDP w Polsce, 187. Pobrane z <http://www.euroreg.uw.edu.pl/pl/publikacje,krajowy-raport-o-rozwoju-spolecznym-polska-2012-rozwoj-regionalny-i-lokalny>
- Arndt, H. W. (1987). *Economic development. The history of an idea*. Chicago-London:The University of Chicago Press.
- Babuchowska, K. i Kisiel, R. (2006). Wpływ samorządu gminnego na lokalny rozwój gospodarczy na przykładzie gmin województwa warmińsko-mazurskiego. *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*, 5(2), 5-15. Pobrane z <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000123043688>
- Bagdziński, S. L. (1994). *Lokalna polityka gospodarcza (w okresie transformacji systemowej)*. Toruń:Wydawnictwo UMK.
- Bagdziński, S. L., Maik, W. i Potoczek, A. (red.) (1995). *Polityka rozwoju regionalnego i lokalnego w okresie transformacji systemowej*. Toruń:Wydawnictwo UMK.

- Balcerowicz, L. (1998). *Wolność i rozwój*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Balcerzak, A. P. (2011). Taksonomiczna analiza jakości kapitału ludzkiego w Unii Europejskiej w latach 2002-2008. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Taksonomia*, 18(176), 456-467. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171370793>
- Bal-Domańska, B. i Wilk, J. (2011). Gospodarcze aspekty zrównoważonego rozwoju województw – wielowymiarowa analiza porównawcza. *Przegląd Statystyczny* 58, z. 3-4, 300-322. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171212425>
- Banach, W. (2006). Aksjologiczne determinanty rozwoju gospodarczego. *Annales: etyka w życiu gospodarczym*, 9(1), 77-84. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171351087>
- Bank Danych Lokalnych. Pobrane z: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/tablica#>
- Bank Światowy. Sekcja Rozwoju Miast (2003). *Lokalny rozwój ekonomiczny Kompendium LRE*. Waszyngton:Bank Światowy, Guetersloh:Fundacja Bertelsmanna, Londyn:DFID. Pobrane z <https://docplayer.pl/146494-Bank-swiatowy-sekcja-rozwoju-miast-lokalny-rozwoj-ekonomiczny-kompendium-lre-produkt-sieci-miast-przemian.html>
- Barro, R. J. (2013). Democracy, Law and Order, and Economic Growth. Washington: *The Heritage Foundation*, Chapter 3, 41-58, Pobrane z https://thf_media.s3.amazonaws.com/index/pdf/2013/chapter3.pdf
- Barro, R. J. i Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic Growth*. Second Edition. Cambridge, Massachusetts:The MIT Press.
- Bartkowiak, R. (2008). *Historia myśli ekonomicznej*. Warszawa: PWE.
- Bartkowiak, R. (2013). *Ekonomia rozwoju*. Warszawa: PWE.
- Bartnik, C. S. (2001). *Historia filozofii*. Lublin: KUL.
- Bartosiewicz, B. (2016). Polityka rozwoju lokalnego w kurczących się małych miastach. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 418, 22-31. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171441004>
- Bąk, I. i Sompolska-Rzechuła, A. (2005). Wielowymiarowa analiza porównawcza jakości środowiska naturalnego w ujęciu wojewódzkim. *Wiadomości Statystyczne* 9, 51-61. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000000125818>

- Bąkiewicz, A. i Czaplicka, K. (2011). Warunki rozwoju gospodarczego. W: R. Piasecki (red.), *Ekonomia rozwoju*. Warszawa: PWE.
- Becla, A. i Czaja, S. (2014). Rola kapitału ludzkiego i społecznego w określeniu ścieżki rozwoju ekonomicznego w regionach problemowych. *Optimum : studia ekonomiczne* nr 2 (68), 16-28. Pobrano z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171315525>
- Begg, D. (1992). *Makroekonomia*. Warszawa: PWE.
- Beyer, K. (2012). Kapitał intelektualny jako podstawa przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw, *Studia i prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania* nr 25, 241-254. Pobrano z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171242847>
- Blakely, E.J. i Bradshaw, T.K. (2002). *Planning Local Economic Development: Theory and Practice*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Blaug, M. (1994). *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Blaug, M. (2000). *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bogalska-Martin, E. (2011). Wprowadzenie do teorii kulturowych uwarunkowań rozwoju gospodarczego. W: R. Piasecki (red.), *Ekonomia rozwoju*. Warszawa: PWE.
- Borsa, M. (2004). *Gospodarka i polityka przestrzenna*. Skrypt dla studentów Wyższej Szkoły Społeczno-Ekonomicznej w Warszawie. Pobrano z <https://docplayer.pl/16005069-Gospodarka-i-polityka-przestrzenna.html>
- Borys, T. (2012). Interdyscyplinarność nauk o jakości. *Zarządzanie i Finanse*, 3(1), 7-23. Pobrano z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-8cc18188-3df0-496c-bd97-cf1abd802f37>
- Borys, T. (2013). Nowe kierunki ekonomii środowiska i zasobów naturalnych w aspekcie nowej perspektywy finansowej Unii Europejskiej. *Ekonomia i Środowisko*, 1(44), 8-28. Pobrano z <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/01%20borys%20tadeusz.pdf>
- Bossak, J. W. i Bieńkowski, W. (2004). *Międzynarodowa zdolność produkcyjna kraju i przedsiębiorstw Wyzwania dla Polski na progu XX1 wieku*. Warszawa: SGH.
- Bratnicki, M. (2002). *Przedsiębiorczość i przedsiębiorcy współczesnych organizacji*. Katowice: Wydawnictwo AE.

- Brdulak, J. (2011). Cechy rozwoju lokalnego. Pobrane z <http://www.praktycznateoria.pl/cechy-rozwoju-lokalnego/>
- Brdulak, J. , Pawlak, P. , Krysiuk, C. i Zakrzewski B. (2014). Podstawowe teorie lokalizacji działalności gospodarczej oraz znaczenie czynnika transportu. *Logistyka* nr 6, 2254-2260. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element/baztech9caa20f8a57d-452c-8e85-82ca9450caad>
- Brol, R. (1998). Rozwój lokalny – nowa logika rozwoju gospodarczego. W: Obrębalski M. (red.), *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce. Prace Naukowe AE we Wrocławiu 785*, 11-15. Wrocław:Wydawnictwo AE.
- Brol, R. (2006). *Czynniki rozwoju regionalnego*. W: D. Strahl (red.), *Metody oceny rozwoju regionalnego*. Wrocław:Wydawnictwo AE.
- Broński, K. (2006). Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenie polskie doby transformacji (po 1989 r.). *Zeszyty Naukowe AE Kraków nr 706*, 7-26. Pobrano z http://gollum.uek.krakow.pl/bibl_ae_zasoby/zeszyty/pdf/111521776.pdf
- Broszkiewicz, R. (1996).Mechanizmy i instrumenty sterowania procesami rozwoju gospodarki lokalnej i samorządowej w Polsce. *Prace Naukowe AE we Wrocławiu*, nr 734, 31-40.
- Budner, W. (2004). *Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*. Poznań: Wydawnictwo AE.
- Bukowski, M., Magda, I., Marć, Ł. i Zawistowski, J. (2006). *Źródła i perspektywy wzrostu produktywności w Polsce*. Warszawa:Instytut Badań Strukturalnych. Pobrano z https://ibs.org.pl/app/uploads/2016/10/IBS_Report_01_2006_pl.pdf
- Burchard-Dziubińska, M. (2011). *Ekologiczne determinanty rozwoju gospodarczego*. W: R. Piasecki (red.), *Ekonomia rozwoju*. Warszawa: PWE.
- Business Mobility International (2013). Aktualizacja strategii rozwoju gminy Rewal do roku 2020. Pobrano z <http://bip.rewal.pl/dokumenty/5181>
- Cieśla, S. i in. (2014). Diagnostyka Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Miasta Słupska. Wrocław: IPC Instytut Badawczy. Pobrano z file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/diagnoza_miejskiego_obszaru_funkcjonalnego.pdf
- Christowa, C. (kier. projektu) (2007). *Strategia rozwoju portu morskiego w Ustce do roku 2021*. Pobrane z <http://www.christowaczslawa.pl/images/doc/2007-strategia-rozwoju-portu-morskiego-w-Ustce.pdf>

- Churski, P. (2014). Rola funduszy europejskich w realizacji zadań własnych samorządu lokalnego największych miast Polski – doświadczenia pierwszego 10-lecia członkostwa Polski w UE. W: S. Ciok i K. Janc (red), *Współczesne wyzwania polityki regionalnej i gospodarki przestrzennej T.2, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego*, 33/(2), 25-38. Pobrane z https://www.researchgate.net/publication/283151618_Rola_funduszy_europejskich_w_realizacji_zadan_wlasny_samorzadu_lokalnego_najwiekszych_miast_Polski__doswiadczenia_pierwszego_10lecia_czlonkostwa_Polski_w_UE
- Churski P., (2011). Obszary wzrostu i obszary stagnacji gospodarczej w Polsce – kontekst teoretyczny. W: P. Churski (red.), *Zróżnicowanie regionalne w Polsce. Biuletyn KPZK PAN*, 248, 9-43.
- Costanza, R., Hart, M., Posner, S. i Talberth, J. (2009). Beyond GDP: The Need for New Measures of Progress. *THE PARDEE PAPERS/No. 4*.
- Coyle, D. (2018). *PKB Krótka, lecz emocjonująca historia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czaja, S. i Becla, A. (2012). Nowe problemy we współczesnej ekonomii. W: S. Czaja, A. Becla, J. Włodarczyk i T. Poskrobko (2012), *Wyzwania współczesnej ekonomii*. Warszawa: Difin.
- Czaja, S. i Becla, A. (2012a). Wybrane zagadnienia ekologizacji współczesnej ekonomii. W: S. Czaja, A. Becla, J. Włodarczyk i T. Poskrobko (2012), *Wyzwania współczesnej ekonomii*. Warszawa:Difin.
- Czajkowski, Z. (2012). Kapitał ludzki – pojęcie i miary. *Instytut Gospodarki Światowej*, 312, 1-39. Pobrane z https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KGS/struktura/IGS-KGS/publikacje/Documents/Z.Czajkowski_312.pdf
- Czaplicka, K. (2011). Zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego. *Ośrodek Rozwoju Edukacji*, 1-15. Pobrane z <http://www.ore.edu.pl/materialy-do-pobrania>
- Czaplicka, K. i Łuczak, R. (2010). Granice w myśleniu o rozwoju. *Working Papers*, 1, 1-12. Pobrane z http://gdrg.pl/wp-content/uploads/146_WORKING_PAPERS_Nr_1_2010.pdf
- Czapliński, P. (2003). Ścieżki prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych w regionie słupskim. *Słupskie Prace Geograficzne*, 1, 39-50. Pobrane z <https://spg.apsl.edu.pl/baza/wydawn/spg01/czaplinski.pdf>
- Częścik, T. (2015, 20 sierpnia). Dwumiasto. Słupsk i Ustka - będzie nowe otwarcie. *Wyborcza.pl*.

- Dacko, M. (2009). Badanie stanu bazy ekonomicznej i struktury funkcjonalnej gmin województwa małopolskiego metodami pośrednimi. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica*, 268 (54), 25-34. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171381813>
- Dahlke, P. (2017). *Samorząd terytorialny w procesie kształtowania rozwoju gospodarczego regionu na przykładzie województwa wielkopolskiego*. Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Staszica w Pile, 247-248. Pobrane z https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/13142/Samorzad_terytorialny_Wnetrze.pdf?sequence=1&iisAllowed=y
- Dej, M. (red.) (2016). *Raport o stanie polskich miast 2016 Rozwój gospodarczy*. Kraków: Instytut Rozwoju Miast. Pobrano z https://www.academia.edu/29078294/Raport_o_stanie_polskich_miast_2016_Rozwój_gospodarczy
- Derek, M. (2008). *Funkcja turystyczna jako czynnik rozwoju lokalnego w Polsce*. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW. Pobrano z http://wgssr.uw.edu.pl/wgssr/wp-content/uploads/2018/11/1_pdfsam_doktorat-w-pdf.pdf
- Deszczyński, P. (2017). Konceptualizacja pojęcia „ekonomia informacji” – paradygmat public relations. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe UE w Katowicach*, 313, 51-60. Pobrane z https://www.ue.katowice.pl/fileadmin/user_upload/wydawnictwo/SE_Artyku%C5%82y_291_320/SE_313/04.pdf
- Dmitruk, J. i Gawinecki, J. (2017). Metody wielowymiarowej analizy porównawczej — budowa i zastosowanie. *Biuletyn WAT*, 66(4), 103-119. doi: 10.5604/01.3001.0010.8224
- Dolata, R. (2007). Edukacyjna wartość dodana, czyli jak wykorzystywać wyniki egzaminów zewnętrznych do oceny efektywności nauczania. Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli. Pobrane z <http://ewd2013.ibe.edu.pl/downloads/publikacje/ewd%20RD%20dla%20CODN.pdf>
- Domański, B. (2004). Krytyka pojęcia rozwoju a studia regionalne. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(16), 7-23. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-82873088-cd61-4e72-bc5d-ddf193ee2ae8>
- Domański, R. (1990). *Gospodarka przestrzenna*. Warszawa: PWN.
- Domański, R. (1993). *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*. Warszawa: PWN.

- Domański, R. (2000). Kapitał ludzki, podział pracy i konkurencyjność. *Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics*, 161(7-8), 32-46. Pobrano z http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.doi-10_33119_GN_113965
- Domański, R. (2002). *Gospodarka Przestrzenna*. Warszawa:PWN.
- Domański, B. i Noworól, A. (kier.) (2010). *Badanie funkcji, potencjału oraz trendów rozwojowych miast w województwie małopolskim*, Kraków:Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej i Instytut Spraw Publicznych UJ. Pobrane z <http://www.fundusze20072013.malopolska.pl/pokl/Documents/baza-badan/priorytetVIII/Badanie-funkcji-potencjalu-oraz-trendow-rozwojowych-miast.pdf>
- Domar Evsey D. (1946). Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment. *Econometrica*, 14, s. 137 - 147.
- Drucker, P. (1992). *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*. Warszawa:PWE.
- Drucker, P. (1999). *Spółeczeństwo prokapitalistyczne*. Warszawa:PWN.
- Drucker, P. (2002). *Myśli przewodnie Druckera.*, Warszawa:MT Biznes.
- Dubisz, S. (red.) (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa:PWN.
- Dyjach, K. (2013). Teorie rozwoju regionalnego wobec zróżnicowań międzyregionalnych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia*, 47(1), 49-59. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171235329>
- Dziekański, P. (2014). Koncepcja wskaźnika syntetycznego oceny poziomu rozwoju gmin wiejskich województwa świętokrzyskiego w warunkach globalizacji. *Zeszyty Naukowe SGGW*, 14(3), 61–70. Pobrane z [http://sj.wne.sggw.pl/pdf/PRS_2014_T14\(29\)_n3_s61.pdf](http://sj.wne.sggw.pl/pdf/PRS_2014_T14(29)_n3_s61.pdf)
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej C 380 E/81 (2012). Pobrane z <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2012:380E:FULLifrom=EN>
- Dziemianowicz, W., Peszat, K. i Przyborowski, K. (2015). Natura 2000 w kontekście konkurencyjności i możliwości rozwojowych gmin w Polsce. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(59), 86-103. doi: 10.7366/1509499515904, 86-103
- Dziemianowicz, W. i Swianiewicz, D. (1998). Atrakcyjność inwestycyjna miast. „*Transformacja Gospodarki*”, nr 95, 66. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000000005651>
- Ederer P., Schuller P. i Wilms S. (2007). *The European Human Capital Index: The Challenge of Central and Eastern Europe*. The Lisbon Council Policy Brief. Pobrane

- z https://www.researchgate.net/publication/235410009_The_European_Human_Capital_Index_-_The_Challenge_of_Central_and_Eastern_Europe
- Encyklopedia PWN. Pobrane z <http://encyklopedia.pwn.pl>
- Encyklopedia Zarządzania. Pobrane z http://mfiles.pl/pl/index.php/Ekonomia_institutionalna
- Famulska, T. i Znaniecka, K. (red. nauk.) (2004). *Finansowe aspekty rozwoju lokalnego*. Katowice: Wydawnictwo AE.
- Feltynowski, M. (2009). *Polityka przestrzenna obszarów wiejskich. W kierunku wielofunkcyjnego rozwoju*. Warszawa: CeDeWu, 207-221. Pobrane z <http://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2016/08/A-Feltynowski.pdf>
- Flejterski, St. (2002). *Kapitał w „starej” i „nowej gospodarce”*. W *poszukiwaniu dźwigni wzrostu i rozwoju w Polsce*, [w]: Kołodko, G. W. i Piątkowski, M. (red.). *Nowa gospodarka i stare problemy Perspektywy szybkiego wzrostu w krajach posocjalistycznych*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, 219-230. Pobrane z http://tiger.edu.pl/kolodko/ksiazki/Nowa_gospodarka_stare_problemy.pdf
- Flejterski, St., Jaźwiński, I. i Klóska R. (2010). *Koncepcje szacowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego lokalnych jednostek samorządu terytorialnego*. W: S. Flejterski, A. Szewczuk i M. Kogut-Jaworska (red.), *Znaczenie samorządu terytorialnego dla rozwoju regionalnego w Polsce, Niemczech i na Ukrainie. Zeszyty Naukowe nr 620, Ekonomiczne problemy usług nr 6*, 77-96. Pobrane z http://www.wzieu.pl/zn/620/ZN_620.pdf
- Flieger, M. (2013). *Kryteria i bariery lokalizacji działalności gospodarczej przedsiębiorstw w procesie stymulowania rozwoju gmin – wyniki badań*. W: R. Brol i A. Sztando (red), *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce. Zeszyty Naukowe UE we Wrocławiu*, 284, 207-215. Pobrane z https://www.dbc.wroc.pl/Content/24843/Flieger_Kryteria_i_Bariery_Lokalizacji_Dzialalnosci_Gospodarczej_2013.pdf
- Fukuyama, F. (2019). *Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Furubotn E. G. i Pejovich S. (1972). *Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature*. *Journal of Economic Literature*, Vol. 10, No. 4, s. 1137-1162. Pobrane z <http://coin.wne.uw.edu.pl/tzylicz/przed-13.pdf>

- Gałęski, B. (1977). Styl życia i jakość życia – próba systematyzacji pojęć. *Studia Socjologiczne*, 1(64), 31–50.
- Gąsior, K. (2018). *Nasze lasy*. Pobrane z <https://ustka.szczecinek.lasy.gov.pl/zasoby-lesne#.XzZxSKdxeM>
- Głuszyński, J., Kowalewska, A., Skrzyńska, J. i Szut J. (2013). Sektor usług nierynkowych i rynkowych w województwie podkarpackim. Rzeszów: Podkarpackie Obserwatorium rynku pracy. Pobrane z <https://wuprzeszow.praca.gov.pl/documents/60111/1484790/6.%20Sektor%20us%C5%82ug%20rynkowych%20i%20nierynkowych%202013.pdf/d22f3427-0a80-4731-862a-aa66e4dc51a6>
- Goliński, W. (2008). Historia portu w Ustce. Pobrane z biblioteka.ustka.pl
- Gorzela, G. (2003). Bieda i zamożność regionów Założenia, hipotezy, przykłady. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(11), 37-59. Pobrane z http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web/euroreg_publications_files/3091/bieda_i_zamoznosc_regionow_gorzela.pdf
- Gorzela, G. (2016). *Polska gmina 2015*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Gorzela, G., Płoszaj, A. i Smętkowski, M. (2006). Ocena strategii rozwoju regionu – wykorzystanie modelu czterech kapitałów na przykładzie województwa lubuskiego. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(25), 67-82. Pobrane z https://www.researchgate.net/publication/236233298Ocena_strategii_rozwoju_regionu_wykorzystanie_modelu_czterech_kapitalow
- Grabiński, T. (1984). *Wielowymiarowa analiza porównawcza w badaniach dynamiki zjawisk gospodarczych*. Kraków:Wydawnictwo AE.
- Grosfeld, J. (red. i tłum.) (1985). *Ponad ekonomię.*, Warszawa:PIW.
- Grosse, T. G. (2002). Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(8), 25-48. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-dc6aa18c-1db0-4423-be63-49c5033d1eb3>
- Gryszel, P. (2015). *Zarys historii turystyki w Polsce*. Pobrane z <https://docplayer.pl/5191709-Zarys-historii-turystyki-w-polsce.html>
- Grzeszczak, J. (1999). *Bieguny wzrostu a formy przestrzeni spolaryzowanej*. Wrocław: Wydawnictwo Continuo. Pobrane z <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/3576/edition/597/content?>
- GUS (2017). *Ludność stan i struktura oraz ruch naturalny w 2017 r.*
- GUS (2017). *Turystyka w 2017 r.*
- GUS (2014). *Europejskie badanie dochodów i warunków życia (EU-SILC) w 2013.*

- GUS (2014). *Jakość życia w Polsce*.
- GUS (2014). *Polska w Unii Europejskiej 2004-2014*.
- GUS (2014). *Sytuacja makroekonomiczna w Polsce w 2013 roku na tle procesów w gospodarce światowej*.
- GUS (2014). *Wybrane wskaźniki przedsiębiorczości*.
- GUS (2011). *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski*.
- GUS (2010). *Rachunki kwartalne Produktu Krajowego Brutto Zasady metodologiczne*.
- Gwosdz, K. (2012). Baza ekonomiczna i specjalizacja funkcjonalna miast konurbacji katowickiej po dwu dekadach transformacji. *Acta Geographica Silesiana*, 11, 15-30.
- Gwosdz K. i Górecki J. (2010). Poziom i dynamika rozwoju gospodarczego. W: B. Domański i A. Noworól (kier.), *Badanie funkcji, potencjału oraz trendów rozwojowych miast w województwie małopolskim*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej i Instytut Spraw Publicznych UJ. Pobrane z https://www.academia.edu/3281014/Potencja%C5%82_i_funkcje_gospodarcze_miast_wojew%C3%B3dztwa_ma%C5%82opolskiego
- Gwosdz K., Ciechowski M., Micek G. (2010). Funkcje i baza ekonomiczna ośrodków miejskich w tym stopień jej dywersyfikacji. B. Domański i A. Noworól A. (kier.), *Badanie funkcji, potencjału oraz trendów rozwojowych miast w województwie małopolskim*. Kraków: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej i Instytut Spraw Publicznych UJ. Pobrane z https://www.academia.edu/3281014/Potencja%C5%82_i_funkcje_gospodarcze_miast_wojew%C3%B3dztwa_ma%C5%82opolskiego
- Hansen, A. H. (1938). *Full Recovery Or Stagnation?*, London: W.W. Norton.
- Harmes-Liedtke, U. (2007). Benchmarking Territorial Competitiveness. *Mesopartner Working Paper* No. 09.
- Harrod, R.F. (1939). An Essay in Dynamic Theory. *Economic Journal*, vol. 49, no. 193, s. 14–33.
- Hausner, J. (2008). *Zarządzanie publiczne*. Warszawa: SCHOLAR.
- Heffner, K. (2001). Problemy zagospodarowania przestrzeni miejskiej. W: A. Klasik i F. Kuřnik (red.), *Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym i regionalnym*. Katowice: Wydawnictwo AE.
- Heller, J. (2006). Samodzielność finansowa samorządów terytorialnych w Polsce. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(24), 137-151. Pobrane z http://studreg.uw.edu.pl/pdf/2006_2_heller.pdf

- Hellwig, Z. (1968). Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom rozwoju i strukturę kwalifikowanych kadr. *Przegląd Statystyczny*, 4, 307–327.
- Hełpa-Liszkowska, K. (2013). Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, vol. 1, 6 (255), 5-18. Pobrane z http://dziedzictwo.zbynniekm.nazwa.pl/doc/Dziedzictwo_kulturowe_jako_czynnik_rozwoju_lokalnego.pdf
- Hendel, M. (2016). Przydatność wskaźników funkcji turystycznej w ocenie rozwoju turystycznego obszaru na przykładzie gminy Ustroń. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej seria: Organizacja i zarządzanie*, 87, 157-170. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171425628>
- Herbst, M. (2003). *Koniunktura gospodarcza metropolii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hicks, J. R. (1950). *A Contribution to the Theory of the Trade Cycle*. Oxford: Oxford University Press.
- Historia Ustki. Pobrane z https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_Ustki
- Hryniewicz, J. (2000). Endo- i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(2), 53-77. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-5b8a8e93-2daa-4af7-a296-c16906052f11>
- Human Development Report 1990. The United Nations Development Programme (UNDP). New York, Oxford: Oxford University Press. Pobrane z http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf
- Innovation Union Scoreboard 2014. Portal Innowacji. Pobrane z http://www.pi.gov.pl/parp/chapter_86197.asp
- Isard, W. (1956). *Location and Space-Economy*. New York: The Technology Press of MIT and John Wiley i Sons, Inc..
- Jackson, T. (2009). *Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy*. Sustainable Development Commission, Pobrane z http://www.sd-commission.org.uk/data/files/publications/prosperity_without_growth_report.pdf
- Jałowiecki, B. (1989). Rozwój lokalny. *Rozwój Regionalny Rozwój Lokalny Samorząd Terytorialny* 16. Pobrane z http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_files/3415/16._rozwj_lokalny.pdf

- Janasz, K. (2008). Kapitał jako podstawa rozwoju przedsiębiorstwa. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, nr 1, 69-79. Pobrano z http://www.wneiz.pl/nauka_wneiz/sip/sip1-2008/janaszk.pdf
- Janc K. (2009), *Zróżnicowanie przestrzenne kapitału ludzkiego i społecznego w Polsce*, Wrocław: Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego. Pobrano z https://www.geogr.uni.wroc.pl/data/files/publikacje-rozprawy-naukoweigr/rrozprawy_08.pdf
- Jarmołowicz, W. i Kalinowska-Sufinowicz B. (2014). Wzrost gospodarczy – pomiar, źródła, konsekwencje. W: W. Jarmołowicz (red.), *Podstawy makroekonomii*. Poznań: Wydawnictwo UE.
- Jarmołowicz, W. i Kuźmar, S. (2014). Efektywność gospodarowania zasobami pracy w regionie – na przykładzie województwa wielkopolskiego w latach 2000–2012. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, nr 35, 329-343. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171316367>
- Jażewicz, I. (2005). Przemiany społeczno-demograficzne i gospodarcze w małych miastach Pomorza Środkowego w okresie transformacji gospodarczej. *Słupskie Prace Geograficzne*, 2, 71-79. Pobrano z <https://spg.apsl.edu.pl/baza/wydawn/spg02/jazewicz.pdf>
- Józefiak, C. (2011). Warunki rozwoju gospodarczego. W: R. Piasecki, *Ekonomia rozwoju*. Warszawa:PWE.
- Kachniarz, M. (2011). Bogactwo gmin – efekt gospodarności czy renty geograficznej. *Prace Naukowe UE we Wrocławiu. Ekonomia*, tom 17, nr 214, 81-94.
- Kaldor, N. (1957). A Model of Economic Growth. *Economic Journal*, 67(268), s. 591-624. doi:org/10.2307/2227704
- Kamerschen, R., McKenzie, R. B. i Nardinelli, C. (1992). *Ekonomia*. Gdańsk:Fundacja Gospodarcza NSZZ „Solidarność”.
- Kelly, K. (1998). *New rules for the new economy. 10 radical strategies for a connected World*. New York:Penguin Group. Pobrane z <https://kk.org/mt-files/books-mt/KevinKellyNewRules-withads.pdf>
- Kiczek, M. i Pompa-Roborzyński, M. (2013). Ocena rozwoju gmin powiatu rzeszowskiego (z wykorzystaniem metody Hellwiga). *Humanities and Social Sciences* nr 20 (2), 65-76.

Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171299459>

- Kiełczewski, D. (2009). Jakość życia i dobrobyt jako kategorie zrównoważonego rozwoju. D. Kiełczewski (red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Białystok:WydawnictwoWSE. Pobrane z http://www.biblioteka.wse.edu.pl/wse/userfiles/file/publikacje_pdf/Od_koncepcji_do_ekorozwoju.pdf
- Kiliński, A. (1979). *Jakość*. Warszawa:Wydawnictwo Naukowo-Techniczne.
- Klamut, M. (2000). Poszukiwanie ścieżki trwałego wzrostu. W: B. Winiarski (red.), *Polityka gospodarcza*. Warszawa:Wydawnictwo PWN.
- Klamut, M. (2000a). Przedmiot oddziaływań – gospodarka narodowa. W: B. Winiarski (red.), *Polityka gospodarcza*. Warszawa:Wydawnictwo PWN.
- Klasik, A. (1996). Lokalny rozwój gospodarczy i metody jego badania. W: *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce. Prace Naukowe AE we Wrocławiu* nr 734, Wrocław: Wydawnictwo AE.
- Knapińska, M. (2009). Kapitał ludzki jako element otoczenia przedsiębiorstwa. W: Z. Waśkowski (red.), *Sposoby budowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa. Zeszyty Naukowe Gnieźnieńskiej Wyższej Szkoły Humanistyczno-Menedżerskiej „Milenium”*, nr 1 (3), 59-68.
- Knapińska, M. (2016). Rozwój gospodarczy w podstawowych miernikach makroekonomicznych. *Zeszyty Naukowe PTE w Zielonej Górze* nr 4, s. 134-146.
- Knapińska, M. i Małecka-Ziembińska, E. (2016). Productivity and labor costs in the OECD countries – elements of comparing analysis. *The Business and Management Review*, Vol. 7, No 3.
- Knapińska, M. i Woźniak, K. (2016). Znaczenie kapitału ludzkiego w rozwoju społeczno-gospodarczym wybranych krajów z różnych regionów świata. *Studia i Prace WNEiZ US*, nr 44/1, 135-147. doi: 10.18276/sip.2016.44/1-11
- Kogut-Jaworska M., (2011). Procedury budowy strategii rozwoju lokalnego i regionalnego. W: A. Szewczuk, M. Kogut-Jaworska i M. Ziolo, *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*. Warszawa:Wydawnictwo C.H. Beck.
- Kołodko, G. (1998). Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant.... *Transition*, 9(3). Pobrane z <http://documents1.worldbank.org/curated/ru/925801468748771182/pdf/multi-page.pdf>
- Kołodko, G. (2008). *Wędrujący świat*. Warszawa:Prószyński i S-ka.

- Kołodko, G. (2016). *Nowy pragmatyzm czyli ekonomia i polityka dla przyszłości*, Pobrane z www.pte.pl/pliki/2/12/Nowypragmatyzm.pdf
- Komisja Europejska, (2006). *Nowa definicja MŚP Poradnik dla użytkowników i wzór oświadczenia*. Pobrane z http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/sme_definition/index_pl.htm
- Kopaczewska, K. (2008). *Renta geograficzna a rozwój społeczno-gospodarczy*. Warszawa: CEDEWU.
- Kornai, J. (2014). *Dynamizm, rywalizacja i gospodarka nadmiaru*. Kraków: Fundacja GAP.
- Kornafel, M. i Telega, I. (2018). Natural capital in economic model. *Przegląd Statystyczny*, Tom LXV, Zeszyt 3, 253-270. doi: 10.5604/01.3001.0014.0538
- Kostro, K. (2005). Kapitał społeczny w teorii ekonomicznej. *Gospodarka Narodowa*, 7-8, 1-28. Pobrane z http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.doi-10_33119_GN_101500
- Kościeński, M. (2005). *Stocznia Ustka sprzedana firmie Euro-Industry*. Pobrane z <https://gdansk.naszemiasto.pl/stocznia-ustka-sprzedana-firmie-euro-industry/ar/c3-6286777>
- Kośny, M. i Peternek, P. (2011). Wielkość próby a istotność wnioskowania statystycznego. *Didactics of Mathematics*, 8 (12), 71-80. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-8759028d-4e16-407b-a143-4af6957f557a>
- Kozak, M. (2006). Konkurencyjność turystyczna polskich regionów. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(25), 49-64. Pobrane z <http://www.euroreg.uw.edu.pl/pl/publikacje,konkurencyjnosc-turystyczna-polskich-regionow>
- Kozak, M. W. (2015, 30-31 maja). Co wymyśli chodnik. *Gazeta Wyborcza*.
- Krajewski, W. (1977). Pojęcie rozwoju i postępu. W: J. Kmita (red), *Założenia teoretyczne badań nad rozwojem historycznym*. Warszawa: PWN.
- Krajowa Polityka Miejska 2023*, (2015). Warszawa: Ministerstwo Rozwoju. Pobrano z <http://www.pte.pl/pliki/2/21/KrajowaPolitykaMiejska.pdf>
- Krakowiak-Bal, A. (2005). Wykorzystanie wybranych miar syntetycznych do budowy miary rozwoju infrastruktury technicznej. *Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich*, 3, 71-82. Pobrano z https://www.researchgate.net/publication/275348773_Wykorzystanie_wybranych_miar_syntetycznych_do_budowy_miary_rozwoju_infrastruktury_technicznej

- Krawczyk, G. (2017). Zróżnicowanie poziomu rozwoju ekonomicznego miast regionu wschodniego a zróżnicowanie dynamiki przemian. *Studia Regionalne i Lokalne*, 4(70), 84-119. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171500984>
- Krugman, P. i Wells, R. (2012). *Makroekonomia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Krugman, P. i Wells, R. (2012). *Mikroekonomia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kryk, B. (2014). Czas na zielone kołnierzyki. *Ekonomia i Środowisko* numer 3 (50), 10-20. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171317005>
- Kryk B., (2017). Economic Accounts of the Environment in Polish Public Statistics. *Ekonomia i Środowisko*, 1 (60), 60-71. Pobrane z <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171466345>
- Krzesaj, M. 2013. Badanie poziomu konkurencyjności podmiotów w biznesie internetowym. *Studia Ekonomiczne UE Katowice* nr 156, 279-292. Pobrane z <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171260947>
- Kubiczek, A. (2014). Jak mierzyć dziś rozwój społeczno-gospodarczy krajów ?. *Nierówności społeczne a Wzrost Gospodarczy* nr 38, 40-56. Pobrane z <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171282589>
- Kubik, W. (1977). Socjologia Herberta Spencera. *Przegląd Socjologiczny* 29, 339-348. Pobrano z http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Przegląd_Socjologiczny_Sociological_Review/Przegląd_Socjologiczny_Sociological_Review-r1977
- Kuder D. (2014), *Nowe modele wzrostu gospodarczego a paradygmat zrównoważonego rozwoju*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 38 (2/2014), 27-39. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-dd0f942e-231d-46ab-82b5-10f291f2cdad>
- Kudłacz, T. (1999). *Programowanie rozwoju regionalnego*. Warszawa: PWN.
- Kudłacz, T. (2007). Rozwój lokalny. W: J. Hausner (red.), *Ekonomia społeczna a rozwój*. Kraków: Małopolska Szkoła Administracji Publicznej UE.
- Kula, H. (1979). *Granica morska PRL 1945-1950*. Warszawa: MON.
- Kurek, W. (red.) (2007). *Turystyka*. Warszawa: PWN.

- Leśniak-Moczuk, K. (2006). Lokalizm w perspektywie globalizacji. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 8, 129-136. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171228579>
- Lewandowska-Gwarda, K. (2013). Rola przestrzeni w badaniach ekonomicznych. *Acta Universitatis Nicolai Copernici Oeconomia XLIV* nr 1, 145-158. doi: http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_ECON.2013.011
- Lipczyński, T. (2014). Wiedza jako narzędzie budowy przewagi konkurencyjnej małych i średnich przedsiębiorstw. *Informatyka ekonomiczna*, 1(31), 47-58. doi: <http://dx.doi.org/10.15611/ie.2014.1.04>
- Lindmajer, J., Machura, T. i Szultka, Z. (1985). *Dzieje Ustki*. Słupsk: Polskie Towarzystwo Historyczne.
- List sygnatariuszy (2018, 20 września). *Europa, czas skończyć z uzależnieniem od wzrostu gospodarczego*. *Gazeta Wyborcza*.
- Lokalny program rewitalizacji gminy miasto Ustka (2011).
- Lubiniecka, L. (2013). *Zenon Lewand Legenda „Korabia”*. Ustka: wydawca M. Paprocki.
- Lundvall B-Å. i Johnson B. (1994). The Learning Economy. *Journal of Industry Studies*, 1(2), 23-42. doi:10.1080/136627/19400000002
- Luszniewicz, J. (2012). Cechy i rodzaje industrializacji. *Optimum Studia Ekonomiczne* 3(57), 5-32. Pobrane z http://pbc.biaman.pl/Content/30259/57_Optimum_3_2012.pdf
- Łapiński, K., Peterlik, M. i Wyżnikiewicz, B. (2014). *Szara strefa w polskiej gospodarce*. Warszawa: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- Łogwiniuk, K. (2011). Zastosowanie metod taksonomicznych w analizie porównawczej dostępu do infrastruktury ICT przez młodzież szkolną w Polsce. *Oeconomia i Zarządzanie*, 1, 7-23. Pobrane z http://www.zneiz.pb.edu.pl/kwartalnik120111_1logwiniuk.pdf
- Łukasiewicz, G. (2005). Metody pomiaru kapitału ludzkiego. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 6, 37-45. Pobrane z <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171212123>
- Łukomska, J. (2012). Czynniki lokalnego rozwoju gospodarczego. W: D. Ilnicki i K. Janc (red.), *Badania regionalnych i lokalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego* 29, 45-58. Pobrane z https://www.geogr.uni.wroc.pl/data/files/publikacje-rozprawy-naukowe-igrr/rozprawy_29.pdf

- Łukomska, J. (2013). Czynniki lokalnego rozwoju gospodarczego w Polsce – znaczenie polityk miejskich. *Konferencja: Polityka miejska – wyzwania, doświadczenia, inspiracje*. Pobrane z http://www.euroreg.uw.edu.pl/media/prezentacje_konferencja_polityka_miejska/3.1._julita_ukomska_-_czynniki_lokalnego_rozwoju_gospodarczego_w_polsce.pdf
- Maciaszek, Z. (2008). Globalizacja a neoliberalizm. *Zarządzanie zmianami*, nr 2, 12-22. Pobrane z http://www.wsz-pou.edu.pl/biuletyn/?p=istrona=biul_maciasz19inr=19
- Maddison, A. (2001). *The World Economy: A Millennial Perspective*. Paris: Development Centre Studies, OECD, Pobrane z <http://theunbrokenwindow.com/Development/MADDISON%20The%20World%20Economy--A%20Millennial.pdf>
- Maik, W. (1997). *Podstawy geografii miast*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Malaga, K. (2013). Jednolita teoria wzrostu gospodarczego. Warszawa: *IX Kongres Ekonomistów Polskich*, 1-12. Pobrane z <http://www.pte.pl/kongres/referaty/Malaga%20Krzysztof/Malaga%20Krzysztof%20%20JEDNOLITA%20TEORIA%20WZROSTU%20GOSPODARZE%20GO%20%20E2%80%93%20STAN%20OBECNY%20I%20NOWE%20WYZWANIA.pdf>
- Malkowski, A. (2007). Wielowymiarowa analiza przestrzennego zróżnicowania rozwoju społeczno-gospodarczego województw w latach 1999-2004. *Folia Universitatis Agriculturae Stetinensis Oeconomica*, 256(48), 205-212. Pobrane z <http://docplayer.pl/40339565-Wielowymiarowa-analiza-przestrzennego-zroznicowania-rozwoju-spoeczno-gospodarczego-wojewodztw-w-latach.html>
- Mandal, A. (2013). Funkcje miast i ich subiektywna percepcja (na przykładzie regionu śląskiego). *Acta Geographica Silesiana*, 14, 55-61. Pobrane z http://archiwum.wnoz.us.edu.pl/download/wydawnictwa/ags/ags_14_7.pdf
- Maszke, A.W. (2004). *Metodologiczne postawy badań pedagogicznych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Mazur-Wierzbicka, E. (2006). Miejsce zrównoważonego rozwoju w polskiej i unijnej polityce ekologicznej na początku XXI wieku. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 8, 317-328. Pobrane z www.ur.edu.pl/pliki/Zeszyt8/23_mazur-wierzbicka.pdf
- Meadows D.H., Meadows, D.L., Randers, J. i Behrens, III W.W. (1972). *The Limits to Growth*. New York: Universe Books.
- Meier, G. M. i Stiglitz, J. E. (2000). *Frontiers of Development Economics the Future in Perspective*. A Copublication of the World Bank and Oxford University Press. Pobrane z <http://documents1.worldbank.org/curated/en/586861468762924370/pdf/multi0page.pdf>

- Michałowska, D. A. (2013). *Neoliberalizm j jego (nie)etyczne implikacje edukacyjne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe.
- Michałowski, A. (2011). Przestrzenne usługi środowiska w świetle założeń ekonomii zrównoważonego rozwoju. *Problemy Ekorozwoju*, 6, 2, 117-126. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.baztech-article-BPL2-0028-0072>
- Mierzejewska, L. (2011). W poszukiwaniu nowych modeli rozwoju. *Studia Miejskie*, 4, 81-92. Pobrane z <http://www.studiamiejskie.uni.opole.pl/wp-content/uploads/2016/04/mierzejewska.pdf>
- Miłek, D. i Paluch, P. (2016). Rozwój społeczno-gospodarczy polskich regionów. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 48, 90-103. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-90716022-87b0-4045-9a27-810ce825087b>
- Miształ, J. (2010). Analiza wyników egzaminów zewnętrznych jako warunek jakościowego rozwoju ucznia, nauczyciela i szkoły. W: *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*, 185-202. Pobrane z <https://www.npseo.pl/data/various/files/miształ.pdf>
- Młodak, A. (2006). *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej*. Warszawa: Difin.
- Monitoring Environmental Progress A Report on Work in Progress (1995). Washington, D.C: The World Bank. Pobrane z <https://www.ircwash.org/sites/default/files/Worldbank-1995-Monitoring.pdf>
- Moroń, D. (2012). *Kapitał ludzki i społeczny: kreowanie i zarządzanie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- „NA FALI” (1993,3-9 kwietnia). *Tygodnik Ustecki nr 14*.
- Nasiłowski, M. (2004). *System rynkowy. Podstawy mikro i makroekonomii*. Warszawa: Wydawnictwo Key Tekst.
- Niedźwiecki St., (1968). Ustka żyje z morza. *Zapiski Koszalińskie*, 2(34). Koszalin:Koszalińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne.
- Nikołajew, J. i Leśniewska, G. (2013). Dzieje gospodarki morskiej od walki o polskie granice morskie aż do Unii Europejskiej. *Edukacja Humanistyczna*, nr 2(29), 121-138. Pobrane z <https://docplayer.pl/2690928-Dzieje-gospodarki-morskiej-od-walki-o-polskie-granice-morskie-az-do-unii-europejskiej.html>
- North, D. C. (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York:W. W. Norton.
- North, D. C. (1990). *Institutions Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.

- Nowak, E. (1994). *Zarys metod ekonometrii. Zbiór zadań*. Warszawa:Wydawnictwo PWN.
- Nowak, E. (2002). *Zarys metod ekonometrii. Zbiór zadań*. Warszawa:Wydawnictwo PWN.
- Nowińska, E. (1997). *Strategia rozwoju gmin na przykładzie gmin przygranicznych*. Poznań: Wydawnictwo AE.
- Nowosielska, E. (1992). Teoria Christallera - prawda i mity (w sprawie nieporozumień pojęciowych). *Instytut Geografii i Przestrzennego zagospodarowania Dokumentacja geograficzna*, Zeszyt 3. Wrocław – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Pobrane z <https://rcin.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/20626?id=20626>
- Office for National Statistics (2017). *Principles of Natural Capital Accounting*. <https://www.ons.gov.uk/economy/environmentalaccounts/methodologies/principlesofnaturalcapitalaccounting>
- „O firmie”. Pobrano z <https://www.lososustka.com.pl/historia-firmy>.
- Olechnicka, A. (2000). Rozwój regionalny w warunkach gospodarki informacyjnej. *Studia Regionalne i Lokalne*, 4(4), 37-50. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-d9cf9b1d-23ec-4f14-963d-64134cb2fce3>
- Pacuk, M. i Michalski, T. (2002). Problemy funkcjonowania małych portów morskich na przykładzie Ustki. W: J. Wendt (red), *Wybrane zagadnienia geografii transportu*, 133-140. Uniwersytet Szczeciński. Pobrane z https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4999/Problemy_funkcjonowania_malych_portow_morskich_na_przykladzie_Ustki.pdf?sequence=1&iisAllowed=y
- Pająk, K. (2001). *Samorząd terytorialny a rozwój lokalny w procesie transformacji w Polsce*. Poznań: Holding Edukacyjny-Paweł Pietrzyk, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości.
- Pająk, K. (2012). Przestrzeń jako kategoria ekonomiczna rozwoju lokalnego. W: K. Pająk i in. (red.), *Szkice o współczesnej polityce gospodarczej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Palmowski, T. (1996). Nadmorskie układy komunikacyjne jako przesłanka planu przestrzennego zagospodarowania wybrzeża. W: *Powojenne półwiecze polskiej gospodarki morskiej*. Szczecin: Stowarzyszenie „Civitas Christiana” Ośrodek Myśli Morskiej.
- Panasiuk, D. (2001). Wycena środowiska metoda kosztów podróży w praktyce. Wartość turystyczna Pienińskiego Parku Narodowego. W: F. Piontek (red.), *Ekonomia a rozwój zrównoważony*, t. 2, 264-277. Pobrane z <http://uma.sggw.pl/panasiuk.pdf>

- „Parkiet” (2001, 23 luty). Morfish kupił 80% akcji PPPH Korab za 400 tys. Pobrano z <https://www.parkiet.com/Wiadomosci/302239851-Morfish-kupil-80-akcji-PPPH-Korab-za-400-tys.html>
- Parysek, J. (1997). *Podstawy gospodarki lokalnej*. Poznań:Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Parysek, J. (2001). *Podstawy gospodarki lokalnej*. Poznań:Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Parysek, J. (2018). Rozwój społeczno-gospodarczy oraz czynniki i uwarunkowania rozwoju. *Studia KPZK*, 183, 37-56. Pobrano z <http://journals.pan.pl/dlibra/show-content?id=107785i>
- Piasecki, R. (red.) (2011). *Ekonomia rozwoju*. Warszawa:PWE.
- Piasecki, R. (2017). Development Economics and the issues of poverty and social inequalities. *Annales. Ethics in Economic Life*, 20, 6, 123–132 doi: <http://dx.doi.org/10.18778/1899-2226.20.6.09>
- Payne A. i N. Phillips N. (2011). *Rozwój*. Warszawa:Wydawnictwo Sic!.
- Pennik B. (2014), *Dimensions of Local Economic Development: Towards a Multi-level, Multi Actor Model*, Journal of Business and Economics, Vol. 5, No. 1, Academic Star Publishing Company
- Piecuch, T. (2010). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. Warszawa:Wydawnictwo C. H. Beck.
- Pietrzyk, I. (1997). Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego, *Prace Naukowe AE we Wrocławiu*, nr 768, 87-97. Pobrane z <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000170755230>
- Piętak, Ł. (2014). Teoria biegunów wzrostu François Perroux i implementacja jej założeń w Hiszpanii w latach 1964-1975. *Ekonomia XXI wieku*, 1(1), 185-205. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-0b4a6675-e5c6-44f6-82dc-3511b55a3a6a>
- Piętowska-Laska, R. (2012). Doskonalenie produktywności we współczesnych przedsiębiorstwach. *Ekonomia i Zarządzanie*, 4, 2, 82-91. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-article-BPBD-0002-0007>
- Piketty, T. (2015). *Kapitał w XXI wieku*. Warszawa:Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Piontek, B. (2015). Dylematy i wyzwania w wyborze koncepcji rozwoju w procesach transformacji. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 41, 93-106. Pobrane

z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-ee390ee1-8107-451f-aa82-83da0b1dbdeb>

- Piskozub, A. (1996). Korzyści polityczne posiadania granicy morskiej przez Polskę. W: *XI Sejmik Morski: Powojenne półwiecze polskiej gospodarki morskiej*. Szczecin: Stowarzyszenie „Civitas Christiana” Ośrodek Myśli Morskiej.
- Piszczek, M. (2018). Źródła finansowania rozwoju przez jednostki samorządu terytorialnego. *Zeszyty Naukowe UE w Krakowie*, nr 1(973), 113-128. doi:org/10.15678/ZNUEK.2018.0973.0107
- Plummer, R. i Taylor, M. (2001). Theories of local economic growth (part 1): concepts, models, and measurerent. *Environment and Planning A*, Vol. 33, 219-233. Doi:org/10.1068/a339a
- Płoszaj, A. (2007). Cztery kapitały w strategiach lokalnych. W: G. Gorzelak (red.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, 288 - 310. Pobrane z http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_files/1201/cztery_kapitay_w_strategiach_lokalnych.pdf
- Pociask, M. i Kowalska M. (2014). *System stworzony od podstaw, czyli prawdziwa historia 25-lecia polskich podatków*. Pobrane z <http://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/0407/053948-25-lat-podatkow-raport.pdf>
- Podemski, K. (2009). Nierówności ekonomiczne w europejskich krajach postkomunistycznych z globalnej perspektywy – wybrane zagadnienia. W: K. Podemski (red.), *Spór o społeczne znaczenie społecznych nierówności. UAM w Poznaniu Seria Socjologia*, nr 65, 45-66. Pobrane z <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/2369/1/Spor%20o%20nierownosc.pdf>
- Polak, E. (2014). Rozwój zintegrowany a dobrobyt społeczno-ekonomiczny – kłopoty z pomiarem. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 37, 5-19. Pobrane z <http://www.ur.edu.pl/nauka/czasopisma-uniwer-sytetu-rzeszowskiego-punktowane-przez-ministerstwo/nierownosci-spoleczne-a-wzrost-gospodarczy/zeszyt-nr-37>
- Portal Samorządowy (2015). Pięć polskich województw wśród najbiedniejszych regionów w UE. Pobrane z <http://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spoleczenstwo/piec-polskich-wojewodztw-wsrod-najbiedniejszych-regionow-w-ue,70503.html>
- Porter, M. E. (2001). *Porter o konkurencji*. Warszawa:PWE.

- Poskrobko, T. (2012). Nowe koncepcje i teorie rozwoju w ekonomii. W: S. Czaja, A. Becla, J. Włodarczyk i T. Poskrobko, *Wyzwania współczesnej ekonomii*. Warszawa:Wyd. Difin.
- Potoczek, A. (red.). (2001). Programowanie rozwoju lokalnego i regionalnego jako zadanie samorządu terytorialnego. W: *Stymulowanie rozwoju lokalnego - perspektywa społeczna i organizacyjna*. Toruń:Regionalny Ośrodek Studiów i Środowiska Kulturalnego w Toruniu.
- Potoczek, A. (2003). *Polityka regionalna i gospodarka przestrzenna*. Toruń:Agencja TNOiK.
- Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych. Dz. U. 1990 nr 32 poz. 191.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78. Pobrane z <http://www.socialcapitalgateway.org/content/paper/putnam-r-d-1995-bowling-alone-americas-declining-social-capital-journal-democracy-6-1>
- Raczyk, A. (2009). Metody badania przedsiębiorczości oparte na rejestrze podmiotów gospodarki narodowej. *Przedsiębiorczość - Edukacja*, 5, 133-146. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-a493b390-005e-4abdbb9db9dbec3ef564>
- Ratajczak, M. (1999). *Infrastruktura w gospodarce rynkowej*. Poznań:Wydawnictwo.
- Ratajczak, M. (2011). Popularność ekonomii instytucjonalnej. Moda czy trwała zmiana?. *Zeszyty Naukowe* nr 9, 9-42. Pobrane z http://www.pte.pl/pliki/1/1144/ZN9_Ratajczak.pdf
- Reid W. i in. (2005). *Ecosystems and human well-being Synthesis A Report of the Millennium Ecosystem Assessment*. Washington, DC: Island Press, Washington, DC. Pobrane z <https://www.millenniumassessment.org/documents/document.356.aspx.pdf>
- Richert, S. (1996). Polskie rybołówstwo na Bałtyku. *XI Sejmik Morski: Powojenne półwiecze polskiej gospodarki morskiej*. Szczecin:Stowarzyszenie „Civitas Christiana” Ośrodek Myśli Morskiej.
- Rocznik Statystyczny Gospodarki Morskiej 2004
- Rogowska, M. (2010). Endogeniczne determinanty rozwoju lokalnego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 61, 353-361. Pobrane z <http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171361803>
- Rokicka, E. (2013). Jakość życia – konteksty, koncepcje, interpretacje. W: J. Grotowska i E. Rokicka (red.), *Nowy ład? Dynamika struktur społecznych we współczesnych społeczeństwach*, 159-177. doi: 10.18778/7525-967-4.10

- Rokicka, E. (2014). Rozwój gospodarczy i społeczny a jakość życia. Wybrane kontrowersje teoretyczne i metodologiczne. *Przeгляд Socjologiczny*, 63, 1, 81-107. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-b3c6a293-baec-4132-aa28-6b5d84459e33>
- Rosińska, M. (2008). Analiza ekonomiczna przedsiębiorstwa w oparciu o teorie instytucjonalne – koncepcja „instytucjonalizmu organizacyjnego przedsiębiorstw”. *Acta Universitatis Lodzensis Folia Oeconomica*, 221, 257-275. Pobrane z https://www.researchgate.net/publication/279173206_Analiza_ekonomiczna_przedsiębiorstwa_w_oparciu_o_teorie_instytucjonalne
- Roszkowska, S. i Rogut, A. (2007). Rozkład Płac i Kapitału Ludzkiego w Polsce. *Gospodarka Narodowa*, nr 11-12, 55-84. Pobrane z http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.doi-10_33119_GN_101389.
- Rój, J. (2006). Ochrona zdrowia jako forma inwestycji w kapitał ludzki. *ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS FOLIA OECONOMICA*, 197, 399-406. Pobrano z https://www.researchgate.net/profile/Justyna_Roj/publication/245023607_Ochrona_zdrowia_jako_forma_inwestycji_w_kapital_ludzki/links/5c8552b4458515831f9a9bb7/Ochrona-zdrowia-jako-forma-inwestycji-w-kapital-ludzki.pdf
- Rzońca, A. (2002). Rachunek wzrostu na przykładzie gospodarki Irlandii w latach dziewięćdziesiątych. *Materiały i Studia NBP Zeszyt*, nr 149. Pobrane z https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/149.pdf
- Samuelson, P. A. (1939). Interactions between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration. *The Review of Economics and Statistics*, 21(2), 75–78. Doi:10.2307/1927758
- Samuelson, P. A. i Nordhaus, W.D. (2012). *Ekonomia*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Schuler, T. (2001). *The Complementary Roles of Human and Social Capital*, <http://www.oecd.org/innovation/research/1825424.pdf>.
- Sedlaczek, T. (2012). *Ekonomia dobra i zła*. Warszawa: Wydawnictwo Studio EMKA.
- Sekuła, A. (2005). Bariery rozwoju lokalnego, [w]: Filipiak, B., Szewczuk, A. i Zychowicz, Z. (red.). Samorząd terytorialny w zintegrowanej Europie. *Zeszyty naukowe*, nr 401, 587-600. doi.:13140/2.1.4625.4880
- Sekuła, A. (2012). Rozwój małych miast w świetle wydatków inwestycyjnych – na przykładzie gmin miejskich województwa pomorskiego. W: K. Heffner i A. Halama (red.), *Ewolucja*

funkcji małych miast w Polsce. Zeszyty Naukowe Wydziałowe "Studia Ekonomiczne" nr 92, 163-175. doi:10.13140/RG.2.1.4879.3123

Sekuła, A. (2014). Analiza dochodów z udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych w gminach województwa pomorskiego. W: J. Sokołowski i M. Sosnowski (red.), *Finanse publiczne. Prace Naukowe*, nr 346, 235-245. doi:10.15611/ pn.2014.346.22

Seweryn, R. (2017). Wkład turystyki w PKB Polski na tle innych krajów Unii Europejskiej. *HANDEL WEWNĘTRZNY*, 4(369), 220-232, (tom II). Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-55c07852-72d4-4715-95ea-567813c8481a>

Sierocińska, K. (2011). Kapitał społeczny. Definiowanie, pomiar i typy. *Studia ekonomiczne* nr 1 (68), 69-86. Pobrane z [http://www.inepan.pl/pliki/studia_ekonomiczne/Studia% 2020 11% 201%204%20 sierocinska.pdf](http://www.inepan.pl/pliki/studia_ekonomiczne/Studia%202011%201%204%20sierocinska.pdf)

Siński, W. (2018). Kapitał ludzki jako czynnik lokalnego rozwoju gospodarczego – studium przypadku. *Zeszyty Naukowe PTE w Zielonej Górze* 2018, nr 8, 141-166.

Siudek, T. i Zawojska, A. (2014). COMPETITIVENESS IN THE ECONOMIC CONCEPTS, THEORIES AND EMPIRICAL RESEARCH. *Oeconomia* 13 (1), 91-108. Pobrane z [https://www.research gate.net/publication/329152680_COMPETITIVENESS_IN_THE_ECONOMIC_CONCEPTS_ THEORIES_AND_EMPIRICAL_RESEARCH](https://www.researchgate.net/publication/329152680_COMPETITIVENESS_IN_THE_ECONOMIC_CONCEPTS_THEORIES_AND_EMPIRICAL_RESEARCH)

Sławińska, M. i Witczak, H. (2012). *Podstawy metodologiczne prac doktorskich w naukach ekonomicznych*. Warszawa:PWE.

Słodowa-Hełpa, M. (2013). *Rozwój zintegrowany. Warunki, wymiary, wyzwania*. Warszawa: CeDeWu.

Słodowa-Hełpa, M. (2014). Dokąd zmierzamy – odnowa czy od nowa...? Nadzieje, obawy i dylematy związane z instytucjonalnym stymulowaniem zintegrowanego rozwoju w Polsce. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 37, 20-42. Pobrane z [http://cejsh. icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-6a45e648-211a-42e2-847e-0d68c8 5e4604](http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-6a45e648-211a-42e2-847e-0d68c85e4604)

Słownik języka polskiego. Pobrane z <http://sjp.pwn.pl>

Sobczyk, M. (1998). *Statystyka. Podstawy teoretyczne, przykłady – zadania*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Sobol, E. (oprac.) (1996). *Podręczny słownik języka polskiego*. Warszawa:PWN.

Solow, R. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No 1, 65-94. Pobrane z <http://piketty.pse.ens.fr/files/Solow1956.pdf>

- Sombart, W. (1916). *Der moderne Kapitalismus*. Munchen and Leipzig:Verlag von Duncker i Humblot.
- Sompolska-Rzechuła A. (2011), *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego na przykładzie gmin miejsko-wiejskich województwa zachodniopomorskiego*, Folia Pomer. Univ. Technol. Stetin., Oeconomica 285 (62). Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.agro-9235f1b9-a22a-4e5b-baab0d2798e5a32d>
- Sójka, Z. (1996). Korzyści gospodarcze i społeczne dostępu Polski do morza. W: *XI Sejmik Morski: Powojenne półwiecze polskiej gospodarki morskiej*. Szczecin: Stowarzyszenie „Civitas Christiana” Ośrodek Myśli Morskiej.
- Stabryła, A. i Trzcieniecki J. (red.) (1982). *Organizacja i zarządzanie*. Kraków: Wydawnictwo AE.
- Stankiewicz, M. (2007). Najlepsze polskie plaże. „*Rzeczpospolita*” z 23.06.2007 r.
- Stankiewicz, W. (2012). *Ekonomika Instytucjonalna. Zarys wykładu*. Warszawa. Pobrane z <https://docplayer.pl/3386320-Ekonomika-instytucjonalna.html>
- Stańczyk, Z. J. (2004). Konsensus Waszyngtoński a reformy w krajach postkomunistycznych. *Zeszyty Naukowe PTE Kraków*, nr 2, 60-72. Pobrane z <http://www.krakow.pte.pl/pliki/zn-pte-nr-2/zn-nr-2-pte03-stanczyk.pdf>
- Statystyczne Vademecum Samorządowca (2016). Gdańsk:Urząd Statystyczny. Pobrane z http://gdansk.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_pomorskie/portrety_gmin/powiat_slupski/ustka-m.pdf
- Stec, M. (2011). Uwarunkowania rozwojowe województw w Polsce – analiza statystyczno-ekonometryczna. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, nr 20, 232-251.
- Stec, M. (2013). Determinanty rozwoju społeczno-gospodarczego województw w Polsce. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, nr 34, 95-106.
- Stiglitz, J. E. (1999). *Knowledge for Development: Economic Science. Economic Policy and Economic Advice*. Washington:The World Bank.
- Strahl, D. (2006). *Metody oceny rozwoju regionalnego*. Wrocław:Wydawnictwo AE.
- Strategia rozwoju gminy miejskiej Łeba na lata 2014 – 2025 (2014). Pobrano z <http://bipleba.nv.pl/Article/get/id,30098.html>
- Strategia Rozwoju miasta Ustka do roku 2020 (2009). Ustka:Wydział Rozwoju Lokalnego i Integracji Europejskiej Urzędu Miasta Ustka.

- Strategia Rozwoju miasta Ustka do roku 2020 (2011). Wydział Rozwoju Lokalnego i Integracji Europejskiej Urzędu Miasta Ustka.
- Strategia zrównoważonego rozwoju Polski do roku 2025 (1999). Warszawa:Ministerstwo Środowiska. Pobrane z <http://snep.edu.pl/sms/materialy/strategia%20zrownowa-zonego%20rozwoju%20polski%20do%20roku%202025.pdf>
- Strojny, J. i Stankiewicz, B. (2009). Wielowymiarowa analiza przedsiębiorczości - metodologia, narzędzia i znaczenie dla społeczeństwa informacyjnego. W: Z. Zióło i T. Rachwał (red.), *Rola przedsiębiorczości w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego*, 5, 117-132. Pobrane z <https://p-e.up.krakow.pl/article/view/438/322>
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Ustka (2012). Pobrane z <http://docplayer.pl/17529492-Studium-uwarunkowan-i-kierunkow-zagospodarowania-przestrzennego-miasta-ustka-zmiana-aktualizacja.html>
- Swaniewicz, P. (2014). Nie łatwo być bogatym w chudych latach „Wspólnota”. Pobrane z <http://www.wspolnota.org.pl>
- Swinburn, G., Goga, S. i Murphy F. (2006). *LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT: A PRIMER DEVELOPING AND IMPLEMENTING LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGIES AND ACTION PLANS*. Washington, D.C.:Bertelsmann Stiftung, Gütersloh; The World Bank. Pobrane z <http://documents1.worldbank.org/curated/en//pdf/337690REVISED0ENGLISH0led1primer.pdf>
- Szczepański, J. (1992). Polska lokalna, [w]: Jałowiecki B. (red.). Społeczeństwo i gospodarka w Polsce lokalnej. *Studia regionalne i lokalne*, 5(38), 11-108. Pobrane z http://www.euroreg.uw.edu.pl/dane/web_euroreg_publications_files/3747/38._spocczestwo_i_gospodarka_w_polsce_lokalnej.pdf
- Szermer, B. i Szermer, W. (1995). *Strategiczny program ekorozwoju Ustki PORT USTKA STUDIUM FUNKCJONOWANIA I MODERNIZACJI Część II Warianty zagospodarowania*. Gdynia:Instytut Ochrony Środowiska Oddział w Gdańsku.
- Szewczuk, A. (2011). Rozwój lokalny i regionalny – główne determinanty. W: A. Szewczuk, M. Kogut-Jaworska i M. Zióło, *Rozwój lokalny i regionalny Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Szmytkowska, M., Masik, G. i Czepczyński, M. (2010). *Trendy rozwoju oraz ocena jakości kapitału ludzkiego w regionie pomorskim*, Gdańsk:Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego.

- Szromek, A. R. (2013). Wskaźniki funkcji turystycznej i ich współzależność z innymi wskaźnikami ekonomicznymi na przykładzie polskiej gospodarki w latach 2000-2010. *Prace Naukowe UE we Wrocławiu*, nr 304, 325-338. Pobrane z https://www.academia.edu/6591492/Wska%C5%BAniki_funkcji_turystycznej_i_ich_wsp%C3%B3%C5%82zale%C5%BCno%C5%9B%C4%87_z_innymi_wska%C5%BAnikami_ekonomicznymi_na_przyk%C5%82a_dzie_polskiej_gospodarki_w_latach_2000_2010
- Sztando, A. (1998). *Oddziaływanie samorządu lokalnego na rozwój lokalny w świetle ewolucji modeli ustrojowych gmin*, „Samorząd terytorialny” nr 11, 12-29. Pobrane z https://www.academia.edu/12426650/Lokalny_intewencjonizm_samorz%C4%85dowy_czyli_kszta%C5%82towanie_gminnego_rozwoju_gospodarczego_Local_self_government_interventionism_i_e_influencing_communal_economic_development_
- Sztando, A. (2000). Lokalny interwencjonizm samorządowy, czyli kształtowanie gminnego rozwoju gospodarczego. W: *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 1(1), 79-90. Pobrane z https://www.academia.edu/12426650/Lokalny_intewencjonizm_samorz%C4%85dowy_czyli_kszta%C5%82towanie_gminnego_rozwoju_gospodarczego_Local_self_government_interventionism_i_e_influencing_communal_economic_development_
- Szymańska, W. (2012). Miasto Ustka jako uzdrowisko – rozwój przestrzenny i funkcjonalny. W: E. Rydz (red.), *Ekonomiczne i organizacyjne aspekty funkcjonowania polskich uzdrowisk*, 209-236. Słupsk: Akademia Pomorska. Pobrane z https://www.researchgate.net/publication/311668701_Miasto_Ustka_jako_uzdrowisko__rozwoj_przestrzenny_i_funkcjonalny_The_city_of_Ustka_as_a_health_resort_-_spatial_and_functional_development
- Szymła, Z. (2005). Podstawy badań rozwoju regionalnego. Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni nr 3, 101-110. Pobrane z <https://docplayer.pl/27034921-Zeszyty-naukowe-nr-3.html>
- Śmiechowicz, J. (2014). Wydatki socjalne samorządu lokalnego i regionalnego w Polsce w kontekście problemów ubóstwa. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe UE w Katowicach*, nr 294, 189-199. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-5714316a-7b3f-45c5-acf9-1809bd0f73e9>
- Śmiechowicz, J. (2016). Stabilność dochodów gmin w kontekście ich władztwa podatkowego i fakultatywności opłat lokalnych. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, nr 294, 173-184. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.cejsh-a0885039-9b2f-4caf-aa68-8870a4f0bcac>

- Śmietanka, T. (2016). *Polityka społeczna gminy jako czynnik rozwoju lokalnego*. Poznań: Związek Miast Polskich. Pobrano z: https://www.miasta.pl/uploads/document/content_file/345/Polityka_spoeczna_gminy_jako_czynnik_rozwoju_lokalnego_na_przykladzie_gmin_miejskowiejskich_Grjec_Kozienice_Szydowiec_dr_Tomasz_Smietanka_grudzien_2016.pdf
- Świadek A. i Tomaszewski, M. (2011). Regionalna polityka innowacyjna w świetle wybranych wtórnych teorii rozwoju regionalnego. *ZARZĄDZANIE PUBLICZNE*, 4(16), 37-47. doi:10.4467/20843968ZP.12.027.0494
- Tarchalski, M. (1999). Nowe perspektywy dla małych portów. W: *XV Sejmik Morski: Małe porty jako czynniki rozwoju lokalnego i regionalnego*. Szczecin: Stowarzyszenie „Civitas Christiana” Ośrodek Myśli Morskiej.
- Tatarkiewicz, W. (1999). *Historia filozofii, Filozofia starożytna i średniowieczna*. Warszawa: PWN Warszawa.
- Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (1957), Pobrane z http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/dokumenty/traktaty/Traktat_amsterdamski_PL_19.pdf
- Uchwała nr 210 Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 1987 r. w sprawie uznania miasta Ustki za uzdrowisko (M. P. z 1987 r., nr 38, poz. 333).
- Ujwary-Gil, A. (2010). Kapitał intelektualny – problem interpretacji kluczowych terminów. *Organizacja i Kierowanie*, 2(140), 87-104. Pobrane z https://www.researchgate.net/publication/236032858_Kapital_intelektualny_problem_interpretacji_kluczowych_terminow
- Urząd Publikacji Unii Europejskiej, (2016). *Wspólna polityka rybołówstwa w liczbach*. Pobrane z <https://op.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/055dcb9b-f0c3-11e5-8529-01aa75ed71a1>
- Ustawa o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (Dz. U. 1950 nr 14 poz. 130).
- Ustawa o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych (Dz. U. 2003 nr 166 poz. 1612).
- Ustecki Wehikuł Czasu (2015). *Magazyn lokalny* numer 1. pilotażowy.
- Waldziński, D. (2009). Rola planowania w zarządzaniu rozwojem lokalnym. W: M. Juchniewicz, K. Krukowski, M. Opieczyński, S. Stachowska i D. Waldziński, *Planowanie w zarządzaniu rozwojem lokalnym*. Białystok: Białostocka Fundacja Kształcenia Kadr. Pobrane z <https://bfkk.pl/wp-content/uploads/2017/07/PLANOWANIE.pdf>

- Warczak, M. (2015). Endogeniczne i egzogeniczne czynniki rozwoju gospodarczego z perspektywy finansów gminy. *Współczesna gospodarka*, 6, 14, 111-122. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-e9947a43-121a-41b0-a44b-2f93961e72a6>
- Warszyńska, J. (1985). Funkcja turystyczna Karpat Polskich. *Folia Geographica, Series Geographica– Oeconomica*, nr 18, 79-104.
- Weiss, E., Suchodolska, A. i Storoška, M. (2011). Rola samorządu terytorialnego w rozwoju lokalnej przedsiębiorczości. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 687. Finanse, Rynki finansowe, Ubezpieczenia*, nr 48, 287-296. Pobrane z http://www.wneiz.pl/nauka_wneiz/frfu/48-2011/FRFU-48-287.pdf
- Wendt, J. (2007). Wymiar przestrzenny struktur i aktywności społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. *Prace Geograficzne nr 208*. Pobrane z https://www.researchgate.net/publication/305634755_Wymiar_przestrzenny_struktur_i_aktywnosci_spoleczenstwa_obywatelskiego_w_Polsce
- Wiatrak, A. P. (2006). Skala regionalna i lokalna – istota, rozwój i zarządzanie. W: A. P. Wiatrak (red.), *Problemy zarządzania. Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym*, 3 (13), Warszawa:Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW,.
- Wilkin, J. (2003). *Ekonomia dla prawników i nie tylko*. Warszawa:LexisNexis.
- Wilkin, J. (2004). Ewolucja ekonomii politycznej i jej miejsce we współczesnej myśli ekonomicznej. W: J. Wilkin (red.), *Czym jest ekonomia polityczna dzisiaj?*. Warszawa: Wydział Nauk Ekonomicznych UW.
- Winiarski, B. (1999). *Konkurencyjność regionów a cele polityki i kierunki strategii rozwoju regionalnego. Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 799*, 9-21.
- Winiarski, B. (red.) (2000). *Polityka gospodarcza*. Warszawa:PWN.
- Wiśniewski, M. i Łukaszewska, N. (2015). Wpływ wybranych aspektów polityki finansowej... jednostek samorządu terytorialnego na ich rozwój – próba oceny na przykładzie miast Unii Metropolii Polskich. *Studia Regionalne i Lokalne nr 4(62)*, 25-43. doi: 10.7366/1509499546202
- Wojewódzka, A. (2010). Infrastruktura jako czynnik rozwoju lokalnego i regionalnego. *Logistyka*, 3. Pobrane z <https://www.czasopismologistyka.pl/component/jdownloads/send/193-artykuly-na-plycie-cd/975-artykul>

- Wojtasiewicz, L. (1993). *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju lokalnego*. Poznań: Akademia Ekonomiczna.
- Wojtasiewicz, L. (1996). Czynniki i bariery rozwoju lokalnego w aktualnej polityce gospodarczej Polski. W: M. Obrębalski (red.), *Gospodarka lokalna w teorii i w praktyce*, Wrocław: Prace Naukowe AE nr 734.
- Wołodźko, K. (2016). Postęp ze skutkiem śmiertelnym. *Nowy Obywatel*, 21(72). Pobrane z <https://nowyobywatel.pl/2016/12/19/postep-ze-skutkiem-smiertelnym/>
- World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Woźniak, M. G. (2004). Wyznaczniki pro wzrostowej strategii ograniczającej nierówności społeczne wynikające z teorii wzrostu. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, nr 4, 77-87.
- Woźniak, L. i Strojny, J. (2010). Budowanie przewagi konkurencyjnej w warunkach globalizacji. W: L. Woźniak, J. Strojny i E. Wojnicka (red.), *Jak budować przewagę konkurencyjną dzięki ekoinnowacyjności?*. Warszawa: PARP. 9-34, Pobrane z https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/20110308_134456%20jak%20budowac%20przewage%20konkurencyjna%20dzięki%20ekoinnowacyjnosci.pdf
- Wójcik, P. (2013). Znaczenie studium przypadku jako metody badawczej w naukach o zarządzaniu. *e-mentor* nr 1 (48), 17-22. Pobrane z https://www.researchgate.net/publication/235944238_Znaczenie_studium_przypadku_jako_metody_badawczej_w_naukach_o_zarzadzaniu
- „Wspólnota”/WP.PL (2014). Pobrane z <http://finanse.wp.pl/kat,1013819,title,Ranking-najbogatszych-gmin-w-Polsce,wid,16778845,220wiadomosc.html?ticaid=11428d>
- „Za burtką” (1992, 16-31 marzec). *Pismo Usteckie Nr 20*.
- Zadora, H. (red.) (2004). *Wartość w naukach ekonomicznych*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Zajdel, M. (2011). Wybrane teorie rozwoju regionalnego oraz lokalnego a rynek pracy. *STUDIA PRAWNO-EKONOMICZNE*, LXXXIII (83), 397-421. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-8d96f23b-4712-4566-9420-63c5eda9d9a5>
- Zalesko, M. (2013). Prawo własności filarem rozwoju gospodarczego. *ECONOMIA ECONOMICS*, 4(25), 92-102. Pobrane z <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-7f456a37-0e27-4c43-82a0-280509e071ad>

- Zalewski, A. (2009). Problemy i metody prognozowania wpływu rozwoju lokalnego na finanse gminy. W: R. Brol (red.), *Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce*. Wrocław: Wydawnictwo UE.
- Zarządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 27 listopada 1974 r. w sprawie właściwości leczniczych warunków naturalnych i wykorzystywania bazy leczniczej w miejscowościach, na które rozciągnięte zostały przepisy o uzdrowiskach. Dz. Urzędowy MZiOS z 1974 r., nr 23, poz. 94.
- Zawojcka, E. (2019). „Cena lepszego życia”. „*Polityka*” nr 48.
- Zdrojewski, E. Z. (1996). Zmiany stanu bazy i ruchu turystyczno-wypoczynkowego na Pomorzu Środkowym. W: *XI Sejmik Morski: Powojenne półwiecze polskiej gospodarki morskiej*. Szczecin: Stowarzyszenie „Civitas Christiana” Ośrodek Myśli Morskiej.
- Zeliaś, A (1991). *Ekonometria przestrzenna*. Warszawa: PWE.
- Zeliaś, A. (2000). *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. Kraków: Wydawnictwo AE.
- Ziemiańczyk, U. (2010). Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin wiejskich miejsko-wiejskich w województwie małopolskim. *Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich*, 14, 31-40. Pobrane z <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.dl-catalog-87953536-f45c-489f-8afc-8e8713d4e9c4>
- Ziółkowski, M. (2012). Kapitały społeczny, kulturowy i materialny i ich wzajemne konwersje we współczesnym społeczeństwie polskim. *STUDIA EDUKACYJNE*, 22, 7-28. Pobrane z <http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/5752/1/7-28.pdf>
- Zmitrowicz, K. (2015). *Jakość projektów informatycznych*. Gliwice: Wydawnicwo Helion.
- Żaczkiewicz, W. (2017). Prognoza oddziaływania na środowisko do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego pn. „Tereny kolejowe i okolice” w Ustce. Pobrano z bip.um.ustka.pl
- Żurek J. i Kubicki J. (1996). Stan polskiej gospodarki morskiej w świetle raportu Banku Gdańskiego. W: *XI Sejmik Morski: Powojenne półwiecze polskiej gospodarki morskiej*. Szczecin:Stowarzyszenie „Civitas Christiana” Ośrodek Myśli Morskiej.
- Żylicz, T. (2004). *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*. Warszawa: PWE.

Spis rysunków

1. Ewolucja pojęcia rozwój w ekonomii
2. Wymiary lokalności
3. Struktura biegun wzrostu według J. Friedmanna
4. Układ wybranych koncepcji rozwoju lokalnego
5. Rozwój przestrzenny Ustki do końca XX wieku
6. Dochody osób prawnych (realne)
7. Liczba turystów korzystających z noclegów
8. Struktura branżowa gospodarki Ustki
9. Elementy analizy SWOT
10. Struktura modelu lokalnego rozwoju gospodarczego
11. Dedykowany model lokalnego rozwoju gospodarczego (LRG)
12. Struktura demograficzna ludności Ustki
13. Zmiana liczby mieszkańców Ustki ogółem [osoby]
14. Piramida wieku mieszkańców Ustki, lata 2004 i 2017 [osoby]
15. Miara syntetyczna kapitału ludzkiego (KL)
16. Liczba miejsc noclegowych w obiektach turystycznych i uzdrowiskowych
17. Liczba hoteli i miejsc hotelowych
18. Wielkość floty rybackiej i tonaż złowionych ryb
19. Realny dochód JST ogółem i dochód własny na jednego mieszkańca
20. Zasoby mieszkaniowe
21. Liczba podmiotów gospodarczych
22. Liczba podmiotów gospodarczych i poziom przedsiębiorczości
23. . Liczba podmiotów gospodarczych wg klas zatrudnienia
24. Liczba turystów korzystających z noclegów
25. Realne wydatki inwestycyjne w zł na jednego mieszkańca
26. Struktura absorpcji funduszy europejskich w latach 2004-2017
27. Miara syntetyczna kapitału gospodarczego
28. Liczba osobodni turystycznych [tys.]
29. Miara syntetyczna kapitału przyrodniczego
30. Dynamika zamożności osób fizycznych, stóp ubóstwa i bezrobocia (narastająco)

31. Realna wartość dochodów osób prawnych i fizycznych [mln zł]
32. Liczba małżeństw i rozwodów na 1000 mieszkańców
33. Miara syntetyczna poziomu lokalnego rozwoju gospodarczego
34. Skumulowana dynamika czynników wzrostu i dochodów w latach 2004-2017
35. Zmiany w zasobach i produktywności kapitału ludzkiego i rzeczowego
36. Struktura zbioru potencjalnych zmiennych diagnostycznych
37. Liczba zmiennych opisujących jakość kapitałów
38. Liczba zmiennych diagnostycznych według kapitałów
39. Rozmieszczenie portów polskich
40. Miary syntetyczne pozycji konkurencyjnych gmin
41. Pozycje konkurencyjne gmin w obszarze – konkurencja o mieszkańców
42. Pozycje konkurencyjne gmin w obszarze – konkurencja o inwestorów
43. Pozycje konkurencyjne gmin w obszarze – konkurencja o turystów
44. Pozycje konkurencyjne gmin w obszarze – konkurencja o fundusze
45. Pozycje konkurencyjne gminy Ustka w przekroju obszarów konkurowania

Spis tabel

1. Liczba miejsc noclegowych i liczba turystów
2. Struktura wykształcenia mieszkańców Ustki
3. Wskaźniki intensywności ruchu turystycznego i zagospodarowania turystycznego
4. Krytyczna wartość współczynnika korelacji
5. Zasoby kapitału ludzkiego
6. Zmienne warunkujące zasoby kapitału ludzkiego
7. Współczynniki korelacji – zasoby kapitału ludzkiego
8. Wyniki analizy regresji – zasoby kapitału ludzkiego
9. Zmienne opisujące jakość kapitału ludzkiego
10. Uczniowie uczący się języków obcych w szkołach Ustki
11. Zmienne warunkujące jakość kapitału ludzkiego
12. Macierz korelacji – jakość kapitału ludzkiego
13. Wyniki analizy regresji – jakość kapitału ludzkiego
14. Zmienne opisujące zasoby kapitału gospodarczego
15. Zmienne opisujące jakość kapitału gospodarczego
16. Zmienne warunkujące zasoby i jakość kapitału gospodarczego
17. Macierz korelacji – zasoby i jakość kapitału gospodarczego
18. Wyniki analizy regresji – zasoby kapitału gospodarczego
19. Wyniki analizy regresji – jakość kapitału gospodarczego
20. Zmienne opisujące zasoby i jakość kapitału przyrodniczego
21. Macierz korelacji – czynniki rozwoju kapitału przyrodniczego
22. Wyniki analizy regresji – zasoby i jakość kapitału przyrodniczego
23. Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju
24. Udział gmin w podatkach z tytułu PIT
25. Stawki elementów składowych podatku od nieruchomości
26. Zmienne opisujące poziom lokalnego rozwoju gospodarczego
27. Wyniki analizy regresji – ogólny poziom lokalnego rozwoju gospodarczego
28. Macierz korelacji – poziom LRG i kapitały
29. Wyniki analizy regresji – ogólny poziom LRG a kapitały
30. Dochodowość, wartość majątku trwałego i liczba pracujących

31. Współczynniki korelacji między średniorocznym tempem wzrostu dochodów a średnioroczną dynamiką czynników wzrostu za okres 2004-2017
32. Dekompozycja czynników wzrostu gospodarczego za okres 2004-2017
33. Wybrane dane dla porównywalnej grupy gmin
34. Struktura liczby przedsiębiorstw dla grupy porównywalnych gmin
35. Wartości znormalizowanych zmiennych diagnostycznych – rok 2014
36. Wartości znormalizowanych zmiennych diagnostycznych – rok 2017
37. Miary syntetyczne pozycji konkurencyjnych (obszary konkurencyjne) – rok 2014
38. Miary syntetyczne pozycji konkurencyjnych (obszary konkurencyjne) – rok 2017